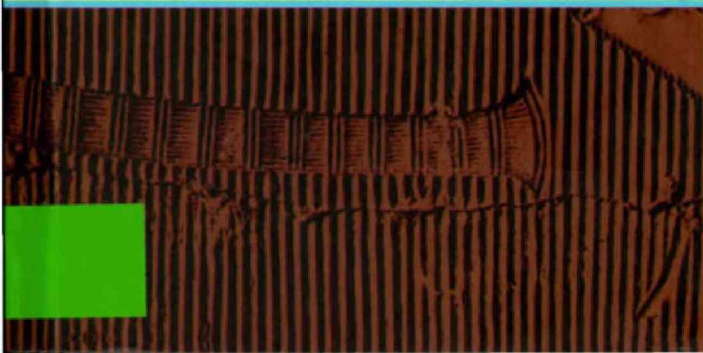

Ian Hodder

PRAEITIES SKAITYMAS

ALK

VAGA

Ian Hodder

PRAEITIES SKAITYMAS

Iš anglų kalbos vertė
DALĖ MERKEVIČIENĖ

ALK / *VAGA*

UDK 903
Ho-34

Versta iš: Ian Hodder. READING THE PAST.
Current approaches to interpretation in archaeology
Cambridge University Press. Cambridge, 1994

Knygos leidimą finansavo
Atviros Lietuvos fondas

ISSN 1392-1673
ISBN 5-415-01515-9

Skiriu Meg

TURINYS

Pratarmė pirmajam leidimui

Kartais aš pats stebiuosi, kaip įmanoma parašyti tokio pobūdžio knygą, apžvelgiančią pačius įvairiausius teorinius požiūrius į praeitį. Viename svarbiame savo straipsnyje Davidas Clarke (1973) iškėlė mintį, kad archeologija praranda naivumą, nes septintajame ir aštuntajame XX-o amžiaus dešimtmetyje ji laikėsi griežto mokslinio požiūrio su nusistovėjusia metodika, modeliais ir teorijomis. Lengvabūdiškų spėliojimų laikas buvo pasibaigęs.

Vis dėlto archeologai visada tvirtino, kad jie yra griežtai moksliški. Aš gi įrodinėjau (Hodder 1981), kad, atsisakydama diskutuoti ir eksperimentuoti su įvairiausiais požiūriais į praeitį, archeologija niekada nesubręs. Griebdamasi pozityvizmo, funkcionalizmo, sistemų teorijos ir kt. ir nusiteikdama prieš alternatyvias perspektyvas, archeologija, palyginti su kitomis gimininingomis disciplinomis, liko siaura ir senamadiška.

Tačiau pastaraisiais metais iškilo alternatyvų, daugiausia Europoje (Renfrew 1982), ir šiandien jau galime kalbėti apie marksistinę ir struktūralistinę archeologiją, taip pat ir apie procesinį ir pozityvistinį požiūrius. Žinoma, šios alternatyvos mažiau pripažintuose sluoksniuose egzistavo ir anksčiau, visgi daugumai specialistų toks požiūris nebuvo būdingas. Senosios normatyvinės ir kultūrinės-istorinės mokyklos šiandien taip pat klesti. Dauguma šių naujų procesų ir senos „Naujosios archeologijos" polemikos erozija tęsis dar ilgai, tuo tarpu archeologija pradeda prarasti naivumą ir vis labiau bręsta, visiškai įsijungdama į plačias dabartines diskusijas. Ši knyga stengiasi atspindėti šią naująją diskusijų dvasią ir tam tikru požiūriu įnešti savo indėlį.

Kartu man atrodo, kad plačių debatų dėka archeologija ne tik nebuvo užgožta kitų disciplinų, bet ir sugebėjo įgyti aiškios ir produktyvios mokslo srities įvaizdį. Šie debatai parodo, kuo ji skiriasi nuo kitų disciplinų ir kuo yra į jas panaši. Archeologija nėra nei „istoriška",

nei „antropologiška". Ji netgi nėra mokslas nei menas. Augantis archeologijos brandumas leidžia jai pretenduoti į nepriklausomą individualumą su savitais bruožais, tik jai būdingomis ypatybėmis.

Archeologijai jau nebereikia būti „naujai" ir vienakryptei, atstovaujančiai vieningam frontui. Ji pakankamai subrendusi įvairumui, kontroversiškumui ir abejonėms. Viskas – nuo katastrofų teorijos iki sociobiologijos – taikoma ir archeologinei praeičiai. Tačiau per šį antpuolį atsiranda racionalesnis žanras, kuris atkuria sena ir kitaip įvertina nauja ir šitaip suformuoja savitą archeologinį tyrimą.

Bet kuriam žmogui tapo labai sunku susivokti toje požiūrių įvairovėje, kuri šiandien vyrauja šioje disciplinoje, ir būtent tuo galima pateisinti mano paties apžvalgoje pasitaikančius netikslumus. Ypač dėl tokių sunkumų čia labai ribotai nušviečiami ekologijos ar paleoekonomijos siūlomi požiūriai. Ekologiniai požiūriai čia nagrinėjami sistemų teorijos apžvalgoje antrame skyriuje, tačiau tiems skaitytojams, kuriuos domina platesnės diskusijos, patarčiau paskaityti puikius kitų autorių (Bailey 1983, Butzer 1982), veikalus. Aš neišvengiamai pasirinkau tam tikrą poziciją savajam žvilgsniui į archeologiją. Ši pozicija bendrais bruožais aprašyta pirmame skyriuje, kur visą dėmesį sutelkiu į kultūrinių reikšmių pobūdį ir į materialinę kultūrą, kaip prasmingai sukonstruotą. Ekologinės paradigmos aptariamos tik tais atvejais, jei praturtina šią diskusiją, tačiau didžioji su šia tema susijusio darbo dalis išeina už šios knygos akiračio ribų.

Ši knyga tapo įmanoma tik daugybės tyrinėtojų, kurių veiklą aš čia pabandžiau atspindėti ir reziumuoti, aiškinamojo darbo dėka. Aš norėčiau padėkoti jiems už įkvėpimą ir iš anksto atsiprašyti už tuos neatitikimus, kurie atsirado dėl netikslaus mano supratimo. Aš esu tikras, kad už jų darbo kritiką jie man atlygins su kaupu.

Kai kurias šioje knygoje aprašytas idėjas pirmiausia išgirdo Kembridžo universiteto bakalaurinių studijų studentų karta, tačiau pirminis teksto variantas pasirodė kaip Niujorko valstijos universiteto Bingamtone magistrantams skirtų seminarų kurso medžiaga 1984-ųjų metų pavasarį. Studentų ir personalo grupė buvo labai gyva, kritiška ir entuziastingai įnešė savo indėlį. Seminaro dalyviai daug prisidėjo prie šio teksto. Jis buvo su jais patikrintas ir per jų entuziazmą įgavo

esamą pavidalą. Aš dėkoju jiems visiems, o ypač Meg, už suteiktą progą ir paskatinimą.

Galutinai viską surašyti tapo įmanoma 1985 m., kai dirbau kviestiniu lektoriumi žymiausiame Paryžiaus universitete – Sorbonoje. Palanki aplinka ir kritiškos mano draugų ir kolegų pastabos buvo iš tiesų neįkainojamos rengiant galutinį rankraštį. Ypač norėčiau padėkoti Serge Cleuziou, Anick Coudart, Jean-Paul Demoule, Mike Illett, Pierre Lemonnier ir Alain Schnapp.

Pirmoji knyga buvo parašyta kaip asmeniniai pastebėjimai netikrumo pilname pasaulyje, kuriame postprocesiniai požiūriai vargu ar turėjo kokią nors įtaką. Ji atspindėjo mano apmąstymus tamsoje. Nuo to laiko pasirodė taip daug naujų veikalų (ypač: Shanks and Tilley 1987a and b, Leone and Potter 1998, Gero and Conkey 1990, Tilley 1990a and b, Bapty and Yates 1990) ir taip daug su procesine archeologija susijusių vertinimų (pvz.: debatai žurnale *Norwegian Archaeological Review* 1989, Watson 1986, Earle and Preucel 1987, Preucel 1990), kad reikėjo šią knygą atnaujinti ir savo pažiūras pakoreguoti, atsižvelgiant į literatūroje išdėstytas nuomones.

Vis dėlto knygoje nerasime unifikuotos postprocesinės pozicijos pristatymo, nes šiuolaikinėje teorinėje archeologijoje reiškiamos labai skirtingos pažiūros. Iš pradžių procesinių požiūrių kritika apėmė ir postprocesinę archeologiją. Šiandien ši kritika jau yra nusistovėjusi ir postprocesiniai archeologai daugiau dėmesio skiria praeities konstravimui. Pasukus tokiu keliu, skirtumai dar labiau išryškėjo, tačiau perspektyvų įvairovė pagyvino pačią discipliną. Nepaisant to, esmingų postprocesinių praeities interpretacijų vis dar tėra palyginti mažai, nors netrukus jų turėtų atsirasti daugiau (pvz.: Hodder 1990a; Tilley 1990b). Dirbant toliau, skirtingumai ir argumentai atsidurs dėmesio centre.

XX amžiaus devintajame dešimtmetyje archeologijoje pamažu daugėjo mokslinių darbų, besidominčių praeities kultūrinių reikšmių interpretacija tokių klausimų, kaip valdžia ir dominavimas, istorija ir lytis, požiūriu. Šis archeologijos posūkis buvo platesnių pokyčių humanitariniuose ir socialiniuose moksluose dalis. „Dvidešimtojo amžiaus devintajame dešimtmetyje antropologijoje ir kituose socialiniuose moksluose atgijo elgsenos sudėtingumo pripažinimas ir išaugo susidomėjimas išskirtinumu, ypatingumu ir atsitiktinumu" (Trigger 1989, p. 776). Archeologija taip pat dalyvauja šiame naujame kon-

tekstualizme, ir dešimtajame dešimtmetyje tokių permainų tikriausiai bus dar daugiau (Watson 1986). Tačiau mums nepavyko išvengti „milžiniškų, daugialypių, daugiasistemių pabaisų" (Ingold 1986), tykojančių procesinės archeologijos veikalų puslapiuose. Išlaikančio distanciją, prikimšto begalės skaičių metodo apžavai iš pat pradžių sukėlė katastrofą, o vėliau atvedė prie chaoso teorijų. Archeologijos finansavimas, orientuotas į mokslinį pagrindimą, yra pavojingas tuo, kad gali pastūmėti archeologiją į siaurą scientizmą, o ne į vaisingą bendradarbiavimą su mokslu (žr. devintą skyrių). Nepaisant to, vis stiprėjanti mokslo, humanizmo ir kritikos integracija, teorinių pozicijų gyvybingumas ir įvairovė bei socialinis įsipareigojimas vis labiau priešinasi tokioms tendencijoms.

Žmonės dažnai manęs klausia, ką reiškia vaizdai ant mano knygos viršelio ir frontispiso. Turbūt geriausia būtų leisti patiems skaitytojams įvairialypiškai, kaip aprašyta aštuntame skyriuje, „perskaityti" šiuos vaizdus. Tačiau mano paties komentarai galėtų padėti atskleisti reikšmes, o ne jas užslėpti. Mags Harris darbas mane patraukė iš dalies dėl devintojo skyriaus pabaigoje aprašytų priežasčių ir iš dalies dėl išorinių priežasčių, tokių kaip laikraštis, įspaustas grindinyje – kalambūras „praeities skaitymui". Be to, ilgalaikė ant grindinio išmėtytų artefaktų instaliacija atrodė tinkama į dabartį perkeltos ir atgaivintos archeologijos metafora. Tačiau kažkodėl daugiausia minčių sukėlė prabėganti koja, primenanti Magritte kojas, stūksančias po afiša, pakabinta ant tvoros, tarp akmenų ir purvo, tačiau tokia neapibrėžta, pagauta virsmo procese. Archeologo, milžino su molio kojomis, batai dažnai pasirodo besą įklimpę į praeities realybę. Ar tos kojos tiesiog pražingsniuos pro šalį, palikdamos bereikšmius pėdsakus, o gal tuos batus užpildys archeologo asmenybė ir praeities reikšmė? Aš tikiuosi, kad dešimtojo XX a. dešimtmečio archeologija pilnutiniau ir kritiškiau suvoks interpretacijos problematiką, o ši knyga yra mano indėlis šiam tikslui įgyvendinti.

Pratarmė lietuviškajam leidimui

Aš labai džiaugiuosi, kad mano knyga „Praeities skaitymas" išleidžiama lietuvių kalba. Vienas iš pagrindinių šios knygos teiginių yra tas, kad skirtinguose kontekstuose tie patys daiktai įgyja skirtingas reikšmes. Taigi, manyčiau, ir ši knyga Lietuvoje bus vertinama savitai.

Knygoje taip pat atsižvelgiama į tai, jog skirtinguose nacionaliniuose ir regioniniuose kontekstuose gyvuoja skirtingos archeologinės tradicijos. Todėl, aš tikiuosi, šis vertimas vienaip ar kitaip paskatins diskusijas Lietuvoje apie archeologijos ir praeities vaidmenį ir šių diskusijų rezultatas atspindės savitą Lietuvos kontekstą.

Tame procese šios knygos reikšmės transformuosis, ir aš nekantraudamas laukiu žinių apie atgarsį, kurį knyga sukels Lietuvoje. Toks bendravimas tik praturtina tarptautinius debatus apie archeologijos vaidmenį visuomenėje.

1. PROBLEMA

Daugelis žmonių vis labiau įsitikina, kad vadinamoji Naujoji archeologija, gyvavusi septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose, nebuvo be trūkumų, tik nesutariama dėl tų trūkumų pobūdžio ir masto. Galima teigti, jog Naujoji archeologija iš tikrųjų slopino archeologijos plėtrą, bandydama priskirti ją kitoms mokslo sritims (ypač antropologijai ir gamtos mokslams). Nors Davidas Clarke atkakliai tvirtino, kad „archeologija yra archeologija yra archeologija" (1968), jo paties požiūris, pagrįstas idėjomis, pasiskolintomis iš statistikos, geografijos ir informatikos mokslų, nenuvedė į gyvybingą ir aiškiai apibrėžtą archeologiją.

Nepaisant didžiulio metodologinio Naujosios archeologijos indėlio, daugelį svarbiausių klausimų, nagrinėtų prieš Naujosios archeologijos atsiradimą, reikia dar kartą peržiūrėti, jei norime, kad vyktų kompetentingos *archeologinės* diskusijos. Be abejo, tradiciniai požiūriai taip pat turėjo trūkumų ir į juos būtina atsižvelgti. Tačiau nereikia apskritai atsisakyti senesnių požiūrių, kaip Naujoji archeologija kartais atmesdavo „normatyvinę" archeologiją (Flannery 1967; Binford 1962, 1965).

Mano kelias į šią nuostatą iš esmės prasidėjo etnoarcheologinėje ekspedicijoje, kurios ataskaita pateikta leidinyje *Veikiantys simboliai* (1982a). Trys svarbiausios idėjos, išsirutuliojusios iš šio darbo, visos, beje, turinčios paralelių iki Naujosios

archeologijos, buvo šios: 1) materialinė kultūra buvo kuriama prasmingai, 2) individas turėjo būti neatskiriamas nuo materialinės kultūros teorijų ir socialinių pokyčių, 3) nors archeologija egzistuoja savarankiškai, su istorija ją sieja patys glaudžiausi ryšiai. Dabar norėčiau trumpai apžvelgti šias tris „problemas".

Kultūros reikšmės ir kontekstas

Schifferis (1976, 1987) teigė, kad kultūrinės transformacijos veikia materialinių liekanų ir jas palikusių žmonių elgsenos tarpusavio ryšį. *Veikiantys simboliai* išsamiau parodė šių „k-transformacijų" *(c-transforms)*, kaip jas vadino Schifferis, svarbą. Iš pirmo žvilgsnio toks suvokimas nekelia jokios grėsmės archeologijai, kaip apibendrinančiai disciplinai. Schifferis parodė, kokius apibendrinimus galima pateikti apie k-transformacijas. Galima, pavyzdžiui, parodyti, kad kuo ilgiau ir intensyviau naudojamasi archeologijos paminklu, tuo vis geresnė tampa organizacinė jo struktūra ir efektyvesnis atliekų pašalinimas iš pagrindinių žmonių veiklos zonų. Dirbdamas Baringe, aš supratau, kad materialinė kultūra dažnai yra *ne* tiesioginis žmonių elgesio atspindys, o veikiau to elgesio transformacija.

Pavyzdžiui, anksčiau buvo manoma, kad stilistinis objektų panašumas didėja intensyvėjant žmonių tarpusavio santykiams. Tačiau iš tiesų etninių Baringo grupių paribyje pastebėta, kad kuo glaudesni žmonių tarpusavio ryšiai, tuo mažiau randama stilistinių panašumų. Naujoji archeologija vėlgi gali paaiškinti šiuos faktus, nes galima juos apibendrinti ir konstatuoti „taisyklę", kad materialinės kultūros apibrėžtumas susijęs su neigiamos grupių tarpusavio sąveikos lygiu (Hodder 1979). Taigi kuo didesnė konkurencija tarp grupių, tuo ryškesnės jų materialinės kultūros ribos.

Kita sritis, kuri aiškiai byloja, kad materialinė kultūra nėra nei paprastas, nei tiesioginis žmogaus elgsenos atspindys, yra laidosena. Binfordas (1971) iškėlė mintį, kad laidotuvių apeigų ir socialinės struktūros sudėtingumas tarpusavyje susiję. Savo darbe apie šiuolaikinius ir naujausius laidojimo papročius Kembridže Parkeris Pearsonas (1982) parodė, kad tokiuose apibendrinimuose neatsižvelgta į kultūrines ryšio tarp laidosenos ir žmonių transformacijas. Netgi tokia ryškiai diferencijuota visuomenė, kokią šiandien matome Kembridže, gali rinktis „egalitarinius" mirusiųjų laidojimo būdus.

Toks darbas vėlgi nebūtinai reiškia, kad Naująją archeologiją reikia visiškai atmesti. Tikriausiai galima rasti kokių nors dėsningų apibendrinimų, paaiškinančių, kodėl tam tikrų visuomenių atspindžiai ir saviraiškos būdai laidojimo papročiuose yra tokie skirtingi. Pavyzdžiui, ankstyvose labiau klasifikuotos visuomenės raidos stadijose socialinis statusas gali būti perdėtai sureikšminamas ir „natūralizuojamas" mirties akivaizdoje, o vėlesnėse stadijose vyravęs laidosenos variantiškumas gali reikšti socialinės padėties „nepripažinimą".

Tačiau, kalbant apie laidojimo papročius, tokie apibendrinimai nėra labai įtikinami, tik paaiškėja, kodėl tokia stipri nuostata materialinę kultūrą laikyti *netiesioginiu* visuomenės atspindžiu. Štai tada pradedame suprasti, kad tarp žmonių ir daiktų įsiskverbia tam tikrų idėjų, nuostatų bei prasmių. Visuomenės atspindys laidosenoje akivaizdžiai priklauso nuo požiūrio į mirtį.

Tą patį galima pasakyti ir apie kultūrines ribas bei atliekų tvarkymą. Ar tam tikras dirbinių tipas parodo ar neparodo tam tikros etninės grupės ribas, priklauso nuo tos visuomenės žmonių požiūrio į skirtingus daiktus ir nuo to, koks dirbinys laikomas būdingu tos etninės grupės skiriamuoju ženklu. Sąryšis tarp atliekų ir socialinės organizacijos priklauso nuo požiūrio į nešvarą. Todėl net trumpalaikėse stovyklavietėse šiukšlių tvarkymas gali būti labai gerai organizuotas, o ilgalaikėse atliekos gali būti suverstos į krūvas, kurios šiandien mums atrodytų bjauriai ir nehigieniškai.

Regis, tokie kultūriniai požiūriai ir materialinės kultūros prasmės niekais pavertė Naujosios archeologijos polinkį į apibendrinimus, nes dabar visa materialinė kultūra galėjo būti traktuojama kaip prasminga sąranga. Būtent dėl to visiškai skirtingai traktuojamas simbolizmas archeologijoje ir jai gimininingoje „simbolinėje antropologijoje". Pastaroji gali taip ir likti antropologijos padalinys, kaip ekonominė antropologija ar pan. Galima būtų paprieštarauti ir teigti, kad ekonominę archeologiją įmanoma studijuoti atsietai nuo simbolinės antropologijos. Tačiau *visos* archeologijos išvados išplaukia iš materialinės kultūros. Jei visa materialinė kultūra turi simbolinę prasmę, darančią įtaką žmonių ir daiktų tarpusavio ryšiams, tai *visa* archeologija – ir ekonominė, ir socialinė – yra jos veikiama.

Tada problema jau ne ta, „kaip nagrinėti praeities simbolizmą?", o „kaip apskritai „daryti" archeologiją?" Naujosios archeologijos metodologija praeičiai interpretuoti buvo „kieta" ir universali. Kalbant paprasčiau, pasikartojančius materialinės kultūros modelius buvo galima susieti su žmonių modeliais ir „nuskaityti" pastaruosius iš pirmųjų, taikant bendrus dėsnius ir vidutinio lygmens teoriją. Galiausiai į materialinę kultūrą galima žiūrėti kaip į prisitaikymo prie aplinkos, tiek fizinės, tiek socialinės, produktą. Taigi tie, kurie nuolat klausdavo, *kodėl* materialinės kultūros modeliai yra būtent tokie, o ne kitokie, visada grįždavo prie materialinio išlikimo klausimo. Laikantis tokio „redukcionistinio" požiūrio, visada galima numatyti, ką reiškia materialinė kultūra ir ką ji rodo tam tikros aplinkos kontekste.

Tačiau teigti, kad kultūra yra sukonstruota prasmingai, reikštų tai, jog kultūros aspektai *neredukuojami*. Ryšys tarp materialinės kultūros ir žmonių organizacijos yra, kaip vėliau pamatysime, iš dalies socialinis. Tačiau jis taip pat priklauso nuo daugelio kultūrinių požiūrių, kurių negalima redukuoti iki aplinkos arba nuspėti iš aplinkos. Kultūriniai ryšiai nėra kokių nors išorinių veiksnių darinys. Jie tiesiog yra. Archeologų

uždavinys yra taip interpretuoti šį neredukuojamą kultūros komponentą, kad būtų įmanoma „iššifruoti" visuomenę, slypinčią už daiktinių įrodymų.

Tai kaipgi spręsti šią „iššifravimo" problemą? Dažnai sakoma, kad materialūs daiktai nebylūs, kad jie negali nieko pasakyti. Tai kaip juos suprasti? Žinoma, daiktai iš praeities patys savaime nieko nepasako. Jei archeologui duosime daiktą iš nežinomos kultūros, jam paprastai bus sunku rasti kokią nors interpretaciją. Tačiau žiūrėti į paskirus daiktus iš tiesų nėra archeologija. Archeologija – tai daiktų ieškojimas sluoksniuose ir kituose kontekstuose (patalpose, paminkluose, duobėse, palaidojimuose), kurie padeda interpretuoti jų datavimą ir prasmę.

Jei kontekstas žinomas, daiktas jau nėra visiškas nebylys. Kontekstas padeda atskleisti jo prasmę. Dirbiniai, randami kapuose aplink skeleto kaklą, interpretuojami kaip antkaklės. Daiktai, randami prabangioje aplinkoje ne gyvenvietėse, vadinami ritualiniais. Žinoma, negalima teigti, kad net ir kontekstą turintys daiktai visada atskleidžia savo kultūrinę prasmę, tačiau, antra vertus, jie nėra nebylūs. Prasmės interpretacija priklauso nuo konteksto interpretacijos.

Konteksto svarba veikale *Veikiantys simboliai* paskatino diskusiją apie laidoseną, stilių, mainus, atliekų tvarkymą bei gyvenviečių įrengimą. Dabar į visas šias materialinės kultūros sritis buvo galima žiūrėti kaip į skirtingus tarpusavyje susijusius kontekstus. Šiuose skirtinguose kontekstuose dirbiniai kartais turi skirtingas prasmes, tačiau prasmės vienoje srityje gali būti iškreiptai siejamos su prasmėmis kitose srityse. Skaitant archeologinę medžiagą, reikėjo atsižvelgti į šias kultūrines transformacijas.

Toks požiūris iškėlė daugybę problemų ir klausimų. Pirmiausia kas *yra* kontekstas? Patį kontekstą reikia interpretuoti remiantis faktais, o konteksto apibrėžimas yra diskusijų objektas. Kas yra kapinynuose randamo dirbinių tipo kontekstas –

konkreti mirusiojo kūno dalis, kapas, kapų grupė, kapinynas ar kas nors kita?

Antra, net jei manytume, kad įstengiame konstruoti reikšmes, remdamiesi kontekstinėmis asociacijomis, panašumais ir skirtumais, ar galėtume teigti, jog žmonės iš tiesų turėjo omeny būtent šias kultūrines prasmes? Akivaizdu, kad dauguma kultūrinių materialių objektų prasmių nėra iš anksto apgalvota. Nedaugelis mūsų suvokia visas tas priežastis, dėl kurių pasirenkame tam tikrą aprangos detalę nusprendę, kad būtent ji tinka tam tikram kontekstui. Tačiau ar reikia skverbtis į sąmoningas ir nesąmoningas prasmes žmonių mintyse? Gal yra kokių nors kultūrinių taisyklių ir įpročių, kuriuos galima stebėti iš šalies? Ar užtenka paprasčiausiai aprašyti nesąmoningas visuomenės kultūros taisykles, ar būtina suprasti, kaip žmonės jas suvokia? Pavyzdžiui, ar pakanka pasakyti, kad tam tikrose kultūrinėse tradicijose laidosenos variantiškumas sietinas su socialiniu variantiškumu arba kad laidojimo būdas yra kultūros/gamtos transformacijų atspindys, ar reikia skverbtis „į žmonių galvoseną" ir suprasti jų požiūrį į mirtį?

Trečią klausimą jau esame palietę. Kiek galima apibendrinti žmonių mintyse egzistuojančias idėjas? Interpretuojant praeitį ir dabar mus supantį pasaulį, vadovaujamasi tam tikrais bendrais struktūrinių priešingybių, asociacijų, panašumų, kontekstų ir prasmių tarpusavio ryšių principais. Net ir nuostata, kad prasmę sukuria kontekstinės asociacijos, yra bendra teorija. Kiek pagrįsti tokie apibendrinimai? Negana to, koks yra archeologijos tikslas? Gal pateikti apibendrinimus? Jei teigsime, kad prâsmės priklauso nuo konteksto, tada belieka perprasti kiekvieną kultūrinį kontekstą kaip unikalų kultūrinių nuostatų ir elgesio normų kompleksą. Negalima perkelti apibendrinimų iš vienos kultūros į kitą. Nors egzistuoja tam tikri bendri teiginiai, kuriais turime vadovautis interpretuodami praeitį, jie yra labai lėkšti jau vien dėl bendro pobūdžio, todėl vargu ar gali būti mokslinių tyrimų objektas. Ar

labai galime apibendrinti unikalius kultūrinius kontekstus ir kodėl apskritai turėtume apibendrinti?

Šie klausimai taip pat svarbūs kalbant apie antrą problemą, kuri kyla iš *Veikiančių simbolių*.

Aktyvus individas

Materialinė kultūra egzistuoja ne savaime. Kažkas ją sukuria. Ji kuriama kokiam nors tikslui, todėl nėra pasyvus visuomenės atspindys, veikiau ji kuria visuomenę per individų veiksmus.

Klausimas apie individo reikšmę visuomenėje labai senas. Viena vertus, turime žymiuosius Johno Donne žodžius: „Nė vienas žmogus nėra sala, sudaranti atskirą visumą, kiekvienas žmogus yra gabalėlis kontinento, arba visumos dalis". Tai patvirtina žinomą tiesą, kad turime suprasti, kaip visuomenė veikia individą. Galiausiai šis požiūris rodo, kad individai turi labai mažai reikšmės žmonijos istorijos tėkmėje. Antra vertus, J. S. Millis, klasikinis individualistas, yra pasakęs: „Žmonės, susibūrę į bendriją, netampa kitos rūšies substancija".

Naujojoje archeologijoje individas buvo ignoruojamas, išmestas iš socialinės teorijos. Kaip pažymėjo Flannery (1967), galutinis tikslas buvo pamatyti už dirbinio ne pavienį indėną, o sistemą, slypinčią ir už dirbinio, ir už to indėno. Procesų mokykla archeologijoje teigia, kad yra tokių iš prigimties fundamentalių sistemų, kurių nei kultūra, nei individai negali pakeisti. Tai kryptis į determinizmą – į teorijų kūrimą žiūrima kaip į deterministinių priežastinių ryšių atskleidimą. Kultūrinių įsitikinimų ir individo atmetimas čia glaudžiai susiję. Manoma, kad tiek vieno, tiek kito neatskleidžia archeologiniai duomenys, tiek viena, tiek kita nenuspėjama ir trukdo daryti apibendrinimus.

Tačiau nuostata, kad archeologija negali „matyti" individų, yra apgaulinga. Tiesa, archeologai tik labai retai sužino vardus tų, kurie nulipdė puodus, arba netgi didžiųjų visuomenės vadų vardus. Išryškindamas individą socialinėje teorijoje, aš nesakau, kad būtina įvardyti „didžiuosius vyrus" ir „didžiąsias moteris", visgi kiekvieną archeologinį objektą sukuria individas (arba individų grupė), o ne socialinė sistema. Kiekvieną puodą pagamina individualus asmuo. Jis suteikia puodui formą ir įbrėžia ornamentą. Taigi archeologija labai rimtai kelia ryšio tarp individo ir visuomenės problemą. Koks yra ryšys tarp individualaus puodo ir visuomenės apskritai?

Naujojoje archeologijoje šis svarbiausias klausimas buvo tiesiog apeinamas. Puodai buvo tiriami tik kaip pasyvus socialinės ir kultūrinės sistemos atspindys. Galima buvo tirti kiekvieną puodą, kiekvieną dirbinį ir bandyti suprasti, kokia buvo jo funkcija bendroje sistemoje. Pavyzdžiui, puodas rodė visuomeninę padėtį ir šitaip padėjo reguliuoti energijos bei resursų judėjimą visuomeninės sistemos viduje. Be to, į sistemą buvo žiūrima kaip į besiplėtojančią „ilgą laiko tarpą". Taigi tam tikri variantiškumo atvejai, kurie nieko nedavė sistemai kaip visumai, tikriausiai neturėjo jokios reikšmės sistemos tvarumui ir archeologiškai nelabai buvo kuo nors pastebimi.

Šios dvi sampratos – visuotinė prisitaikymo sistema ir ilgas laikotarpis – privedė prie to, kad archeologijos teorijoje individas buvo atmestas. Dėl to materialinė kultūra tapo pasyviu socialinės sistemos atspindžiu. Kad ir kas buvo žmonių galvose, kai jie lipdė puodus, iš tiesų reikšminga tebuvo tai, kaip tie puodai funkcionavo socialinėje sistemoje. Tai, ką individas bandė daryti su vienu ar kitu daiktu, neteko reikšmės.

Veikiančiuose simboliuose užfiksuotas etnografinis darbas parodė šio požiūrio trūkumus. Pavyzdžiui, lozių kaimelyje keramikos panašumai nebuvo pasyvus mokymo tinklo ir bendravimo dažnumo atspindys. Greičiausiai kaimelio keramikos stilius turėjo rodyti socialinius skirtumus ir ištikimybę

vyresnybei; jis buvo kuriamas tam, kad vaidintų aktyvų vaidmenį. Panašiai ir kai kurie dirbiniai Baringo vietovėje, Kenijoje, rodo socialines ribas, bet, pavyzdžiui, ietys – ne. Taip yra todėl, kad iečių tipais jauni vyrai griauna vyresniųjų autoritetą. Taigi dirbiniams skiriamas aktyvus vaidmuo.

Procesų archeologija labai lengvai gali pripažinti, kad materialinė kultūra savo ruožtu taip pat gali veikti visuomenę ir elgseną tų, kurie ją sukūrė (Rathje 1978, p. 52). Ypač akivaizdžiai veikia ir vėlesnę elgseną tam tikra linkme kreipia miestų ir namų architektūra. Antra vertus, materialinė kultūra pati savaime nieko negali; jei ji ir turi „atgalinį poveikį" visuomenei, tai tik pačios visuomenės reikšmių rėmuose. Materialinė kultūra veikia žmones būtent socialiai; poveikis įmanomas tik tam tikrų įsitikinimų, sampratų ir nuostatų rėmuose.

Materialinė kultūra ir su ja susijusios réikšmės realizuojamos neatsiejamai nuo socialinių strategijų. Netiesa, kad individai paprasčiausiai vaidina iš anksto nuskirtus vaidmenis pagal numatytą scenarijų. Jeigu taip būtų, nereikėtų aktyviai naudoti materialinės kultūros, norint išsiderėti socialinę padėtį ar sukelti socialinių pokyčių. Mes nesame tik marionetės sistemos nulemtame žaidime, priešingai – mes pasitelkiame begalę priemonių, tarp jų ir materialinės kultūros simbolizmą, tam, kad sukurtume naujus vaidmenis, peržiūrėtume egzistuojančius, o kai kurių ir nepripažintume.

Galima teigti, kad procesų archeologija iš tiesų domisi individualiu kintamumu. Galų gale argi ji nesipriešino normatyviniams požiūriams, argi neakcentavo prie sąlygų prisitaikančio elgesio svarbos? Šioje knygoje bus nuolat grįžtama prie klausimo, ar procesų archeologijai pavyko išvengti normatyvinės pozicijos. Kol kas reikia paruošti dirvą šioms diskusijoms ir paaiškinti kai kurias reikšmes, su kuriomis siejamas archeologijoje vartojamas terminas „normatyvinis". Pirmiausia jis dažnai vartojamas kalbant apie kultūrinį ir istorinį požiūrį. Šiame kontekste jis kartais vartojamas menkinamąja prasme; jis apibūdina

aprašomąją kultūros istoriją. Šioje knygoje aš vartosiu šį terminą kitokia prasme. Antra, „normatyvinis" reiškia nuostatą, kad kultūrą sudaro bendrų įsitikinimų rinkinys. Kartais juntama potekstė, jog bendros idėjos (normos) trukdo situacijos sąlygojamam variantiškumui. Trečia, normos turi įsakomąjį elementą – jos parodo, ką reikia daryti. Šia prasme normos reiškia elgesio taisykles. Žinoma, galima kritiškai žiūrėti į normatyvinį požiūrį (pirmąja prasme) ir kartu domėtis normomis antrąja ir trečiąja prasmėmis, tačiau abi pastarosios šio žodžio reikšmės mažai ką pasako apie individus kaip socialinius veikėjus. Šioje knygoje normatyvinėms pozicijoms reikės bendresnio pobūdžio kritikos.

Atsinaujinantis individo akcentavimas archeologijos interpretacijose nėra skirtas įrodyti, kad priešistorės pokyčiai buvo „laisvos valios" rezultatas arba kad praeities individus galima ar reikia identifikuoti. Veikiau taip siekiama į archeologijos teoriją integruoti tiek prasmę, tiek veikimo būdą. Interpretuodami praeitį, turime atsižvelgti į kultūrines reikšmes, ketinimus ir tikslus (žr. anksčiau). Visuomenės tikslo neturi (Shanks and Tilley 1987a, p. 124), o individualūs veikėjai turi. Žinoma, galima ginčytis, kad tikslai, reikšmės ir ketinimai patys savaime jau yra struktūruota istorinių trajektorijų dalis, tačiau veikimo būdo samprata duoda individams galimybę transformuoti struktūras konkrečiose situacijose. Į tam tikras pozicijas pasiskirstę subjektai manipuliuoja materialine kultūra kaip išteklių šaltiniu ir ženklų sistema, kurdami ir transformuodami valdžios bei dominavimo santykius. Determinizmo išvengiama tol, kol pripažįstama, kad konkrečiose situacijose randama nenumatytų situacijų ir kad reikšmės bei dominavimo struktūros yra palengva pertvarkomos (Giddens 1979; Bourdieu 1977). Johnsonas (1989) konstruktyviai kritikavo diskusijas apie dialektinį struktūros ir veikimo būdo tarpusavio santykį pastarųjų metų archeologijos darbuose. Jis pažymi, kad teorinės ataskaitos nėra pagrįstos konkretaus sampratų pritaikymo pavyz-

džiais, parodančiais tikrą sangrąžinį ryšį tarp socialinės struktūros ir žmonių veiklos. Norint ištirti ryšį tarp individo, prasmingai suplanuotų įvykių ir ilgalaikių struktūrų, reikia nedidelės apimties detalių variantiškumo studijų. Johnsono pavyzdys paimtas iš istorinės archeologijos, ir jis yra platesnės krypties, orientuotos į mažos apimties istorines studijas, dalis (pvz., Ladurie 1980; Le Goff 1985; Duby 1980; taip pat žr. 5 skyrių), tačiau panašios siauros metodologijos tinka ir priešistoriniams kontekstams (Hodder 1987a and b), kur akcentuojama individualaus įvykio ir ilgalaikės struktūros priešstata.

Istorinis kontekstas

Priešindamiesi kultūros istorijai ir normatyvinei archeologijai, procesiniai archeologai pasuko antropologijos link. Galiausiai svarbiausia priežastis, dėl kurios Naujoji archeologija iš tiesų niekada neįsitvirtino Europoje tokiu mastu kaip Amerikoje, galbūt yra ta, kad Europoje archeologija intelektualiniu ir administraciniu (universitetuose) požiūriu glaudžiai susijusi su istorija, o ne su antropologija. Nauja tendencija amerikietiškoje procesų archeologijoje buvo įvairių kultūrų lyginimas, stebint sistemas jas supančioje aplinkoje ir pateikiant universalius teiginius. Iš esmės buvo sukurta praeitis, kurios nesąlygojo laikas. Buvo nagrinėjamos sistemų trajektorijos, tačiau laikas buvo suskaldytas į tam tikrus elementus ir visas dėmesys nukreiptas į bendras taisykles, pastebimas įvairiose kultūrose vykstant pokyčiams iš tipo *a* į tipą *b* (pavyzdžiui, iš klajoklių medžiotojų į sėslius žemdirbius).

Kadangi iki šiol šiame skyriuje pateikiama diskusija perša mintį, kad vargu ar yra kiek reikšmingesnių dėsnių, kurie būtų bendri įvairioms kultūroms, kokia gi yra istorinių dėsnių tikimybė – ar įmanomi apibendrinimai, kurie tam tikrame kontekste galiotų visą laiką? Kadangi veikla pasaulyje iš dalies priklauso nuo sąvokų ir kadangi sąvokas įsisąmoniname iš patirties,

įgytos tame pasaulyje, kuriame užaugome, ir iš gyvenimo, tai tikėtina, kad egzistuoja ilgalaikiai kultūrinių tradicijų tęstinumai. Jie kyla iš vidaus, nors yra nuolat iš naujo pervertinami ir transformuojami. Vienas iš archeologijos tikslų tikriausiai ir yra nustatyti, ar egzistuoja tokie ilgalaikiai tęstinumai, kaip jie transformuojasi, kaip keičiasi.

Jau anksčiau buvo pažymėta, kad kultūrinės reikšmės šioje knygoje yra akcentuojamos norint parodyti, kad kultūros negalima redukuoti iki materialinių padarinių. Norint paaiškinti, kodėl kiekviena kultūrinė forma turi tam tikrą specifinę prasmę ir vartoseną, būtina išnagrinėti ankstesnes jos asociacijas bei kontekstus, paplitimą bei raidą. Paplitimas ir kultūrinis tęstinumas yra socialiniai procesai, o anksčiau egzistavusi kultūrinė forma veikia vėlesnius reiškinius. Taip yra todėl, kad žmonės gali jausti bei veikti tik kultūrinėje terpėje, kurią sukuria ir kurioje gyvena. Kaip sakė Childe (1936), žmogus kuria tradicijas, o tradicijos kuria žmogų – žmogus kuria pats save.

Galima pamanyti, kad čia iškyla naujos rūšies redukcionizmo pavojus. Užuot redukavus kultūrinį elgesį iki išlikimo, iškyla beribio regreso galimybė, jei kultūrinės formos interpretuojamos atsižvelgiant į ankstesnes kultūrines formas, į praeitį, iki pačių pirmųjų akmeninių įrankių, kurie kadaise buvo padaryti netvariose paleolito miglose. Nors ir retai prireikia leistis į tokius tolimus istorinius ekskursus, visgi sunku suprasti norą apskritai neigti kultūrinio-istorinio proceso svarbą. Visi mes turime kažką tokio, kas lėmė sprendimus, priimtus apskaldant patį pirmąjį rankinį kirtiklį. Tik archeologijai įkandamas toks grandiozinis sumanymas. Bet net ir tada, kai prieiname prie kokios nors idėjos ištakų, ji nėra redukuojama į ką nors už jos ribų. Kultūrinė forma išlieka tokia, kokia buvo sukurta, ypatinga ir neredukuojama.

Kad ir kaip norėtųsi iš tolimos praeities suvokti, kaip buvo sukurta dabartis, per tokį ilgą laikotarpį įvyko ryškių prasmės transformacijų. Daug dažniau mums pavyksta įžvelgti tikrąsias kultūrines prasmes patyrinėjus artimesnį istorinį kontekstą.

Todėl ir *yra* svarbu ištirti, iš kur atsiranda daiktai. Būtent tai buvo svarbiausia kultūros istorijai, egzistavusiai tradicinėje archeologijoje. Dabar į įvairių bruožų paplitimą turime žiūrėti kaip į socialinį ir prasmingą procesą; daikto asociacijos kitame arba ankstesniame kultūriniame kontekste daro įtaką to daikto vartosenai naujame kontekste. Taigi paplitimas yra aiškinamojo, o ne aprašomojo pobūdžio, kaip dažnai teigiama.

Ypač atkreipdamas dėmesį į prasmę ir kartu į kultūrinių tradicijų puoselėjimą bei aktyvų jų „išradinėjimą" (Hobsbawn and Ranger 1984), aš visai nenoriu ginčytis, kad istorija susideda tik iš konceptualių struktūrų, ir nenoriu tvirtinti, jog istorija yra idealistinė (žr. 36 p. ir 5 skyrių). Aplinkos veiksniai, technologinių galimybių ribotumas ir socialiniai gamybiniai santykiai taip pat modeliuoja pokyčius. Jie sustiprina istorinį socialinių transformacijų potencialą ir teikia išteklius pokyčiams realizuoti. Atotrūkį tarp idealaus ir materialaus lengviausia suvokti kaip istorinį dialektą, kuriame materialiniai ištekliai ir ryšiai yra tvirtai bei prasmingai susiję ir nei idealus, nei materialus elementas nėra privilegijuotas.

Nors dabar teigiama, kad archeologija turėtų dar kartą patvirtinti savo europietiškas sąsajas su istorija, ne mažiau svarbu suvokti archeologijos ir istorijos skirtumus. Tuo požiūriu, kad istorinį paaiškinimą galima apibrėžti kaip nuorodą į ankstesnius kontekstus ir įvykius (netinkamas ar neišsamus apibūdinimas, kaip tvirtinsiu vėliau 5 skyriuje), archeologija yra istorijos dalis. Tačiau archeologija kalba apie materialinę kultūrą, o ne apie dokumentus. Rašymas rašalu popieriuje pats savaime yra viena materialinės kultūros rūšis, ir jeigu galima daryti išvadas iš tokių duomenų, lygiai taip pat galima suvokti materialių daiktų reikšmę. Šia prasme istorija yra archeologijos dalis. Nors istoriniai dokumentai duoda gerokai daugiau kontekstinės informacijos, jei suprantame kalbą, kuria jie parašyti, vis dėlto suvokimo procesas reiškia prasmės suteikimą materialiajam praeities pasauliui.

Išvada

Šioje knygoje aš tikiuosi aptarti pirmame skyriuje iškeltas problemas. Mano tikslas yra atremti archeologijai mestus iššūkius, pripažįstant kultūrinės prasmės, aktyvaus individo ir istorijos svarbą. Trumpai tariant, galime pamatyti, kad šis pripažinimas daro įtaką trims pagrindinėms toliau nurodytoms archeologinių debatų sritims: 1) materialinės kultūros ir visuomenės ryšys – kaip materialinė kultūra susijusi su žmonėmis; 2) pokyčių priežastys – kas sukelia socialinius, ekonominius ir kultūrinius pokyčius; 3) epistemologija ir suvokimas – kaip archeologai interpretuoja praeitį.

1. Elgsena – materialinė kultūra

Visais laikais buvo pripažįstama, kad elgsenos ir materialinės kultūros tarpusavio santykis yra didžiausia problema, su kokia susiduria archeologija. Šio santykio problemiškumas buvo pripažintas gana anksti, pastebėjus, kad analogijos tarp materialių „kultūrų" ir „tautų" yra tik dalinės (Childe 1951).

Procesų archeologijos nuopelnas yra tas, kad ji pabandė sistemiškai pagalvoti apie elgsenos ir materialinės kultūros tarpusavio ryšį. Gerokai ankstesniuose darbuose dominuojanti tema buvo elgsena → materialinė kultūra. Materialinė kultūra buvo pasyvus žmogaus elgesio šalutinis produktas. Šis požiūris išryškėja matrilokalinės gyvenamosios vietos hipotezėje (Longacre 1970) ir teorijose apie gyventojų bei jų gyvenamo arealo (Naroll 1962) ir stiliaus bei sąveikos tarpusavio ryšį (Plog 1978). Iš Binfordo (1983) bandymo apibrėžti vidutinio lygmens teoriją ir jos pritaikomumą kultūriniams procesams matyti, kad ilgimasi tvirtų ir nedviprasmiškų materialios kultūros ir žmogaus elgesio tarpusavio ryšių, kurie iš esmės atitiktų Schifferio (1976) dėsnius. Kaip buvo pažymėta šiek tiek anksčiau, pasta-

raisiais metais šių įvairių kultūrų palyginimu paremtas požiūris buvo praplėstas (Rathje 1978) pripažįstant nuostatą, kad materialinė kultūra daro atgalinį poveikį visuomenei, sukurdama abipusį santykį: elgsena ↔ materialinė kultūra.

Šioje knygoje aš noriu žengti dar vieną žingsnį ir parodyti, kad elgsenos ir materialinės kultūros savitarpio ryšys priklauso nuo individų veiksmų tam tikrame kultūriniame-istoriniame kontekste.

Elgsena ↔ materialinė kultūra
↑
individas,
kultūra,
istorija

Vadinasi, nėra jokio tiesioginio, visuotinio, visoms kultūroms būdingo ryšio tarp elgsenos ir materialinės kultūros. Čia įsiterpia prasmių dariniai, kuriuos išsiaiškinti turi archeologas. To turėtų siekti visi tie, kurie nori tirti praeitį kaip archeologai, net ir tie, kuriuos labiausiai domina ekonomika bei socialinė organizacija, o ne simbolizmas. Net ir kai noriu pasakyti, kad kurioje nors gyvenvietėje ekonominės veiklos pagrindas buvo laukinių žvėrių medžioklė, nes ten rastųjų laukinių gyvulių kaulų palyginti daug, privalau padaryti keletą prielaidų dėl požiūrio į gyvulius, kaulus ir atliekas arba nešvarą. Pavyzdžiui, turiu daryti prielaidą, kad žmonės valgė, t. y. metė valgytų gyvulių atliekas, veikiausiai pačioje gyvenvietėje (o ne kad valgė ir metė atliekas už gyvenvietės ribų, tarkim, svaidė kaulus į upę, kur šie nebūtų išlikę archeologiškai, arba kad degino). Kad ir ką norėčiau pasakyti apie žmonių elgesį praeityje, turiu pagalvoti apie kultūrines prasmes.

2. Priežastis – pasekmė

Antra didelė mokslinių tyrimų sritis yra socialinių pokyčių priežastys. Ir vėlgi, sugalvojus sistemas, grįžtamojo ryšio kilpas, daugiklių koeficientus ir sudėtinį priežastingumą, paprastą sampratą „priežastis → pasekmė" (pavyzdžiui, technologiniai pokyčiai lemia gyventojų gausėjimą) išstūmė nuostata „priežastis ↔ pasekmė". Dauguma dabartinių archeologų pritartų nuomonei, kad socialinių pokyčių priežastys yra sudėtingos ir apima daug skirtingų veiksnių – ekonominių, socialinių ir ideologinių. Pastaraisiais metais buvo daug įdomių bandymų sujungti šiuos veiksnius į kompleksines, glaudžiai susijusias sistemas (2 skyrius).

Vis dėlto šitokiame darbe išlieka nuostata, kad priežastys sukelia tokių pasekmių, kurios yra tam tikru mastu universalios, nuspėjamos. Antra vertus, toks svarbiausias dalykas kaip individualus priežasčių suvokimas lemia savitą požiūrį.

Priežastis ↔ pasekmė
↑
individas,
kultūra,
istorija

Priežastys, pasaulyje egzistuojančios įvykių, sąlygų ir padarinių (iš anksto numatytų arba netyčinių) pavidalu, negali sukelti jokių socialinių padarinių kitaip nei per žmogiškąjį tų priežasčių suvokimą ir įvertinimą. Antai dirvožemio erozija gali būti priežastis, kurios pasekmė yra ta, kad žmonės palieka savo kaimą ir išsiskirsto. Tačiau dirvožemio erozijos faktas pats nelemia kokios nors konkrečios reakcijos, nes su žemės erozija galima įvairiai kovoti, jos įvairiai vengti, neleisti jai atsirasti. Dirvožemio erozijos ar jos padarinių suvokimas ir galimų reakcijų įvertinimas priklauso nuo to, kokią vietą dirvožemio

erozija užima individualiose socialinėse strategijose tam tikruose kultūriniuose-istoriniuose kontekstuose.

Tai šiek tiek daugiau nei paprastas teiginys, kad ideologija yra svarbi žmonių prisitaikymui ir veikia įvairiais būdais. Daugelyje archeologinių diskusijų ideologijos klausimais įsitikinimų sistema traktuojama kaip nuspėjamas adaptacinės sistemos atsakas (2 skyrius), tačiau teigiama, kad istorijos tėkmėje susiformavusių vertybių ir tradicijų turinys yra ta terpė, kurioje vyksta adaptacija. Taigi priežastys (socialinės ar fizinės) neturi socialinių pasekmių; jau veikiau istorinė tradicija gimsta kaip atsakas į įvykius pasaulyje.

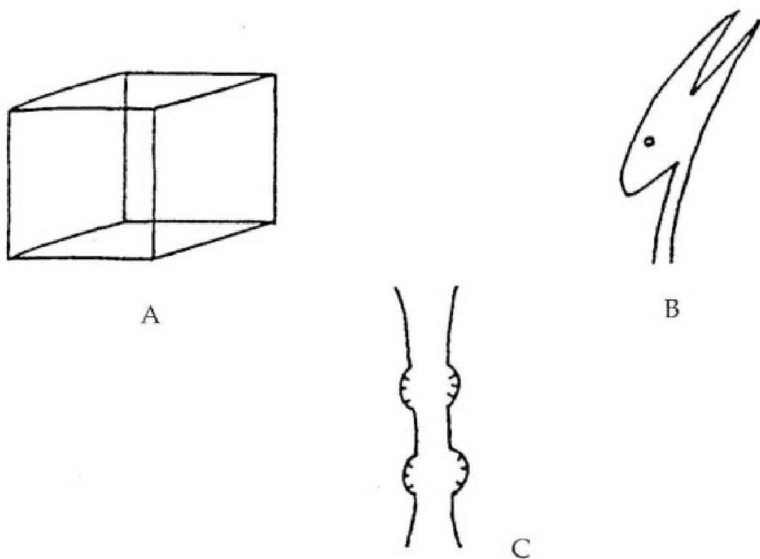
3. Faktas – teorija

Ankstyvajame archeologijos raidos etape dažniausiai buvo laikomasi empirinių pozicijų ir teigiama, kad faktai kalba patys – „tegul kalba puodai". Todėl Coltas Hoare sakė, kad mes remiamės faktais, o ne teorijomis. Manyta, kad jei laikysimės faktų, tai dėl kai kurių, nors jokiu būdu ne visų, dalykų galėsime būti visiškai tikri. Kaip matysime toliau, tai yra sudėtingo archeologų įsitikinimų, kurie vyravo iki procesų archeologijos atsiradimo, komplekso supaprastintas pateikimas. Tačiau apskritai galima pasakyti, kad suvokimas vyksta pagal schemą „duomenys → teorija".

Dar visai neseniai buvo akcentuojamas alternatyvus požiūris – duomenys renkami atsižvelgiant į teoriją. Remiantis hipotetiniu-dedukciniu požiūriu, iš tam tikros teorijos buvo išvedami įvairūs teiginiai ir tada tikrinami lyginant su faktais. Šią procedūrą puikiai iliustruoja Binfordo (1967) dėmės-duobės atvejis. Renfrew (1982) santykį tarp teorijos ir faktų pavaizdavo schema „duomenys ↔ teorija". Faktas ir teorija supriešinami, tačiau abu keičiasi priklausomai vienas nuo kito.

Binfordas ir Sabloffas (1982) faktiškai teigė, kad teorija ir duomenys yra tokie artimi, jog duomenys pastebimi tik teorijos rėmuose, ir todėl tie pastebimi duomenys iš tiesų ir yra teorijos (pasak Binfordo ir Sabloffo apibrėžimo, pastebimieji duomenys priklauso nuo paradigmų). Taigi, nors visi anksčiau minėti požiūriai sako, kad realusis pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų pastebėjimų, vis dažniau teigiama, jog didžią stebėjimo proceso dalį sąlygoja teorijos. Išlikę pliki kaulai, arba grynieji faktai, yra kilę iš realaus gyvenimo, kurio negalime stebėti.

Postpozityvistinės filosofijos iškeltas stebėjimo problemas galima pavaizduoti štai tokiomis schemomis (1 pav.). Prieš pradėdami matuoti ir lyginti tokius objektus, turime nuspręsti, kas tai yra. Pavyzdžiui, jei norėtume pamatuoti visų tokių dėžučių

1 pav. Santykis tarp duomenų ir teorijos

(A) Kuri dėžutės pusė priekinė? (B) Ar čia paukštis žvelgia aukštyn, ar elnias žvelgia žemyn? (C) Ar čia kopia į medį lokys, ar tik gumbuotas kamienas?

fasadinę pusę, turėtume apsispręsti, kuri pusė yra fasadinė. Arba, jei norėtume pamatuoti atstumą tarp viršutinio ir apatinio visų tokių paukščių snapo, turėtume sugebėti atskirti paukščius nuo elnių.

Šios problemos yra ypač aktualios tiriant priešistorinį meną, bet jos sukelia daug sunkumų visai archeologijai, nes tam, kad galėtume matuoti ar skaičiuoti, ieškoti panašumų ar skirtumų, pirmiausia turime medžiagą suklasifikuoti (puodų tipai, kontekstai, kultūros ir pan.). Šios kategorijos sukuriamos suvokimo procese.

Ieškodami išeities, Binfordas ir Sabloffas (1982) nusprendė remtis vidutinio lygmens teorija. Jie teigė, kad, norint patikrinti santykį tarp materialios kultūros ir ją sukūrusios visuomenės, galima naudoti nepriklausomas matavimo priemones ir šitaip „objektyviai" patikrinti paradigmas. Šis sprendimas nėra teisingas, nes: a) tą, kas yra matuojama, sąlygoja suvokimas ir klasifikacija; b) nėra *nepriklausomų* matavimo priemonių, kadangi metodologija pati priklauso nuo teorijos.

Nors toliau šioje knygoje bus teigiama, kad realusis pasaulis iš tiesų apriboja mūsų galimybes ką nors apie jį pasakyti, visgi aišku ir tai, jog „duomenų" sąvoka apima ir realųjį pasaulį, ir tas teorijas, kurias mes apie jį sukuriame. Dėl šios priežasties kiekvieno žmogaus socialinis ir kultūrinis kontekstas labiausiai ir nulemia tai, kokios teorijos apie praeitį jis laikosi. Triggeris (1980), Leone (1978) ir kiti labai įtikinamai parodė, kaip praeities interpretacijų pokyčiai priklauso nuo dabartinio socialinio ir kultūrinio konteksto pokyčių. Šiuolaikinės visuomenės individai naudojasi praeitimi tik socialinėms strategijoms. Kitaip tariant, santykį „duomenys–teorija" galima suprasti ir juo manipuliuoti tik kultūriniame ir istoriniame kontekste.

3. 1107

Faktas ↔ teorija

individas

kultūra

istorija

Knygos pabaigoje norėčiau patyrinėti įvairius įsisąmoninimo, kad negali būti jokio teorijų „tikrinimo" pagal duomenis, jokių nepriklausomų matavimo priemonių ir jokių patikimų žinių apie praeitį, padarinius. Aš manau, jog dauguma archeologų nori apeiti šias problemas, nes iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad jos destruktyvios ir kelia grėsmę visai archeologijos, kaip mokslinės disciplinos, struktūrai, priimtai jau ankstyvajame archeologijos raidos etape. Norėčiau paprieštarauti – problemas reikia pripažinti ir spręsti, jei archeologija nori ir toliau būti tikslus mokslas ir jei archeologai nori būti socialiai atsakingi.

2. SISTEMINIS POŽIŪRIS

1 skyriuje buvo iškeltas klausimas: kaip materialiose praeities liekanose randama kultūrinė prasmė? Šiame ir kituose skyriuose bus aptariami įvairūs būdai tokiai prasmei rasti ir bus ieškoma tokio požiūrio, kuris užtektinai atsižvelgtų į aktyvų individą istoriniame ir kultūriniame kontekste.

Pirmiausia reikia pažymėti skirtumą tarp dviejų pagrindinių archeologų praktikuojamų požiūrių grupių, kurias aš vadinu materialistine ir idealistine. Vėliau pamatysime, kad šiems terminams įvairios minties mokyklos suteikia daugybę niuansų, tačiau kol kas norėčiau pateikti negalutines, visgi tiksliai apibrėžtas, jų reikšmes.

Pasak Kohlio (1981, p. 89), materializmas „mato daugiau reikšmės visuomenės elgsenoje nei jos mintyse, apmąstymuose ar elgseną pateisinančiose aplinkybėse". Šį apibrėžimą reikėtų išplėsti ir paminėti, kaip remiantis materialistiniais požiūriais prieinamos išvados. Kalbėdamas apie materialistinius požiūrius šioje knygoje, aš turiu galvoje tokius, kurie nustato kultūrines prasmes iš žmonių ir juos supančios aplinkos tarpusavio santykio. Remiantis tokia schema, žmonių mintyse slypinčias idėjas galima iš anksto nuspėti iš jų ekonomikos, technologijų, socialinės bei materialinės gamybos. Supratus, kaip panaudojama materija ir energija, galima numatyti ir atitinkamą ideologinę sistemą.

Idealistiniu aš vadinu požiūrį, kuris pripažįsta, kad žmogaus elgesyje yra toks komponentas, kurio neįmanoma nustatyti iš materialinės aplinkos ir kuris kyla iš žmonių minčių arba tam tikra prasme iš kultūros. 1 skyriuje aš minėjau tokį požiūrį – kultūros neįmanoma visiškai redukuoti į kitus kintamuosius ir tam tikra prasme kultūra kokia yra, tokia yra. Nustatant praeityje egzistavusias kultūrines prasmes, nereikia manyti, kad būtinai turėtų būti tarpusavio ryšys tarp materialinės išteklių organizacijos ir kultūrinių idėjų bei vertybių.

Anksčiau nurodyti skirtumai prilygsta Gellnerio (1982) nustatytiems „viršesniems dėsniams" ir „emanatistinėms" priežastingumo koncepcijoms. Pirmasis apsiriboja praeities pasauliu ir priežastingumo ieško panašių patirčių modeliuose, įprastose asociacijose, įžvelgtuose dėsniuose, o antrasis postuluoja vidinius, paprastai nematomus esmingumus, slypinčius už matomų reiškinių ir juos susiejančius.

Šiame skyriuje norėčiau patyrinėti pastaruoju metu paplitusį požiūrį į praeities kultūrinių prasmių atskleidimą, kuris, mano manymu, dažnai yra materialistinis, ir visuotinį „viršesnį dėsnį" *(covering law)*, t. y. sisteminės adaptacinės teorijos pritaikymą. Kohlis (1981, p. 95) teigia, kad materializmas ir sistemų analizė nebūtinai tarpusavyje susiję. Tačiau iš tikrųjų sistemų analizė visada buvo įrankis taikyti modeliams, akcentuojantiems ekologiją bei ekonomiją ir paremtiems nuspėjamais, dėsnio tipo ryšiais. Šias mintis ketinu pailiustruoti keletu tipiškų pavyzdžių. Reikėtų pabrėžti, kad šiuos pavyzdžius pasirinkau todėl, kad jie labai tinka pasirinktai schemai. Kritikuodamas šiuos pavyzdžius, aš jokiu būdu nekritikuoju autorių nei jų darbų, aš kritikuoju tik jų pasirinktą schemą (kitų pavyzdžių rasite: Conrad and Demarest 1984; Earle 1990; Jochim 1983; Braun and Plog 1982).

Pirmas pavyzdys, rodantis, kaip sisteminiai požiūriai pradėjo inkorporuoti įsivaizduojamą posistemį, įskaitant stilių ir ritualą, yra Sherratto straipsnis (1982) apie ekonominius ir

visuomeninius pokyčius didžiojoje Vengrijos žemumoje VI–IV tūkstantmečiuose pr. Kr. Randsborgas (1982) taip pat parodo, kaip laikui bėgant, priklausomai nuo kitų posistemių, keitėsi požiūriai į mirtį. Jis nagrinėja pokyčius iš eilės, siedamas su klimato svyravimais Danijoje nuo žalvario amžiaus iki vikingų laikotarpio.

Daugelis pastarųjų metų darbų apie simbolizmą ir stilių prasideda Wobsto (1977) straipsniu. Šis svarbus kūrybiškas darbas rodo, kaip stilių galima susieti su dalijimosi informacija procesais, o pats Wobstas susieja dalijimosi informacija posistemį su materijos ir energijos srautais. Jis aiškina stilių, remdamasis šio funkcionavimu, atsižvelgdamas į kitus kintamuosius, todėl aš jo požiūrį apibūdinčiau kaip sisteminį.

Ne mažiau svarbus didelę įtaką padaręs yra straipsnis (Flannery and Marcus 1976), teigiantis, kad ideologija vaidino svarbų vaidmenį ilgus šimtmečius reguliuodama socialinį ir ekonominį posistemius Oachakos slėnyje Meksikoje. Jie nurodo kelią, kuriuo einant sapotekų kosmologija gali būti suprantama kaip informacijos apie pasaulį organizavimo būdas.

Materialistinis požiūris į kultūrą?

Pirma mintis, kuri kyla palyginus šiuos straipsnius, yra ta, kad jie yra grynai materialistiniai anksčiau nurodyta prasme. Visuose juose teigiama, kad stiliaus, simbolizmo, ideologijos ir kultūros prasmė yra ta, kad teikia galimybę prisitaikyti. Truputėlį paspaudus, visa tai *redukuos* kultūrą iki išlikimo. Taigi Sherrattas pirmiausia atkreipia dėmesį į tai, kad gerai drėkinamos rytinės Vengrijos lygumos yra natūralios galvijų ganyklos. V t-metyje pr. Kr. gyvenvietė išsiplėtė į aplinkines aukštumas, kur buvo titnago ir obsidiano telkinių. Žemumų ištekliai, galvijai, buvo mainomi į aukštumų išteklius, o dėl tokių regioninių mainų suintensyvėjo gamyba (pvz., daugėjo galvijų).

Žmonės būrėsi į didesnes, pastovesnes ir labiau apsaugotas gyvenvietes, kad galėtų geriau tvarkyti ir ginti vertingus mobilius išteklius (galvijus). Permainos skatino keisti puodų puošybos stilių, dirbiniai pasidarė įvairesni, sudėtingesni ir labiau lokalizuoti, nes „įsiskverbimui į klestinčią regioninių mainų sistemą buvo naudingiau gaminti gerokai išsiskiriančius gaminius". Ritualai taip pat pasikeitė, nes konkurencija dėl išteklių vertė stiprinti kontrolę grupių *viduje*, ir tai buvo pasiekta ritualinėmis bei ideologinėmis priemonėmis. Kulto objektai, statulėlės ir visa kita tobulėjo.

Tada, kaip paprastai, nuo aplinkos ir ekonomikos pereiname prie visuomenės ir gyvenviečių, prie ritualų ir ideologijos, nuspėdami aukštesnes funkcijas iš materialinės bazės. Tokį patį modelį pamatysime ir Randsborgo pavyzdyje. Jis laiko tėkmėje pastebi ryšį tarp: (a) optimalaus klimato, gyvenvietės išplitimo ir įkapių turtingumo; šis tarpusavio ryšys paaiškinamas kaip lankstesnių kilnojamojo turto paveldėjimo „normų" rezultatas; palankaus klimato ir plėtros laikotarpiais perimamumo taisyklės nebūdavo labai griežtos – dėl paveldėjimo teisės būdavo susiginčijama ir varžomasi iki mirties; taigi vertingesni daiktai, dedami į kapus, yra varžybų dėl perimamumo išraiška; o štai (b) gyvenviečių mažėjimo laikotarpiais, kai klimatas būdavo ne toks palankus, gamyba intensyvėdavo ir kartu daugėdavo neturtingų kapų, nors socialinis susisluoksniavimas likdavo akivaizdus tokiose srityse kaip lobiai. Randsborgas, remdamasis klimatu, ekonomika ir visuomene, pateikia įvairių požiūrių į mirtį ir laidoseną.

Wobstas aiškiai sako, kad jam rūpi ne dirbinių gamyba, o jų vartojimo istorijos. Jį domina galimybė geriau prisitaikyti, kurią dirbiniai teikia dalijantis informacija. „Išmoktas elgesys ir gebėjimas simbolizuoti gerokai padidina dirbančių žmonių sugebėjimą bendrauti su aplinka per dirbinius. Šis sugebėjimas... pagerina jų gebėjimą pajungti ir perdirbti energiją ir materiją" (p. 320). Kalbėdamas apie didesnę galimybę prisitaikyti, kurią

gali atskleisti stilius, Wobstas pateikia keletą apibendrinimų, apimančių įvairias kultūras. Pavyzdžiui, dirbinio stilius yra vertingesnis, jei potencialus gavėjas socialiniu požiūriu nėra nei labai artimas (nes tada skleidėjas ir gavėjas būtų pažįstami), nei labai tolimas (nes tada perduodamos žinios iššifravimas būtų nepatikimas). Taigi didėjant socialinių vienetų apimčiai, kai vis dažniau susiduriama su socialiai tarpiškais gavėjais, stiprėja stilistinės dirbinių savybės. Kitas apibendrinimas – „kuo nepastebimesnis tam tikros grupės nariams yra koks nors dirbinys, tuo mažiau jis tinka kokiai nors stilistinei žiniai perduoti" (p. 328).

Tokiame darbe visas dėmesys sutelkiamas į materialines funkcijas ir simbolinė elgsena redukuojama iki naudingumo ir pritaikomumo. Bendri teiginiai išvedami, laikantis prielaidos apie iš anksto numatomus ekonomikos ir visuomenės tarpusavio ryšius: pavyzdžiui, aš iškėliau mintį (1979), kad materialinės kultūros ribos ryškesnės ten, kur sustiprėjusi negatyvi grupių tarpusavio sąveika. Wobstas, kalbėdamas apie jugoslavų nacionalinius drabužius, lyg pratęsdamas šią mintį teigia, kad „vietovėse, kuriose konkurencija tarp grupių didelė, galima tikėtis, kad kepures, rodančias priklausymą kokiai nors grupei, dėvės gerokai daugiau žmonių negu tose vietovėse, kuriose gyvena stabilios, homogeniškos bendruomenės" (p. 333).

Tokiems apibendrinimams yra siūlomas platesnis kontekstas (Flannery and Marcus 1976) – laikantis ekologinės Rappaporto (1971) pozicijos parodoma, kad simbolizmą ir ritualą galima priskirti žmogiškajai ekologijai. Domimasi tuo, kaip ritualas veikia žmonių ir aplinkos tarpusavio santykius; sapotekų kosmologija suprantama kaip gamtoje vykstančių reiškinių surikiavimo ir valdymo būdas. Ritualinis kraujo nuleidimas, naudojant rajos dyglį, parodo kitiems bendruomenės nariams, kad žemdirbys patiria nuostolių ir jį reikia paremti – dovanoti kukurūzų. Žmonių ekosistemos susijusios su susikeitimu materija, energija ir informacija.

Ar šie materialistiniai sisteminiai požiūriai tikrai gali paaiškinti kultūrinę prasmę, ideologiją ir ritualą? Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad jie net nežada paaiškinti kultūrinės gamybos „tapsmo". Kaip labai aiškiai pasako pats Wobstas, jį domina dirbinių stilių vartojimas ir funkcijos, o ne gamyba. Tai pasunkina visus funkcinius, adaptacinius paaiškinimus, kuriuose įvykio „priežastis" yra ir jo „pasekmė". Taigi aiškindami, kaip atsirado toks dalykas kaip kraujo nuleidimas rajos dygliu, kalbame apie vėlesnes pasekmes, apie išteklių reguliavimą. Daugelis sistemų teoretikų, tiesa, pripažįsta šią laikiną inversiją ir paaiškina ją, esą archeologai galimybę geriau prisitaikyti gali nustatyti tik stebėdami ilgą laikotarpį tai, kas buvo pasirenkama siekiant išlikti. Laikantis tokio požiūrio, mažai terūpi, kodėl vienas ar kitas daiktas buvo pagamintas.

Taigi iš esmės dauguma archeologų atskleistų kultūrinio variantiškumo atvejų yra atmetami nė nebandant aiškinti. Mes negalime paaiškinti, kodėl naudojamas rajos dyglys, kodėl atliekamas kraujo nuleidimas, o nenaudojami kiti dirbiniai ir ritualai. Užsimenama tik apie bendras kultūrinės elgsenos ypatybes – apie Sherratto labiau aptartą puošnią keramiką ir ritualą, Randsborgo įkapių turtingumą, Wobsto stilistinio elgesio pakilimus ir atoslūgius. Daugeliu atvejų net negalime paaiškinti, kodėl būtent tas ritualas, ar apskritai kažkoks ritualas, turėjo tam tikrą funkciją, o ne kokie nors daiktai, kurie tokiai funkcijai gal būtų tikę nė kiek ne blogiau. Toks keblumas ypač išryškėja, kai pradedame tyrimą ne nuo pritaikomosios funkcinės paskirties, o nuo puošybos – nuo atskiro ant puodo nupiešto vingio. Vargu ar galima teigti, kad vingius ant puodų lėmė didesnė galimybė prisitaikyti. Sisteminiai argumentai turi tokių trūkumų, kurie neleidžia paaiškinti kultūros variantiškumo. Labai daug klausimų lieka neatsakyta.

Kaip šiuose darbuose nustatomos įsivaizduojamos prasmės? Ar kritiškai rekonstruojamas prasmės turinys? Daugelis archeologų tebesilaiko empiriško požiūrio ir skeptiškai žiūri į

vaizdinių sritį, dažnai ją prilygina spekuliatyvinei, nemokslinei sferai, mieliau kalba apie materialines funkcijas nei apie idėjas, kažkada egzistavusius žmonių mintyse. Tačiau, mano nuomone, neįmanoma kalbėti apie funkciją atsietai nuo vaizdinių srities, bent jau dėl trijų priežasčių.

Pirma, „funkcijos" sąvoka siejama su kažkokiu „tikslu" ar keliais „tikslais", kurie kokiu nors būdu surikiuojami pagal svarbą. Pavyzdžiui, jei svarstome, ar savo funkciją (funkcijas) geriau atliko spygliuoti ar nespygliuoti antgaliai, turime apsvarstyti ir tai, kokios buvo tos funkcijos ir kokia jų santykinė svarba. Šie „tikslai" galėjo būti žmogaus arba gyvulio sužeidimas ar nužudymas, iš arti arba toli, greitai arba lėtai, pasiliekant galimybę pakartotinai panaudoti įrankį arba ne; ir t. t. Ir, žinoma, įrankis galėjo turėti simbolinių prasmių, kurios galėjo daryti įtaką potencialioms jo naudojimo ir žudymo savybėms. Šie skirtingi „tikslai" gimsta kultūrinių prasmių terpėje.

Antra, paprastai prieš pradėdami kalbėti apie daikto funkcijas pirmiausia turime apibrėžti daikto kategorijas – antgaliai, spygliuoti antgaliai, puodai ir pan. Tada galime kalbėti apie šių skirtingų kategorijų funkcijų panašumus ir skirtumus. Klasifikacijos sistemą pasirenkame iš dalies atsižvelgdami į jos funkcijas, bet daug ką lemia subjektyvūs kriterijai. Mes paprastai nusprendžiame, kas yra reikšminga kategorija, tiesiog veikiami tradicinės galvosenos.

Trečia, hipotezė apie funkciją visada remiasi tam tikra prielaida apie daikto reikšmę. Netgi tai, kad pavadiname daiktą kirviu, reiškia, jog darome prielaidą, kad žmonės praeityje matė jį taip pat, kaip ir mes matome šiandien – kaip daiktą, naudojamą medžiams kirsti. Funkcija ir prasmė neatsiejamai susijusios, ir tai ypač aišku, kai kalbame apie socialines daiktų funkcijas. Tokios socialinės funkcijos priklauso nuo konceptualios prasmės, kurią dažnai slapčia ir nekritiškai įperšame.

Pavyzdžiui, Randsborgas teigia, kad laidosena yra socialinės padėties demonstracija tam tikroje socialinėje situacijoje ir

aplinkoje. Susvyravusios perimamumo normos leidžia manyti, kad laidosena yra kovos dėl statuso apraiška. Dar nebuvo mėginta suprasti, ar ir Danijoje požiūriai į mirtį iš tiesų susiję su tokiomis aplinkybėmis. Matyt, laidosena galėjo turėti ir visai kitokią prasmę. Jei sakome, kad laidosesnos turtingumas visiškai atspindi socialinį lenktyniavimą, turime „įsijausti" į priešistorinius požiūrius į mirtį. Be to, prasto klimato laikotarpiais Danijoje buvo ir neturtingų kapų, tačiau Randsborgas parodo, jog šių laikotarpių lobiai turtingi ir įvairūs. Galima įsivaizduoti, kad šie lobiai būdavo dedami laidojant pelkėse ir kad jie yra ekvivalentiški kapų įrengimui optimalaus klimato laikotarpiais. Lobiai galėjo turėti tokią pačią reikšmę, taigi ir tokią pačią funkciją, kaip palaidojimai. Nesupratę tokių kultūrinių prasmių, negalime suprasti ir daiktų funkcijų. Norėdami pateikti dar vieną iliustruojantį šią mintį pavyzdį, galime grįžti prie Wobsto nagrinėtų jugoslavų galvos apdangalų. Wobstas jais nori pagrįsti bendrą teiginį, kad aiškiau matomi kultūrinės paskirties daiktai perduoda signalą didesniems socialiniams vienetams, mat galvos apdangalai yra labai pastebimi. Betgi yra labai daug ir kitų būdų pasitelkus savo kūną per atstumą pastebimai demonstruoti lojalumą tam tikrai socialinei grupei, pavyzdžiui, laikysena, kelnėmis, apsiaustu ar kt. Galbūt Wobsto rekonstrukcija ir teisinga, bet jei taip, tai tik todėl, kad jis iškėlė teisingą hipotezę – kokius su kūnu susijusius dalykus vietos žmonės laikė svarbiais socialinei priklausomybei pažymėti. Galbūt galvos apdangalai yra labai aiškiai matomi, bet gal jie ir nebuvo suvokiami kaip aiškiai matomi, o gal jų prasmė buvo suvokiama kitaip, nebūtinai siejama pirmiausia su identiteto demonstravimu.

Aš esu pareiškęs (1984a) panašių minčių apie Europos megalitus. Visuotinai pripažįstama, kad šie monumentalūs pilkapiai yra teritorijų ar grupių žymekliai (Renfrew 1976), įtvirtinantys protėviais pagrįstą teisę į išteklius, dėl kurių varžomasi. Nors toks vertinimas atrodo visiškai priimtinas, labai svarbu

suprasti ir tai, kad socialinių funkcijų teorija (konkurencija, įteisinimas) remiasi antkapių prasmės teorija (protėviai, praeitis). Neabejotina, kad šie dalykai *galėjo būti* suvokiami visiškai kitaip, todėl ir jų socialinė funkcija galėjo būti kitokia. Akivaizdžiai materialistinė viršesnio dėsnio argumentacija pagrįsta tam tikroje kultūroje neva vykusių percepcijų išgalvojimu. Panašias mintis galima pareikšti ir apie archeologinę „prestižinių daiktų" identifikaciją.

Viršesnio dėsnio sisteminio požiūrio rėmuose kultūros prasmės visada primetamos iš išorės, nepakankamai įsigilinus. Kultūrinės reikšmės paprastai nustatomos remiantis vakarietiškomis nuostatomis, kurios yra besąlygiškos ir neginčytinos. Manoma, kad palaidojimai, ritualai, galvos apdangalai ir puodų ornamentika turi universalias socialines funkcijas, susijusias su universaliomis jų prasmėmis; daiktai išplėšiami iš jų konteksto ir aiškinami skirtingų kultūrų kategorijomis.

Kultūrinių sistemų dalijimas į įvairius posistemius – nuo to prasideda visos sisteminės analizės – jau pats savaime pagrįstas vakarietiška pasaulėžiūra. Mitybos, prekybos, visuomenės, simbolizmo atskyrimas nuo visumos galbūt visiškai netinka praeities visuomenėms. Galbūt atrodo, kad taip dalijant – o ir tai jau yra pagrįsta viršesniu dėsniu, – visi posistemiai laikomi vienodai svarbiais, tačiau iš tikrųjų, kaip jau esame sakę, dominuoja „materialieji" posistemiai. Flannery ir Marcusas bandė sureikšminti ideologijos vaidmenį ir teigė, kad sistemos veikia kosmologijos rėmuose, kad jas sugrupuoja ir susieja kultūrinių įsitikinimų visuma. Bet ir čia ideologijos vaidmuo yra pasyvus reguliacinis, ji veikia sistemos kaip visumos labui gana ilgą laikotarpį. Bet kokia sistemų analizė daro tam tikras kultūrinių prasmių prielaidas, o mes jau anksčiau matėme, kad archeologijoje tokios prielaidos labai dažnai būna materialistinio pobūdžio.

Iki šiol aš teigiau, kad ekosisteminiai požiūriai yra neadekvatūs dar ir dėl to, kad nepakankamai atsižvelgia į nemateria-

lius veiksnius ir tam tikras individualias istorines reikšmes. Tačiau lygiai taip pat turėtume vengti idealistinių vertinimų, kurie labai mažai reikšmės teikia materialiems veiksniams. Iš dalies ženklo simbolika gimsta iš jo ryšio su kitais struktūros ženklais (Shanks and Tilley, 1987b, p. 74), ir todėl kiekviena reikšmė turi abstraktų, konceptualų komponentą. Tačiau realiame gyvenime, konkrečiose situacijose ženklas gali įgyti naujų reikšmių. Materialusis, istorinis pasaulis įvairiais būdais veikia simbolines struktūras (Hodder 1989a). Funkcines materialių daiktų reikšmes lemia tokie veiksniai kaip svoris, kietumas, trapumas, paplitimas ir prieinamumas. Daiktai, kurie naudojami tam tikroms užduotims atlikti, priklauso nuo šių veiksnių, taip pat ir nuo technologinių bei ekologinių procesų ir struktūrų. Didelė materialinės kultūros reikšmės dalis atsiranda pragmatiškai, per vartojimą ir patyrimą, kur ji visada slypi ir padeda sukurti struktūruotas ženklų sistemas. Dirbiniai įkūnija dialektiką tarp materialaus ir idealaus. Sistemų taikymas archeologijoje nepadėjo visapusiškai ištirti šios dialektikos.

Pasyvusis individas

Dėl pasyvaus ideologijos traktavimo, būdingo daugumai sisteminių analizių, individų vaidmuo teorijose tėra labai menkas – jie pasirodo tik kaip lengvai nuspėjami, viršesnių dėsnių varomi automatai. Aptartuose pavyzdžiuose matome individus, kurie, pateisindami visuotinius lūkesčius, paklūsta ritualams; ir visai neatrodo, kad jie aktyviai valdytų ir veiktų ideologijas.

Tokia nuomonė ypač išryškėja kalbant apie stilių. Wobstas sutelkia visą dėmesį į stilių ir dalijimąsi informacija: svarbu tik tai, ar žinia yra veiksmingai paskleidžiama ir suvokiama. Žinoma, galima sakyti, kad informacijos organizavimas, sprendžiant iš to, kaip šį klausimą nagrinėjo Wobstas, yra aktyvus

ta prasme, jog informacija padeda organizuoti energiją ir išteklius, bet kadangi tai nėra svarbu tiriant stiliaus atsiradimą, susidaro įspūdis, kad individai pasyviai vaidina jau seniau egzistuojančius vaidmenis, o materialūs simboliai tiesiog padeda tuos vaidmenis gerai organizuoti. Čia beveik nerasime minčių apie tai, kad individai turėtų sukurti savo vaidmenis patys, aktyviai veikdami ir kompetentingai manipuliuodami simbolių pasauliu – susidaro toks įspūdis, kad „esant vienodoms aplinkybėms" belieka tik laikytis taisyklių. Tokiose teorijose aktyvaus individo vaidmuo labai menkas.

Kitas sisteminio požiūrio į ideologiją aspektas yra tas, kad individus, pasirodo, galima visai lengvai apkvailinti. Juos be vargo apmulkina dominuojanti ideologija, ir jie labai lengvai susitaiko su kontrolės įteisinimu. Sherratto pateiktame pavyzdyje ritualai grupėse veikia kaip įteisinta kontrolė. Matyt, visi tampa naujos ideologijos apgautomis aukomis ar bent jau ją pripažįsta nesugebėdami įžvelgti jos prasmės.

Tikriausiai keista, kad nepaisant to, jog visõs Naujõsios archeologijos ir procesų archeologijos atramos taškas yra normatyvinės archeologijos atmetimas, sisteminis viršesnio dėsnio požiūris pats yra normatyvinis ta prasme, kad įsitikinimai, ritualai bei stiliaus reikšmė yra taisyklės, kurių laikosi visi socialinių bendruomenių nariai. Nėra jokių požymių, kad įvairūs žmonės ar visuomenės pogrupiai galėtų skirtingai žiūrėti į tą patį dalyką (pavyzdžiui, į ritualą, kraujo nuleidimą arba kapų įrengimą). Wobstas ypač smulkiai aptaria tai, kad stilius duoda grupės nariams galimybę įvertinti, kiek tam tikras individas pritaria grupės elgesio normoms. Manoma, kad galvos apdangalams visa juos dėvinti visuomenė teikia tą pačią reikšmę.

Istorija ir laikas

Jeigu, kaip teigia sisteminis požiūris, kiekviena visuomenė turi tam tikrų normų, reguliuojančių santykius su aplinka, kompleksą, kaipgi tada atsiranda socialiniai pokyčiai? Laiko traktavimo būdas yra labai savitas. Kultūros plėtra suskaidoma į laikinus etapus, ir prisitaikymas prie aplinkos vertinamas kiekviename etape atskirai. Sistemos trajektorija yra taip pat suskaidoma, o paskui vėl sujungiama, kad būtų galima pamatyti bendrus tam tikro laikotarpio raidos bruožus (Shanks and Tilley 1987b). Šis dalijimas į periodus ypač ryškus Sherratto ir Randsborgo darbuose, kuriuose kiekvieno etapo klimato, aplinkos ir pragyvenimo būdo orientacija yra kitokia ir nagrinėjama atskirai. Nors naujų aplinkos sąlygų pamatas yra ankstesnė aplinka (kaip ir gyvenvietės plėtra būtina tada, kai turimos žemės išnaudojamos), kiekvienas etapas aiškinamas atskirai, taikant viršesnius dėsnius. Taigi sunkiausia yra paaiškinti perėjimą iš etapo *a* į etapą *b*. Tai galima padaryti pasitelkus teiginį, kad naujas aplinkos ir ekonomikos kontekstas sąlygoja socialinius ir ideologinius pokyčius, arba sakant, jog vidinės problemos ir patologijos veda prie pokyčių, bet vis dėlto neaišku, kaip randamas *būtent toks* naujų problemų sprendimo būdas. Kaip pasirenkamas vienas sprendimas iš visų galimų alternatyvų, tarp kurių yra ir nykimas bei stabilumas kaip priešybės augimui? Archeologijoje taikytos sistemų teorijos tyrimo objektas buvo jau egzistuojančių daiktų funkcijos. Nekreipdami dėmesio į gamybą, kūrybą ir novatoriškumą, paisydami vien tik adaptacinių sistemos savybių, negalime paaiškinti nei to, kaip ta sistema plėtojosi, nei to, kaip žmonės pradėjo pripažinti naują sistemą. Kaip atsirado nauja vaizdinių sistema, kaip vyko socialinis įteisinimas? Iš kur atsirado nauja įsitikinimų sistema ir kodėl žmonės jai pritarė?

Taigi, norint paaiškinti sistemų pasikeitimą, reikia suprasti, kaip iš etapo *a* atsirado etapas *b*. Jeigu suprasime socialines

ir ideologines etapo *a* struktūras, galėsime pradėti nagrinėti ir tai, kaip vyko pasikeitimas į etapą *b* ir kaip jis įgavo prasmę. Vadinasi, analizuodami sisteminius pokyčius, turime atsižvelgti į istorines reikšmes. Sistemos trajektorijos pasirinkimai susiformuoja anksčiau egzistavusioje, tik besikeičiančioje kultūrinėje struktūroje. Iš visų sisteminių analizių šiuos reikalavimus geriausiai atitinka Flannery'o ir Marcuso analizė, nes jiems pavyko rasti tokią interpretaciją, kuri, nepaisant visų anksčiau minėtų trūkumų, vis dėlto turi daug kontekstinių komponentų. Jų nuomone, sapotekų kosmologija yra unikali ir ypatinga istoriniu požiūriu. Užuot tiksliai ar maksimaliai laikęsi šiuolaikinio vakarietiško požiūrio į prisitaikymą prie tam tikrų strategijų, Flannery ir Marcusas mano, kad sapotekai turėjo „harmonizuojančias etikos normas". Ritualo, visuomenės ir ekonomikos pagrindas buvo ypatingi ryšiai su kosmosu.

Sapotekų pasaulis buvo tvarkingas kraštas; žmonių veiksmų atramos taškas ten buvo empiriniai stebėjimai, interpretuojami remiantis nuoseklia logika. Jei suprantame jų logiką, visas sapotekų elgesys, tiek ekonominis, tiek politinis, tiek religinis, įgyja prasmę kaip susijusių ir tarpusavyje suderintų reakcijų, pagrįstų tais pačiais, giliai slypinčiais principais, serija. Kitas žodžiais tariant, keitimąsi materija, energija ir informacija reguliavo viena visai nevakarietiška metafizika (p. 383).

Šis požiūris, nors išties yra normatyvinis, be jokios abejonės apibrėžia tam tikrus kontūrus, padedančius paaiškinti ir suprasti socialinius bei ekonominius pokyčius. Sapotekų metafizika yra socialinių pokyčių terpė, lemianti žmonių ir fizinės aplinkos pokyčius.

Vertinantis ir nuspėjantis protas

Flannery ir Marcusas sapotekų metafiziką kildina iš istorinių ir etnografinių šaltinių. O kaipgi priešistorinės visuomenės, kurių kultūrinis tęstinumas nutrūkęs? Kaip matyti iš Gellnerio pateikto viršesnio dėsnio apibrėžimo, glaudžiausiai su sistemų archeologija susiję metodai yra modeliuojami kaip gamtos moksluose. Manoma, kad skirtingose kultūrose ritualas, socialinė organizacija ir ideologija yra universaliais ryšiais susiję su materialiuoju, matomu pasauliu; todėl ideologiją galima perprasti iš išmatuojamų archeologinių duomenų – netgi labai patikimai.

Renfrew labai įtikinamai išdėstė šią nuomonę savo paskaitoje (1983a) „Minties archeologijos link". Jis teigia, kad archeologai gali suprasti reikšmę tik tiek, kiek ši daro įtaką socialiniam pasauliui ir dirbinių modeliavimui. Jis atskiria reikšmę nuo materialinės kultūros, pasitelkdamas fakto ↔ teorijos priešpriešą. Renfrew stengiasi suvokti pažinimo procesus be svaiginančių intuityvių šuolių, o norint tai padaryti ir užtikrinti išvadų patikimumą, būtina sukurti aiškias procedūras ir nuoseklų teorinį pagrindą.

Atrodo, kad tokia kryptis leidžia suprasti, jog egzistuoja tam tikri universalūs minties matai. Gamtos mokslų modelis yra aiškus, tačiau šis požiūris turi akivaizdžių vidinių prieštaravimų. Renfrew, taip pat Binfordas ir Sabloffas (1982) įrodinėja, kad yra nepriklausomi praeities vertinimo kriterijai, tačiau, antra vertus, pripažįsta ir tai, kad praeitį suvokiame per savo socialinę ir kultūrinę prizmę. Renfrew, palaikydamas Flannery'o ir Marcuso požiūrį, taip pat teigia, kad „kiekviena kultūra turi savitą „sąveikos spiralę", t. y., vartojant sisteminio mąstymo terminologiją, – savitą istorinę trajektoriją" (p. 25). Jis teigia, jog kiekviename kontekste idėjų raida vis kitokia ir kiekviena istorija turi savo pažinimo filogenezę. Renfrew nuomone, „mintis" yra suformuluotos koncepcijos ir kolektyvinio mąstymo

būdas, bendras visų tam tikros specifinės kultūrinės terpės piliečių, kaip jos dalyvių, paveldas (p. 26).

Šiame iš gamtos mokslų atsiradusiame ir istoriškai reliatyviame požiūryje slypi vidinis prieštaravimas. „Mes" dabartyje ir „jie" praeityje turime skirtingas kultūrines matricas, skirtingus mąstymo būdus, kurią dėka „mes" ir „jie" suvokiame daiktus, objektus. Antra vertus, postuluojamas universalus metodas ir nuosekli teorija, susiejantys mąstymo būdus su materialiais objektais. Ar galima taikyti mano nuoseklią teoriją ir aiškią metodologiją, apibrėžiančią santykį tarp materialaus ir idealaus, kitai kultūrai su jos kognityviniais procesais ir „kognityvine filogeneze"?

Laikantis sisteminio požiūrio, išvadų darymas nekelia problemų iki tol, kol paisoma grynai materialistinių nuostatų. Kol sakome: „aš moku numatyti idėjas, mintis ir pažinimą iš ekonominės bazės, taikydamas viršesnius dėsnius, o ekonominę bazę galima objektyviai suvokti ir išmatuoti", – tol nekyla jokių sunkumų. Tačiau tokiam pasakymui akivaizdžiai trūksta humanizmo, taigi Flannery, Marcusas ir Renfrew, kalbėdami apie „mintį", laikėsi normatyvinių ir kiek idealistiškų pozicijų, kad pažinimas bei suvokimas yra iš dalies istoriškai sąlygojami tam tikrų kultūrinių filogenezių ir ne visada priklauso vien nuo materialinės bazės. Kai tik pripažįstame tam tikrą kultūrinį reliatyvumą, atsiranda neįveikiamų prieštaravimų. Neįmanoma laikytis universalios gamtos mokslų teorijos ir metodų, kurie užtikrintų išvadų ir prognozių patikimumą kiekviename istoriniame kontekste.

Tuomet, ieškant adekvačios minties archeologijos, iškils būtinybė ryžtingai atmesti gamtos mokslus, viršesnio dėsnio taikymą. Laikydamiesi Collingwoodo nuostatų, suprasime, kad išvadų darymo procedūros, kuriomis kasdien vadovaujasi archeologai, apima kultūrinių praeities matricų rekonstravimą „iš vidaus". Šiek tiek toliau šioje knygoje pamatysime, kad implikacijos apie gamtos mokslų modelio žlugimą susidūrus su mintimi sukelia toli siekiančių padarinių.

4. 1107

Išvada

Šiame skyriuje aš sulyginau sistemų teoriją archeologijoje su Gellnerio požiūriu į viršesnį dėsnį. Flannery (1973) ypač neigė ryšį tarp sistemų analizės bei griežtos tvarkos modelių ir sakė, kad procesų tarpusavio ryšio analizė visiškai neverčia primesti viršesnių dėsnių.

Kai kuriais atvejais operavimas sistemomis yra neabejotinai kontekstualus, jei siekiama ištirti, kaip tam tikras komponentų kompleksas susilieja į visumą. Gal kilti mintis, kad šis metodas ar mąstymo būdas neturi nieko bendro su universaliais dėsniais, tačiau, kaip ir visose metodologijose, jis yra tvirtai teoriškai susaistytas. Be abejo, sunku kalbant tik apie sistemas pateikti kitų požiūrių, pavyzdžiui, marksistinės prieštaros, konflikto ir dialektikos nuostatas. Be to, šis metodas taip pat atmeta ir struktūralistinį visuomenės suvokimą remiantis formule „kultūra : gamta :: vyriška : moteriška".

Pats metodas iš tiesų pagrįstas tam tikrais bendrais specifiniais principais. Jei kalbėtume konkrečiau, čia laikomasi nuostatos, kad visuomenes galima dalyti į posistemius, t. y. į veiklos rūšis. Man, pavyzdžiui, būtų iš tiesų sunku apsispręsti, ar „valgymas" šiandien priskirtinas ekonominiam, socialiniam ar ritualiniam posistemiui, arba kurie „valgymo" aspektai turėtų būti viename ar kitame posistemyje. Be jokios abejonės, aš labai įtariai žiūrėčiau į tvirtinimus, kad „valgymas" visose visuomenėse yra tame pačiame posistemyje. Be to, manoma, kad, aiškinant kokią nors vieną veiklos rūšį (pavyzdžiui, ritualą), visada reikia remtis kuo nors už jos ribų (kitu posistemiu, kaip antai socialine sfera). Mes aiškinamės kokį nors dalyką per jo funkcijas ko nors kito atžvilgiu, bet man neatrodo, kad to pakanka, tarkim, kalbant apie anglų „valgymą". Nors „valgymą" šiek tiek paaiškina utilitarinė, socialinė ir ideologinė funkcijos, man vis dėlto atrodo, kad valgymą iš dalies reikėtų suvokti kaip organizuotą susitelkimą, kuris neredukuojamas iki išorinių funkcijų.

Nors mintys apie funkcionaliai susijusius posistemius akivaizdžiai priklauso skirtingų kultūrų teorijai, tai nebūtinai reiškia, kad sistemų teorija yra materialistinė: visiškai nebūtina, kad materialinė bazė būtų pirminė. Tačiau, kaip jau matėme anksčiau, ji iš tiesų vaidina dominuojantį vaidmenį visuomenės ir ideologijos funkcionavime. Šis principinis požiūris atitinka Hawkeso (1954) suvokimo pakopas. Ypač svarbus sistemų teorijos aspektas yra tas, kad ji davė galimybę sistemiškai žengti aukštyn šiais laipteliais. Hawkesas galėjo prasiskverbti į praeities sistemų technologiją ir šiek tiek mažiau į ekonomiką, tačiau tai, kas buvo ant aukštesnės pakopos, socialinė organizacija ir religija, iš esmės buvo nepasiekiama. Danielis (1962, p. 134–135) pripažino, kad dirbiniai yra žmogaus minties produktas, tačiau teigė, jog tarp materialaus ir nematerialaus kultūros aspekto nėra jokio, netgi atsitiktinio, sutapimo. Sistemų teorija siūlo metodą, kurį taikant socialinė (Renfrew 1973) ir vaizdinių (Renfrew 1983a) sritys perkeliamos į realaus tyrinėjimo valdas, nes sisteminius ryšius tarp materialaus pasaulio ir šių sunkiau pastebimų gyvenimo aspektų įmanoma numatyti. Pavyzdžiui, akivaizdžiai įrodyta, kad yra ryšys tarp būties kategorijų ir laidosenos būdų (Binford 1971), tarp streso ir „išplitusio mosavimo plunksnomis" (Johnson 1982, p. 405) bei tarp tobulesnės gamybos ir tobulesnių ritualų (Drennan 1976, p. 360).

Galbūt sistemų teorija ir sumažino nepasitikėjimą archeologiniais vaizdinių srities tyrimais, visgi šiame skyriuje aš bandžiau parodyti, kad ji nelabai padėjo pasistūmėti tokiame kelyje į priekį. Šis požiūris negali paaiškinti didžiulio kultūrinės produkcijos turtingumo, įvairovės ir specifiškumo, o individus bei bendras jų mintis laiko pasyviais šalutiniais „sistemos" produktais. Žmonių veikla yra amžina, veikiau sisteminių tarpusavio ryšių produktas, o ne istorinis vedinys. Svarbiausia yra tai, kad šis archeologijos požiūris nuvedė į vidinių prieštaravimų kupiną epistemologiją. Taigi visai nenuostabu, kad dabar ieškoma alternatyvių požiūrių.

Visos kritinės pastabos, išsakytos šiame skyriuje apie sistemų analizę, pagrįstos implikacija, kad tokia analizė vyksta tik „paviršiniu" lygiu. Naudojamos tokios procedūros kaip tiesioginis gyvenviečių dydžio matavimas, statulėlių skaičiavimas, gyventojų paliktų sampilų, jų ekspansijos įvertinimas ir t. t. Paskui nustatomi tarpusavio ryšiai tarp visų šių „matomų" duomenų ir tada modeliuojant kompiuteriu galima pritaikyti daugybę matematinių lygčių. Abstrakčios teorijos (pavyzdžiui, materialinės bazės pirmumas) yra, savaime suprantama, priderinamos prie turimų duomenų, tačiau susidaro toks įspūdis, kad viskas iš tiesų yra taip, kaip atrodo. Jeigu tokiose analizėse vartojamas terminas „struktūra", tai jis atitinka terminą „sistema".

Tačiau šiame skyriuje buvo ne kartą užsiminta apie kitokį analizės lygmenį. Kodėl sistema arba posistemis yra būtent tokie, kodėl rajos dyglys, kodėl kapai, o ne lobiai rodo socialinį lenktyniavimą, kodėl mosavimas plunksnomis, o ne puodų daužymas, ir iš ko susideda „valgymas"? Už šių kultūrinių pasirinkimų tikriausiai slypi kažkokia tvarka ar struktūra, kurios negalime įžvelgti sistemų teorijos padedami.

Pagaliau pradėjome suprasti, kaip svarbu interpretuoti simbolines reikšmes, o ne vien aiškinti simbolines funkcijas. Pavyzdžiui, negalime kalbėti apie socialines antkapių funkcijas, nekalbėdami apie tai, ką jie reiškė. Taigi dabar turime rasti tokį požiūrį, kuris padėtų tirti ir struktūrą, ir ženklų reikšmes.

3. STRUKTŪRALISTINĖ ARCHEOLOGIJA

Kai Edmundas Leachas (1973) prakalbo apie tai, kad greitai archeologija pasuks nuo funkcionalizmo į struktūralizmą, kaip atsitiko su socialine antropologija, jis net nenujautė, kad struktūralistinė archeologija jau egzistuoja. Ypač plačiai buvo diskutuojama dėl Leroi-Gourhano darbo, kuris kai kuriais atžvilgiais priminė Levi-Straussą. Aišku, struktūralizmas niekada nedominavo šioje disciplinoje, tačiau negalima paneigti, kad daugelis buvo juo susižavėję (Bintliff 1984; Deetz 1983; Huffman 1981; 1984; Kent 1984; Leone 1978; Miller 1982a; Muller 1971; Richard and Thomas 1984; Schnapp 1984; Small 1987; Sørensen 1987; Van de Velde 1980; Yates 1989). Visi šie skirtingi straipsniai ir tie darbai, kurie bus aptarti šiame skyriuje, leidžia teigti, kad jau galima kalbėti apie struktūralistinę archeologiją.

Ir visgi kodėl „struktūrizuotų skirtumų kompleksų" analizė taip sunkiai skynėsi kelią, kodėl jos poveikis buvo toks nežymus? Kodėl struktūralizmas taip ir netapo ryškia nuoseklia alternatyva archeologijoje? Atsakant į šiuos klausimus, pirmiausia reikia pasakyti, kad struktūralizmas pats savaime nėra nuoseklus požiūris, nes apima daugybę įvairiausių darbų nuo struktūralistinės Saussure'o lingvistikos ir generatyvinės Chomsky'o gramatikos iki Piaget'o augimo psichologijos ir Levi-Strausso „giluminių" prasmių. Archeologijoje šią įvairovę

atspindi skirtumai tarp formalių analizių (Washburn 1983; Hillier *et al.* 1976), vertinimų Piaget'o maniera (Wynn 1979; taip pat žr.: Paddaya 1981) ir Levi-Straussui būdingų analizių (Leroi-Gourhan 1965; 1982).

Antra, būtent dėl šio variantiškumo kai kurie struktūralistiniai archeologijos požiūriai galėtų beveik nepastebimai įsilieti į procesų archeologiją ir kelti tokius pat tikslus kaip ir Naujoji archeologija. Pavyzdžiui, Fritzas (1978) aptaria pritaikomąją kosminių ir simbolinių kodų vertę. Sistemų analizė ir struktūralizmas iš tiesų turi daug akivaizdžių panašumų ir, kaip vėliau matysime, susilaukia analogiškų kritiškų pastabų. Ryškiausias šių dviejų metodų panašumas yra tas, kad abu jie kalba apie „sistemiškumą". Ypač akcentuojami esamybių tarpusavio ryšiai: tiek sistemų, tiek struktūralistinės analizės tikslas yra pateikti kokią nors organizacinę sąrangą, kuri leistų sudėlioti visas dalis į koherentišką visumą. Sistemų analizėje tokia konstrukcija yra struktūrinė diagrama, kartais matematinėmis funkcijomis vaizduojanti ryšius tarp posistemių; sistema yra reikšmingesnė ar didesnė negu jos sudedamosios dalys, tačiau ji egzistuoja tame pačiame analizės lygmenyje. Nors struktūralizme struktūros egzistuoja gilesniame lygmenyje, dvinarės priešpriešos, generatyvinės taisyklės ir pan. vis tiek sujungia atskiras į dalis į visumą. Tiek sistemų, tiek struktūralistinėje analizėje svarbiausia yra atskirų dalių tarpusavio ryšys.

Sistemų teorija ir struktūralizmas panašūs dar ir tuo, kad kartais abu pretenduoja į tikslią matomų duomenų analizę. Kai kuriose struktūralistinės archeologijos kryptyse (ypač toje, kurią aš vadinsiu formalia analize) vyrauja nuomonė, kad struktūros ir konceptualios schemos yra empirinės ir pamatuojamos. Sistemų teorija turi artimų sąsajų su pozityvizmu ta prasme, kad matuojant realiame pasaulyje matomų, tarpusavyje susijusių kintamųjų pokyčius galima identifikuoti ir verifikuoti sistemas. Nors pozityvizmas yra tokia „ideologija", kurią archeologijoje taikė kai kurie struktūralistiniai ir formalistiniai

analitikai, pamatysime, kad tariamas duomenų „tvirtumas" ir metodo tikslumas, kaip ir sistemų analizėje, tėra tik iliuzija.

Trečias atsakymas į klausimą, kodėl struktūralizmas archeologijoje taip ir nesukūrė aiškių ir nuoseklių alternatyvų, yra tas, kad, nors kai kurios struktūralizmo kryptys (pavyzdžiui, formalioji analizė) buvo laikomos tiksliomis ir „tvirtomis", kitos kryptys (ypač pagal šį modelį atlikti Levi-Strausso darbai) buvo laikomos „netvirtomis" ir nemokslinėmis. Ypač stipri buvo nuomonė, kad būtų neįmanoma patikrinti hipotezių apie reikšmės struktūras, pirmiausia dėl to, kad dažniausias už archeologijos rėmų atliekamos struktūralistinės analizės objektas buvo mitai. Archeologija, kurioje dominavo suvokimas, jog ji yra pozityvistinė ir materialistinė, vargu ar galėjo su pasitikėjimu stoti į šį kovos lauką. Wylie (1982) pademonstravo, kad visos archeologijos kryptys, norėdamos interpretuoti duomenis, išeina už turimos medžiagos ribų, ir šiuo požiūriu struktūralizmas niekuo nesiskiria. Vis dėlto dominuojanti archeologijos kaip mokslo perspektyva buvo priešinga struktūralizmui.

Turint omenyje šias tris skeptiškos archeologų reakcijos į Leacho teiginius priežastis, ta struktūralizmo kryptis, kuri lengvai tilptų procesų archeologijos rėmuose ir kurią čia pirmiausia aptarsime, buvo formalioji analizė, kurios siekis buvo ne skverbtis į gilumine, dieviškąją esmę, o tik aprašyti realųjį pasaulį.

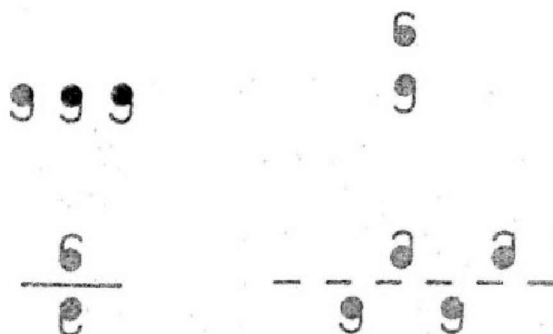
Formalioji analizė ir generatyvinė gramatika

Struktūrinėje Saussure'o lingvistikoje pats ženklas laikomas sutartiniu ir konvencionaliu. Kitaip sakant, bet kuris simbolis (karoliukas, antis, ietigalis) *galėjo* būti vadą žymintis ženklas; galėjo ir nebūti jokio ryšio tarp žymiklio (karoliukas) ir žyminio (viršenybiškumas). Dėl tokio arbitriškumo Saussure'o reikšmių analizė sutelkia dėmesį į struktūriškai apibrėžtus

skirtumų kompleksus. Taigi karoliukas, žymintis „viršenybiškumą", yra priešinamas su tokia situacija, kai karoliuko nėra arba kai yra koks nors kitas elementas, rodantis „viršenybiškumo nebuvimą". Čia analizuojamas ne turinys, o *forma*.

Geriausius formalios archeologinės analizės pavyzdžius rasime Washburn (1983) darbuose, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama tam, kaip identifikuoti ir palyginti simetrijos taisykles toje pačioje ir keliose kultūrose. Pavyzdžiui, išnagrinėjus keramikos puošybą, ją galima klasifikuoti ne pagal ornamentikos motyvus, o pagal tų motyvų išdėstymą simetriškų tarpusavio ryšių pagrindu. Pagrindiniai pripažinti simetrijos tipai parodyti 2-ame paveiksle. Šiuo atveju nesvarbu, kas naudojama kaip ornamentikos motyvas – kablelis, trikampis ar žvaigždutė, – nes etnografiniai tyrinėjimai (Hardin 1970) parodė, kad puošybos turinys nėra tinkamas priklausomybės kuriai nors grupei indikatorius. Manoma, kad puošybos struktūra yra stabilesnis kultūrinių grupuočių matas.

Simetrijos analizė daugeliu atžvilgiu yra ne generatyvinė. Ji nagrinėja statišką raštą, esantį ant puodo paviršiaus, ir identifikuoja esminę už jo slypinčią struktūrą. Antra vertus, simet-

2 pav. Simetrijos tipai ir ornamento pasikartojimas.
A – perkėlimas, B – dviguba rotacija, C – horizontalus veidrodinis atspindys, D – slenkamasis atspindys. Šaltinis: Washburn 1983.

riją galima apibūdinti kaip taisyklę, kuri generuoja raštus. Chomsky akcentavo „taisyklių nulemtą kūrybiškumą", o po Faris'o (1972) publikuotų analizių pasirodžiusioje Sudano nubų genties ilgmoliūgio indų – kalabašų – puošybos analizėje pradėta kalbėti apie generatyvinę gramatiką (Hodder 1982a).

Kalbant apie puošybos raštų gramatiką ar kalbą, neišvengiamai tenka prisiminti Saussure'o struktūrinės lingvistikos struktūralistinės analizės ištakas. Nubų atveju gramatika buvo išmąstyta iš kryžiaus motyvo (3 pav., 1). Atrasti buvo ir

3 pav. Nubų raštai, kuriuose naudojama iš kryžiaus motyvo (1) kildinama gramatika. Gramatikos „žodžiai" yra kryžiaus trikampis, linija ir rombas, o viena iš „taisyklių" yra žodžių jungimas kampais, o ne šonais, ir jų pasukimas 90° kiekvienoje kitoje atkarpoje. Šaltinis: Hodder 1982a.

„žodžiai", ir „gramatikos taisyklės", ir parodyta, kad su jais galima sukurti įvairiausią kalabašų puošybos ornamentiką, nuo nepaprastai sudėtingų (3 pav., 10) iki veikiausiai „atsitiktinių" raštų. Taigi juostą su peteliškių motyvais (3 pav., 15) galima gauti prie trikampio „žodžio" kampu (ne šonu) prijungus kitą: ⋈. Tada, pagal kitą taisyklę, šis „peteliškės" motyvas kiekvienoje kitoje atkarpoje pasukamas 90⁰, kol gaunama ⋈⊠⋈ ir t. t. Visuose 3-iame paveiksle parodytuose raštuose laikomasi tam tikrų taisyklių: „žodžiai" sujungiami kampais, o ne šonais, ir pan.

Washburn (1983, p. 138) sako, kad simetrijų analizė duoda galimybę sistemiškai ir objektyviai matuoti ir lyginti įvairiais laikotarpiais naudotus ir didelėse teritorijose paplitusius raštus. Formalios gyvenviečių struktūros analizės (palyg.: Hillier *et al.* 1976; Fletcher 1977) taip pat siūlo panašias galimybes. Pasirodo, visais šiais atvejais struktūras galima tiksliai aprašyti ir patikrinti pagal turimus duomenis. Galime daryti statistinius testus (Fletcher 1977) ir modeliuoti gramatikas kompiuteriu (Hodder 1982a), kad išsiaiškintume, ar jos iš tiesų generuoja pastebėtus raštus. Šitaip dirbant išvengiama rizikingų tikėjimo šuolių: čia iš tiesų neapeliuojama į jokias reikšmes, mokslinis tikslumas gana didelis. Tokia analizė yra grynai formali. Dėl šių priežasčių tokį darbą lengvai galima priskirti pozityviajai Naujajai archeologijai – jis nekelia jokio pavojaus, ypač tada, kai susiejamas su sistemų interpretacijomis (žr. toliau).

Tačiau ar formalioji analizė tikrai nesusijusi su reikšmės nustatymu, ar ji išties nekreipia jokio dėmesio į turinį? Paimkime vieną pavyzdį – Washburn padarytą varnelių rašto <<<<< analizę. Ji nori atsikratyti „subjektyvių rašto etikečių" – šiuo atveju „varnelės" (1983, p. 143) – ir vietoj to siūlo naudoti „1-110 klasė: vienos dimensijos raštai, sukurti horizontalaus veidrodinio atspindžio principu". Washburn mano, kad varnelių raštas buvo sukurtas nubrėžus horizontalią ašį per „varneles"

ir pažiūrėjus į viršutinę dalį kaip į apatinės dalies veidrodinį atspindį:

<<<<<< = - - s e - - = horizontalus veidrodinis atspindys

Alternatyvioje analizėje rašto atkarpos vienetu būtų laikomi ne individualūs įžambūs raštai, o varnelės:

<<<<<< = 9 9 9 9 = perkėlimas

Stengdamasi išvengti tokio dviprasmiškumo, Washburn tiksliai apibrėžia analizės vienetą, juo pasirinkusi mažiausią asimetrišką elementą (pavyzdžiui, kablelį). Tačiau akivaizdu, kad linijos ir apskritimai tokiai schemai visai netinka, o ir pats apibrėžimas yra arbitriškas: galbūt jis ir gali padėti objektyviai analizei, tačiau kitus simetriškų sąryšių lygmenis tiesiog užmaskuoja, kaip matyti iš anksčiau pateikto pavyzdžio su varnelėmis. Lygiai taip pat galima pasakyti, kad ašis, palei kurią ieškoma simetrijos, yra ne duomenų aprašymas, o jų interpretacija. Kitaip tariant, simetrinė analizė yra aprašymas, pateiktas interpretacinių sprendimų komplekso rėmuose. Taigi tokios analizės *iš tiesų* suteikia reikšmę turiniui – jos nėra vien tik formalūs aprašymai, kurių paskirtis palengvinti palyginimus. Jei ant puodo esantį ženklą suvokiame kaip „analizės vienetą", arba „rašto motyvą", tai reiškia, kad tam ženklui suteikiame tam tikrą prasmę ir interpretuojame jo turinį, ir, patinka mums ar ne, tai reiškia, kad siekiame pamatyti tą ženklą priešistorinių žmonių akimis.

Prie pastarosios minties aš dar sugrįšiu tolimesniuose šios knygos puslapiuose, o dabar labai svarbu suprasti, kad subjektyvumas, slypintis už tariamo Washburn objektyvumo, nieku gyvu nesumenkina jos darbų svarbos. Tiesą sakant, toks subjektyvumas yra būtinas visų archeologinių analizių komponentas. Matėme ir tai, kad suvokimo problemos prasismelkia

ir postpozityvistinėje filosofijoje (31–34 psl.). Visų archeologinių analizių atramos taškas yra subjektyvios kategorijos (keramikos tipai, gyvenvietės ir kt.) ir nepastebimi struktūriniai ar sisteminiai sąryšiai (pozityvi ir negatyvi reakcija, mainų santykiai ir kt.). Pavyzdžiui, taikydami Thiesseno daugiakampių modelį gyvenvietėse, niekada nežinome, ar mūsų „analizės vienetai" (gyvenvietės užstatymo plotai ar taškai) iš tiesų gali būti lygintini. Jeigu norime kalbėti apie kokius nors sisteminius ar struktūrinius ryšius tarp jų arba už jų, pirmiausia turime suteikti jiems prasmę (pvz., gyvenvietės, miesteliai, didmiesčiai).

Taigi „kieta" formaliosios analizės prigimtis tėra iliuzija. Simetrinę analizę, pavyzdžiui, įmanoma be jokio pavojaus įkišti į archeologiją tik todėl, kad visa archeologija vadovaujasi ta pačia pozityvizmo ideologija, ir todėl beveik nebuvo bandoma skverbtis už keramikos puošybos simetrijų iki perduodamos žinios (žinių) turinio. Simbolinės reikšmės interpretacija buvo minimalizuota vardan tiesioginių ryšių tarp simetrijos ir socialinės sąveikos procesų. Pavyzdžiui, Washburn teigia, kad „ornamento struktūros tapatumas greičiausiai parodo homogeninę kultūros sudėtį ir kultūrinės sąveikos intensyvumą" (1983, p. 140). Visai tikėtina, kad tai yra produktyvi hipotezė, „patikrinta" etnografinėse interpretacijose ir sėkmingai taikoma archeologijos duomenims (*ibid.*), tačiau, šitaip tiesmukiškai susiedami ornamento formą su visuomene, nepastebime labai realios galimybės, kad skirtinguose kultūriniuose kontekstuose ornamento struktūra gali turėti skirtingas reikšmes. Kiek teisinga yra mūsų prielaida, kad socialinės subjektyviai nustatytų ornamento struktūrų implikacijos yra universalios? Darant iš tiesų tikslią, taigi ir mokslinę analizę, reikia išnagrinėti ir simbolines prasmes, tarpininkaujančias tarp (ornamento) struktūros ir socialinių funkcijų.

Kai iškyla klausimas, kokia yra simetrijų ar kitų formalių struktūrų reikšmė, kai pradedame galvoti, ar simetrijos kera-

mikos ornamentikoje nėra laidosenos ar gyvenviečių įrengimo simetrijų transformacijos, ir kai šias struktūras susiejame su formaliomis minties struktūromis, tada reiškia, kad žengiame žingsnį nuo formalios analizės į struktūralistinę.

Galima ginčytis, kad taikyti koncepcijas struktūroms ar atskiroms jų dalims, kaip darė Leroi-Gourhanas (1965; 1982), yra lygiai tas pats kaip suteikti reikšmes ženklams, įbrėžtiems ant puodų, nagrinėjant ornamentikos motyvus. Galbūt vienintelis skirtumas yra tas, kad reikšmių suteikimas pastarojo tipo darbuose, kaip parodė kruopšti ir įtikinanti Washburn analizė, yra slepiamas po objektyvaus mokslo priedanga. Ankstyviesiems Leroi-Gourhano darbams, kita vertus, taip pat būdingas nesąmoningas noras nustatyti reikšmes. Tuo pat metu Leroi-Gourhano stiliaus darbas yra potencialiai „moksliškesnis" ta prasme, kad jame „reikšmės" yra pateikiamos atvirai, užuot vartojus jas užmaskuota forma.

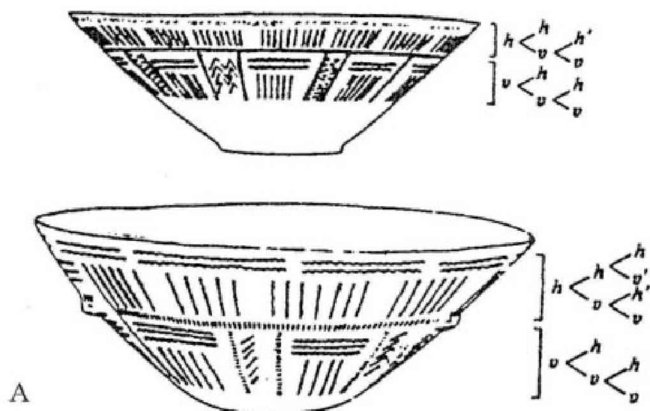
Vis dėlto archeologijoje struktūros buvo pernelyg dažnai identifikuojamos ir lyginamos, tinkamai neįvertinus reikšmės turinio – šią kritiką galima nukreipti, pavyzdžiui, į darbus apie neolitinę olandų keramiką (Hodder 1982b), kur buvo identifikuota struktūrų transformacija: nuo „įrémintų" dendritinių raštų, kuriuose buvo galima identifikuoti horizontalių/vertikalių priešpriešų hierarchiją, iki „pridėtinių", į horizontalias zonas suskirstytų sekų (4 pav.). Ankstyvesni įrėminti raštai būdavo tiesiogiai siejami su apribotais socialiniais dariniais (giminystės ryšiais susijusios grupės, bet kitokią nuomonę rasite: Tilley 1984), o vėlesnieji, pridėtiniai raštai išreikšdavo grupių įtraukimą į plačius socialinius tinklus. Tokia interpretacija sunku patikėti, nes neturime jokio pagrindo manyti, kad būtų koks nors ryšys tarp puodų ornamentikos ir šių socialinės organizacijos aspektų. Jeigu norime interpretuoti socialines puošybos funkcijas, visų pirma turime nors kiek įsivaizduoti, ką reiškia raštai ir puodai. Reikėtų žinoti, ar tie puodai buvo buitiniai, ritualiniai ar prestižiniai, ar skiriasi skirtingos paskirties puodų

puošyba, ar tokia puošyba randama ant kitų dirbinių, kokie apskritai yra puošybos kontekstai toje kultūroje ir t. t. Kuo geriau suprantame šias kontekstines reikšmes, tuo lengviau yra susieti raštų struktūras ir tas socialines funkcijas, kurias jie atliko.

Šią mintį galima pailiustruoti dar vienu pavyzdžiu. Arnoldas (1983) parodo, kaip pagrindiniai aplinkos ir socialinės erdvės organizavimo ir panaudojimo principai atsispindi Kinojos, Peru, dažytos keramikos puošybinės erdvės kompozicijoje. Šiuos puodus naudojusią bendruomenę supanti aplinka yra padalinta į keletą horizontaliai susisluoksniavusių ekologinių zonų, einančių nuo žemumų iki aukštumų, ir jas visas reikėjo eksploatuoti, kad bendruomenė galėtų savarankiškai egzistuoti. Arnoldas susieja aplinkos padalijimą į horizontalias zonas su horizontaliomis juostomis puodų puošyboje; be to, šias aplinkos zonas, kurių eksploatacija buvo pastovi, nekintanti, atspindi santykiškai pastovūs, vienodi motyvai ekvivalentiškose puodų zonose. Aplinkos ir visuomenės skerspjūvį, dalijantį jas į dvi bendruomenes, priklausomas nuo atskirtų drėkinimo sistemų, Arnoldas sutapatina su bilateralinės simetrijos panaudojimu puodų puošyboje.

Arnoldas pateikia labai mažai kontekstinės informacijos, kuri galėtų paremti jo hipotezes apie sąsajas tarp puošybos struktūros ir aplinkos. Problema yra tokia: kodėl turėtume tikėti tuo, kad tarp šių dviejų padalijimo į zonas atvejų yra kažkoks tarpusavio ryšys? Argi šis pavyzdys neprimena analitiko, kuris tiesiog žaidžia su modeliais ir visada randa tokį, kuris atitinka jo schemą. Kad būtų galima patikėti interpretacijomis, visų pirma reikia pagrįsti abstrakčias struktūras (horizontalios zonos, bilateralinė simetrija), remiantis vartosenos kontekstu ir reikšmės turiniu specifinėse kultūrinėse situacijose. Arnoldas trumpai užsimena, kad jo analizuota keramika yra namų ūkyje vartoti indai vandeniui, turintys tokias pat funkcijas erdvinėje bendruomenės, kurios pagrindas yra vandens paskirstymas,

organizacijoje. Šios pozicijos įtikinamumą sustiprintų tolesnis tokių ryšių ir asociacijų tyrimas. Ar yra kokia nors vaizdinė iliustracija, kuri leistų manyti, kad puodai, zonos ir motyvai iš tiesų „išreiškia" aplinkos zonas, aukštyn/žemyn ir t. t.?

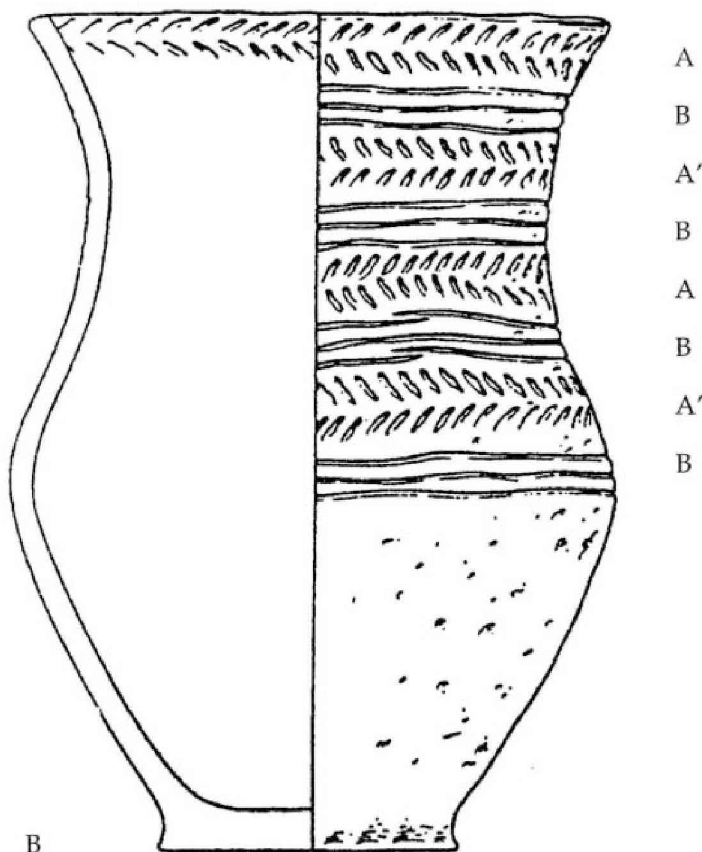

4 pav. Neolito laikotarpio ornamentikos struktūros pokyčiai Olandijoje: A – dendritinės struktūros sudarytos iš horizontalių ir vertikalių priešybių TRB keramikoje; h' arba v' parodo horizantalaus/vertikalaus priešybę, gautą panaudojus tuščią plotelį; B – sekvencinė struktūra PFB keramikoje, sudaryta kaitaliojant zonas; A' parodo A ornamento transformaciją. Šaltinis: Hodder 1982b.

Pateiktuose pavyzdžiuose ornamento struktūra susiejama su kitomis struktūromis tinkamai neįvertinus nagrinėjamų dirbinių vartojimo konteksto arba jų reikšmės turinio. Tą patį galima pasakyti ir apie keletą struktūrinių gyvenviečių įrengimo analizių. Pavyzdžiui, Fritzas (1978) nustatė simetriškus gyvenvietės įrengimo sąryšius Čako kanjone (Pietų Amerika). Subalansuotos ir nesubalansuotos simetrijos (orientuotos V–R, Š–P kryptimis) randamos tiek regioniniu, tiek vienos gyvenvietės mastu. Tada teigiama, kad struktūrinės schemos yra adaptacinės, susijusios, viena vertus, su hierarchine socialine struktūra, o kita vertus, su simetriškais socialiniais tarpusavio santykiais. Nors ir bandoma erdvinėms priešybėms suteikti šiokias

tokias kultūrines reikšmes (pvz., sakralines/pasaulietines), ši nuomonė būtų gerokai įtikinamesnė, jeigu daugiau dėmesio būtų kreipiama į gyvenvietės erdvės turinį Čako kanjono kontekste. Kol kas reikia palaukti daugiau įrodymų apie tai, kam buvo naudojami įvairūs plotai ir atskiros jų dalys organizacinėje gyvenvietės struktūroje.

Nesuvokiant dekoratyvinių ar erdvinių elementų reikšmės turinio, sunku suvokti, kaip būtų galima interpretuoti struktūrose slypinčias reikšmes kitų gyvenimo aspektų atžvilgiu. Bet kaipgi nustatyti reikšmes? Čia galėtume grįžti prie novatoriško Leroi-Gourhano darbo. Jis iš tiesų įžvelgė tam tikras

reikšmes (vyriška, moteriška) piešiniuose ant paleolito laikotarpio urvų sienų, o jo darbo pagrįstumas vis dar svarstomas įvairiais aspektais. Aš manau, kad jo darbo trūkumai kyla ne dėl jo noro interpretuoti reikšmę, nes, kaip jau anksčiau matėme, materialinės kultūros reikšmių nustatymas yra būtina analizės pakopa. Mano nuomone, šio darbo trūkumus sąlygoja mūsų žinių apie paleolitą ribotumas ir nenoras kritiškai pažvelgti į mūsų pačių turimų prielaidų universalumą. Leroi-Gourhanas turi labai mažai informacijos apie ženklus, naudotus sieniniame mene. Galimybės atsekti piešinių kompozicijas kitose kultūros srityse (laidosenoje, dirbiniuose, gyvenviečių erdvėje), norint nustatyti egzistavusias asociacijas, yra gana ribotos. Nėra labai lengva identifikuoti konkrečias šių kompozicijų motyvų reikšmes pietvakarių Prancūzijos paleolito laikotarpio kontekste tiesiog todėl, kad turime labai mažai duomenų.

Kad galėtume interpretuoti reikšmės turinį, privalome turėti noro abstrahuoti archeologinėje medžiagoje randamas asociacijas ir kontrastus. Tą galima daug kruopščiau ir tiksliau padaryti tada, kai – skirtingai nei vėlyvajame paleolite – įvairių rūšių duomenys teikia daugiau asociatyvios informacijos. Asociatyvios, kontekstinės analizės pavyzdį, kur numatomos reikšmės ir nustatomos sąsajos tarp įvairiose veiklos sferose egzistuojančių struktūrų, galime rasti McGhee (1977) pateiktoje studijoje apie priešistorinius archeologinius Tulės kultūros radinius arktinėje Kanadoje. Pirmiausia buvo pastebėta, kad vėplio iltis ir jūros žinduolių kaulai asocijuojasi su žeberklais, o strėlių antgaliai padaryti iš elnio rago. Mėgindamas suprasti šią dichotomiją, McGhee pradėjo tyrinėti kitas vėplio ilties ir elnio rago asociacijas Tulės kultūroje. Vėplio iltis buvo naudojama daryti daiktams, susijusiems su jūros žinduolių medžiokle: sniego akiniams, kajakų apkaustams, šunų pakinktų sagtims ir pan. Kiti iš vėplio ilties gaminti daiktai yra susiję su moterimis ir su žiemos sezonui būdinga veikla: dėžutės adatoms, antpirščių žiedeliai, moterų papuošalai, mažos moters-paukščio

5. 1107

statulėlės. O štai elnio ragas siejamas su sausumos žinduoliais, ypač su šiaurės elniais, vyrais ir vasaros laikotarpio veikla sausumoje. Taigi, remiantis kontekstinėmis elnio rago ir vėplio ilties asociacijomis, ryškėja tokia struktūra:

žemė:jūra::vasara:žiema::vyras:moteris:: elnio ragas::vėplio iltis

Šioms struktūruotoms skirtumų grupėms pagrįsti taip pat parodoma, kad nėra jokio funkcinio pagrindo kaulą ir elnio ragą naudoti skirtingiems medžioklės įrankiams ir ginklams gaminti. Be to, etnografinė ir istorinė medžiaga rodo, kad inuitų aplinkos suvokimo ašis buvo žemės ir jūros dichotomija. Šiaurės elnio ir jūros žinduolių mėsos nebuvo galima virti tame pačiame puode. Elnio odos nebuvo galima siūti ant suledėjusios jūros. Istorinėje inuitų mitologijoje taip pat galima rasti asociacijų tarp moterų ir jūros žinduolių, taipgi tarp žemės, vyrų ir vasaros sezono. Šie faktai iš esmės yra tokio paties pobūdžio kaip ir archeologiniai duomenys, tik pateikia daugiau kontekstinės informacijos apie hipotetinę struktūrą ir jos reikšmę.

McGhee analizės pavyzdys aiškiai rodo, kad struktūralistinė analizė turi potencialių galimybių būti tikslia analize, jeigu ji derinama su konteksto ir turinio nagrinėjimu (t. y., kad Tulės kultūroje vėplio iltis asocijuojasi su jūros žinduoliais ir moterimis). Atrodo, logiška būtų tikėtis, kad, demistifikuojant „tvirtąją" archeologijos mokslo prigimtį, kai kurios struktūralistinės analizės kryptys, praktikuojančios reikšmės nustatymą, taps populiaresnės ir priimtinesnės. Nuodugni analizė turi milžinišką, kol kas visiškai nenaudojamą potencialą. Pavyzdžiui, galima būtų identifikuoti namų, gyvenviečių, kapinynų, kapų, ritualinių vietų ir t. t. naudojimo skirtumus – kairė/dešinė, priekinė/užpakalinė dalis, centras/pakraštys. Galima atrasti ir kitų dichotomijų tarp ritualo ir kasdienybės,

gyvenimo ir mirties. Tokia struktūralistinė analizė vienaip ar kitaip suponuoja kokį nors reikšmės turinį.

Kitas potencialiai įdomus pavyzdys yra naminio/laukinio siejimasis su gyvenvietės vidumi/išore. Pavyzdžiui, Richardsas ir Thomasas (1984) pastebėjo, kad Anglijos žalvario amžiaus ritualinių paminklų-aptvarų „vidinėje" dalyje nėra kaulų tų laukinių žvėrių, kurie turėjo prijaukintus atitikmenis, nors pakraščiuose randama visų rūšių laukinių žvėrių kaulų. Thomasas (1988) ir Thorpe (1984) pastebėjo kiaulių ir galvijų kaulų išsidėstymo dėsningumus Britanijos neolito laikotarpio kapuose ir aptvaruose. Toks „struktūruotas sudėjimas" randamas ne tik ritualiniame kontekste. Per neolito laikotarpį Vidurio Europoje atliekų išmetimo vieta nuo duobės prie pastato sienos persikėlė tolyn nuo namų, į gyvenviečių pakraščius (Hodder 1990a). „Nešvarumų" išmetimas žymi ryškiausias socialines ir kultūrines ribas tarp švaraus ir purvino, kultūros ir gamtos, mūsų ir jų. Atliekų išmetimo praktikos pasikeitimas neolito laikotarpiu Europoje siejamas su ryškesniu grupių, didesnių nei vienas ūkis, ribų apibrėžtumu. Atrodo, kad, norint geriau pažymėti demarkacijos liniją tarp didesnių grupių, atliekos ir „nešvarumai", kurie anksčiau tarnavo riboms aplink namą pažymėti, buvo panaudoti didesniems junginiams apibrėžti. (Daugiau apie gyvenviečių ribų simbolizmą rasite: Hall 1976.)

Kritika

Šioje knygoje norima rasti adekvatų santykio tarp materialaus ir idealaus apibūdinimą, tuo tarpu Levi-Strausso darbai visų pirma skatino antstato teorijos plėtrą. Santykiai su infrastruktūra nėra svarbiausias studijų objektas.

Vadovaujantis semiotiniu požiūriu į lingvistiką Saussure'o darbuose, kurie padarė didžiulę įtaką struktūralizmui, svarbu

ženklų organizaciją nagrinėti taip, kad jie įgytų prasmę. Taigi žodis „puodas" yra sutartinis žymimos sąvokos žymiklis.

Dažniausiai studijuojamas savitarpio ryšys tarp žymiklio ir žyminio, o pačiu „daiktu" – šiuo atveju realiu puodu, beveik nesidomima. Tokie požiūriai nepadeda rasti ryšių tarp idealaus ir materialaus. Iškyla poreikis nuo abstrakčių struktūrizuotų „lingvistinių" kodų pereiti prie pokalbio, arba „situacijos apibrėžto bendravimo" (Ricoeur 1971; Barrett 1987; Hodder 1989a).

Abstrakti ženklų ir prasmių analizė yra ypač problemiška archeologijoje, kuri yra pirmiausia susijusi su materialine kultūra. Mes iškasame materialią medžiagą, lygiai taip pat ir idėjas. Ir norime kiekvieną daiktą matyti *ir kaip daiktą*, gamybos ir veiklos procesų rezultatą, *ir kaip ženklą*, nes pats daiktas (puodas) gali būti kitų sąvokų (pvz., „x" genties ar moteriškos veiklos) žymiklis. Materialinės kultūros tyrinėjimas skatina įveikti atotrūkį tarp idealaus ir materialaus, tačiau šioje srityje struktūralizmas labai mažai tegali mums padėti.

Ieškant struktūros ir proceso tarpusavio ryšių (tai yra struktūros ir veiksmo pasikartojamumo), struktūralizmas vaidina svarbų, bet nepakankamą vaidmenį. Žodis „puodas" gali būti puodo sąvokos žymiklis, tačiau lygiai taip pat daiktas pats gali būti suvokimo, kas tai yra puodas, žymiklis – poveikis tarp jų yra abipusis. Struktūros teikia galimybę ir tarnauja kaip priemonė veiksmui pasaulyje vykti, bet šie veiksmai taip pat keičia ir jas pačias.

Šias kritiškas pastabas galima išsakyti ir kitaip. Vėl pakartosime, kad struktūralizme ir poststruktūralizme (Bapty and Yates 1990) individas yra pasyvus. Individą sąlygoja ne kontroliuojantys adaptaciniai dėsniai, o veikiau struktūros ir/arba žmogaus minties universalijos. Tokio požiūrio menkavertiškumą galima pademonstruoti uždavus klausimą „o kas gi yra geras stilius?", kai kalbame apie modeliavimą arba bet kurią struktūruotą veiklos sritį. Būti „stilingam" anaiptol nereiškia tiesiog užsispyrusiai laikytis taisyklių. O'Neale (1932) išsiaiškino, kad Kalifornijos šiaurinės pakrantės indėnai, pynę krepšius, sakydavo, kad ornamentikos kompozicija „gera", jeigu ji maloni ir gerai sukomponuota, o prastos sandaros kompozicijos buvo laikomos „blogomis". Tačiau tokie žodiniai parodymai tik patvirtina nuostatą, kad egzistuoja struktūrizuotas stilius – galima būti „stilingam" būnant struktūros rėmuose arba net ir išėjus už jos ribų. Popmuzikos žvaigždė, pavyzdžiui, Boy George, gali sukurti naują stilių ir bus laikomas labai stilingu, nors ir nė vienas dizaino vadovėlis nepateiktų tokio drabužių, papuošalų ir seksualinių insinuacijų rinkinio. Galima sakyti, kad Boy George kuria stilių pagal struktūrines apsirengimo taisykles, jomis žaisdamas ir jas transformuodamas. Jis, pasitelkdamas struktūrą socialine prasme, sukuria naują struktūrą ir naują visuomenę.

Taigi mūsų teorijos apie struktūrą turi pripažinti, kad individas vaidina aktyvų vaidmenį. Pasirodo, daugumoje struktūralistinės archeologijos darbų taisyklės sudaro bendrai pripažintų normų kompleksą: manoma, kad kiekvienas visuomenės narys turi tokias pat struktūras, mato jas iš to paties taško ir teikia joms tą pačią prasmę. Toks požiūris yra ryškiai normatyvinis, o šioje knygoje norima (kaip jau buvo parodyta 1-ame skyriuje) paskatinti juo suabejoti.

Dar vienas kritikos aspektas yra tas, kad struktūralizmas yra dviem požiūriais neistoriškas. Visų pirma Saussure pabrėžė ženklo sąlygiškumą. Bet kuris žodis galėjo būti vartojamas

puodo sąvokai žymėti ir bet kuris daiktas ar erdvė galėjo tikti ribоms, seksualumui, gentinei grupei, vasarai ir žiemai žymėti. Tokio požiūrio aiškiai trūksta disciplinai, kuri iš ilgalaikių istorinių sekų gali nustatyti, kaip ženklai įgavo nesąlygiškas prasmes. Antra, neaišku, kaip vyksta struktūriniai pasikeitimai. Žinoma, visada galima pasakyti, kad pasikeitimai susiję su struktūrine transformacija, ir ši mintis yra iš tiesų reikšminga, tačiau pačiose struktūrinėse analizėse beveik nematyti jokio pokyčių poreikio, todėl sunku suprasti, kodėl įvyksta transformacijos, kodėl jos vyksta tam tikra kryptimi ir kodėl arba kaip pačios struktūros gali radikaliai pasikeisti. Ir vėlgi, ši problema kyla dėl neadekvataus ryšių tarp struktūros ir proceso įvertinimo ir dėl to minimalaus vaidmens, kuris skiriamas aktyviam individui struktūrų kūrime.

Visai kitokio pobūdžio kritika skirta poststruktūralizmui (Tilley 1990a and b; Bapty and Yates 1990; Derrida 1976). Struktūralizme žymikliai įgauna prasmę dėl skirtumų, kuriuos jie turi palyginti su kitais žymikliais. Tačiau tie kiti žymikliai taip pat įgauna prasmę tik tada, kai supriešinami su dar kitais žymikliais nesibaigiančioje signifikacijų grandinėje. Taigi bet kurią struktūralistinę analizę, kuri pateikia tvarkingą, uždarą priešpriešų sistemą, visada galima dekonstruoti. Tiesą sakant, galima dekonstruoti bet kokią analizę, kuri pretenduoja į totalumą, pilną ar autentišką prasmę ar tiesą, nes tos prasmės „ištakos" visada priklauso nuo kitų žymiklių. Tokie požiūriai yra labai vertingi, nes leidžia kritikuoti absoliučias tiesas, skelbiamas archeologijos darbuose. Vidinė bet kurio archeologinio teksto analizė parodys, kad tai, kas „praleidžiama", yra reikšminga tam, kas yra „viduje". Poststruktūralistinė analizė yra taip pat vertinga tuo, kad išsklaido tokias sąvokas kaip „galia" ir „tiesa" (Foucault 1979; 1981) ir į atskirus fragmentus išskaido nuostatas apie kultūros sąvoką (p. 159). Tačiau poststruktūralizmas taip pat radikaliai iškelia individualųjį faktorių iš centrinės ašies ir taip įvilioja individą į signifikacijos spąstus.

Daugeliu atvejų poststruktūralizmas taip pat nepakankamai atsižvelgia į tą realaus pasaulio poveikį, kuris realizuojamas per diskursus (Eagleton 1983). Dėl visų šių priežasčių jis neišvengia kritikos, kurios svarbiausi momentai čia ir išdėstyti.

Verifikacija

Struktūralizmas turbūt daugiausia kritikuojamas dėl teiginių teisingumo nustatymo. Kaip pasiekti tikslumo struktūralistinėje archeologijoje? Pagal liūdną tradiciją struktūralizmas siejamas su nepatikrinamais vaizduotės polėkiais, nepagrįstais argumentais, nes pasitelkus vaizduotę visus faktus galima traktuoti kaip kitų faktų ir už jų slypinčių struktūrų tarpusavio transformacijas. Daugelis struktūralistinių analizių *iš tiesų* atrodo tikslios ir buvo plačiai pripažintos. Suvokimas, kad struktūralistines analizes galima vertinti ir nuspręsti, jog kai kurios yra geresnės nei kitos, rodo, kad galima įžvelgti tikėtinų argumentų pateikimo procedūras (Wylie 1982).

Procedūra, dažniausiai taikoma struktūralistinėje archeologijoje teiginių pagrįstumui įrodyti, pasirodo esanti pademonstravimas, kad tame pačiame istoriniame kontekste, už daugelio skirtingų rūšių duomenų, slypi tos pačios struktūros. Kuo daugiau duomenų galima įterpti į tuos pačius organizacinius principus, tuo daugiau patikimumo įgauna patys organizaciniai principai. Kaip yra ir su sistemų analize, struktūralistinė analizė būna įtikinama tik tuo atveju, jeigu pajėgia paskirus, nesulyginamus duomenis suartinti arba suteikti jiems prasmę. Kaip jau matėme anksčiau, nepakanka studijuoti vien tik raštą (horizontalias ir vertikalias zonas, simetriją ir kt.) – būtina daryti ir abstrahuotus apibendrinimus apie rašto prasmę. Taigi įtikinamoje atliekų šalinimo, laidosenos ir keramikos stilių analizėje, kurią parengė Deetzas (1977), ištyręs istorines Amerikos vietas, nuolat parodomi laikini abstrakcijų kontrastai. Juos

jis vadina bendruomeninės ir individualizuojančios etikos normomis ir jie paaiškina didelę duomenų rūšių įvairovę.

Studijoje apie struktūrinius santykius Glastonberio vietovėje geležies amžiaus laikotarpiu Davidas Clarke (1972) pagrindė savo nuomonę, parodydamas tos pačios struktūros – vyriška:moteriška – pasikartojimą skirtingomis gyvenimo sąlygomis ir skirtingais laikotarpiais. Fritzas (1978) bandė rasti tokią pat struktūrą vietiniame ir regioniniame lygmenyse. Tilley (1984) parodo, kad galima stebėti vienos abstrakcijos, pavadintos „apribotumu", kitimą, tuo pačiu metu pasireiškiantį ir keramikos dekoravime, ir laidojimo ritualuose. Aš, nagrinėdamas neolito laikotarpį Orknio salose, bandžiau parodyti, kad gyvenviečių, laidosenos ir ritualinio erdvės panaudojimo struktūros gali būti susietos, nepaisant to, kad jų duomenys išties nėra tapatūs (Hodder 1982a).

Struktūros verifikavimo klausimas – ar struktūra siejasi su duomenimis – yra įprastinis. Visa archeologinė analizė yra realaus pasaulio interpretavimas stebėjimo procese, ir kokių nors teorijų pritaikymas šiems stebėjimams, siekiant rasti priderintų, tikėtinų argumentų, ir bet kokios pretenzijos į kažką daugiau tėra iliuzija. Struktūralistinė analizė vadovaujasi tais pačiais principais. Pavyzdžiui, nubų meno analizėje (žr. p. 57) išryškėja, kad kuo daugiau ir kuo įvairesnio meno atkuria generatyvinė gramatika, tuo patikimesnė yra pati gramatika. Galima būtų paklausti, ar pasitaiko tokių kompozicijų, kurios neatitinka taisyklių, pavyzdžiui, ar kada nors buvo rasta „žodžių", sujungtų šonais, o ne kampais? Tiesą sakant, labai retai, o veikiau beveik niekad nepasitaiko mene. Tą patį galima pasakyti ir apie . Gramatika neleidžia tokių motyvų vartoti, ir tai, kad meno kūriniuose jų nėra, tik patvirtina gramatikos taisykles.

Būtina suprasti, kad struktūros ne visada yra universalios ir kad teigiamas jų universalumas neturėtų būti svarbiausia teiginių pagrįstumo įrodymo procedūroje. Pačios struktūros gali

būti gana specifiškos (pavyzdžiui, kryželių rašto vartojimas nubų mene), o reikšmės turinys gali turėti ypač savitą istorinę reikšmę. Taigi nubų kryželis nėra vien tik eilinė puošybinė struktūra – tai nepaprastai emocionalus simbolis, turintis ryškią ir savitą istorinę reikšmę, kuri veikia socialinę jo vartoseną nubų mene (Hodder 1982a). Todėl struktūralistinėse archeologijos analizėse tam tikra teiginių pagrįstumo įrodymo dalis turi būti skirta savitų, su struktūromis susijusių prasmių abstrakcijai.

Kai kuriais atvejais, kai istorinis tęstinumas randamas ir dabartyje, praeičiai priskiriamos prasmės atrodo labai įtikinamai. Todėl ir Glassie (1975) pasiūlytas tam tikrų tipų pastatų, fasadų bei kambarių tapatinimas su „visuomeniniais" ar „privačiais", arba asimetrijos asociacijos su „gamta" ir „organika", atrodo įtikinamai, nes XVIII a. Amerika mums labai artima. Mane patį asmeniškai būtų daug sunkiau įtikinti, jeigu asimetrija būtų asocijuojama su Kenijos arba priešistorinės Vengrijos „organika". Pavojus kyla tada, kai prasmės taikomos skirtingoms kultūroms neatsižvelgiant į kontekstą. Dėl šios priežasties naujajame savo darbe Leroi-Gourhanas (1982) daug atsargiau identifikuoja „vyriškas" ar „moteriškas" kompozicijas paleolito laikotarpio olose. Tačiau atkurti priešistorinių laikų, iš kurių turima daugiau kontekstinių ir asociatyvinių duomenų, prasmes galima gerokai tiksliau. Todėl aš įrodinėjau, kad antkapiai neolito Europoje reiškia namus pagal aštuonis tarp jų esančio panašumo punktus (Hodder 1984a). Kontekstinės ir funkcinės asociacijos, be kita ko, leidžia numatyti ir reikšmių bendrumus. Žinoma, negalime užtikrintai teigti, kad daiktas, rastas vyro kape, turi „vyriškas" savybes, arba kad dirbinys, rastas ritualinėje vietoje, turi „ritualines" reikšmes, tačiau archeologai paprastai daro būtent tokias prielaidas. Kruopščiai ir kritiškai įvertinus kontekstą, galima nustatyti įtikinamas reikšmes. Pavyzdžiui, Arnoldas teigia, kad zonos aplinkoje su zonomis puodų puošyboje šiame konkrečiame kultūriniame

kontekste yra susijusios, nes ir puodai, ir į zonas padalinta aplinka turi bendras vandens vartojimo funkcijas. Nurodydamas tokius kontekstinius ryšius, Arnoldas sustiprina savo teiginio įtikinamumą, tačiau jo argumentai skambėtų dar įtikinamiau, jeigu būtų galima parodyti, kad į horizontalias zonas padalintoje aplinkoje buvo naudojami tik šie vandeniui skirti puodai arba kitokios paskirties puodai nebuvo puošiami tokiu pačiu būdu.

Tikriausiai gali kilti mintis, kad reikėtų pademonstruoti dichotomiją tarp struktūrinio ir funkcinio paaiškinimo, lyg duodant suprasti, jog vieną teoriją galima svariai paremti parodymu, kad kitas metodas negali adekvačiai paaiškinti turimų duomenų. Ir iš tiesų McGhee paremia savo pavyzdį teiginiu, jog nebuvo jokio funkcinio poreikio naudoti vėplio iltį ir elnio ragą skirtingų kategorijų įrankiams ir ginklams gaminti. Tokio tipo argumentai pavojingi tuo, kad dažnai suponuoja materialiosios, funkcionaliosios pusės pirmumą: pirmiausia aiškinamos funkcijos, o „mintis" yra visa tai, kas lieka. Tačiau šis argumentas taip pat klaidingai suponuoja, neva tarp funkcinės ir simbolinės reikšmės yra tam tikra dichotomija. Kaip rodo McGhee pavyzdys, daiktas gali priklausyti įrankių rinkiniui, tačiau kartu gali priklausyti ir struktūrizuotų kategorijų kompleksui. Mes, kaip archeologai, galime atsižvelgti į depozicinius ir postdepozicinius faktorius ir visgi nustatyti funkcinių asociacijų tarp daiktų, randamų tyrinėjamame plote. Tokios funkcinės sąsajos yra labai svarbios daiktams priskirtoms reikšmėms – tam tikra simbolinės ir pažintinės daiktų svarbos dalis kyla iš jų vartojimo. Antrajame skyriuje jau matėme, kad funkcijos nustatymas priklauso nuo simbolinės prasmės suvokimo. Taigi ir vėl grįžtame prie nuostatos, jog materialinė kultūra yra kartu ir daiktas, ir ženklas, su abipuse jų įtaka ir su neišvengiama vienybe.

Šią mintį galima paaiškinti grynai hipotetiniu pavyzdžiu. Įsivaizduokite, kad kokiame nors regione randami priešistoriniai

ilgieji namai. Jie orientuoti ŠV–PR kryptimi, o įėjimai yra PR galuose. Iškeliamos dvi „prieštaringos" hipotezės: tokia orientacija naudota todėl, kad vyravo šiaurės vakarų vėjai, arba todėl, kad ŠV–PR ašis turėjo simbolinę reikšmę. Abi hipotezes galima pagrįsti skirtingais joms tinkančiais būdais, pirmąją – parodyti, kad vyraujantys vėjai iš tiesų pūtė iš ŠV, o antrąją – identifikuoti tokią pat struktūrą kitose srityse. Pavyzdžiui, tokią pačią ŠV–PR ašį galima rasti laidojimo paminkluose ir ritualinėse vietose bei kitais gyvenviečių erdvės panaudojimo atvejais. Tačiau, tiesą sakant, šios dvi hipotezės viena kitai visai neprieštarauja. Kai norime suteikti tam tikrą reikšmę mus supančiam pasauliui, mes paprastai pasinaudojame Saulės, Mėnulio, upių, kalnų pozicija ir vėjo kryptimi; ir lygiai taip pat simbolinė prasmė, priskiriama vėjui ir vyraujančiai jo krypties ašiai, veikia mūsų apsisprendimą, kaip išdėstyti namus ir gyvenvietes. Taigi funkcinis vartojimas ir aplinkos ypatybės priklauso pasaulio įprasminimui, ir reikšmės struktūros patvirtinimas neturėtų priklausyti nuo to, kaip pavyksta šiuos faktorius sureguliuoti.

Jau matėme, kad patikimų argumentų galima pateikti parodžius, kad struktūros paaiškina daugelį skirtingų kategorijų duomenų. Taip pat būtina pagrįsti struktūras jų reikšmės turinio ir jų vartosenos konteksto aspektu. Štai tokiais įvairiais būdais su turimais duomenimis galima parodyti, kad kai kurie argumentai tiesiog neatlaiko kritikos. Pavyzdžiui, daiktas, laikytas „vyrišku", randamas moters kape arba „bendruomeninės" veiklos stadijoje randama daug „individualizuojančių" bruožų, arba pernelyg daug strėlių antgalių pagaminta iš vėplio ilties. Galima, žinoma, teigti, kad „netinkantys" atvejai rodo, kad įvyko struktūros „transformacija", tačiau tam tikru momentu toks intelektualinis išmoningumas pasidaro nebeįtikėtinas, ypač kitiems žmonėms, ir ieškoma kitokių struktūrų, kurios galėtų paaiškinti turimus duomenis.

Išvada: struktūralistinės archeologijos svarba

Šiame skyriuje daugiausia dėmesio buvo skirta simboliniams kodams ir minties struktūroms. Tolimesniame skyriuje aprašomos kitos struktūrų rūšys, t. y. technologinės ir socialinės struktūros. Viso šio darbo reikšmė archeologijoje yra ta, kad jis pakylėja mus į kitą analizės lygmenį. Jau neapsiribojame vien tik kiekybiniu esamybių įvertinimu, nes įsitraukiame į nesamybių interpretaciją. Sistema nebėra vienintelis egzistuojantis dalykas – yra ir struktūros, kurios suformuoja jos pavidalą. Kaip paaiškėja iš ankstesnės kritikos, mums dar nepavyko rasti adekvačios individo vietos kultūriniame ir istoriniame kontekste, tačiau šiame kelyje jau gerokai pažengėme pirmyn, ypač suvokę, kad kultūra yra prasmingai sukonstruotas reiškinys.

Struktūralizmas pasiūlė metodą ir teoriją materialinės kultūros prasmėms analizuoti. Procesinės archeologijos atstovams daugiausia rūpėjo simbolių funkcijos. Kaip jau matėme anksčiau, funkcija yra svarbi prasmės ypatybė: puodo vartosena ir asociacijos su jo turiniu, su ugnimi, ant kurios verdamas puodo turinys, su gentiniu tapatingumu ir su socialine hierarchija yra svarbūs, tačiau ne lemiantys simbolinės puodo prasmės veiksniai. Tačiau procesiniai archeologai neketino grupuoti šių funkcinių asociacijų į prasmės struktūras. Kad ir kokie būtų struktūralizmo trūkumai, jis vis dėlto leido žengti pirmą žingsnelį platesnio požiūrio link.

Maža to, struktūralizmas, kad ir kokiu pavidalu pasireikštų, įneša savo indėlį į bet kurios krypties archeologiją, pristatydamas transformacijos sąvoką. Be abejo, jau Schifferis (1976) akcentavo kultūrinių transformacijų svarbą, tačiau struktūralizmas sukūrė metodiką ir gilesnio lygio analizę. Kaip sakė Farisas (1983), materialinė kultūra atspindi ne socialinius santykius, o veikiau jau subjektyvų socialinių santykių traktavimo būdą. Struktūralizmo indėlis yra labai aiškus, pradedant darbais apie

išmestus daiktus, kurie parodo, kad „purvo" sąvokos įsiterpia tarp atliekų ir visuomenių (Okely 1979; Moore 1982), ir baigiant darbais, kurie parodo, kad laidosena yra konceptuali visuomenės transformacija (Parker Pearson 1982). Teigiama, kad transformacijos taisykles galima įvaldyti sistemingos analizės dėka.

Dar vienas aktualus ir ne mažiau svarbus struktūralizmo įnašas yra toks, kad skirtingos materialinės kultūros ir žmonių veiklos sritys (laidosena, būstas, menas, mainai) gali būti tų pačių giliau slypinčių schemų transformacijos arba net ir viena kitos transformacijos. Užuot žiūrėjus į atskiras sritis kaip į savarankiškus posistemius, kiekvieną iš jų galima susieti su kitomis sritimis kaip išoriškai skirtingas tų pačių kodų manifestacijas. Taigi, susiejus įvairialypes archeologinės medžiagos ir analizės gijas, išryškėja požiūrio, kad kultūra yra sukonstruota prasmingai, reikšmė.

4. MARKSISTINĖ ARCHEOLOGIJA IDEOLOGIJA IR PRAKTIKA

Jeigu archeologai norėtų į procesų studijas įtraukti struktūros sąvoką, jiems reikėtų suprasti, kad struktūros gali būti daugybės įvairiausių rūšių ir pasitaikyti daugelyje skirtingų lygmenų. Šalia minties struktūrų egzistuoja ir kitos: šiame skyriuje kalbėsime apie požiūrius, kuriais remiantis nagrinėjamos technologijų, ekonomikos ir ypač socialinių procesų struktūros.

Nesunku suprasti, kad daugelį skirtingų technologinių procesų ir įvairiausių jų produktų pobūdį gali veikti kokios nors bendros giliau slypinčios idėjos, pradedant gamybos procesų sekos modeliu ir baigiant su jais susijusių gestų bei rankos judesių tipu. Tai, ar javai grūdami vertikaliu judesiu, ar trinami horizontaliu judesiu, gali būti susiejama su tuo, kaip buvo atskeliamas molis (vertikaliais ar horizontaliais judesiais), naudotas puodams gaminti. Turbūt rimčiausias bandymas suklasifikuoti tokius plataus diapazono techninių procesų skirtumus randamas Leroi-Gourhano darbuose (1943; 1945), bet dėmesys technikos srities struktūrų ir gamybos procesų grandinių nagrinėjimui nesilpsta (Cresswell 1972; Lemonnier 1976; Digard 1979). Atsižvelgiant į daugybę pradinių alternatyvų ir apribojimų, daugelis techninių procesų pagrįsti tam tikra logika. Vieną tokį pavyzdį pateikia Tolstoy (1966, p. 72), aprašydamas tai, ką jis vadina „logine struktūra", kuria grindžiamas drabužių siuvimas iš žievės:

Nuimti požievį yra privalomas darbas. Čia gamintojas turi priimti būtiną sprendimą ir atlikti tai, taikydamas vieną iš keturių alternatyvių būdų. O štai žievės virimas yra neprivalomas. Reikalinga kokia nors brauktuvė. Bet tik tada, kai pasirenkama brauktuvės dviejų dalių konstrukcija, iškyla problema, kaip pritvirtinti antgalį prie koto, ir jai išspręsti galima pasirinkti vieną iš keturių pagrindinių žinomų būdų. Logiški tarpusavyje susijusių sprendimų sąryšiai technologiniuose procesuose gali būti aptariami kaip savarankiškos technologinės struktūros, tačiau galima nagrinėti ir socialines struktūras, kurios vaidina tam tikrą vaidmenį technologinėse sistemose – šią alternatyvą išsamiai aprašė Lemonnier (1983; 1984), taip pat išnagrinėjęs techninį veiksmą kaip ženklą.

Pagrindinė šios knygos tema yra mintis ir prasmė, ir labai gaila, kad dažnai sąsajos, atrastos tarp technologijos ir vaizdinių sferos, pasirodo esančios pernelyg supaprastintos. Childe (1949, p. 22) teigė, kad rotacinių malyklų atsiradimas Atėnų kepyklose leido nuasmeninti priežastinius ryšius, tačiau kai Europoje atsirado beasmenių jėgų – vandens, vėjo, garo ir elektros – varomos mašinos, priežastingumas pasidarė grynai mechanistinis. Haudricourt (1962) susiejo Viduržemio jūros regiono tipo grūdinę žemdirbystę ir gyvulių auginimą, kuriems būdingas „tiesioginis teigiamas poveikis" maisto ištekliams, su Vakarų pasaulio pasaulėžiūra, kurioje vadai laikomi piemenimis, ganytojais. Tačiau Rytuose dėl „netiesioginio neigiamo poveikio" susiformavo kitoks požiūris į žmoniją, ypač ryškiai matomas Kinijoje ir Konfucijaus mokymuose, kur gera valdžia priklauso nuo pavaldinių dorybės.

Nors tokios studijos yra abstrakčios ir jas labai sunku įvertinti, visgi neatmestina ir tokia galimybė, kad techninių procesų organizacija gali būti rimtai susijusi su reikšmės struktūromis. Milleris (1982b) parodė, kad į puodininkystės metodų tobulėjimą šiuolaikinėje Indijoje reikia žiūrėti atsižvelgiant į tam tikrų nuostatų visumą, pavyzdžiui, į kastų sistemą. Paimkime kitą

pavyzdį. Tarkim, norint padaryti ašmenis iš titnago, galima taikyti daug įvairių metodų, sudėtingesnių, tobulesnių, susidedančių iš kelių etapų, arba trumpesnių ir paprastesnių. Tokią įvairovę lemia daugybė faktorių, nuo turimo titnago kiekio iki simbolikos, gaubiančios maisto ruošimą ir vartojimą, kuri savo ruožtu susijusi su požiūriais į kūno galimybių ribas, kultūros/gamtos ribas ir pan. Archeologai turėtų labiau atsižvelgti į pastaruosius komponentus.

Nors marksistinės teorijos įnešė svarų indėlį į santykių tarp technikos ir visuomenės suvokimą (Lemonnier 1983; 1984), pagrindinė šio skyriaus užduotis yra išnagrinėti marksistinės archeologijos indėlį į socialinių ir ideologinių sąryšių suvokimą. Tiriant socialines struktūras šiame kontekste, vėlgi būtina nustatyti, kuo šios nuostatos skiriasi nuo procesualinių požiūrių. Socialinės struktūros terminas šiame skyriuje nereiškia vaidmenų ir sąryšių modelio, o veikiau apibūdina už šio modelio glūdinčių produktyvių sąveikų schemą. Vis dėlto aš neketinu čia svarstyti visų marksistinės archeologijos ypatumų, nes tai jau kompetentingai padaryta (Spriggs 1984; Trigger 1984). Norėčiau tik trumpai apibūdinti marksistinėje archeologijoje identifikuotų socialinių struktūrų tipus, o tada pereiti prie marksistinių archeologinių diskusijų apie ideologiją aptarimo.

Marksistinė archeologija

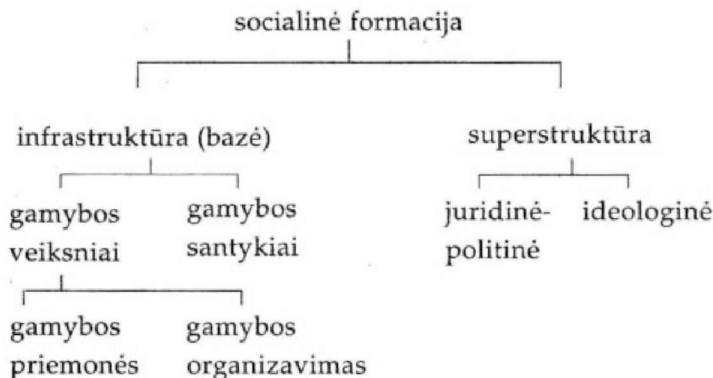
Čia ir vėl grįžtame prie materializmo, nors kai kurie marksistiniai archeologai dabar jau teigia vengiantys atotrūkio tarp materialistinio ir idealistinio prado (Spriggs 1984). Vėliau matysime, kad tokios pretenzijos archeologijoje dažniausiai yra visiškai nepamatuotos, ir šiuo požiūriu akivaizdžiai matyti jų panašumas į procesų archeologiją. Ryškiausias atotrūkis nuo procesų archeologijos atsiranda dėl marksistinės struktūros sąvokos sampratos. Čia neketinu teigti, kad marksistinė

archeologija vengia funkcionalistinių argumentų, nes vėliau pamatysime, kad taip nėra. Nauja yra tai, jog pateikiamas papildomas komponentas, o būtent tai, kad visai socialinei veiklai būdingi dialektiniai sąryšiai: visuomenės raida vyksta priešybių vienybės dėka. Už matomos socialinės sistemos glūdi sąryšiai, pilni nesuderinamumų, kurie yra paverčiami suderinamais ir generuoja pokyčius. Taigi, norėdami įvertinti marksistinės archeologijos esmę, turime įsigilinti į prieštarų ir konfliktų prasmę.

Struktūralistiniame Althusserio marksizme ir archeologiniuose jo sekėjų darbuose yra du pagrindiniai prieštarų tipai, t. y. prieštaravimai tarp socialinių grupių interesų (kaip klasių kovoje) ir tarp gamybinių santykių veiksnių (kuriuos apibrėšime vėliau). Marksizmas ypač pabrėžia pirmojo prieštarų tipo klasinius skirtumus, kur dominuojanti klasė kontroliuoja gamybos priemones ir savinasi perteklių. Dviejų klasių interesai nesuderinami, nes vienos klasės ekspansija vyksta kitos klasės sąskaita. Ši bendra nuostata ikikapitalistinėse visuomenėse buvo taikoma visuomenės skirstymui pagal amžių, lytį, kilmę ir kt. Farisas, laikydamasis šio požiūrio (1983), teigia, kad vėlyvojo paleolito laikotarpiu Europoje vyrai savinosi moterų darbo produktus ir turėjo dominuojančias pozicijas moterų sąskaita. Tokiose studijose „struktūros" samprata, nors ir menkai išplėtota, taikoma gamybos santykiams ir savinimuisi, kurie glūdi už matomų socialinių santykių (tarp vyrų ir moterų, vado ir eilinio, ir kt.).

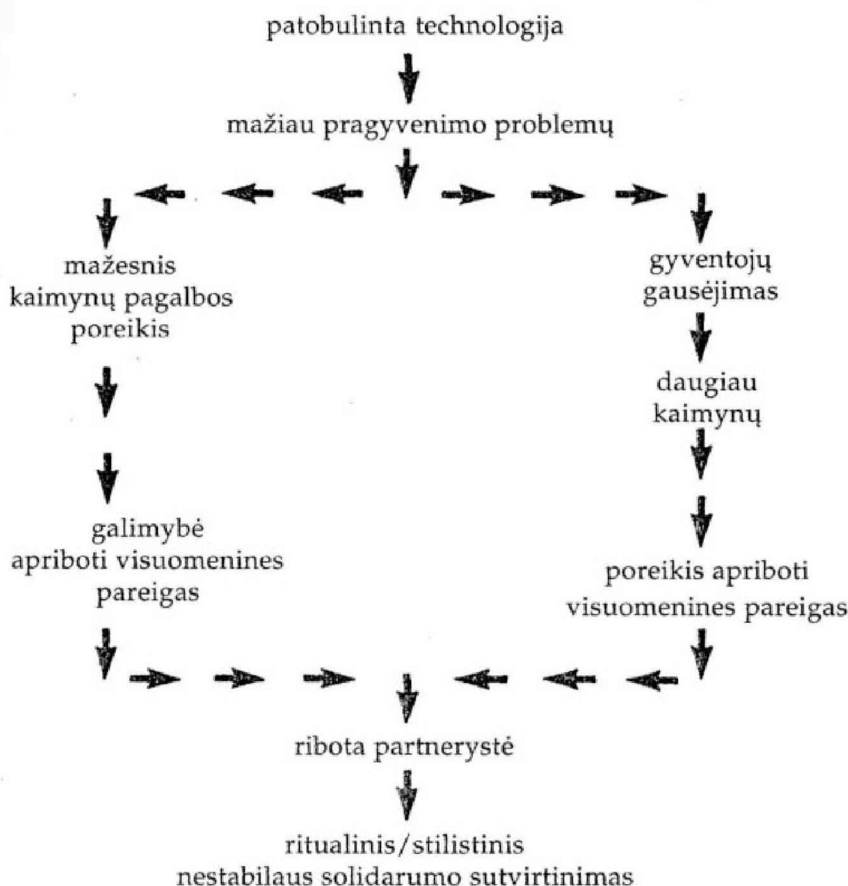
Antras prieštarų tipas – tai struktūrinis nesuderinamumas, aiškiai susijęs su pirmuoju tipu ir dažnai jį veikiantis. Šiuo atveju gamybos veiksniai nesuderinami su gamybos santykiais. Savo požiūrį į šiuos terminus ir jų tarpusavio santykius pateikė Friedmanas (1974, žr. schemą). Gamybos veiksniai apima gamybos priemones (technologiją, ekosistemą: priemones, kuriomis aplinka transformuojama į žmogaus darbo produktą) ir gamybos organizavimą (darbo jėgos organizaciją). Kita vertus,

gamybos santykiai yra socialiniai santykiai, atitinkantys gamybos veiksnius. Įvairiose visuomenėse šie socialiniai santykiai vis kitokie; kai kuriose visuomenėse, pavyzdžiui, gamybos veiksnius valdo giminystės ryšiai, tačiau šiuolaikiniame Vakarų pasaulyje taip būna labai retai. Socialiniai gamybiniai santykiai lemia, kaip su turimomis technologijomis išnaudoti aplinką; jie taip pat nulemia, kas turi dirbti ir kaip pasisavinamas darbo rezultatas. Archeologijoje, kaip ir kitose srityse, kur remiamasi marksistine analize, labiausiai varijuoja reliatyvi reikšmė, teikiama gamybos veiksniams ir santykiams. Kai kuriuose darbuose gamybos veiksniai rutuliojasi lyg ir patys savaime, generuojami iš vidaus, ir sukeldami gamybos veiksnių ir santykių

prieštaravimus. Šią poziciją galima pailiustruoti Gilmano (1984) ataskaita apie vėlyvojo paleolito revoliuciją. Jis teigia, kad šiam periodui būdingas natūrinis gamybos būdas (Domestic Mode of Production; Sahlins 1972) turi vidinių prieštaravimų: viena vertus, vietinės grupės, kad išgyventų, privalo sudaryti sąjungas su svetimais, bet, kita vertus, jos nori ir toliau valdyti savo išteklius. Ekonomiškai labiau nepriklausomos grupės nori ištrūkti iš sąjungų tinklo. Tobulėjant technologijoms, visos grupės įgauna daugiau ekonominės nepriklausomybės, o priešpriešа tarp sąjungų tinklo bei vietinės

gamybos priveda prie priverstinių vietinių sąjungų, kurios sukuria uždaras savitarpio pagalbos grupes ir nustato minimalius tarpusavio įsipareigojimus. Nors Gilmanas teigia (ten pat, p. 123), kad technologijos nenulemia konkrečių socialinių pokyčių ir materialistinė determinacija daro mažiausią, o ne didžiausią įtaką, technologiniai pokyčiai vis dėlto yra pirminiai (5 pav.). Jie atsiranda kaip darvinistinės pagrindinių adaptyvių akmeninių įrankių patobulinimų atrankos rezultatas (ten pat).

5 pav. Technologinių patobulinimų ir socialinių pokyčių tarpusavio ryšys vėlyvajame paleolite. Gilmano modelis (1984).

Tokiose analizėse prieštaravimus tarp gamybos veiksnių ir santykių sukelia gamybos veiksnių pokyčiai, ir, kaip matysime toliau, šie prieštaravimai gimdo pokyčius stiliaus ir ideologijos srityje. Tokie požiūriai nėra adekvatūs, ypač tada, kai domimasi, kokios yra technologinių pokyčių priežastys ir dėl kokių priežasčių susiformavo būtent tokie konkretūs socialiniai santykiai. Todėl daugelis marksistų dabar linkę teigti, kad bent jau ikikapitalistinėse socialinėse sąrangose kaip tik socialiniai gamybos santykiai yra dominuojantys arba jų ryšys su gamybos veiksniais yra abipusio, dialektinio pobūdžio.

Įdomų pavyzdį, iliustruojantį požiūrį, kad socialiniai santykiai yra dominuojantys, pateikė Bender (1978) darbe apie žemdirbystės įsigalėjimą. Ji teigia, kad vietinės grupės, prieš pradėdamos ūkininkauti, dėl dominavimo varžėsi ritualais, puotomis ir mainais. Būtent dėl šių socialinio dominavimo strategijų kilo poreikis išplėsti vietos gamybą pragyvenimui užtikrinti, ir kaip tik dėl to gamybai intensyvėjant ir buvo pereita prie žemdirbystės. Tokiu atveju žmonių ir aplinkos santykių pokyčiai bei gamybos veiksniai priklauso nuo socialinių santykių.

Tokias mintis apie dominavimo ir susisluoksniavimo stiprėjimą anksčiau buvusiose egalitarinėse grupėse aiškiai išdėsto Friedmanas (1975). Kartu su Rowlandsu (Friedman and Rowlands 1978) jas dar toliau išplėtoja ir pritaiko valstybinių sąrangų atsiradimui. Vienas Friedmano modelio aspektas, prestižinių vertybių sistema, dabar labai plačiai taikomas Europos priešistorėje (žr., pvz.: Bradley 1984; Kristiansen 1979; Frankenstein and Rowlands 1978) ir Amerikos pietvakarinėje bei centrinėje dalyje (Bender 1985; McGuire and Howard 1987; Gledhill 1978). Visose tokio tipo studijose dominuoja socialiniai gamybos santykiai, o ideologija vaidina iš tiesų antrinį vaidmenį. Beveik nekalbama apie tai, kad materialinė kultūra yra sukonstruota prasmingai.

Taigi šiek tiek susipažinome su „struktūros" samprata marksistinėje archeologijoje, pamatėme, kad ji susijusi su gamybos santykiais ir savinimusi. Viena iš priežasčių, kodėl ši struktūra „glūdi giliau", paslėpta nuo akių, yra ta, kad ją maskuoja ideologija. Dabar galime grįžti prie pagrindinės šio skyriaus temos: koks yra ideologijos vaidmuo, kalbant apie socialinę struktūrą marksistinėje archeologijoje?

Ideologija

Archeologai dažnai naudoja Markso teiginį, paskelbtą 1859 m., kad superstruktūra, apimanti ideologiją, yra sukonstruota ant infrastruktūros ir kyla iš jos. Tokiu atveju ideologija funkcionuoja maskuodama prieštaravimus ir konfliktus, kylančius gamybos veiksnių ir santykių viduje ir tarp jų. Skirtumas tarp struktūrizuotų idėjų sistemų ir marksistinių ideologijos analizių matyti, palyginus Deetzo (1988) darbą apie pokyčius Amerikoje XVIII ir XIX a. su Leone (1988) ir Paynterio (1988) darbais apie kapitalizmo atsiradimą. Daugumoje marksistinės archeologijos studijų aiškinama, kad ekonomika sąlygoja ideologiją ir lemia jos funkcionavimą. Nors kartais kalbama apie sangrąžinį ryšį tarp bazės ir superstruktūros, praktiškas šių teiginių pritaikymas dažniausiai yra materialistinis ir funkcionalistinis (žr. toliau).

Nors marksistiniu požiūriu ideologija aiškinama remiantis jos funkcijomis, tam tikra prasme materialinė kultūra yra „aktyvi". Wobsto (p. 27) nuomone, materialinė kultūra funkcionuoja taip, kad sistema galėtų veikti. Vis dėlto iš esmės šis „veiklumas" yra ganėtinai pasyvus galutinis funkcinių poreikių produktas, nors šie poreikiai ir skiriasi nuo procesų archeologijoje randamų poreikių. Šį skirtumą aiškiai parodė Gilmano (1984) pateiktas marksistinis pereinamojo vėlyvojo paleolito laikotarpio aiškinimas, kontrastuojantis su Wobsto (1976)

nuomone. Gilmanas nemano, kad vėlyvojo paleolito stilius veikė kaip faktorius, lengvinantis bendradarbiavimą socialinėse grupuotėse ir identifikuojantis tarp jų esančius skirtumus. Priešingai, jis teigia, kad stilius ir ritualas vystėsi todėl, kad bendradarbiavime slypi prigimtiniai prieštaravimai. Troškimas ištrūkti iš susivienijimų tinklo ir visą dėmesį sutelkti gamybos vystymui vietinių grupių rėmuose priveda prie nestabilių, ribotos partnerystės grupių. Taigi stilius ir ritualas padeda sukurti socialines grupuotes, kurios kitokiu atveju nuolatos byrėtų. Dabar gi materialinė kultūra funkcionuoja kurdama maskuojančią ideologiją, slėpdama ar iškraipydama vidinius prieštaravimus.

Dar vieną reikšmingą vėlyvojo paleolito analizę, apimančią simbolinę struktūrą, kuri ideologiškai „paslepia" socialinį konfliktą, padarė Farisas (1983). Farisas atkreipia dėmesį į kontrastus tarp paleolito laikotarpio sienų tapybos Europoje ir mobiliojo meno. Sieninis menas dažniausiai vaizduoja stambius žvėris, kuriems sumedžioti reikėjo ypatingo meistriškumo. Ir patys meno kūriniai yra meistriškai padaryti, jiems sukurti įdėta neabejotinai daug pastangų, o kai kuriose vietose net reikėjo statyti pastolius. Augalai ir smulkieji žvėreliai, priešingai, nėra vaizduojami, nors archeologiniai radiniai parodė, kad jie sudarė didelę maisto dalį. Kita vertus, moterų statulėlės taip pat savotiškai iškraipo tikrovę. Šiame mobiliame mene rankų ir veido bruožų sąskaita išryškinama vidurinė kūno dalis, lytiniai, reprodukcijos organai, ir tai nėra dirbančio kūno atvaizdas. Apskritai šis menas akcentuoja vyrišką veiklą, medžioklę, nepaisant to, kad iš šios veiklos greičiausiai buvo gaunama tik dalis suvartojamų išteklių. Smulkūs žvėreliai ir augalai bei moterų gamybinė veikla nėra vaizduojama; moteris figūruoja tik kaip reprodukcinė būtybė.

Savo asmenines šališkas percepcijas šioje rekonstrukcijoje Farisas identifikuoja labai atsargiai. Tačiau čia nagrinėjama ir simbolių forma, ir turinys. Ženklų struktūra iškreiptai perteikia

moters vaidmenį visuomenėje – kitaip tariant, simbolizmas veikia ideologiškai ir transformuoja gamybos santykius. Vyrų dominavimas remiasi moterų darbo nusavinimu, o sieninis olų menas mistifikuoja šią priešpriešą ir užgniaužia konfliktą. Materialinę kultūrą reikia suvokti ir kaip estetinę tradiciją, ir kaip socialinių dominavimo strategijų ideologijos dalį.

Abiejose minėtose vėlyvojo paleolito studijose ideologija interpretuojama funkcionaliai, remiantis ekonominiu pagrindu (gamybos veiksniais ir socialiniais santykiais). Dar vieną pavyzdį rasime Kristianseno (1984) studijoje apie ideologijos vaidmenį neolito laikotarpio megalitinių kapų įrengime Europoje. Jo tikslas buvo nustatyti, kaip ideologinės ir kultūrinės normos atitinka materialias reprodukcijos funkcijas (ten pat, p. 77). Megalitiniai paminklai traktuojami kaip ritualizuotos gamybos tąsos, organizuotos per bendruomenės giminystės linijos struktūrą, atvaizdas. Perteklinė gamyba yra transformuojama į ritualines puotas giminės vadams ir protėvių garbinimą.

Kristianseno studijoje aiškiai jaučiamas materializmas, tačiau reikėtų taip pat pažymėti, kad tą socialinę tikrovę, su kuria ideologija lyginama, taip pat galima archeologiškai įvertinti per tos pačios ideologijos prizmę, t. y. interpretuojant laidojimo paminklus. Taigi, taip pat kaip ir procesualinės studijos, apie kurias kalbėjome antrame skyriuje, materializmas yra daugiau tariamas nei realus. Akivaizdu, kad ideologijos neįmanoma nustatyti iš materialinės bazės, nes pačią materialinę bazę pažįstame tik per ideologiją.

Dar vienas Kristianseno studijos bruožas yra tas, kad ideologija yra sąmoningas ritualų pasaulis. Kitos studijos, pavyzdžiui, Leone darbas (1984), daugiau dėmesio skyrė ideologiniams nesąmoningos nuostatos „tai savaime suprantamas dalykas", sutinkamos daugelyje gyvenimo sričių, aspektams (Althusser 1977). Leone manė, kad šie „savaiminiai dalykai" – mintys apie prigimtį, priežastį, laiką, asmenį – padeda natūra-

lizuoti ir paslėpti socialinės santvarkos nelygumus. Ideologija slepia socialinių gamybos santykių arbitriškumą, taigi atrodo, kad jie užkoduoti pačioje prigimtyje ar praeityje ir todėl neišvengiami. Ypač detaliai Leone studijuoja XVIII a. sodo išplanavimą pagal istorinę-archeologinę rekonstrukciją Anapolyje, Merilendo valstijoje. XVIII amžiuje plantacijų savininkų visuomeninė kontrolė įvairiais atžvilgiais silpnėjo ir turtingųjų plantatorių diduomenės narių, pavyzdžiui, Williamo Paca, Anapolio sodų savininko, įsitikinimai buvo prieštaringi. Viena vertus, jo didelis paveldėtas turtas iš dalies buvo sukrautas vergijos dėka, o kita vertus, jis aistringai gynė laisvę. Leone teigia, kad, siekiant užmaskuoti šį prieštaravimą, įtakinga Paca padėtis laikoma natūraliai prigimtine. Ideali karaliaus Jurgio epochos tvarka *(Georgian order)* namuose ir rūpestingas sodo išplanavimas atitinka dvipusės simetrijos ir perspektyvos taisykles. Taigi socialinės santvarkos arbitrališkumas natūralizuojamas, o diduomenė izoliuojasi ir atsiriboja nuo išpuolių prieš nusistovėjusią tvarką. Išlaikyta sodo pusiausvyra ir išplanavimas atrodo nepaprastai natūraliai ir tvarkingai, taigi elitas tampa natūraliu socialinės kontrolės centru.

Šiame pavyzdyje ir vėl aiškiai matyti materialistinė ideologijos samprata – ideologija funkcionuoja neatsiejamai nuo stiprėjančių prieštaravimų XVIII a. visuomenėje. Tačiau reikšmingas tokių studijų indėlis tiriant šioje knygoje keliamas problemas, kaip pastebėta pirmame skyriuje, yra tas, kad jose bandoma išsiaiškinti, kaip simbolinės reikšmės struktūros galėtų sietis su socialinėmis struktūromis ir sistemomis. Leone pavyzdyje vėl grįžtame prie simbolinių struktūrų, bet čia jos susiejamos su socialinėmis struktūromis per ideologinį ir visuomeninį procesą. Kaip jau matėme trečiame skyriuje, tokios sąsajos nėra pagrindinis struktūralistinės archeologijos tyrimo objektas.

Norėčiau panaudoti įtikinamą Leone veikalą apie materialinės kultūros vaidmenį ideologijoje (daugiau pavyzdžių: Miller and Tilley 1984), pradėdamas marksistinėje archeologijoje pateiktos ideologijos kritiką, kurią suskirsčiau į keturias dalis.

Kritika. Pirma dalis

Marksistinėse ideologijos analizėse dažnai teigiama, kad ideologija priklauso visiems visuomenės nariams, taigi čia ir vėl išryškėja normatyvinio požiūrio aspektai (žr. p. 25). Visai kaip pavyzdyje iš Anapolio, vėl toks pat sodas ir tas pats tvarkos ir natūralios prigimties pojūtis. Taip pat galima kritikuoti ir visus kitus šiame skyriuje pateiktus pavyzdžius. Niekur nėra jokių indikacijų, kad ta pati materialinė kultūra skirtingose visuomenės grupėse galėtų turėti skirtingas reikšmes ir skirtingas ideologines pasekmes.

Iš tiesų tiesiog stebėtina, kaip dominuojančios klasės idėjos kvailina žmones šiuose veikaluose. Leone nuomone, architektūros suprojektavimas, gatvių planai, medžių eilės bei sodų formavimas maskuoja socialinės santvarkos arbitrališkumą. Galbūt valdančiosios klasės ir tiki savo ideologija, tačiau nepateikiama jokių įrodymų, kad visi visuomenės nariai mato tas pačias sąsajas tarp sodo išplanavimo ir socialinės santvarkos arba kad nors truputį vertina ar gerbia sodą. Kaip rašė Giddensas (1979, p. 72), „galima pateikti svarių argumentų, įrodančių, kad vien tik dominuojančios klasės grupės buvo iš tiesų tvirtai pasišventusios dominuojančioms ideologijoms". Nereikia pervertinti visų visuomenės narių (pavaldinių, netgi valdančiųjų) tikėjimo priimtomis simbolių sistemomis masto. Pavaldžios visuomenės grupės dažnai turi savo pasaulėžiūrą, kurią lemia jų interesai, pasaulėžiūrą, kuri galbūt užslėpta, nes valdžia kontroliuoja vyraujančius išraiškos būdus. Bet jeigu norime individą pateikti kaip aktyvų visuomeninį veiksnį, kaip rašyta pirmame skyriuje, turime suteikti individams galimybę perprasti ideologijas ir turėti nepriklausomą nuomonę apie savo gyvenimo aplinkybes.

Kritika. Antra dalis

Antras kritikuotinas aspektas, artimai susijęs su pirmuoju, yra visos marksistinės archeologijos tendencija priešpriešinti ideologiją socialinei tikrovei, „tikrosioms" egzistencijos sąlygoms, „tikriesiems" prieštaravimams. Kaip jau matėme anksčiau, sakoma, kad ideologijos natūralizuoja arba maskuoja socialinės santvarkos nelygybes, tačiau pats „nelygybės" terminas turi vertinimo niuansą ir gali būti apibūdinamas kaip ideologinis terminas. Marksistinė klaidingos savimonės samprata tarytum reiškia, kad žmonės negali suprasti tikrosios savo egzistencijos, nes ideologija paslepia nuo jų tikrąją realybę. Tačiau kas gi *yra* socialinė tikrovė?

Daugelis marksistinių archeologų socialinę tikrovę apibrėžia kaip gamybos veiksnius ir santykius. Tačiau čia marksizmas turi atremti kritinius pastebėjimus, kad marksistinis socialinės tikrovės apibrėžimas jau pats savaime yra ideologija. Tikrovė pati savaime yra ideologija, nes ją suvokti ir sukurti turi tas, kuris ją stebi. Pozicija, kad marksizmas yra vienintelis tikras mokslas, galintis identifikuoti objektyvią tikrovę, yra tiesiog tam tikro įsitikinimo konstatavimas.

Kaip jau matėme aptardami Kristianseno veikalą, socialinės tikrovės apibrėžimo problema archeologijoje yra ypač aktuali, nes materialinė kultūra tarnauja ir kaip socialinė tikrovė, ir kaip ideologija. Taigi iš palaidojimo galima identifikuoti pertekliaus nusavinimą pagal giminystės liniją, tačiau tuos pačius laidojimo paminklus interpretuojame kaip ideologijas, kurios maskuoja socialinę tikrovę. Tai kurgi tada yra ta socialinė tikrovė?

Skirtingiems visuomenės nariams socialinės nelygybės ir prieštaros gali reikšti skirtingas „realybes". Althusseris (1977), kurio darbus archeologijoje išsamiausiai aptarė Shankas ir Tilley (1982), mano, kad ideologija anaiptol nėra iškreiptas bendravimas ir kad ji funkcionaliai reikalinga visose visuomenėse.

Užuot priešpriešinęs ideologiją tikrovei, Althusseris bando ideologiją pavaizduoti kaip nesąmoningą, praktišką kasdienės veiklos organizaciją. Tačiau dabartinėse archeologinėse diskusijose (Miller and Tilley 1984) ypač daug vietos skiriama Foucault iškeltai temai, kad valdžia egzistavo visada ir kad ji yra sudėtinė visos socialinės veiklos dalis. 1977 m. išleistame veikale „Drausmė ir bausmė" („Surveillir et punir") Foucault parodo, kad valdžia nėra vien tik represinė, negatyvi; ji yra ir pozityvi, teikianti žinojimą. Ji ne vien maskuoja, slepia, slopina – ji taip pat ir kuria tikrovę. Valdžia nėra visuotinė viešpatavimo sistema, kurią viena grupė primeta kitai. Tiesą sakant, valdžia yra visur, ji gimsta kiekvieną akimirką, kiekviename veiksme. Ji yra tiek idealistinėje, tiek materialinėje plotmėje. Galima tvirtinti, kad nuolat vyksta nenutrūkstama kova, kurioje valdžios santykiai transformuojami, stiprinami, o kartais ir sukeičiami, manipuliuojant tarpusavyje glaudžiai susijusiu ir sunkiai atskiriamu simboliniu ir materialiu kapitalu.

Milleris ir Tilley (ten pat), laikydamiesi Foucault nuostatų, valdžią apibrėžia kaip sugebėjimą transformuoti, ir jie skiria du valdžios tipus – *galią kam nors* ir *galią virš ko nors*. *Galia kam nors* yra sugebėjimas veikti mus supančiame pasaulyje ir tai yra neatskiriama nuo visos socialinės veiklos. *Galia virš ko nors* reiškia socialinę kontrolę ir dominavimą. Ideologija yra būtina abiem valdžios tipams ir nusako prigimtinius valdžios interesus. Veikiantieji asmenys, kaip tam tikrų grupių nariai, turi savo interesų, todėl nagrinėjant ideologiją pirmiausia reikia suprasti, kaip mobilizuojamos simbolinės reikšmės, siekiant įteisinti siaurus šių grupių interesus. Pasak Giddenso (1979; 1981), yra trys ideologijų veikimo būdai: (1) grupinių interesų vaizdavimas universaliais, (2) prieštaravimų neigimas arba keitimas, (3) dabarties natūralizavimas, arba sudaiktinimas. Šios idėjos daro tiesioginę įtaką archeologams (Hodder 1982c; Miller and Tilley 1984). Pavyzdžiui, jeigu žiūrėsime į kapų liekanas kaip į ideologines socialinės tvarkos natūralizacijas, tai

palaidojimų variantiškumas tame pačiame kapinyne (kaulų išdėstymas, kapų turinys ir kt.) bus tiesiogiai susijęs su socialine struktūra, tačiau, jeigu manysime, kad kapų liekanos tam tikroje visuomenėje yra priešybių neigimas, tai archeologinės medžiagos negalėsime panaudoti socialinei sąrangai „nuskaityti". Tuomet materialinė kultūra yra vienas, bet ne vienintelis, socialinės tikrovės pavyzdys. Valdžios apibrėžime vertės ir prestižo sistemos yra neatskiriamai susijusios su materialinių išteklių sistemomis.

Skirtingi grupiniai visuomenės interesai sukuria savo ideologijas, besiskiriančias nuo kitų ideologijų ir interesų. Ta pati visuomenė gali turėti daug skirtingų požiūrių į visuomeninius interesus ir valdžios santykius. Interesus ir valdžią galima apibrėžti pasitelkus ir kitus terminus, kalbėti ne vien tik apie darbo jėgos ir materialinių išteklių kontrolę. Skirtingos ideologijos egzistuoja greta viena kitos, o dominuojančią ideologiją be perstojo ardo kitokios nuomonės ir pažiūros. Bet kurioje materialinės kultūros vartojimo srityje (namų ūkis, ritualai, mainai, laidosena) dažnai vyksta šių skirtingų reikšmių/valdžių derinimas viena kitos atžvilgiu. Tai, ką viena grupė gali laikyti nelygybe kokiu nors vienu aspektu, gali būti laikoma lygybe kitoje plotmėje. Galbūt Williamo Paca sodas puikiausiai tiko Williamui Paca ir įteisino jo socialinius interesus, tačiau visiškai neaišku, ar dar kas nors patikėjo šia apgaule. Galima teigti, kad tokio tipo materialinės kultūros pasireiškimas socialiniu požiūriu buvo skaldantis faktorius. Tiesą sakant, visos ideologijos, kurios kažką „maskuoja", laikui bėgant kažką „atskleidžia".

Kritika. Trečia dalis

Trečias kritikuotinas marksistinių požiūrių į ideologiją aspektas yra tas, kad, taikydami skirtingų kultūrų gretinimo metodą, marksistai dažniausiai nepakankamai atsižvelgdavo į

specifinį istorinį kontekstą. Labai paprasta taikyti tris Giddenso išskirtus ideologijos tipus įvairiausių skirtingų aplinkybių kontekste. Šiame skyriuje pateiktuose pavyzdžiuose prestižo, natūralizacijos, maskavimo ir kitos sąvokos taikomos beveik neatsižvelgiant į tai, ar čia tinka skirtingų kultūrų palyginimo modelis. Prisiminkime Leone pavyzdį: iš kur galime žinoti, kad ideologinės sodo implikacijos yra kaip tik tokios, kokias mes įsivaizduojame? Mums beveik nieko nepasakoma apie vartojimo kontekstą: kokiam tikslui sodas naudojamas, ar pavaldžios grupės kada nors jame apsilanko, ar jos mato sodą, ar pavaldžios grupės savo namuose ir soduose naudoja tokį patį išplanavimą, tik mažesniu mastu, o gal jų sodai visiškai kitokie, ir kt.

Taip pat galėtume pastebėti, kad dėmesys įvairių kultūrų gretinimui trukdo paaiškinti ideologinių formų specifiškumo priežastis. Todėl ir Gilmanas, intrepretuodamas stilių ir ritualą kaip ideologiją, nė nebando išsiaiškinti, kodėl randamas būtent olų menas, o ne kiti ritualai. Kalbant apie Fariso veikalą, labai įdomu būtų paklausti, kodėl nerandama vėlyvojo paleolito laikotarpio olų meno pavyzdžių Vidurio Europoje, nepaisant to, kad ten yra labai tinkamų olų. Bendro pobūdžio pastebėjimuose apie ideologijos funkcijas beveik neužsimenama apie tokių skirtumų priežastis. Lygiai taip pat galime pasakyti, kad yra daugybė būdų, kuriais galėjo pasinaudoti Williamas Paca projektuodamas savąjį tvarkos pojūtį.

Kritika. Ketvirta dalis

Paskutinis marksistinių požiūrių į ideologiją trūkumas susijęs su generavimu ir generatyviniu ideologijos vaidmeniu. Nesugebėjimas paaiškinti ideologijos specifiškumo (trečia kritikos dalis) siejasi su nesugebėjimu paaiškinti jos „tapsmo". Ideologijos iš tiesų atlieka tam tikrą funkciją, bet ar tikrai galima tvirtinti, kad megalitiniai laidojimo paminklai yra ideolo-

ginio poreikio užslėpti giminės vadų vykdomą nusavinimą rezultatas arba kad tvarkingai išplanuotas sodas Anapolyje yra poreikio įteisinti socialinę kontrolę rezultatas? Čia trūksta argumentų paaiškinimui, iš kur atsirado stimulas, ir tai verčia abejoti marksistinės analizės gebėjimu paaiškinti ideologijos specifiškumą (trečia kritikos dalis) ir jos atsiradimą (ketvirta kritikos dalis). Šios pastabos labai panašios į kritiką, išsakytą antrame ir trečiame skyriuose. Kaip ir kalbant apie kitus, šioje knygoje jau nagrinėtus požiūrius, klausimas, iš kur kyla būtent tokia konkreti ideologija (struktūra, vaizdinių posistemis ar dar kas nors), taip ir lieka neatsakytas.

Kadangi marksistinės archeologinės analizės nenagrinėjo ideologijos specifiškumo ir „tapsmo", jos taip pat beveik nebandė parodyti, kaip ideologija sąlygoja ir kuria visuomenę (vis dėlto žr.: McGuire 1988; Miller 1985). Kadangi daugiausia dėmesio buvo skiriama ideologijų funkcionavimui ir tokios analizės turėjo materialistinę pakraipą, sangrąžinis ideologijos vaidmuo buvo labai mažai svarstomas. Pavyzdžiui, Leone mano, kad Jurgio epochos tvarkos apraiškos Paca namuose ir sode atitinka būtinas socialines funkcijas, tačiau erdvės ir laiko išplanavimo idealai, kuriuos Leone identifikuoja sode, patys priklauso ilgalaikėms istorinėms tradicijoms, kurios siekia klasikines Viduržemio jūros regiono civilizacijas. Galima būtų įrodinėti, kad šitas klasikinis tvarkos idealas suvaidino savo vaidmenį kuriantis Vakarų pasaulio visuomenei ir formuojantis tiems socialiniams interesams, kurių siekė Paca – kitaip sakant, galėtume pagalvoti apie tai, kad ideologijos, taip pat ir materialinės kultūros, kaip ideologijos apraiškos, vaidmuo buvo kūrybiškesnis ir aktyvesnis.

Ideologija ir valdžia: išvados

Taigi ideologija yra vienas iš simbolių-sistemų aspektų. Ji atspindi tą simbolių-sistemų dalį, kuri glaudžiausiai susijusi su derėjimusi dėl valdžios visuomenėje tarp skirtingų interesų grupių. Kultūros reikšmės ir simboliai naudojami valdymo strategijose ir derybose dėl kontrolės, tačiau iš dalies jie ir patys formuoja šias strategijas. Ideologijos negalima priešpriešinti socialiniams gamybos santykiams; nereikia manyti, kad ji funkcionuoja priklausomai nuo kokios nors socialinės tikrovės, nes tiek ta tikrovė, tiek ideologijos ir tikrovės tarpusavio santykio analizė taip pat yra ideologizuotos. Jau veikiau ideologija yra tas karkasas, kurio rėmuose tam tikru požiūriu įvertinami resursai, nusakoma nelygybė ir įteisinama valdžia. Pačios idėjos yra „tikrieji" derybose dėl valdžios naudojami ištekliai; o patys materialiniai ištekliai yra ideologinio aparato dalis.

Todėl ideologijos studijoms reikia dviejų komponentų, kuriems archeologai teoriškai visiškai nepasirengę. Pirma, kadangi ideologijų neįmanoma įvertinti vartojant objektyvioms sąlygoms ir funkcijoms taikomus terminus, jas reikia studijuoti „iš vidaus", atsižvelgiant į jų išraiškos būdus. Šie išraiškos būdai susiformavo istorijos bėgyje. Tada reikia metodų, kurie padėtų suvokti prasmės principų, kurių dėka sukuriamos visuomenės, „vidų". Apie šią problemą dar kalbėsime penktame skyriuje.

Antra, kritinė marksistinės archeologijos analizė vėl atveda prie save kontroliuojančio individo svarbos – individo, į kurį, kaip jau matėme ankstesniuose skyriuose, neatsižvelgė nė vienas archeologinis požiūris nei teorija. Lygiai taip pat galima pastebėti, kad nuo individo atliekamų funkcijų bei jo/jos sumodeliuotų produktų vartosenos visas dėmesys nukrypo į veiksmo generavimą. Tačiau kaipgi individai elgiasi pasaulyje? Jau matėme, kad standartinis archeologijoje randamas atsakymas yra toks, kad individus saisto taisyklės. Sistemų

archeologijoje individualius veiksmus sąlygoja reguliacinė sistema arba jų vaidmenys visuomenėje. Struktūralizme individą kontroliuoja žmogaus minties universalijos, arba generatyvinės struktūros, kurios veikia be jo/jos žinios. Marksistinėje archeologijoje individą valdo materialinės salygos arba struktūriniai nesuderinamumai, o dominuojančios ideologijos viską apgaubia paslaptimi.

Marxo nuomone, dominavimas reiškia, kad kuri nors viena grupė kontroliuoja kitų grupių gamybą ir reprodukciją. Kai kuriose marksizmo versijose, nepaisant nuostatos, kad simboliai įteisina socialinę tvarką, teigiama, jog ryškiausia dominavimo forma pasiekiama panaudojus fizinę jėgą ir tiesiogiai apribojus veikėjų laisvę (Miller, Rowlands and Tilley 1989). Weberis pratęsė šią mintį, apibrėždamas valdžią kaip asmens sugebėjimą primesti savo valią kitiems, nepaisant jų pasipriešinimo, nors jis ir aprašė įvairius valdžios institucijų tipus ir suprato, kad valdžią galima turėti ir nenaudojant jėgos. Althusseris (1977) ir Foucault (1979) taip pat pripažino, kad dominavimą galima įtvirtinti įvairių valdžios tipų dėka, tačiau žmogiškajam faktoriui skyrė labai mažai vietos. Kita autorių grupė, tarp jų Lukacsas, Gramsci ir Frankfurto kritinių teoretikų mokykla (aštuntas skyrius), propagavo individų ir grupių gebėjimą kiaurai permatyti savo gyvenimo sąlygas ir priešintis represijai. Didžiausią įtaką archeologijai padariusias teorijas apie žmogiškąjį faktorių sukūrė Bourdieu ir Giddensas.

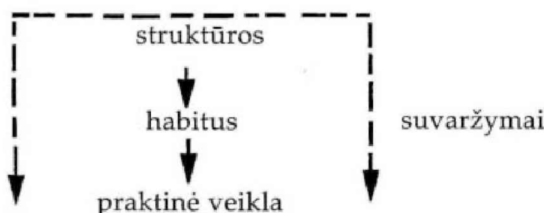
Praktinė veikla ir struktūravimas

Bourdieu, kalbėdamas apie „praktikos teoriją" (1977), pastebi skirtumą tarp visuomeninių įvykių stebėjimo bei analizavimo ir dalyvavimo veikloje. Pavyzdžiui, struktūralizmas leidžia suprasti, kaip sukuriamas modelis, tačiau neužsimena apie tai, kaip mes naudojamės atitinkamomis struktūromis, nuolat

keisdami situacijas. Giddensas (1979, 1981) vėlgi linkęs neužsiminti apie pokyčius, kurie taip pat susiję su tam tikrų iš anksto nustatytų kodų išsinaudojimu.

Taigi tiek Bourdieu, tiek Giddensas kuria praktinės veiklos, arba socialinio veiksmo, teorijas, Giddenso vadinamas „struktūravimu", kur tarp struktūros ir praktikos egzistuoja grįžtamasis ryšys. Bourdieu darbas yra ypač svarbus archeologams, nes savo teoriją jis kuria remdamasis materialine kultūra ir erdvės panaudojimu. Tiesą sakant, jo idėjos buvo pritaikytos ir etnoarcheologijoje (Donley 1982; Moore 1982; Braithwaite 1982), ir archeologijoje (Barrett 1981; Davis 1984).

Tarp struktūros ir praktikos Bourdieu įterpia išvaizdos, *habitus*, sąvoką (vienaskaitą ir daugiskaitą). *Habitus* apibrėžiami kaip tvirtų, tačiau transponuojamų dispozicijų sistemos,

apimančios, pavyzdžiui, garbės jausmą, taip pat ir kaip struktūriniai principai – kairė/dešinė, aukštyn/žemyn ir pan. *Habitus* – tai principai, kurie generuoja strategijas ir padeda veikiantiems faktoriams susidoroti su nenumatytomis situacijomis. Bourdieu nelaiko *habitus* abstrakčiais mechanistinių taisyklių kompleksais minčių kartotekoje, bet akcentuoja praktinės logikos ir žinojimo reikšmę. Čia įtrauktos visos kategorizacijos ir suvokimo schemos, tačiau *habitus* yra pasąmoninis, priklausantis lingvistinei ir kultūrinei sričiai. Kasdienėje veikloje svarbus yra ir praktiškas meistriškumas, apimantis taktą, sumanumą ir išradingumą, kurių neįmanoma redukuoti iki taisyklių. Pratęsdamas šias mintis, Giddensas teigia, kad neprofesiona-

lių veikiančiųjų asmenų nusimanymas, atliekantis tarpininko vaidmenį tarp struktūros ir praktikos, apima tiek diskursyvų, tiek praktinį sąmoningumą. Praktinis sąmoningumas, tai yra žinojimas, „kaip toliau veikti" visuomenėje, yra meistriškas kasdienės veiklos artistiškumas, įvairialypis, strategiškas, priklausantis nuo konteksto. Individai nevalingai kontroliuoja savo veiksmus ir gali permanyti, perprasti visuomenės struktūras. Nuolatiniai elgsenos modeliai yra *habitus* įtakoje generuojamos praktinės veiklos rezultatas, tačiau normų ir griežtų taisyklių nėra daug, tik tos, kurias abstrahuoja ir intelektualizuoja stebėtojai iš šalies. Tuo tarpu veikiančių asmenų elgsena priklauso nuo konteksto, ji yra strategiška ir praktiška.

Vis dėlto socialinėse grupėse pasitaiko elgsenos bendrumų. „Taip yra todėl, kad, įpročio vedamas, kiekvienas individualus veikėjas tiki turįs galią teisti kitus ir save" (Bourdieu 1977, p. 17). Atestuojant ir vertinant savo ir kitų veiklos pasekmes, atsiranda tendencija rasti reikšmės konsensusą, derinti patirtis ir suvienodinti *habitus*. Grupių formavimosi ir išlikimo procese vertinimas ir vertingumas yra neatsiejami nuo grupinių interesų.

Bourdieu taipogi nagrinėja, kaip habitas perduodamas iš kartos į kartą, aplenkiant diskursą ir sąmonę. Inkultūracijos procesų suaktualinimas Bourdieu teorijoje yra ypač reikšmingas istorijai, nes šitaip socialinė veikla susiejama su visuomenės „kultūros istorija". Iš kartos į kartą perduodamas habitas vaidina aktyvų vaidmenį socialiniuose veiksmuose ir pats šiuose veiksmuose transformuojasi. Toks grįžtamumas, kurį Giddensas pavadino „struktūros dvilypumu", yra įmanomas todėl, kad habitas yra *praktinė* logika.

Habitus schemos yra perduodamos iš vieno praktinio veiksmo į kitą, tačiau tai anaiptol nereiškia, kad mokymasis tėra mechanistinis tinkamų veiksmų įsiminimas. Kasdienio gyvenimo modelyje vaikas, girdėdamas patarles, dainas, mįsles, žaisdamas, stebėdamas suaugusius ir su jais bendraudamas, lengvai

suvokia loginį įvykių sekos pagrindą. Vaikas priderina ir pritaiko subjektyvius ir objektyvius, tinkamus „čia" ir „tenai" modelius, ir taip randasi sisteminės dispozicijos. Šios veikos rezultatas – *habitus*, kurio atramos taškas yra tokia paties vaiko vieta visuomenėje, kokią jis/ji įsivaizduoja pagal kitų reakciją į jį/ją. Namas, taipgi erdvės ir daiktų panaudojimas name ypač svarbūs vaiko įgyjamam *habitus* supratimui. „'Knyga', iš kurios mokydamiesi vaikai susikuria savąją pasaulio viziją, skaitoma kūnu" (ten pat, p. 90), judant erdvėje, iš „vyriškų" namo dalių į „moteriškąsias", iš „šviesos" į „tamsą" ir t. t. Taigi per skirtingus *habitus* skirtingos socialinės grupės tuos pačius namus pradeda suvokti skirtingai. Donley (1982) pateikia paprastą pavyzdį, kaip Kenijos svahilių genties namuose vyrai ir moterys sužino savo vietą pasaulyje naudodamiesi namo erdve ir jame esančiais daiktais. Inkultūracijos procese būtent praktinė veikla turi atgalinį poveikį *habitus*, todėl Bourdieu ir gali kalbėti apie „mintį, gimusią iš daiktų pasaulio" (ten pat, p. 91).

Bourdieu praktinės veiklos teorija yra netiesioginis raginimas, kad archeologai suprastų principus, kuriais remiantis grindžiama kita praktinė kultūrinė veikla, pastebėdami ir studijuodami erdvėje išdėstytus daiktus ir jų vartojimo kontekstus. Kaip kad vaikas perima veiklos principus, taip ir archeologas gali „perskaityti" išlikusią „knygą", ir visai nebūtina atsižvelgti į abstrakčias ar išsakytas reikšmes. Truputėlį toliau aš dar kartą grįšiu prie to, ką šis atradimas reiškia archeologijos „teorijai" ir archeologijos pristatymui plačiajai visuomenei.

Bourdieu įžvalgumas atveria didžiules potencialias galimybes. Nuostabu suvokti, kad paprasti kasdieniai materialaus pasaulio daiktai, panašūs į tuos, kuriuos atkasa archeologai – puodai, kaulai, smeigtukai ir durų staktos, – gali vaidinti tam tikrą vaidmenį inkultūracijos procese ir socialinio pasaulio formavime. Praktinės inkultūracijos dėka galima įdiegti „ištisą kosmologiją, etiką, metafiziką, politinę filosofiją, naudojant

tokius nereikšmingus nurodymus kaip 'stovėk tiesiai' ar 'nelaikyk peilio kairėje rankoje' (Bourdieu, ten pat, p. 94). Turint omenyje tam tikras kultūrines tiesumo asociacijas (pavyzdžiui, tiesios vyrų ietys), pasakymas „stovėk tiesiai" gali, pavyzdžiui, reikšti tokias vertinamas sąvokas kaip „tiesus kalbėjimas", „tiesus būdas", priešpriešinant jas sulinkimui, nuolankumui. Taigi visa vyriško dominavimo filosofija yra laikoma savaime suprantamu dalyku. Taip kiekvienas kasdienis puodas ir įrėžtas ornamentas, kiekviena kiaulės ar karvės kaukolė tampa asociacijų ir opozicijų tinklo nareliu, pasakojančiu, kaip sudarytas pasaulis.

Ir Bourdieu, ir Giddensas susieja struktūralizmą su marksizmu ir nubrėžia praktinės veiklos teorijos, turinčios ypač didelę reikšmę archeologijai, kontūrus. Jie bando išvengti tiek objektyvizmo (socialinis veiksmas yra mechanistiškai neišvengiamas ir vyksta per procesus, apie kuriuos veikiantieji asmenys nenumano), tiek subjektyvizmo (socialinį veiksmą įgyvendina tik patyrę veikiantieji asmenys). Tiesą sakant, struktūrai būdingas dvilypiškumas: struktūra yra ir veiksmo priemonė, ir pasekmė. Pagrindinį vaidmenį vaidina individas, jo savikontrolė, kūrybiškumas ir kompetencijos mastas. Materialinė kultūra vaidina ypač aktyvų vaidmenį visuomenės formavime ir nenutrūkstamų pokyčių grandinėje.

Shanksas ir Tilley (1982) sutelkia dėmesį į vieną Bourdieu nagrinėtą praktinio žinojimo sritį – naudojimąsi kūnu, kaip žemėlapiu ar planu, kuriuo žmonės „išgyvena" savo *habitus*. Pasaulis pažįstamas nesąmoningai, per kūną. Pačiame kūne yra daugybė galimų ištisinių/dalinių sąryšių. Neolito laikotarpio kapuose Didžiojoje Britanijoje ir Švedijoje buvo rasta atskirtų žmogaus kaulų liekanų, sugrupuotų į atskiras krūvas, pabrėžiančias liemens/galūnių, rankų/kojų, dešinės/kairės pusės kaulų skirtumus. Taigi manyta, kad kūno simetrija natūralizuoja socialines priešpriešas tarp, pavyzdžiui, giminės vadų

socialinės kontrolės ir suvisuomenintos gamybos. Kūno dalių simetrija neigia asimetriškus santykius realiame gyvenime.

Nors šiame pavyzdyje labai sudėtingai aprašomas struktūros ir praktinės veiklos santykis ir atsižvelgiama į individo vaidmenį, visgi pastebimi ir kai kurie kituose darbuose rasti trūkumai, ypač kalbant apie kontekstines reikšmes ir istoriją. Kaip ir kituose veikaluose, kur jaučiama Bourdieu ir Giddenso įtaka (žr. straipsnius: Hodder 1982c), čia neatsižvelgiama į konkrečias istorines reikšmes; iš esmės yra taikomas skirtingų kultūrų lyginimo, stebėjimo „iš šalies" požiūris. Todėl Shanksas ir Tilley nesigilina, ar Didžiojoje Britanijoje ir Švedijoje yra duomenų iš kitų neolito laikotarpio visuomenės gyvenimo sričių, kurie demonstruotų kairės/dešinės simetrijas, ir nebando išsiaiškinti, ką tuomet tokios simetrijos galėtų reikšti. Remdamasis rastais dirbiniais ir lovų dydžiu, Childe teigė, kad neolito laikotarpio trobelių padalijimas į dešinę/kairę pusę Orknio salose (Hodder 1982a) veikiausiai sietinas su dalijimu į vyriška/moteriška. Aš taip pat esu teigęs (Hodder 1984a), kad neolito laikotarpio laidojimo paminklai, randami kitose Vidurio Europos vietose, kur jie vaidino svarbų vaidmenį vyrų/moterų tarpusavio santykiuose, „reiškia" namus. Jeigu tolesni darbai galėtų patvirtinti tokių kontekstų relevantiškumą, galima būtų įrodyti, kad kaulų išdėstymas kapuose turėjo tam tikras konkrečias reikšmes, susijusias su galios ir valdžios pasidalijimu tarp vyrų/moterų, o ne su valdžios santykių tipais, kaip manė Shanksas ir Tilley.

Neįvertinus reikšmės turinio konkrečiame kultūriniame-istoriniame kontekste (ką reiškia kairė/dešinė, laidojimo paminklai ir kt. neolito laikotarpio Britanijoje ir Švedijoje), neįmanoma išsiaiškinti ideologinių simbolių–sistemų funkcijų. Lygiai taip pat neįmanoma paaiškinti, kodėl buvo panaudotas *būtent toks* simbolis–sistema ir kaip tai atsitiko. Pavyzdžiui, ideologinė neolito kapų analizė negali paaiškinti, kodėl tokie patys paminklai nerandami Vidurio Europoje, nors galima numanyti,

kad čia buvo panašūs struktūriniai prieštaravimai. Aiški ir novatoriška vieno tipo *habitus* analizė, kurią padarė Shanksas ir Tilley, turi būti derinama su atidžiu istorinių ir kontekstinių reikšmių įvertinimu.

Pastaroji mintis iš tiesų nuolat pasirodydavo šiame ir ankstesniuose šios knygos skyriuose. Atrodo, kad procesinės, struktūralistinės ir marksistinės analizės galimybes adekvačiai paaiškinti praeitį apriboja jų nenoras išsiaiškinti, koks yra istorinių reikšmių turinys, ir rasti atsakymą į klausimą, iš kur atsiranda stilius, struktūra ar ideologija. Kaip galima paaiškinti, kokios yra adaptacinės kapo funkcijos visuomenėje, nežinant, ką jis reiškia? Kaip galima suprasti abipusę simetriją arba horizontalias zonas, nesuprantant istorinių tokių struktūrų reikšmių, joms naudotų elementų nei kontekstų (pavyzdžiui, puodų), kuriuose jos randamos? Kaip galima kalbėti apie tai, ką natūralizuoja kairės/dešinės simetrijos, nežinant jų reikšmės turinio?

Dalį pirminės programos jau įgyvendinome. Struktūralizmo ir marksizmo dėka archeologija išsiplėtė ir dabar jau taip pat nagrinėja reikšmės struktūrą bei aktyvų tokių struktūrų prisidėjimą prie socialinių pokyčių. Ieškant adekvataus materialinės kultūros, kaip prasmingos sąrangos, įvertinimo, dabartinėje literatūroje vis labiau pastebima tendencija nagrinėti materialių simbolių struktūrą ir funkcijas (tiek adaptacine, procesine, tiek marksistine prasme). Vis dėlto visi aptarti požiūriai pasižymi tuo, kad jais remiantis nepavyksta adekvačiai ir aiškiai išnagrinėti istorinių reikšmių turinio.

5. ARCHEOLOGIJA IR ISTORIJA

Šiame skyriuje kalbėsime apie tai, kad archeologija turėtų atgaivinti savo tradicinius ryšius su istorija (Deetz 1988; Young 1988). Deja, skirtingi žmonės terminą „istorija" vartoja įvairiomis prasmėmis, todėl pirmiausia reikia paaiškinti, ką aš, vartodamas šį žodį, turiu omenyje ir ko ne. Aš neturiu omenyje pokyčių aiškinimo, remiantis ankstesniais įvykiais; paprastas to, kas vyko iki tam tikro laiko momento, aprašymas tėra istorinio metodo parodija. Aš taip pat nenoriu pasakyti, kad fazė *n* priklauso nuo fazės *n-1*. Daugelyje archeologijos krypčių tokia dimensija yra vartojama. Todėl dauguma socialinių evoliucijos teorijų įžvelgia tam tikras priklausomybes, veikusias bandų, genčių, hierarchinių genčių ar valstybių susidarymą ar perėjimą prie žemdirbystės (Woodburn 1980). Taikant darvinistinius argumentus, naujos socialinės formos pasirinkimą varžo egzistuojantis genofondas. Sistemų teorijoje sistemos „trajektorija" priklauso nuo ankstesnių sąlygų ir sistemos būvių. Kiekviena trajektorija gali būti istoriškai unikali ir kartu turėti specifinį turinį, tačiau visada galima pritaikyti bendruosius sistemos funkcionavimo dėsnius. Marksizmo teorijose konflikto ir prieštaros sprendimas kyla iš anksčiau egzistavusios sistemos ir priklauso dialektiniam istorijos procesui.

Visuose šiuose darbuose istorijai būdinga partikuliaristinė dimensija, tačiau ji taip pat aiškina perėjimą iš fazės *n-1* į fazę

n, remiantis daugeliu universalių dėsnių. Faktiškai istorikas lieka įvykių *nuošaly*, kaip gamtos mokslų atstovas, registruojantis eksperimentinius duomenis. Tačiau čia vartojama prasme istorija taip pat reiškia skverbimąsi į įvykių *vidų*, iki intencijų ir koncepcijų, kurių dėka sukomponuojami veikiančiųjų asmenų subjektyvumai. Istorikas kalba ne apie elgseną, judėjimus ar įvykius, o apie „veiksmus". Čia galima prisiminti Collingwoodo (1946, p. 213) pateiktą pavyzdį. Istorikams neužtenka vien tik užfiksuoti, kad Cezaris persikėlė per upę, vadinamą Rubikonu, tam tikrą dieną – jie taip pat kalba apie tai, kad Cezaris pažeidė Respublikos įstatymą.

Ši knyga prasidėjo klausimu, kaip atskleisti būtąsias kultūrines reikšmes. Mes nuėjome prie materializmo ir nuo jo, ir vėl prie jo. Šiame kelyje matėme, kad bet kuri rekonstrukcija, daryta prisidengus kokiu nors „-izmu", iš esmės rėmėsi menkai suformuluotais argumentais apie kultūrines reikšmes. Remiantis materialistiniu sisteminiu-procesiniu požiūriu, buvo teigiama, kad laidosena, pavyzdžiui, atskleidžia socialinę padėtį. Tuomet, egzistuojant tokioms iššaukiančioms paveldimumo normoms, laidosena atspindi kovą dėl statuso (p. 41). Norėdami šitaip interpretuoti kapų funkciją, turime įsivaizduoti, ką jie reiškė tuo metu gyvenusiems žmonėms. Taip pat ir galvos apdangalas gali žymėti vien tik socialinę priklausomybę (p. 42), jeigu aplinkiniai mano jį turėjus būtent tokią reikšmę. Galima pateikti kontrargumentą, kad, nepaisant to, ką dirbiniai reiškė, jie vis dėlto turėjo ir sugestyvias funkcijas. Tačiau sunku suprasti, kaip žmogaus darbo produktas gali atlikti socialinę funkciją (pavyzdžiui, kapas demonstruoti socialinę padėtį), jeigu jo reikšmė neatitinka funkcijos (kaip tada, kai mirtis ar materialinės sankaupos pradedamos traktuoti kaip kažkas „nešvaraus", „nekultūringo").

Dėl tokio neadekvataus požiūrio į reikšmę trečiame skyriuje mes perėjome prie struktūralizmo, bet tada pamatėme, kad reikšmės turinys dažnai buvo primetamas labai neatsakingai.

Čia analizės vienetai buvo apibrėžiami *a priori*, simboliams buvo suteikiamos reikšmės (pavyzdžiui, vyriška arba moteriška), o asimetrijos interpretuojamos (pavyzdžiui, „organiškos"). Pats struktūralistinis metodas nedavė beveik jokių rekomendacijų, kaip rekonstruoti subjektyvias reikšmes, kuriose konstruojamos struktūros.

Taigi grįžome prie materializmo. Ketvirtajame skyriuje parodyta, kad daugumoje marksistinių materialinės kultūros analizių vėlgi daugiausia nagrinėjamos funkcijos (maskuoti socialinę tikrovę ir kt.), o ne reikšmės turinys. Net ir tie požiūriai, kurie suformavo sudėtingą nefunkcinę socialinių veikų ir materialinės praktikos teoriją, nesugebėjo adekvačiai išnagrinėti reikšmės turinio, remiantis archeologine medžiaga.

Net ir tie požiūriai, kurių ši knyga nenagrinėja, atkuria subjektyvias reikšmes, egzistavusias jau seniai mirusių žmonių galvose. Pavyzdžiui, ekonominis priešistorinės gyvenvietės gyvenimas dažniausiai rekonstruojamas iš kaulų liekanų (pirmas skyrius, p. 29), tačiau nuomonė, kad gyvenvietėje randami kaulai yra kaip nors susiję su ekonomine veikla, reiškia tam tikras prielaidas apie žmonių požiūrį į gyvulius, kaulus, atliekas ir kt. Daugelyje visuomenių naminiams gyvuliams, kaulams ir nešvarai suteikiamos sudėtingos socialinės reikšmės. Manyti, kad kaulai nebuvo kultūriškai transformuoti, reiškia manyti, kad „jų" požiūriai nedaug kuo skyrėsi nuo „mūsų". Galima pateikti dar vieną pavyzdį. Jeigu sakau, kad tam tikros vietovės gyventojai tikriausiai buvo maždaug „x", tai šiame teiginyje slypi reikšmių, buvusių seniai mirusių žmonių galvose, rekonstrukcija. Kadangi aš negaliu tiesiogiai „pamatyti" praeityje gyvenusių žmonių, turiu daryti išvadas iš, pavyzdžiui, gyvenvietės erdvės. Žinoma, aš galiu paremti savo argumentus faktais iš kitų kultūrų. Netgi tuomet, jei galėtume įrodyti, kad visose šiuolaikinėse visuomenėse yra nuspėjamas ryšys tarp gyventojų skaičiaus ir užimamos teritorijos (o to padaryti negalime: Hodder 1982d), tokios informacijos naudojimas

praeičiai interpretuoti reikštų tai, kad darome tam tikras prielaidas apie žmonių, gyvenusių tame konkrečiame istoriniame kontekste, požiūrius į erdvę. Klausimas, kiek erdvės reikia individams ar grupėms, arba kiek erdvės, jų manymu, reikia kokiai nors veiklai, yra, bent jau iš dalies, simbolizmo, reikšmės ir intencijos problema. Kaip pastebėjo Collingwoodas (1939, p. 133) ir Tayloras (1948), net ir paprasčiausiai aprašant archeologinius duomenis, tiesiog neįmanoma išvengti kai kurių interpretacinių terminų, nurodančių tikslą, kaip, pavyzdžiui, „siena", „keramika", „įrankis", „židinys". Neolito laikotarpio akmeniniai gludinti kirviai buvo laikomi žiauriais įrankiais, tačiau jų utilitarinės funkcijos (kirsti medžius neolito laikotarpyje) nebuvo įmanoma išaiškinti pasitelkus vien tik pliką analizę. Archeologija prasideda tik tada, kai pradedame daryti prielaidas apie subjektyvias reikšmes, buvusias seniai mirusių žmonių galvose.

Šioje knygoje aprašytuose požiūriuose atsisakoma tiesiai žvelgti į šią nedėkingą situaciją. Archeologai mieliau norėjo šią problemą apskritai apeiti ir todėl daug patogiau jautėsi pasirinkę empirinį mokslą, suskilusį ir sukiužusį fasadą. Dabar turime drąsiai pažvelgti į reikšmės subjektyvumo problemą.

Aš manau, kad istorijos paskirtis yra suprasti žmonių veiksmus, o ne įvykius. Suprasti veiksmą reiškia suprasti subjektyvias reikšmes, slypinčias įvykių *viduje*. Taigi istorija yra glaudžiai susijusi su idealizmu. Pasakymas „idealizmas"nereiškia požiūrio, kad materialusis pasaulis neegzistuoja: šis terminas, kaip jau minėjau anksčiau (p. 36), veikiau reiškia mintį, kad materialus pasaulis yra toks, koks atrodo. Prieš pradėdami veikti, turime jį suvokti. Tuomet istorinis idealizmas yra mokslas apie tai, kaip istoriniuose kontekstuose atsiranda tokios subjektyvios reikšmės; tačiau, kadangi pati istorija buvo apibrėžta kaip „priėjimas" prie veiksmų (o tai neatsiejama nuo įsitikinimų) ir įvykių *vidaus*, istorinio idealizmo terminas dabartiniame kontekste yra lyg ir nebereikalingas. Aš nesakau, kad,

įsiskverbę į įvykių esmę, galime manyti priartėję prie tų subjektyvių reikšmių, kurias galbūt išgirstume, jeigu galėtume pasikalbėti su žmonėmis iš praeities. Mūsų tikslas veikiau yra interpretuoti subjektyvias reikšmes per struktūrizuojančių sąvokų ir idėjų, padėjusių organizuoti pasikartojančią materialią praktinę grupių veiklą, prizmę. Šiomis socialinėmis ir visuomeninėmis idėjomis buvo naudojamasi konstruojant subjektyvumus, ir jas galima nagrinėti stebint, kaip jos transformavosi istorijos bėgyje, per materialią ir socialinę praktinę veiklą bei per individualius veiksmus ir interpretacijas.

Yra du istorijos aspektai, kuriuos norėčiau aptarti šiame skyriuje. Pirma, aš norėčiau panagrinėti, kaip, ryšium su praktine veikla, per ilgą laiko tarpą regeneruojamos subjektyvios reikšmės. Antra, paanalizuosime patį istorinį metodą.

Ilgo laikotarpio istorija

Įprastas metodas, kurį taiko archeologai, aptardami per ilgą laiko tarpą įvykusias permainas, yra padalinti turimą medžiagą į fazes ir nagrinėti pokyčių tarp fazių priežastis. Taigi kad ir koks požiūris būtų taikomas – kultūrinis-istorinis (kai pertraukiamumą sąlygoja invazijos ir pan.), procesinis (sisteminiai, adaptaciniai pokyčiai) ar marksistinis (prieštaravimų ar krizių sukelti pokyčiai), istorija yra nutrūkstamas procesas. Kaip jau matėme anksčiau (p. 69), struktūralizmas nepajėgia išspręsti pokyčių problemos.

Nors šių požiūrių rėmuose ir buvo mėginimų užtušuoti skiriamąsias linijas tarp atskirų fazių (pvz.: Higgs and Jarman 1969), juose beveik nematyti nuostatos, kad istorija yra nenutrūkstamas procesas, ir tik keletas archeologų pabandė rekonstruoti, kaip subjektyvios, kontekstinės reikšmės siejasi su praktine veikla per ilgą laikotarpį. Kaip toli atgal į praeitį reikia nueiti, norint suprasti, kokios buvo subjektyvios žmonių

orientacijos kuriuo nors vienu laiko tarpsniu, kad galėtume suprasti jų (arba savo) visuomenę? Ar reikšmės keičiasi, ar ta kaita visada susijusi su tuo, kas buvo anksčiau, nes procesas yra nenutrūkstamas?

Tie, kurie domisi kultūrinių reikšmių tęstinumu per ilgą laikotarpį, beveik visada linkę domėtis konkrečiais, specifiniais dalykais. Jeigu kiekviena fazė yra nagrinėjama atskirai, lyginant ją su kitomis visuomenėmis, unikali istorinė raida yra sumenkinama. Tačiau tie, kurie domisi kultūrinėmis reikšmėmis, turi įrodyti skirtingoms kultūroms būdingus bendrumus, o ne vien tik kelti hipotetines prielaidas, todėl ypač akcentuojama, kaip svarbu suprasti konkrečius, specifinius dalykus per jų pačių prizmę. Mes jau matėme (p. 103), kad visa archeologija tam tikru laipsniu domisi konkrečiu istoriniu kontekstu, o Triggeris (1978) parodė, kad, kita vertus, istorijai būdingi apibendrinimai. Tačiau įžvalgiausi ir toliaregiškiausi pareiškimai apie reikšmės ir praktinės veiklos ryšių prigimtį, randami tiek archeologinėse, tiek nearcheologinėse studijose, atsirado suderinus partikuliaristines studijas su dėmesiu įvykių „vidui".

Reikšmingą studiją apie tokius ryšius per ilgą laikotarpį parengė Maxas Weberis (1976; pirmas leidimas 1904–1905), išanalizavęs ryšį tarp protestantizmo etikos ir kapitalizmo dvasios. Nors šis pavyzdys nėra iš archeologijos srities, dėl tam tikrų priežasčių, kurios paaiškės šiek tiek vėliau, aš norėčiau jį aptarti išsamiau. Savo studiją Weberis pradeda nuo konkretaus problemiško klausimo ir duoda konkretų atsakymą. Jo klausimas skamba taip: „Kodėl kapitalizmas atsirado Vakarų Europoje, o ne kituose pasaulio kraštuose?" Jis mano, kad tam tikros kapitalizmo formos egzistavo Kinijoje, Indijoje, Babilone, tačiau ten nebuvo to ypatingo etoso, ar dvasios, kuri pastebima Europoje ir kuri padėjo modernaus kapitalizmo etikos pamatus. Etiką Weberis tapatina su „pareiga paklusti pašaukimui", kad ir kokia būtų profesija. Racionalus elgesys, pagrįstas pašaukimo idėja, galėtų būti siejamas su kitomis specifinėmis

ir ypatingomis racionalizmo, randamo Vakarų kultūroje, formomis, kurios atsispindi muzikoje, teisėje ir valdyme, taip pat ir ekonominėje sistemoje.

Weberis mano, kad savitas vakarietiškojo kapitalizmo pobūdis yra susijęs su įvairių asketiško protestantizmo, ypač kalvinizmo, formų atsiradimu (tačiau jokiu būdu ne tiesiogiai jų sukeltas). Cituojami duomenys rodo, kad dauguma stambių verslininkų, kapitalo savininkų, kvalifikuotų ir techniškų darbo klasės atstovų Vakarų Europos šalyse su mišria religine sudėtimi yra protestantai. Katalikiškasis tradicionalizmas buvo autoritarinis ir neleido siekti pelno kitų sąskaita; kilnusis jo „nežemiškumas" slopino kapitalistinę iniciatyvą. Tačiau kalvinizmas sankcionavo „šio žemiškojo pasaulio" asketizmą. Individai ateidavo į pasaulį, kurio tvarkos aiškiai buvo neįmanoma pakeisti, ir lemtis vertė žmogų „dirbti darbus to, kuris pasiuntė jį, kol ateis paskutinė diena" (Weber 1976, p. 156).

Weberis savo analize ypač aiškiai pasisako prieš marksistinį istorinį materializmą, kuris pabrėžė gamybos jėgų ir santykių pirmenybiškumą. Negalima teigti, kad Weberis šiuos faktorius ignoruoja ar neteikia jiems reikšmės. Jis tiesiog nori parodyti, kad lygiai tokią pat svarbią vietą užima idealistinė nuostata, jog istoriniu požiūriu specifiškų idėjų kompleksas daro įtaką tam, kaip žmonės organizuoja savo visuomenę ir ekonomiką. Jo tikslas yra išnagrinėti subjektyvųjį veiksmų reikšmių kompleksą ir akcentuoti, kad „racionalumas" yra subjektyvus tam tikrų konkrečių „kai" ar „jeigu" atžvilgiu. Jis mano, kad kiekvieną dirbinį galima suprasti tik atsižvelgus į tą reikšmę, kurią jo gamyba ir vartojimas turėjo ar turės žmonių veiksmams.

Manoma, kad protestantiškasis asketizmas plėtojosi ilgus metus ir buvo regeneruojamas per inkultūraciją, taigi tapo savaime suprantamu dalyku. Ir, galiausiai, racionalios, iš romėnų teisės paveldėtos jurisprudencijos formavimasis suvaidino savo vaidmenį, kuriantis specifiniam vakarietiško tipo racio-

nalizmui. Kapitalistinės dvasios ištakų galime atrasti tolimoje praeityje, dar prieš kapitalizmo atsiradimą (p. 54), o puritoniškas nuolatinio fizinio ar protinio darbo akcentavimas iš dalies kildinamas iš tokios realybės, kad „darbas yra... priimtinas asketiškas gyvenimo būdas, ir taip visada buvo Vakarų Bažnyčioje, absoliučiai priešingai nei Rytuose ir netgi beveik visuose vienuolių ordinuose visame pasaulyje" (p. 163).

Tačiau Weberis nemano, kad šitas idėjų kompleksas plėtojosi pats savaime. Priešingai, materialumas ir idealumas yra integruoti, todėl, norint paaiškinti kiekvieną atskirą veiksmą ar socialinį produktą, būtina įvertinti tiek istorinį subjektyvių reikšmių kontekstą, tiek praktinę kasdienio gyvenimo veiklą. Religinės idėjos iš dalies kinta religinių lyderių ginčuose, tačiau jų kaita taip pat priklauso nuo socialinių, ypač ekonominių sąlygų visumos, bet nėra galutinai jų nulemiama (p. 183). Richardas Baxteris, rašęs apie puritoniškąją etiką, „nuolat koregavo nuostatas, atsižvelgdamas į savo ganytojiškos veiklos praktinę patirtį", taigi jo dogma keitėsi priklausomai nuo praktinės veiklos (p. 156). Weberis nuolat atkreipia dėmesį į skirtumus tarp filosofų bei religinių idealų ir „pasauliečių", „praktikų" bei „vidutinybių". Pasak kalvinizmo, „šitaip moralinis vidutinio žmogaus elgesys neteko to neplanuojamo ir nesisteminio pobūdžio (kokį turėjo katalikybėje) ir visa elgsena pasidarė pavaldi nuosekliam metodiškumui" (p. 117).

Kapitalizmo dvasia gimė iš krikščioniškojo asketizmo dvasios. Dogma įsiskverbė į kasdienį gyvenimą, užvaldė pasaulietiškąją moralę ir suvaidino savo vaidmenį modernios ekonominės tvarkos statyboje. Deja, praktinės pasekmės gali būti visai netikėtos. Religiniams kalvinizmo ir kitų puritoniškų sektų reformatoriams rūpėjo išgelbėti sielas; žemiškųjų gėrybių siekimas nebuvo galutinis tikslas. Kultūrinės ir socialinės šių grynai religinių motyvų pasekmės buvo neplanuotos ir dažnai netgi nepageidautinos (p. 89–90). Dažnai rezultatai labai skyrėsi nuo to ar netgi prieštaravo tam, ką religijos reformatoriai norėjo pasiekti.

Taigi Weberio veikale matome dialektinius ryšius tarp teorijos ir praktikos, tarp idealaus ir materialaus, ir tokį patį socialinio veiksmo (tikslingo elgesio) akcentavimą, nelauktas pasekmes ir prieštaravimus, apie kuriuos buvo kalbėta ankstesniame skyriuje. Tačiau čia identifikuojamas lygiavertis idealų ir vertybių indėlis, kadangi apžvelgiamas *ilgas* istorinis kontekstas. Pasirodo, kad trumpalaikėje perspektyvoje veiksmo akimirksnį Bourdieu *habitus* valdo egzistencinės sąlygos, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje, priešingai nei kitos istorinės sekos, socialinės ir ekonominės sąlygos pačios gimsta kultūrinių reikšmių kompleksų rėmuose.

Weberis nustato, kad, laikui bėgant, santykiškas religinių idėjų dominavimas ir socialinė ekonomika kinta. Iš pat pradžių – asketiškų puritonizmo tendencijų dėka – atsiradęs socialinis veiksmas leido toliau plėtotis ekonominei sistemai, kurios formos jau egzistavo. Kai kurie kapitalistinio verslo organizavimo principai yra gerokai senesni už Reformaciją (p. 91), tačiau naujos ekonominės santvarkos plėtra buvo įmanoma būtent dėl religinių permainų. Be to, puritonizmas buvo „antiautoritarinis". Jis skatino puritonus fanatiškai priešintis britų monarcho potvarkiams (p. 167).

Taigi iš pradžių „puritonas norėjo dirbti pagal pašaukimą", ir religija rodė kelią kapitalistinei iniciatyvai, bet dabar „mes tiesiog priversti tai daryti" (p. 181). Laikui bėgant, racionali tvarka tapo priklausoma nuo techninių ir ekonominių mašininės gamybos sąlygų. Šiandien šios materialinės sąlygos „nulemia visų individų, kurie tik gimę patenka į šio mechanizmo gniaužtus, gyvenimus" (p. 181), o religinis pagrindas yra prarastas.

Aš gana daug kalbėjau apie Weberio darbą, nes, nors, tiesą sakant, neprisimenu, kad kokiame nors archeologiniame tekste būčiau matęs nuorodas į Weberį (ir jeigu tai parodo, kad tokių nuorodų iš tiesų nėra, tai tikrai labai keista), jo darbe yra daug tų istorijos interpretacijos aspektų, kurių ieško ir ši knyga.

Ten rasime visapusišką subjektyvių, kontekstinių reikšmių įvertinimą, paaiškinimą, kaip šios reikšmės plėtojasi ir kaip jas suprasti per jų pačių istorinę prizmę ir individo vietą visuomenėje. Weberis pasisako prieš funkcionaliai deterministinius tarpusavio santykius ir mano, kad socialinių visumų statybinė medžiaga yra individuali veikla. Pati socialinė visuma yra kupina įtampos, skirtumų ir prieštaravimų, o individai skirtingai interpretuoja pasaulį (ar pasaulius), kuriuose gyvena.

Nepaisant to, kad akcentuoja subjektyvumą ir specifiškumą, Weberis vis dėlto nenukrypsta į skeptišką reliatyvizmą ir partikuliarizmą – jis mano, kad kitų žmonių subjektyvumą įmanoma suprasti. Nebūtina būti Cezariu, kad galėtum Cezarį suprasti. Protas gali perprasti kitus kontekstus ir kitas reikšmes, jeigu kitų laikų dvasią atkuria iš mažų istorinės realybės gabalėlių, o ne primeta kokią nors formulę iš šalies (p. 47). Ir vėlgi, po tokios detalios interpretacijos galima daryti apibendrinimus tiek vieno istorinio konteksto rėmuose, tiek tarp jų.

Kaip nurodo Giddensas (1976), nuo to laiko kilo nemažai abejonių dėl daugelio Weberio duomenų ir interpretacijų. Tačiau čia aš norėjau ne pademonstruoti, kad Weberio darbas yra svarus ir pagrįstas, o pasinaudoti jo pavyzdžiu tam, kad galėčiau parodyti, kaip, stebint istorines reikšmes per ilgą laiko tarpą ir darant palyginimus su istorijos raida kitose pasaulio šalyse, išaiškėja materialistinių ir objektyvistinių vertinimų neadekvatiškumas ir išryškėja subjektyvaus ir konkretaus svarba.

Nors Weberio veikale jau kalbama apie kai kuriuos idėjos ir praktinės veiklos tarpusavio ryšius, turbūt aiškiausią pavyzdį, kaip pritaikyti tokio tipo požiūrius, kuriuos aprašė Bourdieu ir Giddensas (žr. ketvirtą skyrių) ilgo laikotarpio perspektyvoje, pateikia Sahlinsas (1981). Aš pateiksiu savo etnoistorinį pavyzdį šeštame skyriuje, tačiau dabar būtų naudinga trumpai žvilgtelėti, kaip Sahlinsas demonstruoja sąsajas tarp struktūros, *habitus* ir praktinės veiklos.

Havajuose Sahlinsas išskyrė išankstinių nuostatų ir idėjų kompleksus, kurie priklauso vyksmui. Pavyzdžiui, *mana* yra kūrybinė jėga, kuri matoma paverčia nematoma, kuri teikia prasmę gėriui ir dieviškumui. Dieviškoji vadų *mana* pasireiškia jų švytėjimu, saulę primenančiu jų spindesiu. Kasdieniame lygmenyje tokios nuostatos orientuoja veiksmus, kaip ir *habitus*, tačiau praktikoje, „konjunktūros struktūrose", jos keičiasi. Niekas niekuomet negali tiksliai žinoti, kaip koks nors įvykis ar susitikimas iš tiesų vyks realiame gyvenime. Numatytos ir nenumatytos veiksmų pasekmės verčia *habitus* ir socialinę struktūrą persitvarkyti.

Kalbant dar aiškiau, tą akimirką, kai susiliečia kultūros, kaip buvo, pavyzdžiui, Cookui atvykus į Havajus, įvyksta toks praktiškas dviejų priešingų *habitus* konfliktas, kad gali prasidėti radikalios permainos. Sahlinsas parodo, kad Cookas ir kiti europiečiai, atsidūrę Havajuose, buvo priimti tradicinių sampratų rėmuose, buvo manoma, kad jie apdovanoti *mana*. Tačiau praktiškų veiksmų realizavimas remiantis skirtingais požiūriais (havajietišku ir europietišku) ir nenumatytos pasekmės atsigręžė prieš šias sampratas, todėl kilo prieštaravimai ir konfliktas. Galiausiai Cookas buvo nužudytas kaip neatsiejamas nuo tų procesų, o *mana* persikėlė į visus britiškus daiktus, ir to rezultatas buvo visuomeninis persitvarkymas Havajuose.

Šis pavyzdys daug kuo primena Weberio veikalus, tačiau kruopštesnis darbas ir gilesnis santykio tarp struktūros ir praktikos problemos įsisąmoninimas padeda visapusiškiau suprasti, kad visuomenėje ir ekonomikoje yra įsigalėjusios subjektyvios reikšmės, bet vis dėlto galima veikti priešinga kryptimi ir šias reikšmes pakeisti.

Weberio ir Sahlinso darbų variacijų paralelių galima rasti Prancūzijos analų mokykloje, kuri pradeda daryti tiesioginę įtaką archeologijai. Braudelis (1973) formalizavo įvairių istorijos pakopų studijas, suskirstė jas į (a) *mentalite* – nuolatiniai, lėtai kintantys ar pasikartojantys bruožai, (b) struktūrinė

ar socialinė grupių istorija ir (c) įvykis ir numanymas – individualių vyrų ir moterų istorija. Įdomų *mentalite* ieškojimo pavyzdį pateikia Dumezilis (1977), identifikavęs trifunkcinę struktūrą (dvasininkas, karys, gamintojas/reproduktorius) indoeuropiečių mituose ir visuomenėje.

Šiame darbe per ilgą laiką taip ir nebuvo pakankamai išnagrinėti santykiai tarp įvairių istorijos pakopų ir tarp idėjos, praktinės veiklos ir valdžios. Tačiau daug nedidelių pastaraisiais metais parengtų studijų analizuoja ilgalaikių struktūrų, socialinės strategijos ir atskiro įvykio sąveiką (pvz.: Ladurie 1980, Le Goff 1985). Georges Duby (1980) trifunkcinį modelį traktuoja kaip ideologiją, gyvavusią Prancūzijoje daugiau kaip tūkstantmetį, per visą viduramžių laikotarpį ir vėliau. Įvairiais laikotarpiais šis *mentalite* egzistavo įvairiais pavidalais ir turėjo daugiau ar mažiau svarbos, o kartais atsiskleisdavo teisėtoje hierarchijoje ir valdžioje. Taigi jis nebuvo išrastas viduramžiais, tačiau retkarčiais būdavo įtraukiamas į vyksmą, perdirbamas ir transformuojamas, paruošiamas tolesnėms transformacijoms būsimose dominuojančių arba rezistencijoje esančių grupių pretenzijose į teisėtumą.

Kokiuose archeologijos darbuose galėtume rasti kokių nors tokių studijų aspektų? Kaip jau matėme anksčiau, sunku surasti tiesioginę Weberio (arba pastarųjų metų Sahlinso darbo Havajuose) įtaką. Analų mokyklos įtaka sustiprėjo tik visai neseniai (straipsniai: Hodder 1987b; Hodder 1990a). Tačiau pačioje šio amžiaus pradžioje Childe vaizdavosi, kad jo knyga „Europos civilizacijos aušra" (Childe, *The Dawn of European Civilisation*, pirmas leidimas 1925 m.) paaiškina Europos kultūros esmę ir atskleidžia tos nepriklausomybės ir išradingumo dvasios, kuri atvedė į pramoninę revoliuciją, ištakas. Iš tikrųjų tai jo tikslas, palyginti su Weberio, buvo labai paprastas. Jis manė, kad aiškiai europietiška dvasia kilo žalvario amžiuje.

Childe teigė, kad, nepaisant įtakos iš Rytų, Europa perėmė ir ištobulino metodus ir technologijas su tokia didžiule gyvy-

bine jėga, kokia sudarė kontrastą Rytų civilizacijų tradicionalizmui ir autoritarizmui. Ypač naujoviška buvo žalvario amžiaus pasaulėžiūra Kretoje: „Mino dvasia buvo absoliučiai europietiška, jokiais atžvilgiais ne rytietiška" (1925, p. 2). Priešingai nei Egipte ir Mesopotamijoje, Kretoje nėra milžiniškų rūmų, didžiulių šventyklų, laidojimo paminklų ir piramidžių, ir iš to matyti, kad čia nebuvo autokratinės valdžios ir despotizmo. Kretos menas taipogi nebuvo nei formalus, nei konservatyvus, tačiau jis pasižymėjo

> moderniu natūralizmu, išties vakarietišku gyvenimo ir gamtos pojūčiu, kuriuo taip išsiskiria Mino kultūros piešiniai ant vazų, freskos ir akmens raižiniai. Žiūrėdami į šias žavias žaidimų ir procesijų scenas, gyvūnus ir žuvis, gėles ir medžius, kvėpuojame jau europietiška atmosfera. Lygiai taip pat ir gamyboje, kur nebuvo despotų, turinčių neribotos darbo jėgos resursų savo žinioje, iškilo būtinybė sutelkti visą dėmesį į išradimus, įrankių ir ginklų tobulinimą, ir tai pirmas ryškus Europos civilizacijos požymis. (Ten pat, p. 29)

Nors dabar atrodo, kad Childe darbui trūksta kritiškumo, o svajos apie savitą Europos civilizaciją gali būti siejamos su kapitalizmo, nacionalizmo ir imperijų atsiradimu Europoje (Rowlands 1984), Childe bando išspręsti ypač svarbias problemas – kodėl Europos kultūrinė ir ekonominė raida yra tokia savita ir iš kur kyla jos ypatingas kultūrinis ir ekonominis „stilius". Net ir paskutiniame „Aušros" leidime (1957) išlieka panašūs interesai, o veikale „Žmogus pats kuria save" (*Man Makes Himself*, 1936) ryški dialektinė progreso samprata. Raida yra kumuliacinė ir vyksta dėl nuolatinio antagonizmo tarp progresyvių ir konservatyvių elementų.

Naujesnėje Lechtman studijoje (1984) taip pat matyti panašių interesų. Šios studijos tikslas yra ištirti specifinį Naujojo pasaulio ir Senojo pasaulio metalurgijos technologijų pobūdį, atkreipiant dėmesį, kaip ir Childe darbuose, į įrankių ir ginklų tobulinimą Europoje. Lechtman pastebi, kad tas faktas, jog

Naujojo pasaulio priešistorėje nebuvo „žalvario amžiaus" ir „geležies amžiaus", gali būti paaiškinamas metalo svarba Europos karyboje, susisiekime ir žemės ūkyje, o štai, pavyzdžiui, Anduose metalų reikšmė tiek pasaulietiniame, tiek religiniame gyvenime buvo daugiau simbolinė.

Taigi Lechtman domisi Naujojo pasaulio kultūrinės sekos specifiškumu ir jos dėmesį patraukia savitas kultūrinių vertybių, siejamų su ritualine ir politine aukso ir sidabro spalvų reikšme, kompleksas. Anduose bronza atsirado labai vėlai, iki tol norimai spalvai išgauti buvo naudojami kiti metalai. Tačiau Andų metalurgai nespalvino metalinių daiktų paviršiaus aukso ir sidabro spalvomis dėl kitokio kultūrinių vertybių komplekso. Buvo sukurtas techniniu požiūriu nepaprastai sudėtingas metodas, kurio dėka ta spalva, kuri buvo matoma ant daikto išorės, iš tiesų kilo iš jo vidaus. „Andų metalų sodrinimo sistemos pagrindas yra pagrindinio ingrediento – aukso ar sidabro – įmaišymas į pačią daikto masę. Tai, kas iš paviršiaus atrodo kaip tikroji daikto esmė, turi būti ir jo viduje" (ten pat, p. 30).

Šios minties teisingumą Lechtman patvirtina pasiremdama drabužių gamyba, kurios „struktūra" yra tokia pat kaip ir metalo apdorojimo (raštas yra inkorporuotas į audinį). Ji taip pat parodo, kaip kultūrinės vertybės atliko ideologines funkcijas įteisinant dominavimą Inkų valstybėje. Tačiau konkrečią tos ideologijos bei drabužių gamybos formą ir konkretų techninį elektrocheminio pakeitimo ir nuskurdinimo procesą galima suprasti tik per juos pačius, atsižvelgiant į praktinę veiklą, bet iki jos neredukuojant. Galų gale kultūrinių vertybių sistemą galime „paaiškinti" tik pasukę laiką atgal į begalinę praeitį.

Ir kiti mokslininkai (Coe 1978) bandė ištirti Naujojo pasaulio kultūros savitumą, priešpriešindami jį Senajam pasauliui. Remdamiesi archeologinių ir lingvistinių tyrimų duomenimis, Flannery ir Marcusas (1983) teigė, kad per ilgus tūkstantmečius Centrinės Amerikos kultūros prisitaikė prie vietinių sąlygų ir išgyveno radikalius socialinius pokyčius per struktūruotus

reikšmių kompleksus, tarp jų ir pasaulio padalijimą į keturias dalis su atskirais spalvų kodais ir „dvasia", vadinamąja *pe*. Nors jų studijoje beveik nebandyta paanalizuoti, *kaip* struktūra, reikšmė ir įvykis integruoti, svarbu yra tai, kad šis pavyzdys rodo, jog vaizdinių sferos įtaka ilgalaikė. Maža to, vaizdinių pasaulis praktinio veiksmo nesukelia, nesustabdo ir nėra redukuojamas iki jo pasekmių; veikiau jis yra suvokiamas kaip veiksmo terpė.

Senojo pasaulio archeologijoje kartais šmėsteldavo perspektyva ilgų laikotarpių tyrimuose užčiuopti bendrą kultūrinį branduolį, iš kurio išsirutuliojo Europos visuomenės ir kultūros – šio darbo ėmėsi lingvistai ir archeologai, nagrinėję indoeuropiečių problemą. Bet šiame darbe galėtume taikyti detalesnio lygmens analizę ir pabandyti suprasti, kaip susiformavo, pasiskirstė ir pasklido ypatybės skirtinguose Europos regionuose. Pavyzdžiui, Christopheris Hawkesas ne vieną kartą atkreipė dėmesį į „laidojimo su įkapėmis – arba laidojimo apskritai – apribojimus Vakaruose" (Hawkes 1972, p. 110) ir į tai, kad dėl šios priežasties vietiniuose Anglijos laidojimo papročiuose nerasime statusų diferenciacijos atspindžių (taip pat žr.: 1972, p. 113; 1976, p. 4). Pastebima, kad tokie požiūriai, ar bent jau su laidosena susijusios elgsenos aprašymai, buvo reikšmingi ilgą laikotarpį, tačiau Hawkesas vis dėlto neatmeta kumuliacinės kaitos ir, pavyzdžiui, diskutuodamas apie „kumuliacinį keltiškumą" (1976), teigia, kad keltų stiliaus ištakos siekia žalvario amžių. 1954 m. Hawkesas iškėlė mintį apie regioninį požiūrį, kuriuo remdamiesi archeologai taikė istorinį metodą – žengti atgal, gilyn į praeitį, per kultūrines sekas, ieškant „dalykų, bendrų visiems žmonėms, kaip atskirai rūšiai, kurie nuo pat pradžios yra įgimta jų kultūrinio potencialo dalis" (1954, p. 167). „Toks darbas yra kaip svogūno lukštenimas; galiausiai prieiname prie pagrindinio klausimo, ar svogūno centre iš tiesų yra branduolys, ar jis visas tėra tik lukštai?" (ten pat, p. 168).

Ieškodami atsakymo į tokius klausimus, tik nedaugelis archeologų pabandė išnaudoti didžiulį savo duomenų privalumą – tai, kad jie atspindi ilgą laiko tarpą. Mažai yra ir tokių istorinių regioninių sekų studijų, kurios pateikia subjektyvių reikšmių inperpretacijų. Mes jau kalbėjome (p. 47) apie įdomų Flannery ir Marcuso darbą (1976; 1983), be to, Isbellis (1976) Pietų Amerikos Anduose identifikavo gyvenvietės struktūrą, kuri išliko tokia pati 3000 metų, nepaisant didelių socialinės ir ekonominės sistemos netolydumų. Tarp kitų svarbių tokio pobūdžio darbų paminėtina W. Davis (1982) ataskaita apie meno principus, arba „kanonus", randamus per visą Egipto istoriją, Hall studija (1977), identifikuojanti principus reikšmių, kurios slypi už ekonominių bei politinių pokyčių ir sąveikos procesų houpvelio kultūroje, Lathrapo (1977) ataskaita apie ilgalaikius, plačiai pasklidusius laidojimo papročių tęstinumus šiaurės rytų Amerikoje. Daugelis Europos archeologų yra susipažinę su stulbinančiais tęstinumo modeliais, siejančiais tolimą praeitį su dabartimi, ypač Skandinavijoje, tačiau tik nedaugelis pasirinko šiuos klausimus kaip pagrindinį tyrinėjimų objektą.

Taip pat mažai dėmesio skiriama ir difuzijai, kaip sudėtiniam kultūros raidos komponentui. Kadangi difuzija nėra vertinama dėl aprašomojo pobūdžio, procesų archeologai akcentavo vietines adaptacines sekas. Vis dėlto šioje knygoje keliamų klausimų rėmuose difuzija turi didelę aiškinamąją jėgą. Ji gali padėti paaiškinti konkrečią kultūrinę matricą. Iš kitų grupių perimami daiktai ir stiliai naujame kontekste įgauna naują reikšmę, tačiau ši reikšmė gali remtis senąja arba net atsinešti savo reikšmę iš senojo konteksto. Nauji bruožai atrenkami ir įdiegiami į egzistuojančią sistemą ir priverčia ją keistis. Tyrinėtojai turėtų mažiau dėmesio skirti įvairių difuzijos tipų klasifikacijai (Clarke 1968) ir daugiau galvoti apie, pavyzdžiui, stimulų plitimą, kaip apie aktyvų socialinį procesą, veikiantį reikšmių sistemas, kurios išsirutulioja per ilgą laiko tarpą, bei veikiantį tų sistemų viduje (plg.: Kehoe 1979).

Pavojinga ir tai, kad archeologai pasitenkins miglotais kultūrinės etikos tęstinumais, teisindamiesi turimų duomenų fragmentiškumu, ir deramai neatsižvelgs į tai, kaip aktyviai struktūrizuotos vidinės reikšmės dalyvauja visuomeninėje ir socialinėje kaitoje ir kaip jos pačios pasikeičia. Paimkime du pavyzdžius, Weberio ir ypač Sahlinso darbus, ir pamatysime, kaip archeologai, interpretuodami praeitį, galėtų įvertinti tiek struktūrą, tiek procesą, ir pagaliau, pradedant Collingwoodu ir baigiant moderniąja antropologija, rasime požiūrių, kuriais remiantis skiriama pakankamai dėmesio kultūrai, kaip prasmingai sukonstruotai sąrangai, aktyviam individui ir istoriniam kontekstui. Tačiau dar labai daug turime padaryti, kol galėsime pasakyti, kad toks įvairiapusiškas požiūris – ypač tai, kaip traktuojamas istorinių reikšmių turinys, remiantis visuomenine praktika, – buvo kompetentingai pritaikytas archeologijoje. Pagrindinė kliūtis šiame kelyje, pasirodo, yra metodologinė.

Jeigu archeologai norėtų skirti daugiau dėmesio vidinėms reikšmėms, įvykių „vidui", kaip reikėtų tai daryti? Kaip iš archeologinės medžiagos rekonstruoti *mana*, keltų dvasią, protestantų etiką, europiečių išradingumą, kairės ir dešinės traktavimą? Problema atsiranda štai kur: jeigu neigiame materializmą, tai nebegalime prognozuoti „idėjų" iš materialinės bazės. Taigi atmetame spėjamąsias išvadas, gaunamas lyginant skirtingas kultūras. Kaip galime interpretuoti istorinį kontekstą, jeigu jis yra unikalus ir ypatingas? Kitame skirsnyje aš apžvelgsiu Collingwoodo atsakymus į šiuos klausimus. Jo pozicijos kritika ir adekvatesnė jo amžininkų reakcija, pavadinta kritine hermeneutika, aprašytos septintame skyriuje.

Istorijos teorija ir metodas: Collingwoodas

Jau matėme, kad archeologijoje dažnai sutinkama nuostata, jog kultūrinės reikšmės yra išvestinos iš materialiojo pasaulio,

naudojant skirtingų kultūrų palyginimo apibendrinimus. Visuomenėms, kurių pagrindas yra giminystės linija, reikėjo savitos ideologijos formos (p. 87), arba uždari kapinynai ir protėvių sureikšminimas yra kovos dėl ribotų išteklių rezultatas (Saxe 1970; Chapman 1981). Mes matėme, kad Childe rūpėjo identifikuoti subjektyvių reikšmių įtaką socialiniams pokyčiams, tačiau jo metodologinės formuluotės dažnai būdavo neadekvačios vien tik dėl jo polinkio į marksizmą. Pavyzdžiui, jis detaliai nagrinėja suvokimo problemą savo knygoje „Socialiniai žinojimo pasauliai" (*Social Worlds of Knowledge*, 1949). Joje teigiama, kad protinės kategorijos yra tiesiogiai susijusios su visuomeninėmis ir ekonominėmis struktūromis. Remiantis analogijomis iš kitų kultūrų, „paprastų mūsų laikų visuomenių, kurios praktikuoja tokią pačią ūkinę veiklą su panašia technine įranga" (p. 19), galima priartėti prie „neolito laikotarpio anglo pasaulėžiūros" (ten pat).

Childe turi pasekėjų, palaikančių mintį, kad žinojimo pasaulius „sąlygoja visa visuomenės kultūra, bet ypač jos technologija" (ten pat, p. 23). Šis požiūris, priklausomai nuo leistino sąlygotumo laipsnio, yra priimtinesnis nei tas, kuriuo remiantis neigiamas toks sąlyginis ekonomikos priežastingumas arba dominavimas, palyginti su vaizdinių sfera. Tačiau, net ir žiūrint per jo paties prizmę, šis požiūris turi beviltiškų trūkumų, nes, jei nerasime kultūros liekanų interpretacijų, visiškai nieko nežinosime apie ekonomiką ir materialinę bazę.

Collingwoodas karštai atmetė marksizmą, kaip ir bet kurią kitą „universalios istorijos teoriją", taip pat ir „progreso" sąvoką (ir tikriausiai būtų taip pat atmetęs dabartinį ekvivalentą – „sudėtingumą") bei gamtos mokslų metodus. Kaip ir Boasas (1940) bei Kroeberis (1963), dirbę Amerikoje, jis pasisakė prieš paviršutinišką kultūrinių faktų, išplėštų iš jų istorinių kontekstų, išskirstymą į abstrakčias schemas, vadindamas tai „dėliojimu į stalčiukus" (1946, p. 265).

Collingwoodo, Boaso ir Kroeberio pažiūras taip pat paveikė XIX a. pabaigos filosofai, pavyzdžiui, Dilthey, kuris kategoriškai atskyrė gamtos ir humanitarinius mokslus. Gamtos moksluose „objektyvūs" įvykiai klasifikuojami ir ieškoma sąryšių tarp kategorijų, o tada kuriami dėsniai (Collingwood 1946, p. 228). Humanitariniai mokslai – tarp jų ir istorija – sistemina, daugiau žiūrėdami į tam tikrą faktą ir matydami jo kontekstą bei kitus, struktūriškai su juo susijusius, faktus. Nors apskritai istorija yra mokslas, ji skiriasi nuo gamtos mokslų, nes įžvelgia kontekstą, žiūri į įvykių „vidų". Istorijos studijavimas reiškia skverbimąsi iki tikslo ir minties. Humanitariniuose moksluose nepakanka paprasčiausiai aprašyti sąsajas tarp daiktų (Collingwood 1939, p. 109–110).

Amerikoje ir Didžiojoje Britanijoje iki pat septintojo XX amžiaus dešimtmečio vyravo nuomonė, kad archeologija yra istorijos forma, ir turbūt nesuklysiu sakydamas, kad toks požiūris iki šiol dominuoja daugelyje Europos šalių. Tayloras (1948), apibrėždamas skirtumą tarp archeologijos ir istorijos, laikėsi apibendrinančio požiūrio ir akcentavo kultūrinių vienetų „vidų", savitus vidinius tarpusavio ryšius ir reikšmes. Daugelis Didžiosios Britanijos archeologų, paveiktų Collingwoodo, dažnai pabrėžia istorinę archeologinės įžvalgos dimensiją (Clark 1939; Daniel 1962; Hawkes 1954). Piggott (1959) iškėlė mintį, kad archeologija yra istorija, išskyrus tai, jog čia, priešingai nei istorijoje, duomenys nėra tikslingai paliekami ar registruojami; ji yra „nesąmoninga". Hawkesas manė (1942, p. 125), kad kultūroms būdinga *eks*tensija erdvėje ir laike, bei *in*tencija visuomeninėje ir ekonominėje srityje. Visi tyrinėtojai laikėsi nuomonės, kad kultūra apima normas ir tikslus, kurie atsirado istorijos bėgyje, bet laikui bėgant gali keistis.

Nors dažnai pabrėžiamos viską nustelbiančios elgesio normos ir taisyklės, individas, tiesa, tik tuščiais žodžiais, taip pat pripažįstamas svarbiu socialinės teorijos komponentu. Ypač gerai apibrėžtą socialinio veiksmo teoriją turi Collingwoodas.

„Tai, kas neteisingai vadinama „įvykiu", iš tiesų yra veiksmas, ir jis išreiškia kokią nors veikėjo mintį (ketinimą, tikslą)" (1939, p. 127–128). Collingwoodas nemano, kad veiksmas yra atsakas į stimulą arba tiesiog veikėjo būdo ar nusiteikimo pasekmė (ten pat, p. 102). Taigi Collingwoodas teigia, kad veiksmas nėra nei bihevioristinis atsakas, nei norma. Jau veikiau tai yra specifinė situacija, „įvykis", realizuojamas ir pakreipiamas pagal ribotas žinias apie situaciją. Kadangi atsiranda standartizuotų tipų situacijos, atrodo, jog veiksmus saisto taisyklės, tačiau iš tiesų daugelyje gyvenimo sričių nėra griežtų, nesikeičiančių taisyklių. Kiekviena specifinė situacija taip priklauso nuo konteksto ir įvairių faktorių derinių, kad būtų tiesiog neįmanoma sudaryti pilno elgesio taisyklių vadovėlio. Tai greičiau yra „kuo geresnio improvizavimo" klausimas, „metodas, kaip susidoroti su situacija, kurioje atsidūrėte" (ten pat, p. 105).

Tokio veiksmo, o ne įvykio, akcentavimo rezultatas yra grįžtamasis ryšys tarp teorijos ir praktikos. Taigi kultūra yra priežastis ir pasekmė, stimulas ir liekanos, ji kuria ir pati yra kuriama. Kadangi kai kurie ankstyvieji požiūriai, ypač Collingwoodo pozicija, inkorporuoja individualų veiksmą ir grįžtamąją kaitą, juose yra daug mažiau normatyvizmo nei Naujojoje archeologijoje, struktūralistinėje archeologijoje ar dauguma atvejų marksistinėje archeologijoje. Visos pastarosios kryptys pripažįsta bendras normas ir neigia individo bei individualaus suvokimo vaidmenį. Pasak jų apibrėžimo, elgseną reglamentuoja taisyklės.

Visi šie ankstyvieji autoriai pripažino apibendrinimus, bent jau po kultūrinių sekų rekonstrukcijos. Tačiau jų pasitikėjimas duomenų objektyvumu ir gamtos mokslų metodų taikymu skyrėsi. Dauguma tikėjo, kad faktai iš tiesų realiai egzistuoja, kad patys duomenys yra nepriekaištingi ir kad rekonstrukcijos gali būti patikimos, jeigu nenukrypsime nuo duomenų. Piggott (1959; 1965) ir Willey (1984, p. 13) taip pat manė, kad tam tikrų sekų interpretacijai galima taikyti iš kitur paimtas bendras

sąvokas. Tuo pačiu metu Hawkesas, Piggott ir Willey teigė, kad kiekviena kultūrinė seka tam tikra prasme yra unikali. Willey nuomone (ten pat), „archeologas turi būti pasinėręs į tuos kultūrinius-istorinius kontekstus, kurie supa čia pat esančias problemas". Piggott (1965) manė, kad kiekvieną civilizaciją reikia vertinti jos pačios požiūriu. Kartais gali atrodyti, kad šiuose ankstesniuose darbuose yra tam tikro prieštaravimo tarp subjektyvaus istorinių sekų unikalumo ir empirinio bei apibendrinančio metodo, labai primenančio tą, kuris buvo pavadintas gamtos mokslu.

Kita vertus, Collingwoodas, kaip ir Danielis (1962) bei Tayloras (1948), mano, kad patys duomenys yra problemiškesni, ir atmeta galimybę naudoti skirtingų kultūrų palyginimo apibendrinimus istorinių duomenų interpretacijai. Collingwoodas pažymėjo (1946, p. 243), kad duomenys, tiesą sakant, neegzistuoja, nes jie suvokiami arba „duodami" kokios nors teorijos rėmuose. Istorijos pažinimas tai nėra pasyvus faktų „priėmimas" – tai minties, kuri yra paslėptoji įvykio pusė, įžvelgimas. Kaipgi tada, paklaustų pozityvizmo dvasioje išaugęs archeologas, pagrįsti hipotezes? Na, žinoma, tik jau ne taikant universalias matavimo priemones, vidutinio įsigilinimo teoriją *(Middle Range Theory)*. Jos, Collingwoodo žodžiais tariant, būtų paviršutiniškos, aprašomosios, universalios teorijos. Kaipgi tada pradėti pagrindimo procesą?

Na, vienas atsakymas yra – niekaip. Collingwoodas ir daugelis kitų ankstesniųjų autorių neįsivaizdavo, kad kas nors gali būti saugu, tvirta, patikima. Galimi tik nesibaigiantys ginčai ir artėjimas prie tiesos, ir šioje knygoje išdėstomas būtent toks požiūris. Tačiau toks atsakymas būtų tiesiog gražiažodžiavimas. Kaip nepaprastai stengėsi parodyti Collingwoodas, rekonstruodami praeitį galime dirbti kruopščiai ir tiksliai ir galime rasti vertinimo kriterijų atskiroms teorijoms palyginti.

Reikėtų laikytis tokios procedūros – pirmiausia pasinerti į konteksto duomenis, atkurti praeitį per tai, ką žinome. Tačiau,

kaip pabrėžė Bourdieu (žr. p. 98), tai turi būti realus išgyvenimas, o ne abstraktus spektaklis, kurį stebime iš šalies. „Istorijos pažinimas yra žinojimas to, ką protas nuveikė praeityje, ir kartu sugebėjimas tai atkartoti; tai praeities vyksmo perkėlimas į dabartį" (Collingwood 1946, p. 218). Praeitis – tai išgyvenimas, kurį reikia vėl atgaivinti mintyse.

Ką Collingwoodas norėjo tuo pasakyti? Tiesmukiškai priimant jo poziciją šiuo klausimu, archeologijai padaryta daug žalos. Collingwoodas nenorėjo pasakyti, kad turėtume tiesiog sėdėti ir „jaudintis kartu su" arba „kalbėtis su" praeitimi; mano nuomone, jis tiesiog konstatavo tą faktą, kuris atkartojamas šioje knygoje, kad visi teiginiai apie praeitį (nuo, kaip matėme, tokių pastebėjimų kaip „tai yra medžiotojų-rankiotojų stovykla" iki „šio kapo funkcija buvo įteisinti išteklių prieinamumą") reiškia tam tikras prielaidas apie reikšmės turinį praeityje. Ir šia prasme, ar tai mums patinka, ar ne, mes „įsigalvojame" į praeitį, o Collingwoodas tiesiog atkreipė į tai dėmesį. Tačiau jis pratęsė mintį pasakymu, kad mes turime suvokti, jog tai darome, ir turime daryti tai kritiškai.

Praeities „atgaivinimas" realizuojamas taikant klausimų ir atsakymų metodą. Negalime tiesiog patogiai sėdėti ir stebėti duomenis, turime priversti juos veikti, kelti klausimus – kodėl kam nors kilo mintis pastatyti būtent tokį pastatą, kokį tikslą turėjo tokia griovio forma, kodėl šita siena sukrauta iš velėnos, o ana iš akmenų? Ir klausimas turi būti ne miglotas („pažiūrėkime, kas gi čia yra?"), o aiškiai apibrėžtas („ar šie palaidi akmenys yra sienos griuvėsiai?").

Atsakymas į tokius klausimus priklauso nuo visų turimų duomenų (žr. toliau), taip pat ir nuo istorinės vaizduotės, kurią labai veikia mūsų supratimas ir žinios apie dabartį. Collingwoodas labai retai kalba apie analogiją, tačiau aš, skaitydamas jo darbus, susidariau nuomonę, kad jis nebūtų buvęs prieš analogijų naudojimą. Analogijos su dabartimi turi neabejotinai svarbią reikšmę praplečiant ir pagyvinant istorinę

vaizduotę. Vis dėlto tai nereiškia, kad mūsų praeities interpretacijos įkliūva į dabarties spąstus – Collingwoodo nuomone, galima turėti įžvalgą, kuri leidžia suprasti tokį kultūros kontekstą, kuris yra kitoks nei esantis aplink mus. Protas sugeba įsivaizduoti ir kritikuoti kitus subjektyvumus, kitų istorinių įvykių „vidų" (1946, p. 297). Nors kiekvienas kontekstas yra unikalus tuo, kad jis kyla iš tam tikros istorinės aplinkybės, mes galime su juo identifikuotis arba pajusti tą patį jausmą; kiekvienas įvykis, būdamas unikalus, turi ir visuotinumo, nes jame slypi reikšmė, kurią gali suvokti visi žmonės visais laikais (ten pat, p. 303).

Vėliau įžvalga yra įvairiais būdais sustiprinama ir „pagrindžiama". Tiems, kurie dirba su medžiaga iš to paties kultūrinio konteksto, kurio nariais jie ir patys yra, tęstinumas tarp praeities ir dabarties teikia galimybę dirbti žvelgiant į praeitį, lupant Hawkeso svogūno lukštus (žr. anksčiau, p. 117), kad suprastume, kaip modifikavosi ir transformavosi mintys. Vietoj to Collingwoodas akcentavo *koherentiškumą*. Kadangi, „tiesą sakant", duomenys neegzistuoja, mes tegalime identifikuoti rekonstrukciją, kuri turi kažkokią prasmę, remdamiesi archeologų turimu pasaulio paveikslu (ten pat, p. 243) ir remdamiesi vidiniu argumento koherentiškumu. Tokia strategija leidžia kelti hipotezes apie „kitus" subjektyvumus ir teikia galimybę diferencijuoti teorijas. Tačiau koherentiškumas taip pat susijęs su duomenų *atitikimu*. Nors duomenų egzistavimas neturi jokio objektyvumo, jie visgi egzistuoja realiame pasaulyje – jie tikri ir jie tame pasaulyje yra, ar mums tai patinka, ar ne. Kad ir koks būtų mūsų suvokimas ar pasaulėžiūra, duomenys mus varžo ir saisto savo konkretumu. Būtent dėl šios priežasties man būtų sunku laikytis hipotezės, kad „geležis Britanijoje buvo pradėta naudoti prieš žemdirbystės pradžią" arba „Britanijoje formali laidosena atsirado ne anksčiau kaip pradėjus perdirbti geležį": reikėtų surinkti labai jau daug vienpusiškos argumentacijos, kad galėtume priversti duomenis atitikti tokius

teiginius. Taigi mums net ir savo subjektyvių perspektyvų rėmuose dažnai būna sunku pritaikyti savo koherentiškus argumentus prie duomenų. Tam tikru momentu tenka pripažinti, kad argumentacija yra pernelyg neobjektyvi, ir teorija pasidaro neįtikinama.

Taigi mūsų praeities rekonstrukcijų pagrindas yra koherentiškumo ir atitikimo argumentai, taikomi duomenims per mūsų suvokimo prizmę. Archeologija naudoja priderinamus argumentus; ji tiesiog neturi kitų realių alternatyvų. Aišku, šitaip niekada negausime rezultatų, kurie nekeltų jokių abejonių, tačiau, kaip pamatysime iš vėlesnių pavyzdžių, žinias apie praeitį galime sukaupti tik kritiškai taikydami tam tikrą metodą.

Daugelį žmonių įžeidė Collingwoodo pažiūros, ar bent jau tai, kaip jis jas pateikė, nors intelektualinėje postpozityvistinės filosofijos atmosferoje kai kurie jo argumentai neatrodo labai radikalūs. Childe klydo (1949, p. 24), kad istorikams neįmanoma atkurti veikėjų minčių ir motyvų savo galvose, nes pats nuolat primesdavo tikslą ir idėjas praeities mintims, lyg tai būtų įprasta archeologinio darbo sritis. Jis taip pat buvo neteisus, kad „Iš tiesų Collingwoodas man liepia iš galvos išmesti visas idėjas, kategorijas ir vertybes, kurias gavau iš savo visuomenės, ir pripildyti ją išnykusios visuomenės nuostatų" (ten pat). O iš tiesų Collingwoodas sakė, kad kitas visuomenes galime suprasti nepasitraukę iš savosios ir kad neprotinga būtų teigti, jog tai neturi jokio ryšio su šių visuomenių prigimtimi. Jis manė, kad mes galime kritiškai įvertinti ir savąją, ir kitą visuomenę, žvelgdami per kiekvienos jų prizmę.

Tai visai nereiškia, kad mūsų praeities rekonstrukcijos nepriklauso nuo mūsų pačių socialinio konteksto, ir šis suvokimo aspektas bus aptartas vėliau, aštuntame skyriuje. Tačiau mes jau priartėjome prie pozicijos, kad, nepaisant duomenų subjektyvumo, visgi egzistuoja mechanizmai, leidžiantys atskirti alternatyvias teorijas. Duomenyse yra pakankamai daug konkrečios kontekstinės informacijos, apribojančios tai, ką galime

apie juos pasakyti; tik istorijos įsivaizdavimo proceso dėka duomenys yra suvedami į rišlią visumą. Istorijos mokslas – tai šių įžvalgų kritika ir pagrindimas. Be šito duomenys būtų apgaulingai naudojami apibendrinimams, remiantis skirtingų kultūrų palyginimu ir nepastebint problemiško ryšio tarp subjekto ir objekto.

Keletas pavyzdžių

Turbūt verta pateikti keletą pavyzdžių iš paties Collingwoodo darbų ir kitų, naujesnių studijų, apie nedrąsius bandymus rekonstruoti praeities motyvus, tikslus ir reikšmes. Šiems visiems bandymams būdinga tai, kad pasineriama į kontekstinius duomenis, keliama apie juos klausimų ir gana įtikinamai įžvelgiamos unikalios aplinkybės.

Collingwoodas (Collingwood and Myres 1936, p. 140), remdamasis savo visapusiška informacija apie Hadriano sieną *(Hadrian Wall)* ir vėlyvesnę Antonino sieną *(Antonine Wall)* Britanijos šiaurėje, klausia: „Kodėl Antonino siena ir Hadriano siena tokios skirtingos? Kodėl Antonino sienoje nėra kas mylią išdėstytų pilių ir bokštelių ir kodėl fortai palei sieną mažesni ir tankesni negu ankstesnėje sienoje?

Fortai rodo, kad prie Antonino sienos buvo panaudotos mažesnės pajėgos. Sienos konstrukcija taip pat rodo pastangas taupyti, ypač palyginus su Hadriano siena.

Griovys, iškastas prieš pylimus, yra netgi didesnis negu Hadriano, tačiau pats pylimas sukrautas ne iš akmenų, o iš velėnos vakarinėje bei centrinėje dalyse ir iš molio – rytinėje. Hadrianas pats tvirtino, kad velėnos pylimą pastatyti lengviau negu mūro. Matmenys tik padidina kontrastą. Hadriano sienos dalis, sukrauta iš velėnos, yra dvidešimties pėdų pločio ties pagrindu; Antonino sienos plotis tik keturiolika pėdų, o tai reiškia, kad tuo atveju, jei abiejų sienų

velėnos pylimo aukštis būtų vienodas, bet kuriai Antonino sienos atkarpai pastatyti reikėtų tik dviejų trečdalių tos velėnos, kurios reikėtų tokiai pačiai Hadriano sienos atkarpai. Fortai vėlgi neturėjo masyvių akmeninių sienų su monumentaliais vartais, didžiąją jų dalį supo velėnos ar žemių pylimai, o jų vartai, padaryti iš rąstų, dažniausiai būdavo paties paprasčiausio dizaino; ten, kur būdavo naudojamas akmuo, pasirinktos paprastos ir nebrangios konstrukcijos. Net ir oficialūs centriniai fortų pastatai nebuvo vien tik iš akmens, o barakai buvo pigios, medinės, kartais šiaudais dengtos trobelės".

Remdamasis šiais duomenimis, Collingwoodas mėgina interpretuoti tikslą. „Taigi tiek konstrukciniu, tiek organizaciniu požiūriu Antonino siena atspindi sąmoningas pastangas siekti pigumo – gerokai sumažinto efektyvumo sąskaita" (ten pat, p. 142). Šią hipotezę jis toliau paremia faktu, kad vieta sienai nebuvo gerai strategiškai parinkta, ir Antonino sieną priešpriešina naujai pasienio linijai, pastatytai Vokietijoje. „Visus šiuos Antonino sienos bruožus sudėjus į krūvą, jie nebeatrodo kaip neapsižiūrėjimų virtinė, o veikiau kaip apgalvota politika, paremta prielaida, kad toje linijoje stiprūs pasienio įrengimai nereikalingi" (ten pat, p. 143).

Toliau savo studijoje Collingwoodas svarsto, kodėl tokio tipo siena galėjo būti pastatyta tokioje vietoje ir būtent tokiu metu, susiedamas savo argumentus su kitais duomenimis apie šiaurės Britanijos gentis ir gyvenvietes. Tačiau mums užtenka ir to, kas pasakyta, parodyti, kaip, keliant klausimus ir ieškant į tuos klausimus atsakymų, remiantis detalia kontekstine informacija, galima rasti savitą, vienintelę subjektyvaus ketinimo interpretaciją, kuri būtų patikima ir kurią galima būtų argumentuoti remiantis duomenimis.

Collingwoodo rekonstrukcija tam tikru mastu pasikliauja rašytiniais šaltiniais apie romėnų armijos ypatybes, todėl būtų pravartu pasižiūrėti į tikrai priešistorinę sieną, pastatytą aplink

ankstyvojo geležies amžiaus gyvenvietę Vokietijoje, Hoineburgo sieną. Merrimanas (1987) parodė, kad į šią sieną galima žiūrėti kaip į statinį, kurio paskirtis yra sustiprinti prestižą. Archeologai, ieškodami atsakymo į klausimą „kodėl buvo pastatyta ši siena?", atkreipė dėmesį į molio plytas, kurių rūšis ekvivalentiška Viduržemio jūros regione naudotų molio plytų rūšiai. Jie taip pat pastebi, kad Šiaurės Europos kultūriniame kontekste tokių sienų istoriškai nėra ir kad klimato požiūriu joms čia nėra tinkamų sąlygų. Kita kontekstinė informacija apima prestižinių dirbinių mainus tarp Viduržemio jūros regiono ir šios Europos dalies, vidinį Hoineburgo centro sudėtingumą ir su juo susijusius turtingus pilkapius. Viską sudėjus, nuomonė, kad ši siena buvo labiau skirta prestižui, autoritetui tarp vietinių pakelti nei gynybai, atrodo labai tikėtina.

Analizuodami sapotekų kosmosą besiformavusiame Oachakos mieste, Flannery ir Marcusas (1976) parodo, kad galima atsekti gamtines nepaprastai simbolizuotų keramikos ornamentų versijas ir šitaip juose įžvelgti ugnį spjaudančias gyvates ir jaguaržmogius. Panašiai ir aš teigiau (1984a), kad daugelis neolito laikotarpio laidojimo paminklų Vakarų Europoje reiškia namus. Savo teiginį pagrindžiau aštuoniais formalaus panašumo tarp ilgųjų kapų ir tuometinių ilgųjų namų Vidurio Europoje punktais. Po to kapų reikšmė – namai – įdedama į atitinkamą socialinį kontekstą. Analizuodami kirvių mainus neolito laikotarpiu Britanijoje (Hodder and Lane 1982), mes tvirtinome, kad, be utilitarinės vertės, kirviai turi ir subjektyvią reikšmę, nes kapuose randami tik tokio vienintelio tipo dirbiniai; kirviai, kaip ir tikslios kreidinės jų kopijos, dažnai randami ir ritualiniame kontekste.

Nei vienas iš pateiktų pavyzdžių nėra koks nors išskirtinis – tai tiesiog rutiniška archeologija, – tačiau svarbu yra tai, kad tai yra archeologija. Anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose klausimų pasirinkimą, istorinę vaizduotę ir iškeltas teorijas galėjo veikti analogijos su etnografine medžiaga, bet visais

9. 1107

atvejais svarbiausias tikslas buvo perprasti praeities kontekstų subjektyvumą ir suprasti pačius duomenis per jų pačių prizmę. Galbūt kyla jausmas, kad čia yra ne viena metodologinė spraga. Kas yra tas „universalumas", apie kurį kalba Collingwoodas (anksčiau, p. 125), kaip *iš tiesų* priartėti prie praeities, neprimetant jai dabarties, ir kaip interpretuoti reikšmės turinį kitais, šiuose pavyzdžiuose neaptartais atvejais? Prie šių klausimų grįšime septintame skyriuje. Tačiau Collingwoodo darbo dėka ieškojimai gerokai pasistūmėjo.

Išvados

Taigi archeologija, kad eitų pirmyn, turi žengti atgal. Šio skyriaus puslapiuose buvo pastebėta, jog, norint susigrąžinti kultūros istoriją ir koherentišką filosofinį požiūrį, būtina grįžti prie ankstesnės už Naująją archeologijos. Aš įtariu, kad jeigu kas nors išanalizuotų nuorodas ir citatas iš 1950–1980 metų laikotarpio, tai pamatytų staigų lūžį apie 1965-uosius metus. Naujoji archeologija dubliavo visą ankstesniąją archeologiją – normatyvinę, aprašomąją, spekuliatyvinę, neadekvačią – tad buvo pats laikas stabtelėti ir pradėti iš naujo. Tiek kultūriniai-istoriniai tikslai, tiek interpretacijos metodai buvo pasmerkti.

Žinoma, būta ir daug anaiptol neįkvepiančios kultūros istorijos, ir daug blogos archeologijos. Bet tą patį buvo galima pasakyti ir apie Naująją archeologiją ir bus galima pasakyti apie visą būsimą archeologiją. Aš, analizuodamas įvairiausius „naujus" požiūrius, išbandytus archeologijoje per pastaruosius 20 metų, parodžiau, kad jų trūkumai atsirado būtent dėl to, jog jie atmetė kultūrines reikšmes, individą ir istoriją. Bandant perrašyti istoriją kaip gamtos mokslą, žinios, sukauptos ankstesniais metais (išskyrus kai kurias chronologines schemas ir svarbiausių duomenų aprašymus), buvo sulipdytos kaip molinis žmogelis ir bemat subyrėjo.

Daugeliui atrodys, kad aš, bandydamas sugrąžinti archeologiją į vėžes ir iš naujo integruoti sena ir nauja, pernelyg toli nuėjau kontekstualumo ir spekuliatyvumo linkme. Įprasta reakcija į tvirtinimus, jog privalome interpretuoti subjektyvias praeities prasmes, yra kalbos apie pagrindimo problemą, apie netinkamus, nebylius duomenis. Tačiau iš tiesų galima būtų tvirtinti, kad visa kultūros rekonstrukcija pagrįsta subjektyvių reikšmių primetimu konkrečiam istoriniam kontekstui. Šiame skyriuje buvo aptartos atitinkamos procedūros, kurių pagrindinius bruožus nurodė Collingwoodas.

Kitas dažnai girdimas prieštaravimas yra tas, kad pasakymas, jog siena buvo pastatyta todėl, kad kas nors ketino pastatyti sieną, vargu ar toli mus nuves. Be jokios abejonės, jeigu nieko daugiau, išskyrus tai, nebūtų buvę pasakyta, mes ne ką daugiau tebūtume pasistūmėję viena kryptimi, kaip nerimtieji Flannery (1973) dėsniai pasistūmėjo kita kryptimi. Tačiau kalbėti apie tikslą ir intenciją, kaip kylančius iš tam tikro kultūrinio-istorinio konteksto ir įtrauktus į socialinio veiksmo rėmus, nėra tas pats kaip paprasčiausiai apibūdinti duomenis kitokiu metodu; šiuo atveju suteikiama papildoma informacija. Interpretacija išeina už duomenų rėmų – jeigu taip nebūtų, vargu ar kiltų pagrindimo problema. Dviejuose „sienų" pavyzdžiuose statybos vyko siekiant iki minimumo sumažinti darbo sąnaudas bei išlaidas įgulai ir sustiprinti socialinį prestižą. Abi interpretacijos tik papildo duomenis.

Užuot leidus istorinei archeologijai tapti „nauju" gamtos mokslu (Rahtz 1981), būtų daug naudingiau perkelti daugelį istorinės archeologijos metodų ir prielaidų į priešistorę. Šiame skyriuje pamatėme, kad ilgo laikotarpio „vidinė" įvykių istorija teikia potencialią galimybę visapusiškiau suprasti socialinius pokyčius, ryšius tarp struktūros, idėjos bei praktinės veiklos ir suprasti individo vaidmenį visuomenėje. Archeologiniai duomenys pasižymi unikalia savybe atspindėti ilgą laikotarpį, todėl jie gali įnešti svarų indėlį į daugelį dabartinių diskusijų

apie visuomenę ir socialinius pokyčius. Pavyzdžiui, kiek subjektyvūs „elgsenos būdai" atsparūs didiesiems socialiniams ir techniniams sukrėtimams? Koks yra ryšys tarp laipsniško ir staigaus socialinio pokyčio? Keldami tokius klausimus, galime leisti pasireikšti archeologinių duomenų ypatingumui.

Kitame skyriuje pateiksiu etnoistorinį pavyzdį apie materialinės kultūros vaidmenį socialiniuose pokyčiuose specifiniame istoriniame kontekste. Tačiau reikia turėti omenyje, kad iki šiol aš aplenkdavau vieną problemą, turinčią daug svarbių implikacijų. Collingwoodas (1946, p. 315) padarė išvadą, kad „mes studijuojame istoriją tam, kad pažintume save". Kadangi mes pripažinome, kad dalį mūsų praeities rekonstrukcijų sąlygoja mūsų pačių pasaulėžiūra, ir kadangi atmetėme bet kokią galimybę, kad mūsų praeities interpretacijos yra neabejotinai tikros, tai „kiekviena nauja karta turi iš naujo savaip perrašyti istoriją" (ten pat, p. 248), nes atsiranda naujų klausimų, metodai mainosi, o istorijos žinios plečiasi arba keičiasi. Galutinis tikslas gali būti tik savęs pažinimas. Kritiškai projektuodami save į praeitį, geriau save pažįstame. Būtent dėl šios priežasties Collingwoodas ryžtingai atmetė galimybę taikyti gamtos mokslus žmonijos praeičiai. Collingwoodo darbas buvo „politinė kova" (ten pat, p. 167). Kalbėti apie žmoniją bendrųjų dėsnių kalba galiausiai reiškia atimti iš žmonių jų laisvę. Tačiau Collingwoodas nepakankamai aiškino ir kritikavo politines savo ir kitų tyrinėtojų archeologijų motyvacijas. Jis priverčia mus pripažinti socialinę žinių apie praeitį konstrukciją, tačiau didesnėse struktūrose savęs pažinimo konstrukcijai neranda tinkamos vietos. Collingwoodo ir Dilthey atstovaujamos krypties darbo tradicijas ne kartą smarkiai kritikavo hermeneutinės tradicijos, kurią aprašysiu septintame skyriuje, atstovai.

6. ETNOISTORINIS PAVYZDYS: NAUJAS ETNOARCHEOLOGIJOS IR VIDUTINIO LYGMENS TEORIJOS (MIDDLE RANGE THEORY) ĮVERTINIMAS

Pratęsdamas ankstesnes šios knygos diskusijas, norėčiau pateikti etnoistorinį materialinės kultūros kaitos pavyzdį, kurio paskirtis yra sužadinti abejones dėl dviejų šiuo metu labai madingų archeologijos srovių – etnoarcheologijos ir vidutinio lygmens teorijos – aspektų.

Apibūdindami etnoarcheologiją (Gould 1980; Kramer 1979; Yellen 1977; Binford 1978), žinomiausi jos šalininkai Gouldas ir Binfordas teigia, kad jai būdingas „materialistinis", „archeologinis" metodas – tai yra ji naudoja objektyvų, išorinį nedalyvaujančiojo stebėjimą ryšiams tarp statikos ir dinamikos registruoti. Vienas iš jos uždavinių buvo sukurti vidutinio lygmens teoriją, kuri, pasak Raabo ir Goodyeario (1984), buvo glaudžiai susijusi su paminklų formavimosi procesais.

Binfordo nuomone (1977; 1983), archeologams reikia atrasti relevantiškų argumentų apie materialinės kultūros ir visuomenės sąryšius. Jis teigia, kad turėtų būti *nepriklausomų* matavimo priemonių, „termometrų", kuriuos galima būtų panaudoti archeologijos duomenims „perskaityti". Nors vidutinio lygmens teorijos idėja tinka fizikiniams procesams (pvz., C^{14} skilimui), sunku įsivaizduoti, kad galėtų egzistuoti universalūs kultūrinio proceso dėsniai, nepriklausomi nuo kažkieno aukštesnio lygio kultūrinių teorijų. Žinoma, šioms aukštesnio lygio teorijoms iš tiesų labai reikėtų patyrinėti materialiąją

kultūrą, depozicijos procesą ir panašiai – ir tai galima vadinti vidutinio lygmens tyrinėjimais. Tačiau aš nesutinku su nuostata, kad matavimo priemonė, apie kurią kalbėjo Binfordas, ir kuri pavadinta vidutinio lygmens teorija, gali egzistuoti nepriklausomai nuo kultūrinio konteksto, ir tai aiškiai atsispindi šioje knygoje.

Šioje knygoje naudojami argumentai taip pat atmeta „materialistinę", „archeologinę" etnoarcheologiją. Dėmesį įvykių „išorei" pakeitė dėmesys jų „vidui". Norint adekvačiai, jos reikšmės kontekste, suprasti materialiąją kultūrą, reikia ilgai analizuoti studijuojamas kultūras. Tikslas gali likti toks pat – kelti archeologinius klausimus apie etnografinius duomenis, klausimus apie materialiąją kultūrą ir/arba apie kaitos struktūras ir procesus; tačiau metodai turi būti visiškai skirtingi. Štai čia iškyla problema. Koks gi skirtumas tarp tokios „vidinės", dalyvaujančios etnoarcheologijos ir etnografijos bei socialinės antropologijos? Ir, dar svarbiau, ar socialiniai antropologai, perpratę apklausos, registracijos, pavyzdžių rinkimo metodiką, mokantys kalbas, perskaitę daugiau literatūros, susijusios su šiuolaikinėmis visuomenėmis, nepadarytų to geriau? Ar etnoarcheologija neturėtų išnykti, užleisti vietą materialinės kultūros ir socialinės kaitos antropologijai arba į ją integruotis.

Etnoarcheologija, kaip subdisciplina, atsirado tik per pastaruosius dvidešimt metų. Daugeliu atžvilgių tai yra laikina priemonė, pasirodžiusi tik dėl tos priežasties, kad antropologai nepakankamai daug dėmesio skyrė klausimams, kurie yra ypač svarbūs archeologijai. Jeigu, laikui bėgant, šioms dviem disciplinoms pavyktų susilieti ar bent jau produktyviau bendrauti, tai etnoarcheologija gali iš tiesų tapti „laikmečio kūriniu", asocijuojamu su nekontekstinėmis, skirtingų kultūrų lyginimo kryptimis septintojo ir aštuntojo dešimtmečio archeologijos moksle.

Be abejo, kai kurie ženklai rodo (Miller 1983), kad antropologų susidomėjimas materialine kultūra auga. Akivaizdu ir tai,

jog archeologų apmokymas, perorientavimas į adekvačią, nuodugnią antropologiją, susijęs su realiais sunkumais. Kita vertus, ir archeologijoje sustiprėjo suvokimas, kad reikia visapusiškiau suprasti visas materialinės kultūros dimensijas, ir gyva išlikusi materialinė kultūra yra vienintelė sritis, galinti numalšinti šį archeologinių žinių alkį. Taigi atrodo labiau tikėtina, jog artimiausioje ateityje etnoarcheologija išsaugos savo vaidmenį, ir būtų idealu, jeigu ji taikytų „antropologiškesnę" metodologiją.

Kad ir kokia būtų tolesnė etnoarcheologijos ateitis, iš anksčiau šioje knygoje pateiktų argumentų aišku, kad ji turėtų būti glaudžiau siejama tiek su antropologijos, tiek su istorijos teorija ir metodais. Taigi diskusijos apie etnoarcheologiją yra tik vienas bendrų diskusijų apie archeologijos prigimtį pavyzdys. Šias mintis viliuosi plačiau išdėstyti toliau pateikiamame pavyzdyje.

Atgal į Baringą

Studija, kurią dabar norėčiau reziumuoti (detales rasite: Hodder 1991), yra atnaujinto darbo Kenijos Baringo vietovėje rezultatas. Ankstesnis darbas, kurį aprašiau knygoje „Veikiantys simboliai" (*Symbols in Action*, Hodder 1982a), nedavė atsakymo į vieną man rūpimą klausimą apie tam tikrą dirbinių tipą, būdingą ilčamusų *(Ilchamus)* genčiai (kitur vadinamai ndžempsais, *Njemps*). Ilčamusų gentis buvo tame regione vienintelė, kuri puošė kalabašus* pjaustytiniais tiesialinijiniais raštais. Kodėl?

Ieškodamas atsakymo į šį klausimą, turbūt galėjau patikrinti kokią nors bendrą teoriją arba dėsningą apibendrinimą. Pavyzdžiui, galėčiau pasakyti, kad, palyginti su kaimyninėmis

* Kalabašas – butelio formos indas, išskaptuotas iš ilgmoliūgio.

gentimis, ilčamusų puošyba sietina su didesniu socialiniu šios grupės sudėtingumu. Iš to ir kilo organizuotesnio ir simboliškesnio pasirodymo poreikis. Arba galėčiau pasakyti, kad puošyba susijusi su didesne socialine konkurencija ir įtampa šioje grupėje, kilus poreikiui aiškiau paženklinti galimybę naudotis ištekliais (Hodder 1979). Taip pat, sekdamas Wobstu (1977), galėčiau teigti, kad materialioji simbolika ir stilius stiprėja gausėjant socialinės grupės narių ir kylant bendravimo su socialiniais tarpininkais poreikiui.

Man net nereikia studijuoti ilčamusų, kad galėčiau šias teorijas „patikrinti" – norint nustatyti socialinio sudėtingumo lygį, socialinės konkurencijos ar įtampos mastą, arba šios grupės dydį, lyginant su kitomis, puošybos nenaudojusiomis grupėmis, pakanka tiesiog pasižiūrėti į jų etnografiją. Tada, koreliuodamas su puošyba, galiu suprasti, kurios iš mano hipotezių atitinka duomenis – viskas labai paprasta.

Kokie gi keblumai iškyla remiantis šiuo, dabar labai plačiai archeologijoje ir etnografijoje taikomu požiūriu? Pagrindinė problema yra tokia: kaip žinoti, kad puošyba iš tiesų turi ką nors bendro su socialiniu sudėtingumu, konkurencija ar informacijos srautu, net ir laikantis skirtingų kultūrų lyginimo, adaptacinio požiūrio? Aš galiu nustatyti *koreliacijas* su šiais dalykais, bet nesu ištyręs, ar kalabašų ir puošybos vartosena iš tiesų leidžia teigti, kad šios koreliacijos yra reikšmingos ir svarbios.

Galima rasti ir daugiau svarbių priežasčių, dėl kurių socialinio sudėtingumo/informacijos mainų tipo pažiūris yra visiškai netinkamas. Paneigiamas aktyvių individų vaidmuo, reikšmės vaidmuo, istorijos vaidmuo, o visų svarbiausia yra tai, kad praslystama ilčamusų kultūros paviršiumi. Geriausiu atveju rezultatas yra prastas mokslas; blogiausiu – prasideda tai, ką galėtume pavadinti intelektualiniu kolonializmu – tai reiškia, kad ilčamusų genčiai mes primetame savąsias, vakarietiškas koncepcijas, *jų* kultūrą aiškiname *savosios* kul-

tūros terminologija, nesistengdami jų suprasti, neleisdami *jiems* nieko *mūsų* išmokyti.

Taigi galime grįžti prie mano klausimo – kodėl gi ilčamusai puošia kalabašus? Užuot taikęs Gouldo ir Binfordo „išorinį", „materialistinį", „nedalyvaujančiojo" požiūrį ir taikęs/tikrinęs skirtingų kultūrų lyginimo dėsnius, aš nusprendžiau pasinerti į kontekstinę informaciją. Kas su kalabašais daroma, ką jie reiškia?

Pažiūrėjus į kontekstinę informaciją, iš karto kyla kai kurių minčių. Kalabašai yra vienintelis indas, kurį ilčamusai puošia – puodai, dubenys ir kibirai nėra puošiami. Ir puošiami ne visi kalabašai, o tik tie, kurie naudojami pienui laikyti ir patiekti, ir ypač tie, kurie naudojami vaikams maitinti. Kiekvienas vaikas turi savo atskirą kalabašą, kartais net ir kelis. Be to, puoštieji kalabašai yra „moteriški" daiktai – juos daro, puošia ir švarina moterys; moterys taip pat naudoja juos melždamos karves, moterys tvarko juos trobelėse, moterys juos nešioja.

Taigi, aiškindamiesi kalabašų puošybą, turėtume įsigilinti į sąryšius tarp kalabašų, pieno ir moterų; be to, turint omenyje išskirtinę mažų vaikų kalabašų puošybą, reikia atsižvelgti į moteris reprodukcijoje.

Galime pradėti nuo *pieno*. Tai yra svarbus prasimaitinimo šaltinis, susijęs su ypatinga galvijų (ir šiek tiek mažiau ožkų), kaip pagrindinio turto matavimo vieneto, reikšme. Didesniąją metų dalį būtent moterys melžia karves, rūpinasi pienu ir paskirsto jį vaikams ir vyrams. Su realia pieno, kaip prasimaitinimo šaltinio, svarba yra susijusi ir jo ypatinga simbolinė svarba: per daugelį apeigų jis naudojamas palaiminimui; sumaišytas su riebalais laistomas ant žemės lietui prišaukti; religinis vadovas, arba *laibonas*, pranašauja ateitį, žiūrėdamas į pieno sklidiną kalabašą, ir taip toliau.

Prisimenant, kad būtent *vaikų* kalabašai yra ypač savitai išpuošti, taip pat reikia pastebėti, kad ilčamusai turi gausybę ritualų ir simbolinių priemonių mažiems vaikams apsaugoti.

Kodėl vaikai yra tokie svarbūs? Visi ilčamusai vyrai sako – ir tai yra aiški ir dažnai kartojama nuomonė, – jog svarbiausias jų rūpestis yra turėti daug žmonų ir per jas daug vaikų, kad galėtų laikyti daug galvijų ir turėtų kam juos perduoti. Į galvijus, priešingai negu į žemę, žiūrima kaip į savaime gausėjančius išteklius, jais taipogi užmokama už nuotaką – taigi turtingesni, daugiau galvijų turintys klanai gali nusipirkti daugiau žmonų, turėti daugiau vaikų ir didinti savo populiaciją per reprodukciją. Be to, didesni klanai lengviau pakelia ligas ir sausrą; taigi didesnieji klanai gali įsigyti daugiau galvijų, skaičiuojant vienam gyventojui, ir tapti turtingesni. Pragyvenimo bei ekonominės ir socialinės atramos požiūriu geriau yra būti didesnio klano nariu. Didesni, turtingesni klanai taipogi yra svarbesni politiškai, nes tendencija yra tokia, kad būtent iš jų skiriamas genties vadas ir jie turi didesnę politinę įtaką.

Dėl šių priežasčių vaikai vaidina svarbų vaidmenį įgyvendinant vyrų siekį gausinti klano narių skaičių. Jie taip turi didelę tiesioginę reikšmę įvairiais būdais gausinant klano galvijų bandą. Visų pirma vaikai prisideda prie galvijų globos ir priežiūros. Antra, galvijai, perduoti sūnums, gali pasklisti po įvairias šalies vietas ir visur bus apginti, apsaugoti nuo vietinių ligų ir galės naudotis ganyklų įvairovės teikiamais privalumais. Taigi sūnūs yra labai svarbūs šeimos arba klano siekiui gausinti klano galvijų, kadangi kiekvienas sūnus suburia savo kaimenę. Trečia, dukros yra svarbios tuo, kad už ištekinamas dukras gaunama galvijų iš kitų klanų, nes jie yra mokestis už nuotaką.

Vyrų socialinėse strategijose žemės ūkis vaidina antrinį vaidmenį. Pasiekti svarbiausiems tikslams, kurių įgyvendinimo pagrindas yra galvijai ir vaikai, *vyresni vyrai priklauso nuo moterų*, kaip vaikų reproduktorių ir vaikų globėjų namų aplinkoje. Tačiau daug kur vyresni vyrai šį moterų indėlį neigia. Ilčamusų visuomenėje sprendimai priimami kolektyvinėse vyresniųjų vyrų diskusijose, o statusas ir pagarba įgyjami suge-

bėjimo gerai kalbėti dėka. Visuomeninėje, politinėje sferoje moterų nuomonės paprastai niekas neklausia, joms nepridera pasisakyti svarbiais klausimais. Daug kur joms nepridera kalbėti vyrų akivaizdoje. Jeigu paklausčiau vyresniųjų vyrų, kokia galėtų būti moterų nuomonė kokiu nors klausimu, dažniausiai jie atsakytų „čia sprendžia ne moterys".

Dabar darosi aiškiau, kodėl ilčamusų aplinkoje moterys puošia kalabašus, skirtus pienui. Vyrai sako, kad jiems patinka, kai moterys gerai puošia kalabašus – iš to matyti, kad žmonai ne vis tiek, kad ji randa laiko ir rūpinasi, kaip pamaitinti vaikus pienu ir pan. Akivaizdu, kad vyras turi „gerą" žmoną, jeigu ji puošia kalabašus: iš to matyti, kad ji didžiuojasi savo veikla namie, vaikų auginimu, o tai lyg ir reiškia nebylų pritarimą jo interesams – tam, ką jis laiko svarbiu. Moterys taip pat dažnai laikosi panašios nuomonės – moteris, kuri gražiai puošia kalabašus, yra „gera motina" ir kitos moterys jai daug mieliau padės ir ją parems.

Tačiau, galvodamas apie žiaurų ilčamusų moterų užgniaužimą, apie jų nebylumą viešajame vyrų gyvenime, aš pradedu svarstyti, ar ši puošyba neturėjo ir dar kokios nors kitokios krypties. Atrodė keista, kad moterys puošė tik kalabašus. Kad ir kaip ten būtų, moterys maitina vaikus ir iš kitų indų bei dirba kitokius darbus, susijusius su rūpinimusi namų aplinka. Įdomu pasirodė tai, kad vienintelis puošybos atvejis namie buvo susijęs su vyrų labai vertinamais ištekliais – tai yra su galvijų pienu ir vaikais. Taigi matome, kad vyrai, kuriems priklauso dominuojantis diskurso būdas – vieša kalba, – neigia visavertį moterų indėlį į visuomenės gyvenimą. Galbūt užmaskuota forma moterys norėjo puošyba atkreipti dėmesį į savo reikšmę visuomenėje. Kalbėdamos viešai ir tikriausiai savo sąmoningose mintyse moterys išreiškė dominuojantį vyrišką požiūrį į visuomenę, tačiau slapčia, ar, tikriau sakant, kasdienėje *praktinėje veikloje*, puošyba apibūdina ir pabrėžia reprodukcinę moterų svarbą visuomenėje, kurioje reprodukcija (vaikų ir pieną duodančių galvijų) yra centrinė vyriškos valdžios ašis.

Aš pradėjau galvoti, kad šioje idėjoje yra kažkas tokio, į ką verta atkreipti dėmesį, kai pastebėjau, kokie prieštaringi yra vyrų pareiškimai apie kalabašus. Viena vertus, jie sakė „taip, mums patinka, kad moterys puošia kalabašus", tačiau, kita vertus, jie nepaprastai stengėsi paneigti puošybos svarbą. „Čia moterų reikalas, mums tai nerūpi, nekalbėkit mums apie kalabašus – tai moterų darbas." Taigi dominuojančiame diskurse moterų vaidmuo yra sumenkinamas arba pateikiamas kaip antrinis.

Grėsmingas puošybos vaidmuo taip pat išryškėja patyrinėjus kalabašų ornamentus, ypač zigzagus, dvigubas „V" ir kryžiukus. Jeigu pažiūrėtume į kitus kontekstus, kuriuose pasitaiko šie ornamentai, pamatytume, kad jie susiję su seksualumu, meilės ryšiais su jaunais nevedusiais vyrais ir su apeigomis, susijusiomis su reprodukcija ir užbūrimais. Visais šiais atvejais moterys yra ištrūkusios iš vyresniųjų kontrolės. Per artimus ryšius su ritualiniu vadovu, per moterų apipjaustymą, burtus moterys sukuria savas veiklos ir reikšmės sritis, kuriose vyresnieji nedalyvauja. Moterys taip pat išpiešia „V" raštą ant nevedusių vaikinų, arba moranų karių, kurie buvo jų mylimieji prieš priverstines vedybas su vyresniaisiais. Apie visas šias puošybos sąsajas su ritualais, jaunais vyrais ir kerėjimu moterys kalba su pagyvėjimu ir susidomėjimu. Akivaizdu, kad jos praktiškai nujaučia šiuos sąryšius, net jei jų svarba ir nėra atvirai jaučiama ar išreiškiama. Labai tikėtina, kad kažkuriame lygmenyje ir patys ornamento motyvai, perkelti ant kalabašų, iš tiesų akcentuoja pieną ir vaikus, kaip sritis, kur praktiškai viešpatauja moterys, kaip ir kitas jų viešpatavimo sritis (moterų apipjaustymą ir kt.), kur šie ornamentai yra naudojami.

Vėliau aš tikiuosi dar labiau pagrįsti šiuos teiginius – parodyti, kokia buvo pieno ir vaikų praktinio valdymo istorinė išdava; dabar gi iškyla pavojus kalabašams priskirti labai jau didelį simbolinį ir socialinį krūvį. Stebėdamas, kaip moterys atsipalaidavusios brėžia ornamentus, tingiai prideda taškelį

vienur, liniją kitur, plepėdamos apie kitą susibūrimą prie alaus, tiesiog negalėjau nesusimąstyti, „ar aš tikrai neklystu, taip sureikšmindamas puošybą – ar viskas turi būtinai turėti socialinę prasmę?"

Kai bandydavau tiesiai paklausti, „kodėl jūs puošiate tą kalabašą", tai dažniausiai, faktiškai visada, išgirsdavau vienintelį atsakymą: „todėl, kad taip jis gražiau atrodo". Be abejo, aš turėjau kažkiek tikėti tokia tvirta tenykščių nuomone. Ir tada pajutau, kad galbūt ir nėra jokio socialinio pagrindo, galbūt kalabašų puošyba yra tiesiog estetikos dalis.

Anksčiau nurodytos socialinės priežastys – mintis apie užmaskuotas derybas dėl moterų kontrolės, mintis apie vyrų troškimą, kad moterys rūpintųsi namais, – be jokios abejonės, *jokiu būdu* nepaaiškina puošybos. Aš išaiškinau puošybos *funkcijas*, bet iš jų neaiškus pats stilius, pati puošyba – jos kilmė. Tuo galime akivaizdžiai įsitikinti, jeigu pradėsime nuo socialinių funkcijų. Moterims, kad šias funkcijas realizuotų, nebūtina puošti kalabašų; galima ir kitokiais būdais parodyti, jog jos rūpinasi namais (švariai prižiūrėti trobeles ir vaikus, saugoti vaikus burtais, neleisti užgesti ugniai ir kt.), galima ir kitokiais būdais realiai kontroliuoti vaikus ir pieną – tiesą sakant, vyrai ir taip jau yra sėkmingai pašalinti iš šių sričių. Kodėl kaimyninės visuomenės su panašiu ganykline veikla pagrįstu ūkiu ir panašiais, su vaikais ir galvijais susijusiais rūpesčiais kalabašų nepuošia? Tarp socialinių adaptacinių funkcijų ir kultūros stiliaus nebūtinai turi būti kažkoks ryšys.

Taigi, nepaisant viso to, aš vis tiek neišsiaiškinau, kodėl jos puošė kalabašus. Tada nusprendžiau sutelkti dėmesį į vieną svarią detalę, kurią man nurodė patys ilčamusai. Į mano klausimą „kodėl jūs puošiate kalabašus?" jie nuolat atsakydavo „kad jie būtų gražūs". Atrodė, kad šį estetinį bruožą galėsiu suprasti tik išnagrinėjęs ilčamusų istoriją ir suvokęs, kaip ši idėja atsirado ir išsiplėtojo.

Toliau pateikiama trumpa pastarųjų 200 metų ilčamusų istorijos bruožų apžvalga yra pagrįsta archeologinių kasinėjimų (Hivernel; asmeniškai perduota autoriui) medžiaga, istoriniais bei etnoistoriniais duomenimis ir žodiniais pasakojimais (Hodder 1982; 1991). XIX amžiuje ilčamusai gyveno ne dabartinėse išsibarsčiusiose individualiose sodybose, o dideliuose, įtvirtintuose, tankiai gyvenamuose kaimuose. Jie turėjo nedaug galvijų, o jų ūkio pagrindas buvo intensyvi irigacinė žemdirbystė. Koks buvo jų puošybos kontekstas? Kalabašai nebuvo puošiami, taip pat kaip ir puodai bei kitos talpos. Vienintelė reali puošybos išraiškos erdvė buvo moters kūnas ir jauni moranų kariai ir vienas vyresnysis. Reikšminga ir tai, kad didysis kaimelių protėvis, svarbiausias religinis ilčamusų vadovas, gyvenęs pačioje XIX amžiaus pradžioje, apdovanotas stipriomis magiškomis galiomis, buvo ir yra vadinamas *„išpuoštuoju"*. Iš kitų, pasaulietiškų, vyriškų vadų jis išsiskirdavo savo kailinių drabužių puošyba. Sakydami, kad puošyba padaro daiktus gražesnius, ilčamusai turi omenyje daugelį dalykų. Jų reikšmes veikia istorinės asociacijos su „išpuoštuoju". Puošyba ypač akivaizdžiai liudija ilčamusų gyvenimo socialumą. Vienas jų priežodis sako, kad žmogus be karolių nori būti vienas. Būti išpuoštam tam tikra prasme reiškia būti „ilčamusu" – vienu iš tokių, kurie susibūrė į kaimus; tačiau grožį dar labiau sustiprina „jaudulys", kurį sukelia jo asociacijos su ritualiniais vadovais ir pavaldžiomis grupėmis, pavyzdžiui, jaunais vyrais ir moterimis.

Ši istorinė apžvalga nepaaiškina, kodėl XIX amžiaus kaimuose moterys kalabašų nepuošė. Kaimeliuose reprodukcijos stiprinimas *ne*buvo svarbiausias vyrų interesų centras – pagrindinis turto šaltinis slypėjo irigacinėje žemdirbystėje. Tarp ilčamusų kultūrinis žemės ūkio statusas visada buvo žemas. Darbo jėgos ištekliai išseko ir buvo pritraukiami iš aplinkinių genčių, tačiau ilčamusų visuomenėje kasdieniai, varginantys, menkai vertinami laukų darbai buvo užkrauti moterims, o ne

vyrams. Moterys negalėjo dirbti šių nesibaigiančių darbų *ir* kartu turėti daug vaikų, taigi gimstamumas buvo atidžiai ribojamas. Taigi toks kontekstas nebuvo tinkamas vaikų mitybai skirtų pieno talpų puošybai. Vyrai turėjo nedaug galvijų ir nedaug vaikų. Jų strategija priklausė nuo grūdų, laikomų, verdamų ir valgomų iš molinių, medinių ir pintų indų. Tačiau vėlgi istoriškai ilčamusų gentyje didelę vertę turėjo ne javai, o vien tik galvijai. Aš neturiu faktų, kurie paaiškintų, iš kur kilo šita vertybių sistema, kurios centras yra galvijai; tai yra archeologinis ir istorinis klausimas, į kurį atsakyti dar reikia papildomų įrodymų. Tačiau dėl tokios sistemos ilčamusų kaimuose mažai ką domino grūdinių produktų talpų puošyba, ir ji būtų turėjusi menką socialinį poveikį.

Šitaip galėtume visada žiūrėti atgal į begalinę praeitį, ieškodami istorinių asociacijų, nagrinėdami kiekvieną būvį prieš tai buvusiųjų požiūriu. Iš tiesų nuostata, kad kultūros istorija iš „vidaus" *yra* būtina archeologiniams nagrinėjimams, yra viena požiūrio, kurį aš šioje knygoje norėčiau palaikyti, pusė. Tačiau kol kas tęskime toliau ir įsivaizduokime veiksmo vietą XIX amžiuje.

Apie 1900 metus ilčamusai apleido savo kaimus, įsigijo galvijų, metė žemdirbystę ir perėjo prie dabartinio gyvenimo būdo išsibarsčiusiuose kaimuose. Galime rasti daug tai paaiškinančių „priežasčių". Upės prie kaimų užsinešė dumblu, todėl prireikė kažką keisti; atvyko britai ir sustabdė tarpgentinius puldinėjimus, taip sudarydami sąlygas dispersijai; gyventojų kaimuose pasidarė per daug; prekybos su arabų šalimis keliai nutolo nuo kaimų; ir taip toliau. Tačiau visi šie faktoriai nėra permainų priežastys – tai tik sąlygos, nes visais atvejais ilčamusai būtų *galėję* likti gyventi tuose pačiuose ar kituose didesniuose kaimuose.

Jie išsklido dėl daugelio tikslų, kurių pagrindas yra istoriškai susiformavę, savaime suprantamais laikyti dalykai. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ilčamusai niekina žemdirbystę, o jų

turtas skaičiuojamas galvijais. Puošyba yra gražu, bet galvijai taip pat gražu. Visas ilčamusų vyrų gyvenimas sutelktas vien į galvijus, o dėl dispersijos konkurencija tarp klanų ir jų apimtis išaugo per galvijų reprodukciją.

Po išsisklaidymo moterys iš karto pradėjo puošti kalabašus. Dispersijos procese vyrai perėjo prie pastarosios ir dabartinės, jau aprašytos situacijos, kai pagrindinis jų rūpestis buvo turėti daug žmonų ir vaikų, kad galėtų turėti daug galvijų. Gimstamumas drastiškai išaugo. Moterys daugiau nebedirbo laukuose. Šiame kontekste atrodė visai „natūralu", kad moterys pradėjo puošti pienui skirtus kalabašus – daiktus, kurie siejosi su tokiu gyvenimo aspektu, kurį visi, dėl įvairių priežasčių, teigiamai vertino ir laikė esant svarbų. Prasidėjusi kalabašų puošyba priklausė naujame kontekste egzistavusioms kultūrinėms tendencijoms. Puošybos principai ir su ja susiję estetiniai pojūčiai buvo perkelti nuo moterų ir jaunų vyrų kūnų į naują vaikų globos ir pieno tiekimo areną, siekiant padaryti *juos* gražius. Tačiau nauja puošyba taip pat buvo jaudinanti ir pavojinga: ji beveik akiplėšiškai sukūrė praktiškai moterišką sferą, liečiančią vieną iš galvijų išteklių aspektų.

Visi ilčamusai vyrai ir moterys pripažįsta, kad po išsisklaidymo moterys įgijo naują galią ir nepriklausomybę, įskaitant ir tai, kad vyresnės moterys galėjo „turėti" savo išteklių (pavyzdžiui, galvijų). Taip pat pasidarė įprasta moteriai reikalauti, kad jos gimtasis klanas teistų jos vyrą ir skirtų jam nemenką nuobaudą. Moterų įtaka visuomenėje išaugo, nors vis dar buvo labai maža. „Grožio" suteikimas pieno gamybai ir vaikų globai išskirtinai moterišku būdu, naudojant puošybą, istoriškai susijęs su visuomenės moterimis, jaunais vyrais ir valdžios grupėmis (ritualiniais lyderiais), priklausė šiam moteriškos kontrolės plėtros procesui.

Štai ir priėjome prie tradicinės ir dabartinės situacijos, aprašytos šio skyriaus pradžioje. Tačiau pastaraisiais metais kai kuriose ilčamusų šeimose įvyko ir daugiau permainų. Per

pastaruosius 10–20 metų atsirado naujas reiškinys – trobelių vidaus dekoravimas. Tai ir vėlgi daro moterys, naudodamos senuosius zigzagų tipo raštus, naudotus ant kūnų ir kalabašų, ir taip daro tik ilčamusų moterys.

Šiuo pastaruoju laikotarpiu daugeliui šeimų vis mažiau rūpi turėti daug vaikų ir vis labiau rūpi išsilavinimas ir darbas už Baringo ribų arba administracinės pareigos. Įsidarbinę už Baringo ribų, vyrai tampa priklausomi nuo gamybinio moterų darbo namuose tais ilgais laikotarpiais (kartais metais), kai jų nebūna. Tarp jaunų žmonių aukšta padėtis tapo neatskiriama nuo keturkampio vakarietiškos išvaizdos namo su vakarietiškais daiktais viduje ir su vakarietiškai apsirengusia, išsilavinusia, raštinga žmona. Naujame idėjų komplekse akcentuojama higiena, ir kūdikiai maitinami ne iš puoštų kalabašų, o iš plastiko buteliukų su žindukais. Šiaip ar taip, vyrų strategija apima ne tik reprodukciją namų kontekste, bet ir apmokamą darbą. Nepaisant to, dabar vyrai visiškai priklausomi nuo moterų darbo namų kontekste, tai yra nuo darbo laukuose, galvijų priežiūros ir vaikų auginimo.

Tokiose šeimose reprodukcija nėra pagrindinis dalykas, tačiau moterys ir toliau puošia pieno kalabašus (tik, aišku, ne tuos, kuriuos pakeitė buteliukai), o be to, jos puošia ir trobeles; taigi *visa* namų aplinka tampa graži. Dabar visa trobelė, ne tik atskira jos dalis, yra moteriška. Istorinės sąsajos tebėra būdingos puošybos formai ir puošimo būdui (dirba moterys). Tai vėlgi yra „natūrali" egzistuojančių principų tąsa, tačiau ji turi ir praktinį poveikį – pasikeičia socialinė puošybos prasmė ir išsiplečia moterų valdos. Dabar vyresnės moterys moko jaunesniąsias, netgi netekėjusias, kaip puošti trobeles. Dėl „vidinių" istorinių reikšmių visiems tai atrodo tiesiog gražu, smagu, tinkama; tačiau dėl istorinių sąsajų atsiranda ir kitos reikšmės bei praktinės pasekmės. Specifinės kultūrinės nuostatos nėra neutralios: jos veikia atgaline kryptimi ir sukelia specifines socialines pasekmes.

Kai kurių moterų padėtis šiuolaikinėje ilčamusų visuomenėje iš tiesų radikaliai keičiasi. Nors visuomeninė, politinė moterų įtaka vis dar tebėra labai menka, naujosios „suvakarietiškėjusios" moterys dalyvauja vyriausybės remiamose „moterų grupėse", kurios pačios valdo savo ūkius ir techniką. Dabar norėčiau panaudoti šį procesą savo paskutiniam pavyzdžiui, iliustruojančiam aprašytą istorinį procesą.

Kaip jau buvo pažymėta anksčiau, ilčamusai yra vienintelė visame regione kultūrinė grupė, kuri gamina dekoruotus dirbinius (ne vien tik paprastus, karoliukais puoštus daiktus). Įvairios misijos ir vyriausybiniai plėtros projektai išskyrė kalabašus kaip potencialią turistams skirtą prekę, kaip grynųjų pinigų šaltinį ir priemonę pradėti vietinius, savitarpio pagalba paremtus moterų ūkininkavimo projektus. Daugeliu atveju ilčamusai vyrai labai atidžiai kontroliuoja visus tiesioginius moterų ryšius su vyriausybinėmis organizacijomis ir išoriniu pasauliu, taip pat ir daugumą moterų uždirbamų pinigų. Tačiau moterys vis dėlto *sugebėjo* atsiliepti į kalabašų paklausą už genties ribų ir pačios užsidirbo pinigų. Taip atsitiko todėl, kad, kaip jau matėme anksčiau, į tai, jog pieno kalabašai buvo moterų kontrolės sritis, vyrai reagavo posakiu „tai moterų reikalas". Moterys sako galinčios pardavinėti puoštus kalabašus todėl, kad „vyrams kalabašai nerūpi". Dėl šių priežasčių moterys gali uždirbti pinigų, įkurti žemės ūkio kooperatyvus, galiausiai net nusipirkti traktorių ir palaikyti tiesioginius ryšius su išoriniu pasauliu. Galų gale jos tapo labiau „išoriškos" nei vyrai. Tiesą sakant, į moteris orientuoti plėtros projektai dažnai realizuojami daug sėkmingiau nei tie, kuriuose dalyvauja vyrai. Iš tiesų ironiška, bet taip jau atsitiko, kad „neplanuotas" istorinių kultūrinių nuostatų, liečiančių „puošybos" ir „grožio" asociacijas, kurios ilgą laiką priklausė tokiai socialinei sistemai, kur moterys buvo kontroliuojamos namų ūkio srityje, pasekmė yra ta, kad moterys faktiškai tapo aktyvesnėmis išorinio pasaulio dalyvėmis nei daugelis vyrų.

Išvada

Aš panaudojau šį istorinio pokyčio Baringe pavyzdį, norėdamas parodyti, kad sutelkę dėmesį į socialinį ir konceptualinį materialinės kultūros kūrimo kontekstą, o ne vien tik lengvabūdiškai primesdami skirtingoms kultūroms būdingus dėsnius, galime atskleisti nepaprastai sudėtingą pasaulį. Aš bandžiau parodyti, kad socialinį procesą lemia skirtingų interesų grupių derybos, paremtos iš dalies sutampančiomis kultūrinėmis sampratomis. Šiuo atveju mano dėmesio centre buvo moterys ir vyrai, o ne koks nors kitas socialinis skirsnis, pavyzdžiui, jauni ir seni ilčamusų visuomenės nariai. Vyrų–moterų interesų grupėse individai į pasaulį žiūri pro istoriškai nuspalvintus akinius; jų darbas ir gyvenimas pagrįsti istorinių sampratų kompleksu. Šie istoriškai savaime suprantamais laikomi dalykai nėra vien tik kultūrinės taisyklės – jeigu taip būtų, nebeliktų jokio dinamiškumo, jokių kultūrinių laimėjimų, nei gero, nei blogo stiliaus, jokio kryptingumo. Kultūrinės taisyklės jau veikiau neatsiejamos nuo estetinių pojūčių ir emocinių savybių, tokių kaip troškimas, pasididžiavimas ir taip toliau. Taigi kai kultūrinės sampratos suaktyvinamos socialiniame kontekste, jos stimuliuoja tiek socialinius pokyčius (išsklidimą iš kaimelių), tiek materialinės kultūros kūrimą – jos daro specifinį socialinį poveikį. Nuostatos, arba struktūrinimo principai, neturi nei pradžios, nei pabaigos, tačiau atspindi nenutrūkstamą žmonijos raidą. Kartais socialinių veiksmų įtakoje gali pasitaikyti šių principų transformacijų, tačiau jas visada sąlygoja tai, kas vyko anksčiau.

Grįždami prie vidutinio lygmens teorijos, matome, kad tarp statikos ir dinamikos negali būti jokio universalaus kultūrinio ryšio, nes čia įsiterpia istoriškai kontekstualūs struktūrinimo principai. Taigi nuomonė, kad vidutinio lygmens teorija išsiskiria tuo, kad ji nepriklausoma ir tinka kitoms teorijoms patikrinti, yra klaidinga. Kultūriniai procesai, kurie formuoja

archeologinę medžiagą, nėra nepriklausomi nuo bendro mūsų kultūros ir visuomenės supratimo. Taip pat galima būtų teigti, kad vidutinio lygmens teorija išsiskiria tuo, jog svyruoja tarp bendros, globalinės teorijos ir duomenų: pavyzdžiui, galima sakyti, kad diskusijos apie simbolines ir kognityvines paminklo formavimosi dimensijas yra vidutinio lygmens. Tačiau man visiškai neaišku, kodėl tokia diskusija nėra tokio pat globalinio lygmens kaip, pavyzdžiui, diskusija apie socialinį reikšmės ir veiksmo tarpusavio ryšių sudėtingumą. Vidutinio lygmens teorija gali būti vidutinio lygmens tada, kai taikoma duomenims. Tačiau visa teorija susideda iš bendrų ir taikomųjų formų. Taigi šis terminas atrodo visiškai nereikalingas.

O grįždami prie etnoarcheologijos metodų, matome, kad jie turėtų apimti tyrimus iš vidaus, dalyvavimą ir istorinę analizę. Niekados ir nieko negalime suprasti šio akimirksnio būvyje – turime visada atsižvelgti į praeitį ir į tapsmo procesą dabartyje. Etnoarcheologija turėtų tapti panašesnė į antropologiją, etnografiją ir etnoistoriją ir labiau apimti šių gretutinių disciplinų metodus.

7. KONTEKSTINĖ ARCHEOLOGIJA

Taigi neįmanoma adekvačiai apibūdinti ilčamusų kalabašų, remiantis universaliomis jų funkcijomis, – reikia suprasti konkrečias, savitas jų reikšmes. Tą patį galima pasakyti apie visus materialinės kultūros objektus bei apie visus žmonių veiksmus. *Nesvarbu, kokius* keliame klausimus apie žmonijos praeitį, net jeigu kalbame tik apie technologiją arba ekonomiką, visur prasiskverbia reikšmės kontūrai. Pagaliau neįmanoma nieko pasakyti apie kokios nors gyvenvietės ekonomiką, kol neiškeliame hipotezių ar prielaidų apie simbolinę atsikratymo kaulais reikšmę.

Taigi šioje knygoje bandoma apžvelgti įvairius požiūrius į šią problemą. Joje ieškoma adekvataus atsakymo į klausimą, kaip nustatyti kultūrines praeities reikšmes. Laikantis Thomaso Kuhno mokslo sampratos, galima būtų teigti, kad negalima lyginti paradigmų, tokių kaip procesinė archeologija, struktūralizmas ir marksizmas, nes jos turi savo taisykles, kalbą, savaip traktuoja duomenis. Remiantis tokia nuomone, nėra jokio objektyvaus paradigmų palyginimo būdo; kiekviena paradigma yra savaip nuosekli ir turi savitą atskaitos sistemą. Aš galėčiau sutikti su daugeliu Kuhno pozicijos aspektų, tačiau manau, kad skirtingus požiūrius iš tiesų *galima* lyginti, ir taip pat manau, kad svetimas kultūras galima suprasti, o supratus – palyginti.

Pradinė užduotis – lyginti ir priešpriešinti įvairius požiūrius, atsižvelgiant į jų indėlį sprendžiant pirmame skyriuje iškeltus klausimus, – jau yra išspręsta, ir daugelis atsakymų, kurių ieškojome, jau surasti. Nauji pokyčiai marksizmo paveiktoje archeologijoje ir socialinėje teorijoje sukėlė plačias diskusijas apie individo vaidmenį visuomenėje, o Collingwoodas, kurio tyrinėjimuose istorija taip pat vaidina kuo svarbiausią vaidmenį, pateikia paralelinę studiją. Mintis, kad kultūra yra sukonstruota prasmingai, priklauso struktūralistinei archeologijai; tačiau vėlgi tik istorinėse studijose, kurioms būdingas tam tikras idealizmas, simbolinių reikšmių turinio vaidmuo yra adekvačiai įvertintas.

Kaip jau rašiau penktame skyriuje, Collingwoodas taip pat pateikia metodologines reikšmės turinio rekonstrukcijos gaires, tačiau buvo pažymėta ir tai (p. 130), kad vis dėlto problemų ir spragų lieka. Be to, Collingwoodo pateiktas metodo aprašymas yra gana abstraktus. O kaipgi, tiesą sakant, archeologas prieina prie praeityje buvusios simbolinės reikšmės rekonstrukcijos? Atsakydamas į šį klausimą ir papildydamas ilgą Collingwoodo studiją, norėčiau detaliau aprašyti tai, ką anksčiau esu pavadinęs „kontekstine archeologija" (Hodder 1982a).

Žodis „kontekstas" yra dažnai vartojamas archeologiniame diskurse, tokiuose klausimuose kaip, pavyzdžiui, „iš kokio konteksto yra jūsų pastaba?" arba „koks yra šių duomenų kontekstas?" Šis žodis yra vartojamas daugelyje įvairių situacijų parodyti tam tikrų konkrečių duomenų subtilumui: „bendra jūsų teorija mano kontekste netinka".

„Kontekstas" kilo iš lotynų kalbos žodžio *contexere*, kuris reiškia supinti, susieti, sujungti. Atsakant į perdėtas kai kurių Naujosios archeologijos atstovų pretenzijas į bendrus dėsnius (pvz.: Watson, Leblanc and Redman 1971), galima įrodinėti, kad buvo daug judėjimų konteksto kryptimi. Kaip jau buvo pažymėta anksčiau (p. 50), Flannery (1973) priešinosi pernelyg dideliam „įstatymo ir tvarkos" akcentavimui ir akcentavo

„sistemingumą" – lankstesnį požiūrį, leidžiantį atsižvelgti į tam tikrus konkrečius sąryšius. Jau anksčiau (p. 103) kalbėjome, kad toks įvairių dalykų supynimas, arba sujungimas jų istorinėje specifikoje, yra matomas daugelyje archeologijos srovių (marksistinėje, evoliucinėje, procesinėje). Butzeris (1982) taip pat identifikavo „kontekstinį" metodą ekologiniuose požiūriuose į praeitį, o klasikinėje archeologijoje kontekstinis požiūris buvo aiškiai apibrėžtas kalbant apie tapytą graikų keramiką (Berard and Durand 1984). Knygoje, pavadintoje „Priešistorinių mainų kontekstai" (*Contexts for Prehistoric Exchange*, Ericson and Earle 1982), stengiamasi akcentuoti gamybos ir vartojimo, kur vyksta mainai, kontekstus.

Erdvinėje archeologijoje aš apskritai įrodinėjau (Hodder 1985), kad nauja analitinių metodikų karta stengiasi būti jautresnė ir subtiliau elgtis su archeologiniais duomenimis. Apie tai dar pakalbėsime vėliau. Pagrindinė sritis, kur archeologai pabrėžė savo duomenų ypatingumą, yra depozicijos procesų nagrinėjimas. Šioje srityje svarų indėlį įnešė Schifferis (1976), nurodęs skirtumą tarp archeologinio konteksto ir sisteminio konteksto ir atkreipęs dėmesį į bendrosios teorijos ir metodų (pvz.: Whallon 1974), kurie neatsižvelgia į šį skirtumą, taikymo pavojus.

Renfrew veikale „Kultūros kaitos aiškinimas" (*The Explanation of Culture Change*, Renfrew 1973a), Case (1973, p. 44) įrodinėja, kad kontekstinė archeologija „yra vienintelė, kuri verta naujos archeologijos vardo" ir kuri glaudžiau susieja bendrąsias teorijas su turimais duomenimis. Toks dėmesys kontekstui visuose archeologijos lygmenyse tikriausiai ypač padidėjo pastaraisiais metais. Viena vertus, išryškėja kritinė Flannery (1982) nuomonė apie bendrą ir abstraktų filosofavimą, kuris pernelyg toli nuklysta nuo nepaneigiamų duomenų (taip pat žr.: Barrett and Kinnes 1988); kita vertus, dėmesys kontekstui tampa svarbiausiu kasinėjimų procedūrų metodologiniu klausimu. Vietoj interpretacinių terminų (kaip grindys, namas,

duobė, stulpavietė), pirminėse kasinėjimų ir analizės stadijose daugeliui duomenų kodavimo schemų dabar panaudojami mažiau subjektyvūs žodžiai, pavyzdžiui, „vienetas" ar „kontekstas". Manoma, kad tyrinėjimai neturėtų primesti perdėm subjektyvių interpretacijų pernelyg ankstyvoje stadijoje, kol dar nesurinkti visi duomenys.

Tam tikra prasme archeologiją apibūdina jos dėmesys kontekstui. Domėjimasis dirbiniais be kontekstinės jų informacijos yra antikvariatiškumas, kurį galbūt galima rasti kai kuriose meno istorijos šakose ar meno rinkoje. Daiktų iškasimas, išplėšiant juos iš konteksto, kaip daro tie, kurie naudojasi metalo detektoriais, yra ta antitezė, kurios priešpriešoje formuojasi archeologijos identiškumas. Taigi konteksto svarbos patvirtinimas reiškia ir pačios archeologijos svarbos patvirtinimą.

Trumpai tariant, „konteksto" terminą archeologai vartoja įvairiomis aplinkybėmis, kurių bendras bruožas yra tam tikroje situacijoje arba situacijų grupėje esančių dalykų susiejimas ar supynimas. Pastaraisiais metais tokie klausimai dažnai atsidurdavo dėmesio centre. Tačiau šiame skyriuje aš norėčiau neapsiriboti anksčiau aptartu bendru konteksto apibrėžimu ir apsvarstyti specifiškesnę jo reikšmę. Pirmiausia būtų naudinga aptarti du pagrindinius būdus, padedančius materialinę kultūrą suausti taip, kad ji būtų prasminga.

Du reikšmės tipai

Du pagrindiniai archeologų nagrinėjami reikšmės tipai (panašūs į du modelius, kuriuos identifikavo Patrikas; 1985) yra struktūruota funkcinių tarpusavio ryšių sistema ir struktūruotas idėjų ir simbolių turinys. Taigi ieškodami pirmojo tipo reikšmės galime kelti klausimus apie žmogiškąją ir fizinę aplinką, depozicijos procesus, darbo organizavimą, gyvenvietės dydį, materijos, energijos ir informacijos mainus. Mes suteikiame

daiktams prasmę matydami, kaip jie funkcionuoja kitų faktorių bei procesų atžvilgiu ir ekonominių bei socialinių struktūrų atžvilgiu. Svarbiausias procesinės ir marksistinės archeologijos indėlis yra būtent šioje plotmėje. Mes jau matėme (ketvirtame ir penktame skyriuje), kad pastaruoju metu šioje kategorijoje taip pat akcentuojami aktyvūs socialiniai procesai, kuriuose individai manipuliuoja pagamintais artefaktais, siekdami įgyvendinti socialinius tikslus. Visų nuo septinto dešimtmečio pradžios įvykusių permainų dėka faktorių, kurie galėtų funkcionaliai paaiškinti objektus, rūšių ratas išsiplėtė ir tapo geriau suprantamas.

Netikslinga išplėsti šias studijas iki idėjinių ar simbolinių objektų funkcijų svarstymo; verčiau derėtų paminėti antrąjį reikšmės tipą – idėjų ir simbolių turinį. Čia neužtenka pasakyti „šios segės funkcija yra simbolizuoti moteris" arba „šis kalavijas simbolizuoja vyrus". Greičiau iškyla klausimas „kokį požiūrį į moteris atspindi kapuose randamų moterų griaučių ir segių ryšys?" Tyrimo tikslas yra ieškoti Bourdieu *habitus, pe,* kurį aprašė Flannery ir Marcusas, ir kitų struktūrinių ir struktūruojančių penktame skyriuje aptarto tipo idėjų. Archeologai turi abstrahuoti simbolines iškasamų daiktų funkcijas, kad būtų galima identifikuoti už jų slypintį reikšmės turinį, o tai reiškia, kad reikia išnagrinėti, kaip pačios materialiais simboliais išreikštos idėjos dalyvauja visuomenės struktūravime.

Kaip jau buvo pažymėta, archeologai seniai diskutuoja, kaip panaudoti turimus kontekstinius duomenis funkcionalių tarpusavio ryšių interpretacijoms konstruoti. Tai yra paleoekonomikos, mainų teorijos, informacijos teorijos, sistemų teorijos, optimalaus apsirūpinimo teorijos, socialinės veiklos teorijos ir kitų teorijų sritis. Visos šios teorijos gali turėti trūkumų, kuriuos sąlygoja neadekvatus antrojo reikšmės tipo, kuris neišvengiamai susijęs su pirmuoju, įvertinimas. Dabar mane labiausiai domina reikšmės turinys tam tikruose konkrečiuose

istoriniuose kontekstuose, nes tai ir yra svarbiausia ankstesniuose skyriuose identifikuotos dabartinės archeologijos teorijos spraga. Tą patį pastebėjo ir Davisas (1984, p. 12), Wellsas (1984; 1985) bei Hallas (1977). Nors čia daug kas iš dalies sutampa su funkcinių reikšmių nagrinėjimu, svarbiausias mane dominantis dalykas yra kontekstinių ryšių naudojimas praeities reikšmės turiniui suprasti.

Kaip reikėtų tai daryti? Nustatant reikšmes, visų pirma reikia būti savikritiškam. Ar tos reikšmės, kurias primetame praeičiai, artimos mūsų pačių kultūrinei ir socialinei patirčiai? Tai yra mūsų konteksto nagrinėjimo klausimas. Prie jo dar grįšime aštuntame skyriuje.

Antra, archeologinę medžiagą galime laikyti „tekstu", kurį reikia perskaityti. Nuostata, kad materialinę kultūrą reikėtų lyginti su tekstu ir kalba, turi tam tikras ribas, nes, kaip jau buvo anksčiau pastebėta, materialinė kultūra taip pat yra praktiška, technologiška bei funkcionali ir daugelis materialinės kultūros variacijų priklauso nuo šių faktorių. Tiesą sakant, vėliau bus teigiama, kad simbolinės reikšmės iš dalies išvedamos iš pragmatinių reikšmių, o ne vien tik išimtinai iš struktūrinių, abstrakčių ženklų sistemų. Vis dėlto galime pradėti diskusiją, kuri mus nuves prie specifiško šioje knygoje pateikiamo „konteksto" apibrėžimo, beje, labai artimo platesnėms reikšmėms, kurias šiam terminui priskiria archeologija kaip visuma.

Materialinės kultūros tekstų skaitymas

Archeologijoje jau seniai tyliai pritariama nuomonei, kad materialinė kultūra yra tekstas, kurį reikia perskaityti. Archeologai dažnai į savo duomenis žiūri kaip į įrašą, arba kalbą. Ši analogija įgyja dar didesnę svarbą, kai siekiama atrasti praeities elgsenos reikšmės turinį.

Tačiau kaipgi tokius tekstus „skaityti"? Aišku, jei tarp praeities materialinės kultūros kalbos ir šiuolaikinės verbalinės mūsų kalbos nebūtų bendrų bruožų, žodžių, gramatikos ar struktūros, bet koks tokio pobūdžio skaitymas būtų keblus, o gal ir visai neįmanomas, ypač dėl to, kad išlikę tekstai yra ne tik nepilni ir fragmentiški, bet ir tiesiog kitokie. Vis dėlto aš norėčiau apginti nuomonę, kad egzistuoja keletas labai paprastų taisyklių, kurios yra visų kalbų pamatas – ar bent jau būdų, kuriais visų laikų ir visų kraštų *homo sapiens sapiens* suteikdavo prasmę daiktams, pamatas.

Be jokios abejonės, daugelis archeologų tvirtintų, kad jų duomenys yra nebylūs. Žinoma, vienas pats objektas yra nebylus. Tačiau archeologija nėra izoliuotų objektų tyrimas. Savo „tekste" objektai galbūt nėra visiškai nebylūs, jeigu galime perskaityti jų kalbą (Berard and Durand 1984, p. 21). Žinoma, visas kalbas reikia interpretuoti, taigi tam tikra prasme visi žodiniai pareiškimai ir materialiniai simboliai yra nebylūs, tačiau savo „tekste" materialinis simbolis yra nei daugiau, nei mažiau nebylus kaip niurnėjimas ar koks kitas kalbant naudojamas garsas. Artefaktai iš tiesų mums kalba (ar galbūt tyliai kužda), kad problemų kyla tik interpretuojant.

Nustatant principus, kurie suteiks mums galimybę skaityti praeities tekstus ir stebėti, kaip kinta jų reikšmės skirtingose „aplinkose", svarbu atskirti kalbą ir materialinę kultūrą. Nors rašytinė kalba galbūt grindžiama tais pačiais pagrindiniais principais kaip ir materialinės kultūros kalba (Hall 1977, p. 500), rašytinę kalbą visada labai sunku iššifruoti, netgi jei išlieka didelės jos atkarpos. Iš dalies taip yra todėl, kad ji labai sudėtinga, skirta sudėtingoms idėjoms ir mintims išreikšti ir privalo būti gana tiksli ir išsami. Tačiau materialinės kultūros kalbos gramatikos vadovėlių nei žodynų apskritai nėra. Materialinės kultūros simboliai dažnai būna dar neaiškesni nei žodiniai jų analogai, ir jais dažniausiai pasakomi žymiai paprastesni dalykai. Be to, materialiniai simboliai yra patvarūs, apribojantys

lankstumą. Daugeliu atžvilgių materialinė kultūra visiškai nėra kalba, o veikiau veiksmas ir praktinė veikla pasaulyje, ir tokie pragmatiški aspektai daro didelę įtaką simbolinėms materialinės kultūros reikšmėms (Hodder 1989a). Nors tam tikru mastu materialinė kultūra yra kalba, ji labai paprasta, palyginti su žodine ar rašytine kalba. Dėl šių įvairialypių priežasčių materialinės kultūros tekstus lengviau iššifruoti nei rašytinius dokumentus, kurių kalbos mes nemokame. Štai kodėl archeologams kartais neblogai sekėsi „skaityti" materialinę kultūrą, nors jie labai retai atvirai kalba apie tą numanomą „gramatiką", kuria jie remiasi.

Aš manau, kad Collingwoodo mintis (1946, p. 303), kad kiekvienas unikalus įvykis turi prasmę, kurią gali suvokti visi visais laikais gyvenę žmonės, reiškia, kad jis netiesiogiai pripažįsta, jog universali gramatika egzistuoja. Tą patį supratau ir iš Bourdieu (1977) pasakojimo apie tai, kaip vaikas pradeda suvokti jį/ją supantį pasaulį, stebėdamas paprastas asociacijas ir kontrastus, ir būtent tai aš suvokiu iš bendros mūsų patirties, kurią įgyjame pamažu pažindami kitą asmenį ar kitą kultūrą. Augdami savojoje ar kitoje kultūroje, sutikdami ir pažindami kitus žmones, niekada negalime būti užtikrinti, kad teisingai suprantame jų mintis ir tai, ką jiems reiškia daiktai. Vienintelis mūsų atspirties taškas yra jų niurnėjimas ir veiksmai pasaulyje, kaip mes juos suprantame. Palengva, kai susikaupia daugiau tokių fizinių įvykių, mes šiek tiek priartėjame prie šito „kitoniškumo". Kad ir kaip „kitoniška" iš pradžių atrodo, visgi tam tikras vertinimo tikslumas, reikalingas supratimui, yra įmanomas.

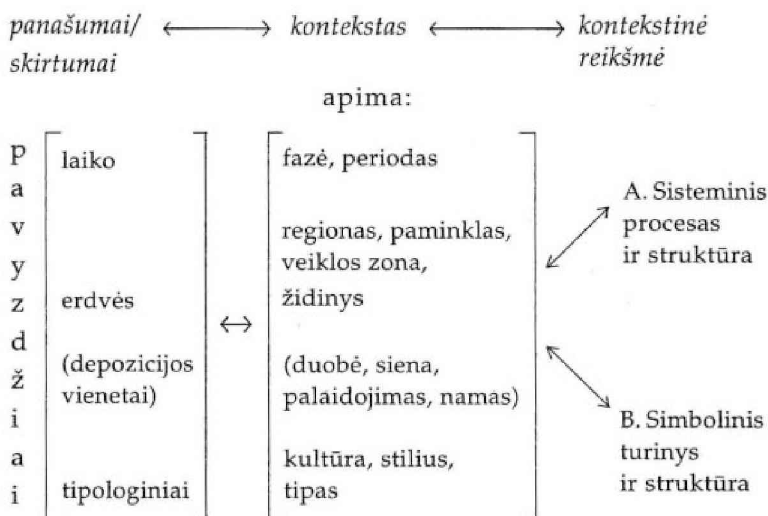
Universalūs reikšmės principai, kurie, mano manymu, slypi už tokių patirčių, tėra tokie principai, kurių mes visi, kaip socialiai veikiantieji asmenys, rutiniškai laikomės ir kurių paprastai laikosi archeologai, interpretuodami praeitį. Aš tiesiog norėčiau tiksliau apibrėžti šias procedūras, ypač tai, kas susiję su archeologija ir tuo duomenų tipu, su kuriuo archeologai susiduria.

Čia reikėtų pabrėžti du dalykus, apie kuriuos buvo kalbama šioje knygoje. Visų pirma subjektyvios vidinės reikšmės, kurias archeologai gali nustatyti, nėra „idėjos žmonių galvose" ta prasme, kad jos nėra sąmoningos individų mintys. Jos veikiau yra visuomeninės ir socialinės sąvokos, reprodukuojamos kasdienio gyvenimo praktikoje. Taigi jos tampa matomos archeologams ir, kadangi institucionalizuotoje socialinių grupių praktinėje veikloje egzistuoja rutina, atsiranda pasikartojimas ir susiklosto tam tikri modeliai. Būtent iš šių materialių modelių archeologai gali nustatyti juose užslėptas koncepcijas. Antras aspektas, sustiprinantis materialinės kultūros skaitymo įmanomumą, yra tas, kad materialinės kultūros produkavimo kontekstas yra konkretesnis nei kalbos ir kalbėjimo kontekstas. Materialinės kultūros reikšmes labai veikia technologinės, fizinės ir funkcinės aplinkybės. Konkretus ir iš dalies nekultūrinis šių faktorių pobūdis įgalina daug lengviau perskaityti materialinės kultūros „tekstą" nei sutartinius kalbos ženklus. Materialinės kultūros kontekstas yra ne tik abstraktus ir konceptualus, taip pat ir pragmatiškas bei neatsitiktinis.

Toliau šiame skyriuje terminas „kontekstinis" vartojamas kalbant apie daiktų išdėstymą „jų tekstuose" – „kontekste". Čia laikomasi bendros nuostatos, kad „kontekstas" nurodo tas rašytinio dokumento dalis, kurios eina tiesiai prieš pasirinktą ištrauką ir iš karto po jos ir pagal prasmę yra taip glaudžiai su ja susijusios, kad, jas atmetus, ištraukos prasmė tampa nebeaiški. Vėliau šiame skyriuje pateiksiu dar tikslesnį „konteksto" apibrėžimą, o kol kas mano tikslas yra bendrais bruožais aprašyti kelius, kurie veda archeologus nuo teksto prie simbolinės reikšmės turinio.

Panašumai ir skirtumai

Pradėjus sistemizuoti praeities reikšmės turinio interpretacijos iš materialinės kultūros metodologiją, atrodo, kad archeologų darbas susideda iš įvairių atitinkamų panašumų ir skirtumų tipų identifikavimo ir sugrupavimo į įvairius kontekstinių asociacijų tipus. Tada, norint nustatyti reikšmę funkcijos ir turinio atžvilgiu, iš kontekstų, asociacijų ir skirtumų formuojamos abstrakcijos (žr. 6 pav.).

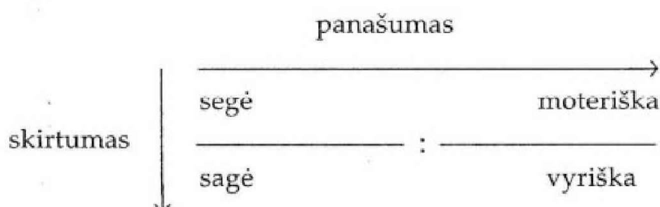

6 pav. Kontekstinių reikšmių interpretacija iš archeologinių objektų panašumų ir skirtumų

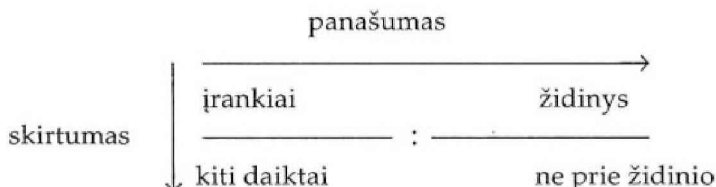
Taigi galime pradėti nuo idėjos apie panašumus ir skirtumus. Kalboje tai tiesiog yra įsivaizdavimas, kad jeigu kas nors pasako „juoda", mes suteikiame tam garsui atitinkamą prasmę todėl, kad jis skamba panašiai (tačiau ne identiškai) kaip ir kiti žodžio „juoda" vartojimo atvejai, ir todėl, kad jis skamba kitaip nei „balta" ar „juodvi". Archeologijoje visi įsivaizduoja, kad kokį nors puodą priskiriame „A" kategorijai todėl, kad jis atrodo

taip pat kaip kiti šios kategorijos puodai ir kitaip nei „B" kategorijos puodai. Kapuose galime rasti segių, asocijuojamų su moterimis, ir šis erdvinės padėties ir depozicijos vieneto panašumas skatina manyti, kad segės „reiškia" moteris, tačiau taip yra tik tuomet, jeigu segių nėra vyrų kapuose, kurie gali skirtis tuo, kad juose vietoj segių randamos sagės. Kitos moterų, moteriškos veiklos ir segių asociacijos ir kontrastai gali duoti pagrindą abstrakcijoms, liečiančioms „moteriškumo" reikšmės turinį. Pavyzdžiui, segės gali būti tokio dizaino, kuris kitose situacijose asocijuojasi su kategorija daiktų, kurie veikiau susiję su reprodukcija nei su gamybiniais tikslais (žr. Fariso studiją, p. 64, ir McGhee analizę, p. 46).

Šį panašumų ir skirtumų ieškojimo procesą galime formalizuoti toliau pateikiama schema:

Šią schemą pravartu palyginti su kita schema, kurioje ieškoma ne tiek simbolinių funkcijų, kiek utilitarinių funkcinių sąryšių:

Pagal šią schemą aplink židinį esančią sritį archeologas interpretuoja kaip veiklos zoną, nes čia randama įrankių, priešin-

gai nei kitose gyvenvientės ar namo dalyse, kur įrankių nepasitaiko. Šio aiškinimo forma yra lygiai tokia pat kaip ir anksčiau pateiktoje schemoje, kur ieškoma simbolinės segių reikšmės. Tačiau, kaip nuolat primenama šioje knygoje, tarp šių dviejų tikslų nėra neišvengiamos disjunkcijos: funkcija ir simbolinė reikšmė viena kitai neprieštarauja. Taigi segės funkcija yra prilaikyti drabužį ir galbūt simbolizuoti moteris, be to, jos reikšmės turinys taip pat gali būti „moterys, kaip reprodukuojančios". Lygiai taip pat ir veiklos zona aplink židinį gali rodyti, kad tam tikrų daiktų reikšmės turinys yra „namai", „namų židinys" ir kt. Tiesą sakant, turime numanyti kažkurią tos reikšmės dalį, kad visų pirma galėtume ieškoti veiklos zonos aplink židinį ir kad ten susitelkusiems daiktams galėtume priskirti susisiejančias funkcijas. Nustatyti „veiklos zonas" reiškia primesti reikšmės turinį. Šie du reikšmės tipai (funkcinis, sisteminis ir idėjinis turinys) neišvengiamai vienas nuo kito priklauso – neįmanoma kalbėti apie kurį nors vieną iš jų, bent jau nenumanant kito.

Anksčiau pateiktą nuomonę, kad reikšmė sukuriama iš tuo pačiu metu egzistuojančių panašumų ir skirtumų, yra paveikusi trečiame skyriuje pateikta diskusija. Tikslas tėra aprašyti archeologų darbo metodą. Vis dėlto čia esama ir preskriptyvinių elementų. Pirmiausia teigiama, kad panašumus ir skirtumus galima identifikuoti daugelyje „lygių". Taigi panašumai ir skirtumai gali pasitaikyti kaip pamatinių variacijų dimensijų išraiška, pavyzdžiui, kaip struktūrinės opozicijos, „tvarkingumo", „natūralumo" ir panašios sąvokos. Panašumų ir skirtumų apibrėžimas visada susijęs su teorija, tačiau „gilesniuose" lygmenyse teorijai ypač akivaizdžiai reikia vaizduotės. Prie šių skirtingų panašumų ir skirtumų lygių aš dar sugrįšiu šiek tiek vėliau. Antra, galima būtų teigti, kad archeologai per daug dėmesio skiria panašumams ir skirtumams (Van der Leeuw; informacija, perduota asmeniškai autoriui). Visas kultūrų lyginimo požiūris paremtas panašumų ir bendrų priežasčių identifikavimu.

Ryški tendencija aiškinti, tarkim, keramikos puošybą, remiantis kai kuriomis universaliomis simbolinėmis visos puošybos arba viso simbolizmo funkcijomis. Visuomenės buvo sugrupuotos į kategorijas (valstybės, medžiotojai-rankiotojai ir kt.) ir buvo identifikuotos bendros jų charakteristikos. Be abejo, bet kokiame tokio pobūdžio darbe taip pat numanomi ir skirtumai, tačiau nebuvimo „buvimas" tik labai retais atvejais buvo tapęs tyrinėjimų objektu. Pavyzdžiui, galime paklausti, kodėl puodai yra dekoruojami, tačiau taip pat galėtume paklausti, kodėl dekoruojami vien tik puodai. Tai taip pat iš dalies yra tam tikros konkrečios sąrangos, kurioje veiksmas turi prasmę, metmenų identifikavimo klausimas. Jeigu puodai yra vienintelis dekoruojamų talpų tipas kuriame nors kultūriniame kontekste, tada tai iš tiesų aktualu interpretuojant dekoravimo reikšmę. Tačiau, apskritai paėmus, archeologai linkę atkirsti dekoruotus puodus nuo jų konteksto ir lyginti atskirų puodų panašumus.

Tai, kad reikia atsižvelgti į skirtumus, galima dar aiškiau, galbūt net kraštutine forma, pailiustruoti pasitelkus žodį „skausmas" (angl. *pain*). Vienas nežinomos šio žodžio reikšmės interpretavimo būdas – paieškoti panašaus žodžio kitose kultūrose. Tada suformuotume panašiai atrodančių žodžių kategoriją, įtraukdami Anglijoje ir Prancūzijoje randamus pavyzdžius, ir identifikuotume bendras jų charakteristikas. Tačiau iš tiesų šio žodžio reikšmė Anglijoje ir Prancūzijoje yra visiškai skirtinga, ir tai labai greitai suprastume, jeigu sutelktume dėmesį į skirtingas šio žodžio asociacijas tose dviejose kultūrose – Anglijoje jis siejasi su agonija, o Prancūzijoje – su kepėjais. Šis labai paprastas pavyzdys patvirtina Collingwoodo išsakytą mintį, kad kiekvienas archeologų vartojamas terminas turi būti atviras kritikai, nes taip galima patikrinti, ar kituose kontekstuose jis negalėtų turėti kitokių reikšmių. Taigi archeologai turi jautriai reaguoti į skirtumus ir nebuvimus; jie nuolat turi kelti tokius klausimus kaip, pavyzdžiui, šis: ar šitas puodų tipas

randamas skirtingose situacijose, kodėl kitų tipų puodai nebuvo dekoruojami, kodėl kitos talpos nebuvo dekoruojamos, kodėl šiame regione nėra tokio kapų tipo arba tokios gamybos technologijos?

Kokiais būdais gali archeologai aprašinėti panašumus ir skirtumus? Anksčiau pateiktame pavyzdyje jau turime tipologinį skirtumą (tarp segės ir sagės) ir depozicinį panašumą (segės randamos kapuose, kur palaidotos moterys). Aš taip pat minėjau panašumus ir skirtumus, kalbėdamas apie funkcinę dimensiją. Pamatysime, kad skirtingų panašumo ir skirtumo tipų ir lygių supynimas ir sujungimas padeda interpretuoti. Tačiau šiuo momentu aš norėčiau atskirai aptarti kiekvieną panašumo/skirtumo dimensijos tipą. Kiekvienas panašumo ir skirtumo tipas gali pasitaikyti daugiau nei viename lygyje ir įvairiais mastais.

Pirmas panašumo ir skirtumo tipas, su kuriuo kasdien susiduria archeologai, yra *laiko* tipas. Jeigu du objektai yra artimi laike, tai yra jeigu jie panašūs laiko dimensijoje, tada egzistuoja didesnė tikimybė, kad archeologai patalpins juos tame pačiame kontekste ir suteiks jiems giminingas reikšmes. Laiko dimensija, be abejo, yra glaudžiai susijusi su kitomis dimensijomis – jeigu du objektai yra tame pačiame laiko kontekste, tačiau labai nutolę erdvėje ar kitose dimensijose, tai panašus laiko kontekstas gali būti nereikšmingas. Difuzija yra procesas, kuris vyksta erdvėje ir laike, taipogi yra susijęs su tipologine dimensija.

Laiko dimensijos užduotis yra išskirti periodą ar fazę, kurioje tam tikra prasme vyksta tarpusavyje susiję įvykiai. Taigi vienos fazės rėmuose išlieka struktūros ir/arba reikšmės turinio, ir/arba sisteminių procesų, ir taip toliau, tęstinumas. Tačiau kokio masto laiko analizę reikia taikyti, kad suprastume kokį nors konkretų objektą? Penktame skyriuje buvo kalbėta apie pavyzdžius, kurie parodo tūkstantmečiais išliekančius tęstinumus. Taip pat buvo iškelta mintis (p. 117), kad galiausiai

reikia eiti atgal, „lukštenti svogūną" tol, kol identifikuosime patį pirmąjį kultūrinį aktą. Daugeliu atvejų tai nėra praktiškas ar būtinas sprendimas; dažniausiai tiesiog norima identifikuoti tą istorinį kontekstą, kuris turi tiesioginį ryšį su čia pat esančiu klausimu.

Archeologai jau turi daugybę kiekybinių metodikų tęstinumams ir pertrūkiams laiko sekose identifikuoti (Doran and Hodson 1975), ir jų parodymai naudojami identifikuojant aktualų kontekstą, tačiau daugelis, atrodytų, esminių pertrūkių iš tiesų gali reikšti tęstinumus arba transformacijas struktūriniame lygyje, jos gali sietis su difuzija ir migracija, iš to galima suprasti, kad relevantiško laiko konteksto reikia ieškoti kituose erdvės kontekstuose. Apskritai archeologai sėkmingai interpretuoja relevantiškus sisteminius tarpusavio ryšius, padedančius suprasti atskirą objektą (artefaktą, archeologinį objektą ar kita). Iš tiesų visi ankstesnės sistemos būklės faktoriai veikia naująją būklę. Tačiau nustatant reikšmės turinį, kai archeologas nori įvertinti teiginius, kad du objektai tikriausiai turi tą patį reikšmės turinį, nes yra vienalaikiai, arba kad toje pačioje fazėje reikšmės tikriausiai nepasikeitė, masto klausimas tampa dar svarbesnis. Taigi, apsvarstę laiko panašumus ir skirtumus, turime atsakyti į klausimą: kokiu masteliu turime remtis, apibrėždami relevantišką laiko kontekstą? Šis masto klausimas dar iškils ir bus nagrinėjamas vėliau, tačiau atrodo, kad jis priklauso nuo to, kokius klausimus keliame ir kokius atributus vertiname ir matuojame.

Panašumus ir skirtumus galime pastebėti ir erdvės dimensijoje. Šiuo atveju archeologams rūpi identifikuoti funkcines ir simbolines reikšmes ir struktūras iš daiktų (bei archeologinių objektų ir kt.) išsidėstymo erdvėje. Paprastai analizė šioje dimensijoje remiasi prielaida, kad laiko dimensija yra kontroliuojama. Čia keliamas uždavinys nustatyti reikšmes iš objektų, nes jų erdviniai sąryšiai yra panašūs (pvz., sugrupuoti, išdėstyti tolygiais intervalais). Tokiai analizei jau taip pat sukurta visa

metodikų daugybė. Kai kas gali teigti, kad dauguma tokių erdvės metodikų primeta iš pašalės paimtas hipotezes ir tinkamai neįvertina konteksto; tačiau dabar atsiranda naujų analitinių procedūrų, kurios leidžia jautriau elgtis su archeologiniais duomenimis. Pavyzdžiui, Kintighas ir Ammermanas (1982) aprašė kontekstinius, euristinius metodus antgalių paplitimui apibūdinti, be to, buvo pateiktos atitinkamos metodikos paplitimo asociacijoms vertinti (Hodder and Okell 1978) ir paplitimo riboms nustatyti (Carr 1984). Tiesą sakant, galima išskirti ištisą naują erdvinių analitinių archeologijos metodikų kartą, kuriai ne tiek rūpi primesti sufasuotus metodus ir teorijas iš kitų disciplinų arba abstrakčios tikimybių teorijos, o labiau rūpi specifinės, čia pat esančios archeologijos problemos (Hodder 1985).

Tokiais įvairiais būdais archeologai bando apibrėžti erdvinį kontekstą, kuris yra relevantiškas suprasti tam tikram konkrečiam objektui. Daugeliu atvejų tai gana nesudėtinga – galima ieškoti žaliavos kilmės, galima sudaryti stiliaus erdvinės apimties žemėlapį, galima apibrėžti gyvenvietės ribas. Tačiau labai dažnai relevantiškas tyrimo mastas priklauso nuo pasirinkto atributo (žaliava, puošybos stilius, forma). Panašias variacijas pamatytume, jeigu paklaustume kokio nors individo „iš kur jūs esate?" Atsakymas (gatvė, miesto dalis, miestas, apskritis, šalis, kontinentas) priklauso nuo kontekstinių klausimų (su kuo ir kur kalbama ir kodėl toks klausimas užduodamas). Taigi nėra „teisingo" analizės mastelio.

Ši problema yra ypač aktuali, kai archeologai nori apibrėžti analizuojamus „regionus". Tai dažnai daroma *a priori*, remiantis aplinkos bruožais (pvz., slėnių sistema), tačiau ne visada aišku, ar tokia primesta būtis iš tiesų susijusi su iškeltais klausimais. „Regionas" skirsis priklausomai nuo aptariamų atributų. Taigi negali būti jokio vieno erdvinio konteksto mastelio *a priori* – kontekstas varijuoja nuo tiesioginės aplinkos iki viso pasaulio, jeigu tik galima rasti kokią nors relevantišką variantiškumo dimensiją, kuri susietų objektus (paminklus, kultūras

ar ką nors kita), esančius šiuose skirtinguose mastelio lygmenyse. Kaip išryškėjo kalbant apie laiko dimensijos pavyzdį, konteksto apibrėžimas priklausys nuo relevantiškų variacijų dimensijų, kuriomis remiantis galima lyginti panašumus ir skirtumus, identifikavimo, ir apie tai dar bus kalbama vėliau.

Galbūt pravartu būtų identifikuoti trečiąjį panašumų ir skirtumų tipą – depozicijos vienetą, – kuris faktiškai yra pirmųjų dviejų tipų kombinacija. Čia turiu omenyje uždarus žemės sluoksnius, duobes, kapus, griovius ir panašius dalykus, kurie susiję erdvėje ir laike. Teiginys, kad kokie nors du objektai gali turėti asocijuotas reikšmes, nes jie rasti toje pačioje duobėje, yra lygiai toks pat subjektyvus kaip ir pasakymas, kad jie turi giminingas reikšmes, nes yra susiję erdvės ir laiko atžvilgiu, tačiau interpretacijoje slypi ir vienas papildomas komponentas, o būtent toks, kad remiamasi prielaida, jog pačios vieneto ribos tarnauja relevantiškai reikšmei nustatyti. Archeolgai paprastai priima šią premisą; ir iš tiesų, tai, kad objektai randami vienoje duobėje ar ant to paties namo grindų, galbūt gali būti laikoma svarbesniu dalyku nei neribotas atstumas erdvėje. Dar kartą pakartosiu, kad depozicijos vieneto panašumų ir skirtumų skalė gali būti labai įvairi (sluoksnis, stulpavietė, namas, paminklas), taigi relevantiško konteksto masto identifikavimo klausimas lieka atviras.

Galima būtų teigti, kad *tipologinė* dimensija tėra vienas iš dviejų pirmųjų dimensijų variantų. Jeigu sakome, jog du artefaktai yra tipologiškai panašūs, tai iš tiesų reiškia, kad jų forma ir išsidėstymas erdvėje yra panašūs. Tačiau naudinga, kaip įprasta archeologijoje, išskirti „tipo" sąvoką, nes tipologiniai objektų panašumai erdvėje ir laike yra kitokie nei juos skiriantys atstumai (erdvėje ir laike). Tiesą sakant, tipologinių panašumų ir skirtumų sąvoka yra svarbiausia sąvoka, vartojama apibrėžiant laiko kontekstus (įskaitant periodus, fazes) ir erdvės kontekstus (įskaitant kultūras, stilius). Taigi tipologija yra ypač svarbi kontekstinio archeologijos požiūrio plėtrai. Be to,

būtent šis aspektas patikimiausiai susieja archeologiją su tradiciniais jai rūpimais klausimais ir metodais.

Poreikis klasifikuoti ir kategorizuoti yra viso archeologinio darbo pamatas, ir ginčai, ar šios klasifikacijos yra „mūsų" ar „jų", „etinės" ar „eminės", tęsiasi jau seniai. Tačiau, apskritai paėmus, ši analizės pakopa, pirminė gyvenviečių, artefaktų ar ekonomikų tipologija, paprastai yra atskirta nuo vėlesnės socialinio proceso analizės. Daugelis archeologų pripažįsta, kad jų tipologijos yra subjektyvios, ir vis daugiau dėmesio skiria matematinėms ir kompiuterinėms analizėms, kurių paskirtis yra tą subjektyvumą sumažinti. Padarę „viską, ką galėjo", pradiniame, neišvengiamai sunkiame etape, archeologai pereina prie matavimo, vertinimo ir lyginimo, ir tada prieina prie socialinio proceso.

Pavyzdžiui, galima būtų teigti, kad viename regione ar periode yra daugiau vienodumo ar įvairovės nei kitame arba kad viename regione rasta archeologinių objektų, kuriuose 20% puodų šukių turi zigzago raštą, o kitame, gretimame regione taip pat yra 20% zigzago raštų, ir tai liudija glaudžius kontaktus, konkurencijos stygių, prekybą ir kt. Tačiau kaip galime būti užtikrinti, kad pirminė tipologija yra teisinga? Kaip ir pavyzdyje su paukščio/elnio piešiniu 32 puslapyje, kaip galime būti tikri, kad zigzagai nėra skirtingi, nors ir atrodo vienodai?

Jeigu norime imtis tokių klausimų, galėtume pradėti nuo puošybos struktūros (trečias skyrius). Ar zigzagai yra tose pačiose to paties tipo puodų vietose, ar jų struktūrinė padėtis yra tokia pat, palyginti su kita puošyba? Tačiau taip pat turėtume susimąstyti, koks yra kultūrinis-istorinis zigzagų (ir kitų ornamentų) puošybos naudojimo kontekstas abiejuose regionuose. Ar, jei pasuktume laiką atgal, galėtume pasakyti, kad zigzagų kilmės ištakos ir tradicijos yra skirtingos? Ar jų asociacijos ir reikšmės buvo skirtingos?

Archeologai, apibrėždami „tipus", turi išnagrinėti istorines bruožų asociacijas, nes tai suteikia galimybę pabandyti

įsiskverbti į subjektyvias jų perteikiamas reikšmes. Tam tikru mastu archeologai tradiciškai, bent jau netiesiogiai, jautriai reaguodavo į tokias aplinkybes. Pavyzdžiui, didesnėje neolito laikotarpio dalyje Šiaurės ir Vakarų Europoje vyrauja tendencija puošti puodus horizontaliai išdėstytais ornamentais prie briaunos ir vertikaliais ornamentais šiek tiek žemiau. Kartais, kaip, pavyzdžiui, būdinga kai kuriems taurės formos indams, šį skirtumą išryškina kontūro pertrūkis tarp puodo kaklelio ir pilvelio. Kalbant apie neolito keramiką ir kategorizuojant jos tipus, galima atsižvelgti į šią specifinę istorinę aplinkybę, į skirtingą viršutinės ir apatinės puošybos zonos traktavimą.

Žinoma, galima būtų tvirtinti, kad tokie skirtumai tarp viršutinės horizontalios ir apatinės vertikalios puošybos yra vien tik iš šalies primesta nuomonė, o neolito laikotarpio individai jų net nebūtų pastebėję. Be abejo, tokia galimybė egzistuos visada, tačiau čia tik noriu parodyti, kad archeologams sekdavosi ir toliau gali sektis atkurti tipologijas, kurios yra artimos tenykštėms percepcijoms (tik reikia visada atminti, kad tos percepcijos būtų buvusios skirtingos, priklausomai nuo socialinių kontekstų ir strategijos). Tokių pastangų sėkmė priklauso nuo visos turimos informacijos apie istorinius kontekstus ir asociacijas tarp bruožų, stilių bei kompozicinių rašto savybių naudojimo, taip pat ir nuo aktyvaus šių bruožų vartojimo socialinėse strategijose rekonstrukcijos.

Taigi vienas iš kontekstinių požiūrių į tipologiją yra gauti kuo daugiau informacijos apie individualių atributų panašumus ir skirtumus prieš kuriant platesnes tipologijas. Šiek tiek kitoks yra požiūris, kai skatinama pripažinti mūsų sukurtų kategorijų sąlygiškumą ir imliau reaguoti į alternatyvias galimybes. Pavyzdžiui, augalų tipologijos, kurias naudoja paleoetnobotanikai, dažniausiai apsiriboja žinomų rūšių sąrašais. Tačiau būtų visai įmanoma klasifikuoti augalų liekanas pagal augalo aukštį, lapų lipnumą, žydėjimo laikotarpį ir taip toliau. Tada galima patikrinti šių įvairiapusiškų klasifikacijų koreliacijas su

kitais kintamaisiais ir pasinaudojus tokiais duomenimis spręsti, kuri tipologija yra tinkamiausia. Galima taikyti panašią procedūrą ir nustatant kaulų, keramikos ar bet kokią kitą tipologiją.

Aptarėme keturias variacijų dimensijas (laiko, erdvės, depozicijos ir tipologijos) ir trumpai paminėjome funkcines variacijas. Galima akcentuoti vieną bendrą mintį. Svarbus kontekstinės istorijos aspektas yra tas, kad ji leidžia pamatyti variacijų dimensijas, esančias „gilesniame" lygmenyje negu dauguma archeologijos lygmenų. Kitaip tariant, panašumų ir skirtumų taip pat ieškoma ir abstrakcijų, kurios sutelkia matomus duomenis tokiais būdais, kurie nėra tiesiogiai pastebimi, atžvilgiu. Pavyzdžiui, abstraktus kultūros ir gamtos priešingumas gali susieti gyvenviečių „gynybos" ar atsiribojimo laipsnį su laukinių ir naminių gyvulių, randamų šiose gyvenvietėse, proporcijomis. Taigi ten, kur kultūros/gamtos dichotomija yra ryškesnė, ribos aplink gyvenvietes (naminio nuo laukinio atskyrimas) gali būti esmingesnės, namai gali būti prabangesni ir netgi keramika gali būti daugiau dekoruota (pažymint maisto produktų „domestikaciją", vykstančią, kai jie parnešami, ruošiami ir vartojami namų aplinkoje). Laukinių žvėrių kaulų, ypač jau prijaukintų veislių laukinių protėvių ar jų ekvivalentų kaulų gyvenvietėse gali ir nebūti. Kai kultūros/gamtos dichotomija tampa mažiau ryški arba kai jos dėmesio centras pasikeičia, visi anksčiau minėti „panašumai" taip pat gali keistis, jeigu hipotezė, kad kultūros/gamtos dichotomija yra relevantiška variantiškumo dimensija, yra teisinga. Tai, kad gyvenviečių ribos, keramikos puošyba ir laukinių bei prijaukintų gyvulių kaulų proporcijos turi kokį nors ryšį, nėra iš karto pastebima. Tačiau pasitelkus „gilią" abstrakciją atskiri, laiko bėgyje kintantys skirtingos informacijos gabalėliai staiga įgyja prasmę.

Relevantiškos variacijų dimensijos

Tikriausiai bet kuriame kultūrinių duomenų komplekse galima rasti begalę panašumų ir skirtumų. Pavyzdžiui, visi viename plote rasti puodai panašūs tuo, kad pagaminti iš molio, tačiau skiriasi tuo, kad smulkios jų puošybos žymės yra šiek tiek skirtingos, arba tuo, kad priemaišų pasiskirstymas nėra identiškas. Kaip atsirinkti relevantiškus panašumus ir skirtumus ir koks yra relevantiškas analizės mastas?

Visų pirma norėčiau pasakyti, kad, mano nuomone, archeologijoje relevantiškos variacijų dimensijos identifikuojamos euristiškai, atrandant tokias variacijos dimensijas (sugrupuotas į laiko, erdvės, depozicijos, tipologines ir pan.), kuriose atsispindi reikšmingi panašumo ir skirtumo modeliai. Pats reikšmingumas dažniausiai apibūdinamas remiantis sutampančių panašumų ir skirtumų, analizuojamų kokios nors teorijos rėmuose, skaičiumi ir kokybe. Svarbus saugiklis, interpretuojant praeities reikšmės turinį, yra galimybė pagrįsti hipotezes apie prasmingas variacijos dimensijas įvairiais skirtingų duomenų aspektais (žr., pavyzdžiui: Deetz 1983, Hall 1983). Pavyzdžiui, jeigu namų orientacija yra simboliškai reikšminga, lyginant ir priešpriešinant namus (žr. anksčiau, p. 75), ar galima tą pačią variacijos dimensiją rasti ir kapų išdėstyme? Archeologai reguliariai naudojasi daugybe būdų ieškodami svarbių koreliacijų, asociacijų ir skirtumų, tačiau nustatytas modelis yra tuo svarbesnis ir įdomesnis, kuo daugiau struktūros elementų sutampa. Kadangi tokio statistiškai reikšmingo modeliavimo apibrėžimas priklauso nuo pasirinktos teorijos, reikia numatyti gaires reikšmingų panašumų ir skirtumų tipų paieškai.

Čia pravartu būtų sugrįžti prie sisteminių ir simbolinių reikšmių skirtumo. Kaip jau buvo anksčiau pažymėta, dauguma archeologijos teorijų ir metodų buvo sukurti sisteminių

procesų srityje. Atsižvelgiant į šį darbą, pripažįstama, kad žaliavos šaltinių įvertinimas yra reikšmingas ir relevantiškas kalbant apie dirbinių, pagamintų iš šių žaliavų, mainus. Aptariant prasimaitinimo ekonomiką, relevantiška ir svarbu išstudijuoti kaulus ir sėklas iš įvairių tarpusavyje funkcionaliai susijusių paminklų. Tačiau tokiose ataskaitose iš karto kyla poreikis atsižvelgti į simbolinės kaulų ir sėklų reikšmės turinį (žr. anksčiau, p. 29), o ši sritis yra daug mažiau nagrinėta ir daug sunkiau apibrėžiama.

Svarstymuose apie simbolinių reikšmių turinį naudojama daug skirtingų teorijų, nuo struktūralizmo ir poststruktūralizmo iki marksizmo ir struktūravimo teorijų, nagrinėjančių ideologiją, valdžią, veiksmą ir reprezentaciją. Tačiau šias teorijas visada galima susieti su tam tikrais konkrečiais panašumais ir skirtumais. Galime pradėti nuo pavyzdžio. Tarkime, mus domina raudonų puodų paplitimo kokio nors archeologijos objekto teritorijoje reikšmė. Kokios variacijos dimensijos yra relevantiškos šio požymio reikšmės nustatymui? Su kuo reikėtų tuos raudonus puodus lyginti, kad identifikuotume panašumus ir skirtumus? Kitame to paties laikotarpio archeologiniame objekte raudonų puodų nėra, tačiau jame yra žalvarinių segių (kurių nerasta pirmajame paminkle). Ar skirtumai tarp puodų ir segių yra relevantiški, norint suprasti puodus? Šis skirtumas būtų relevantiškas tuo atveju, jeigu jis būtų bendresnio istorinės tradicijos tarp abiejų paminklų ar regionų skirtumo dalis, bet kadangi jis egzistuoja savarankiškai, negalime pasakyti, kad segės susijusios su raudonais puodais, jei nėra kokios nors kitos dimensijos, kuria remdamiesi galėtume įvertinti variaciją ir pamatyti reikšmingą modeliavimą. Taigi galime nustatyti, kad raudoni puodai ir segės namuose ir kapuose pasitaiko toje pačioje erdvinėje padėtyje – ir tuomet, vertinant erdvinio išsidėstymo atžvilgiu, tai galėtų būti alternatyvūs tipai; arba galime priešpriešinti raudonus pirmojo paminklo

puodus juodiems antrojo paminklo puodams, segėms, kurios randamos tik juoduose puoduose. Jei tik atrandame dimensiją, kurioje pasitaiko ryškiai sumodeliuoti panašumai ir skirtumai, segės tampa iš tiesų relevantiškos raudonų puodų suvokimui. Mūsų teorijos apie materialinės kultūros „tekstų" veikimo būdą, įskaitant ir struktūrinių opozicijų sąvoką, leidžia apibrėžti statistinį reikšmingumą. Raudonų puodų atveju, jeigu nerandame statistiškai reikšmingo modeliavimo su segėmis, galime pateikti pilną raudonų puodų aprašymą, neatsižvelgdami į seges. Pavyzdyje, kuris pateiktas 158 puslapyje, segės ir sagės yra relevantiškos viena kitos atžvilgiu, nes randamos kaip alternatyvūs aprangos elementai.

Galime paimti dar vieną hipotetinį pavyzdį, 7-ame paveiksle pavaizduotą ornamentiką. Jeigu norime šį puodų dekoravimo ornamentą palyginti su kitų puodų ornamentais ir identifikuoti panašumus bei skirtumus, turime jį kažkaip apibūdinti. Tačiau *a priori* egzistuoja daugybė to paties ornamento apibūdinimo būdų, ir kai kurie iš jų pavaizduoti schemoje. Kokia gi yra ta relevantiška variacijos dimensija, kuria remiantis būtų galima ornamentus apibūdinti ir palyginti? Galima laikytis nuomonės, o dažnai taip ir teigiama, kad archeologai patys savavališkai nusprendžia, kurie apibūdinimai „teisingi". Tačiau taip pat matėme ir tai, kad tame „pačiame" kontekste galima naudoti ir daug kitokios informacijos, kuri padėtų priimti sprendimą. Pavyzdžiui, rombo formos figūros (kaip pavaizduota 7 pav. „f" dalyje), pagamintos iš kalto aukso, gali pasitaikyti kapuose, kur randami ir dekoruoti puodai, ir jas, kaip prestižinį dirbinį, greičiausiai nešiojo vyrai. Tiesą sakant, rombai yra dažnai randami skirtinguose, tačiau reikšminguose kontekstuose toje pačioje kultūroje kaip ir puodai. Statistinių asociacijų duomenys gali paskatinti archeologus padaryti išvadą, kad šiame konkrečiame kontekste „f" apibūdinimas 7-ame pavyzdyje yra „geriausias".

Šiame pavyzdyje galime eiti dar toliau, apibrėžti, kas yra relevantiškas panašumas ar skirtumas – kokioje dimensijoje ir kokiu mastu. Pavyzdžiui, tam tikroje situacijoje palyginimui naudojamo rombo pavidalas gali būti toks deformuotas, kad tiesiog suabejosime jo relevantiškumu, arba tarp lyginamų rombų gali būti toks didelis erdvės ir laiko intervalas, kad nuspręsime, jog vargu ar jie gali būti kokiu nors atžvilgiu relevantiški; jie neturi bendros reikšmės. Be abejo, galime teigti, kad aukso rombai kapuose yra aprangos elementai, kurių depozicinė dimensija yra kitokia nei puodų ir kurių reikšmės dėl šios priežasties yra skirtingos ir nesusijusios. Tokie argumentai turėtų parodyti, kad nėra teoriškai priimtinų dimensijų, kuriose būtų vykęs reikšmingas puodų ir kapų panašumų ir skirtumų modeliavimas.

Taigi galima pasakyti, kad relevantiškas dimensijas įmanoma apibrėžti tik ieškant reikšmingo modeliavimo variacijų dimensijose. Simbolinė objekto reikšmė yra šių skirtingų vidinių nuorodų visumos abstrakcija. Abstrakti objekto reikšmė nustatoma iš jo panašumų ir skirtumų, asociacijų ir kontrastų visumos. Skirtingose variacijų dimensijose specifinės reikšmės gali skirtis ir net prieštarauti viena kita, ir mūsų gebėjimas šį sudėtingumą pripažinti ir suprasti daugiausia priklauso nuo to, kokiomis teorijomis esame apsiginklavę. Nė vienos iš šių procedūrų neįmanoma taikyti, kartu netaikant abstrahavimo ir teorijos. Pastebėti modelį reiškia kartu suteikti jam reikšmę, nes variacijų dimensijas apibūdiname, siedami jas su apranga, spalva, lytimi ir taip toliau. Mūsų tikslas tėra perkelti šį subjektyvumą į atidžius duomenų komplekso nagrinėjimus.

Ornamentas:

Apibūdinimai:

a

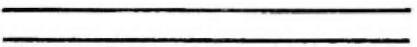

b

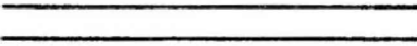
c

d

e

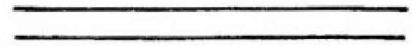

f

g

7 pav.

Konteksto apibrėžimas

Kiekvienas objektas tuo pačiu metu egzistuoja daugelyje relevantiškų dimensijų, taigi tuomet, kai turime duomenų, galima atsekti turtingą asociacijų ir kontrastų tinklą, pamažu artėjant prie reikšmės interpretacijos. Relevantiškų variacijos dimensijų, supančių kurį nors objektą, visuma gali būti identifikuota kaip to objekto kontekstas.

Relevantiškas objekto „x" kontekstas, kuriam norime suteikti prasmę (bet kurio tipo), yra visi tie duomenų aspektai, kurie su „x" susieti tarpusavio ryšiais, prasmingai sumodeliuotais anksčiau aprašytais būdais. Dar tikslesnis archeologinio atributo konteksto apibrėžimas yra *relevantiškos aplinkos visuma,* kur „relevantiška" reiškia reikšmingą sąryšį su objektu – tai yra sąryšį, kuris yra svarbus objekto reikšmei atskleisti. Mes taip pat matėme, kad kontekstą lemia ir užduodamų klausimų pobūdis.

Iš šio konteksto apibrėžimo turėtų būti aišku, kad ribos, atskiriančios panašumų grupę (pavyzdžiui, kultūrinį vienetą), nėra konteksto ribos, kadangi skirtumai *tarp* kultūrinių vienetų gali būti svarbūs objektų, esančių kiekvieno kultūrinio vieneto *viduje,* reikšmei suprasti. Tikriau sakant, konteksto ribos pasireiškia tada, kai pasireiškia svarbių panašumų *ir* skirtumų stoka. Taip pat reikėtų aiškiai pasakyti, kad apibrėžimas akcentuoja objekto svarbumą ir situacijos specifiškumą. „Objektu" gali būti koks nors bruožas, artefaktas, tipas, kultūra ar bet kas kitas, tačiau – skirtingai nei unitarinės kultūros ar tipo sampratoje – kontekstas varijuoja sulig kiekvienu specifinėje padėtyje esančiu objektu ir tomis variacijos dimensijomis, kurios nagrinėjamos, bei klausimais, kurie užduodami. Todėl „kultūros" yra kontekstų komponentai ar aspektai, tačiau jų neapibrėžia.

Interpretuojant simbolines reikšmes, signifikacijos struktūras apibrėžia reikšmingos variacijų dimensijos. Viena iš pagrin-

dinių ir tiesioginių kontekstinio požiūrio įtakos pasekmių yra tai, kad pasidarė nebeįmanoma nagrinėti kurį nors vieną, atskirai paimtą, laisvai apibrėžtą duomenų aspektą (Hall 1977). Pastaruoju metu tyrimų centre atsidūrė, pavyzdžiui, gyvenviečių sistema, arba keramika, arba akmens dirbiniai, arba sėklos, paimti iš archeologinio objekto ar viso regiono, arba net įvairių kultūrų mastu. Tiesa, dabar teigiama, kad dekoruotus puodus galima suprasti vien tik lyginant su kitomis talpomis ir/arba kitais dirbiniais, pagamintais iš molio, ir/arba kitais dekoruotais dirbiniais, kurie visi priklauso tam pačiam kontekstui. Šiame pavyzdyje „talpos", „molis" ar „puošyba" yra variacijų dimensijos, kurių rėmuose ieškoma panašumų ir skirtumų. Laidoseną galima suprasti tik per kontekstinius jos sąryšius su to paties laikotarpio gyvenvietėmis ir ritualais, nesusijusiais su laidojimu (Parker Pearson 1984a, b). Akmeninių dirbinių variaciją galima nagrinėti kaip struktūrinį apsirūpinimo maistu procesą kartu su kaulų ir sėklų variacija. Tyrimų centre atsiduria kontekstas ar, tikriau sakant, kontekstų, būdingų „kultūrai" ar „regionui", serija.

Konteksto rėmuose daiktai turi simbolines reikšmes dėl sąryšių ir kontrastų su kitais, tame pačiame tekste esančiais, daiktais. Tačiau, jeigu viskas turi prasmę tik visa kita ko atžvilgiu, kaip tada apskritai įeiti į kontekstą? Kur pradėti? Su šia problema akivaizdžiai susiduriame pačioje atributų apibrėžimo pradžioje. Norėdami apibūdinti puodą, turime apsispręsti dėl relevantiškų kintamųjų – ar reikėtų vertinti formą, aukštį, suskirstymą į zonas ar motyvą? Kontekstinis atsakymas yra toks, jog šiose variacijos dimensijose ieškome kitų duomenų, kad galėtume identifikuoti relevantiškas dimensijas, kurios sudaro kontekstą. Taigi anksčiau pateiktame pavyzdyje apie rombų ornamentą (p. 60) tyrinėjama „motyvo" dimensija, siekiant identifikuoti panašius motyvus (taip pat ir skirtumus, ir netgi tai, ko nėra, – jeigu aukso rombai randami tik vyrų kapuose, tai mums gali kilti mintis, kad rombai ant puodų yra „vyriški"

simboliai, priešingi „moteriškiems"), ir taip atrandame aukso rombus. Tačiau rombai ant puodų gali reikšti visai kitus dalykus nei rombai ant auksinių aprangos elementų, nes jų kontekstai yra skirtingi, nors jie randami viename mastelyje. Teoriją, kad abi rombų grupės turėjo panašias reikšmes, galime pagrįsti tik radę kitus tarp jų esančio panašumo aspektus (pavyzdžiui, kiti motyvai, naudoti vyriškų drabužių elementuose, taip pat pasitaikantys ir puodų puošyboje). Taigi viskas priklauso nuo viso kito, o specifinių bruožų apibrėžimas priklauso nuo konteksto apibrėžimo, kuris priklauso nuo atributų apibrėžimo!

Atrodo, kad šią problemą nelengva išspręsti, tačiau svarbu kuo nuodugniausiai žinoti *visus* duomenis ir palengva derinti teoriją su duomenimis, per bandymus ir klaidas ieškoti relevantiškų variacijos dimensijų, kryžmiškai sutikrinti su kontekstine informacija ir kt. Be abejo, tokia procedūra reiškia, kad reikšmės interpretavimas yra tuo sėkmingesnis, kuo turtingesnis duomenų tinklas. Naujosios archeologijos laikotarpiu dažnai būdavo netiesiogiai tvirtinama, kad archeologijos plėtotę skatins ne didesnio duomenų kiekio surinkimas, o laimėjimai teorijos srityje. Tokios nuostatos turi savąjį istorinį kontekstą, tuo tarpu kontekstinis požiūris labai priklauso nuo duomenų. Visuose anksčiau aprašytuose pastebėjimuose matėme, kad kiekviena pakopa susijusi su teorija, interpretacija ir subjektyvumu. Tačiau kartu daugiausia dėmesio skiriama to, ką gali „pasakyti" duomenys, interpretacijai, ir kuo glaudžiau susipynęs duomenų tinklas, tuo daugiau galima „perskaityti". Kaip jau anksčiau pastebėta, iš konteksto išimtas objektas yra neįskaitomas; ir kažin ar lengviau perskaityti ant olos sienos nupieštą simbolį, kai tame urve nėra depozitų, kai tame regione nėra depozitų su kitokiais to paties simbolio atvaizdais ant kitų objektų ir kai nėra kapų, kurie turėtų tokių simbolių.

Iš dalies dėl šios priežasties istorinė archeologija yra „lengvesnis" požiūris. Čia duomenys yra glaudžiai susipynę, daug

jų išlikę, ir yra daug gijų, kurias galima atsekti, netgi kai nėra rašytinių tekstų, kurie patys savaime būtų tik dar vienas kontekstas, kuriame galima būtų ieškoti panašumų ir skirtumų. Čia išlieka tos pačios problemos – reikia nustatyti, ar rašytinis kontekstas tiesiogiai susijęs su kitais kontekstais (pavyzdžiui, archeologiniais sluoksniais), ir nuspręsti, ar šių dviejų kontekstų panašumai (rašytinio ir nerašytinio) rodo tas pačias ar skirtingas reikšmes. Tačiau yra daugiau galimybių šiuos klausimus spręsti, nes gausesni duomenys leidžia ieškoti daugiau panašumų ir skirtumų relevantiškų variacijos dimensijų rėmuose.

Priešistorinėje archeologijoje, kuo gilyn į praeitį einame, tuo mažesnis išlikimo koeficientas, tuo sunkiau pagrįsti hipotezes, pasitelkus duomenis. Čia reti archeologiniai objektai su detalia informacija dažnai panaudojami kaip raktas tirti daugeliui mažiau kasinėtų ar blogiau išsilaikusių archeologinių objektų. Daugelyje sričių vargu ar galime pradėti kalbėti apie kontekstinę archeologiją, kol nepavyksta surinkti daugiau duomenų.

Paaiškinimai ir aprašymai

Ar visa tai reiškia, kad praeities aiškinimas tėra paprasčiausiai kuo pilniausias kontekstinių duomenų aprašymas? Žodžių „aprašymas" ir „paaiškinimas" priešpriešinimas padarė archeologijai labai daug žalos: „aprašomasis" tapo vos ne pažeminimo terminu, prikišamu archeologams, kurie nebuvo „mokslininkai". Vis dėlto galima būtų teigti, kad adekvatus paaiškinimas yra ne ką daugiau kaip aprašymas, pateiktas atsakant į klausimą. Pavyzdžiui, atidžiau įsižiūrėkite į toliau pateikiamas klausimų ir paaiškinimų sekas:

1. Kodėl buvo apleistas šis archeologinis objektas?	Todėl, kad pagausėjo gyventojų.

2. Koks tiesioginis ryšys tarp gyventojų pagausėjimo ir to, kad objektas buvo apleistas?	Objektas per daug išaugo.
3. Kodėl „per daug"?	Žmonės nualino aplinką.

Visais atvejais paaiškinimas yra tik paprastas įvykių aprašymas, nors, savaime suprantama, kiekviename atsakyme slypi prielaida, kad jis yra kažkiek relevantiškas, tiesiogiai susijęs su klausimu. Taigi atsakyme į trečią klausimą norima pasakyti, kad žmonės turi gyventi iš vietinės aplinkos. Paaiškinimui naudojamos neišnagrinėtos teorijos, tačiau, jeigu užsispirsime ir toliau kelsime klausimus apie šias teorijas, vėlgi susidursime su aprašymais, konkrečiais arba bendrais:

4. Kodėl reikšminga tai, kad jie išeikvoja aplinką?	Nes žmonės gyvena iš šalia esančių išteklių.
5. Kodėl gi jie negalėtų naudoti toliau esančių išteklių?	Nes išeikvotų per daug energijos.

Todėl kažkuriuo momentu visada galima pertraukti šią klausimų ir atsakymų grandinę ir iškelti kitokį klausimą, teigiant, kad ankstesnis darbas buvo pernelyg aprašomasis. Iš tiesų šioje knygoje, lyginant skirtingus archeologijos požiūrius, dažnai buvo naudojama būtent tokia forma. Siūlomos alternatyvos gali būti tinkamesnės tuo, kad jos platesnės ir atsižvelgia į svarbius faktorius, kurie anksčiau likdavo nepastebėti, ir ta prasme jos gali daugiau paaiškinti, tačiau paaiškinimai tėra tik tolesni aprašymai. Anksčiau pateiktas pavyzdys yra susijęs su gyvenviečių raida, tačiau tą patį galima pasakyti ir apie reikšmių bei tekstų interpretaciją. Simbolinė reikšmė, kurią suteikiame kokiam nors objektui, tėra jo konteksto ir naudojimo aspektų aprašymas. Pavyzdžiui:

6. Kokia yra šios karūnos reikšmė?	Asmuo, kuris ją nešioja, yra karalius.

Taigi daugeliu atžvilgių paaiškinimas *yra aprašymas*, o aprašymas *yra paaiškinimas*. Kontekstinėje archeologijoje būtina nuolat kelti klausimus, kurių paskirtis yra suprasti, ar bendros prielaidos tinka tame konkrečiame kontekste; tai veda prie visapusiško ir detalaus bendro konteksto aprašymo, atsekant visą asociacijų ir kontrastų tinklą. Šis procesas yra niekada nesibaigiantis, nes atrandamos naujos grandys, o senosios įvertinamos iš naujo. Archeologas šiais duomenimis manipuliuoja, prikelia juos gyvenimui lyg kompozitorius, derinantis įvairius orkestro instrumentus savo partitūroje.

Taigi kontekstinė archeologija adekvatų paaiškinimą susieja su išsamiu aprašymu, atsekdama visus gausius veiksnius, turėjusius įtakos kokiam nors bruožui ar objektui. Tokią nuomonę išsako Case (1973), pristatydamas kontekstinę archeologiją. Istorijoje tėra nenutrūkstamas įvykių srautas, ir jokių absoliučių pertraukų, taigi vienintelis pokyčio paaiškinimas yra išbaigta pokyčio ataskaita.

Po visų šiame skyriuje pateiktų svarstymų vargu ar bereikia sakyti, kad išsamus konteksto aprašymas nėra priešinamamas teorijai ir apibendrinimui. Visuose aprašymuose yra teorijos, reikšmės, subjektyvumo, apibendrinimo ir istorinės vaizduotės. Todėl archeologas labiau primena kompozitorių, o ne dirigentą. Apibendrinimai ir universalūs dėsniai gali būti galutinis detalių mūsų ataskaitų tikslas, tačiau iš pat pradžių mūsų, kaip mokslininkų, o ne kaip muzikų ar menininkų, uždavinys turi būti iškelti klausimą, ar teorijos, apibendrinimai ir vaizduotės įžvalgos iš tiesų turi tą reikšmę, kokią mes manome juos turėjus istoriniuose praeities kontekstuose. Kontekstinė archeologija klausimą susieja su duomenimis tokiu būdu, kuris yra kontroliuojamas, kurį lemia keletas bendrų principų, reguliuojančių tai, kaip skaitome tekstus, tačiau net

ir šie bendri principai turi būti atviri kritikai. Mes privalome neatmesti galimybės, kad praeityje egzistavusios visuomenės galėjo turėti specifines ir unikalias kultūros formacijas, kurias sunku tiksliai apibūdinti standartinėmis mūsų kategorijomis ir terminais, kilusiais iš, pavyzdžiui, Marxo, Weberio ar Foucault'o darbų.

Čia reikėtų pakomentuoti etnografinės analogijos naudojimą archeologijoje. Viename lygmenyje etnografinės žinios tiesiog papildo istorinę vaizduotę, sužadina naujas perspektyvas ir alternatyvias teorijas. Tačiau paprastai analogijos terminas reiškia žymiai daugiau: praeitis interpretuojama remiantis dabartimi, nes tarp jų yra kažkas panašaus. Informacija perkeliama iš dabarties į praeitį dėl pastebimų panašumų. Ši procedūra tėra dar vienas jau aprašyto bendro požiūrio pavyzdys. Jeigu norime naudoti analogijas, visų pirma turime įvertinti kontekstų panašumus ir skirtumus (Wylie 1985; Hodder 1982d). Lyginant dabartinę visuomenę su kokia nors praeities visuomene, taikomos panašios procedūros, kaip ir lyginant du praeityje egzistavusius kaimyninius archeologinius objektus ar kultūras. Abiem atvejais tai yra dviejų kontekstų panašumų ir skirtumų įvertinimo ir įžvelgimo, ar galima perkelti informaciją iš vieno konteksto į kitą, klausimas.

Abiem atvejais pagrindinė problema yra nuspręsti, ar panašumai ir skirtumai tarp tų dviejų kontekstų yra tiesiogiai vienas su kitu susiję; todėl archeologai labiau pasitiki tiesioginėmis istorinėmis analogijomis, kur erdvinis kontekstas yra pastovus, o laiko pertrūkis visai nežymus. Ten, kur nustatomos analogijos tarp skirtingų kultūrų, pasidaro problemiška rasti relevantiškų variacijos dimensijų, kuriose galima būtų nagrinėti panašumus ir skirtumus, tačiau tais atvejais, kai atstumo ir laiko intervalai yra dideli ir kai lyginamos visuomenės, esančios labai skirtingoje socialinėje ir ekonominėje aplinkoje, sunku suprasti, ar sąryšiai, kurie yra relevantiški šiandien, buvo lygiai taip pat relevantiški ir praeityje. Pavyzdžiui, gyvenvietės

dydis šiandien gali būti tiesiogiai susijęs su gyventojų skaičiumi, tačiau ne taip paprasta pasakyti, ar taip buvo ir praeityje. Taigi tendencija yra tokia, kad analogijos priklauso nuo bendrų teorijų, kuriose galima rasti relevantiškų argumentų. Kontekstinės archeologijos uždavinys yra kritiškai žiūrėti į tokias bendras, skirtingoms kultūroms taikomas teorijas ir visapusiškiau nagrinėti jų kontekstus, tiek dabarties, tiek praeities. Jeigu nebūtų bendrų teorijų, keltume mažiau klausimų apie praeitį ir gautume mažiau atsakymų. Jei ne kontekstinis požiūris, dabartis ir praeitis būtų redukuotos iki tariamo vienodumo.

Kritinės hermeneutikos link

Šiame skyriuje sudariau įspūdį, kad kontekstinis požiūris susijęs su nuosekliu interpretacijos formavimu iš panašumų ir skirtumų, slypinčių duomenyse. Tačiau į šią nuomonę aš vis intensyviau įterpdavau alternatyvią poziciją, kad net ir panašumų bei skirtumų ir reliatyvių variacijos dimensijų identifikavimas priklauso nuo teorijos. Tiesą sakant, kontekstinei analizei yra būdingas judėjimas atgal ir pirmyn tarp teorijos ir duomenų bei įvairių teorijų išbandymas tikrinant, kuri geriausiai tinka turimiems duomenims.

Čia aprašyta kontekstinė metodologija panaši į Collingwoodo požiūrį, bendrais bruožais paminėtą penktame skyriuje. Abiem atvejais manoma, kad teorijos „tikrinimas" pagal duomenis yra netikslus archeologinės interpretacijos apibūdinimas, kadangi teorija ir duomenys iš dalies vienas nuo kito priklauso. Kita vertus, abiem atvejais sutinkama, kad teoriją galima tiksliai įvertinti duomenų atžvilgiu ir nustatyti, jog kai kurios teorijos geriau dera prie duomenų nei kitos.

Nuo Collingwoodo ir Dilthey laikų hermeneutikos supratime įvyko reikšmingų permainų, ir archeologijoje prasidėjo

dabartinės diskusijos apie hermeneutiką (pavyzdžiui, Shanks and Tilley 1987a; Hodder 1990b). Hermeneutika yra mokslas apie interpretaciją, tradiciškai taikomas ieškant tikrųjų, bet užslėptų šventų tekstų, ypač Evangelijos, reikšmių, bet nemažai autorių nuo Schleiermacherio, Dilthey ir Heideggerio iki Gadamerio ir Ricoeur suteikė jam bendresnę ir šiuolaikiškesnę prasmę. Hermeneutika pasaulį supranta ne kaip fizinę sistemą, o kaip žmogaus minties ir veiksmo objektą.

Taigi pagrindinė hermeneutikos taisyklė (Gadamer 1975, p. 258), kaip ir kontekstinėje archeologijoje, yra ta, kad bet kurią detalę, kaip, pavyzdžiui, objektą ar žodį, turime suprasti visumos požiūriu, o visumą – kiekvienos detalės požiūriu. Interpretuodami einame atgal ir pirmyn, nuo dalies iki visumos, kol pasiekiame detalių ir visumos harmoniją. Taip pavyksta suprasti ir situacijos reikšmes. Šį procesą Collingwoodas aprašė kaip būdą koherentiškumui ir atitikimui pasiekti. Reikėtų dar kartą pabrėžti – ir apie tai kalba Gadameris (1975, 1981), kritikuodamas Collingwoodą, – kad interpretuojamos reikšmės neapsiriboja praeities veikiančiųjų asmenų planais ir ketinimais (taip pat žr.: Ricoeur 1971). Kur kas svarbiau identifikuoti platų istorinių reikšmių kontekstą (socialinį, ekonominį, kultūrinį, technologinį ir kt.), kuriame susiformuoja veikiančiųjų asmenų subjektyvumai.

Visumos idėją reikia susieti su perspektyva arba užduodamais klausimais. Hermeneutikos mokslas pripažįsta, kad žmonijos pasaulį galime suprasti tik keldami apie jį klausimus. Be klausimo, niekas neturi jokios reikšmės. Interpretacija apima klausimo ir atsakymo logiką. Kaip dar bus parodyta vėliau, būtent klausimo ir atsakymo procesas aktyvuoja dalies–visumos įžvalgą. Klausimai ir atsakymai tęsiasi nesibaigiančia spirale, kadangi kiekvienas klausimas tikisi atsakymo, o kiekvienas atsakymas parengia ir suformuluoja naują klausimą. Bet turiu dar kartą pakartoti, kad daugelis autorių, pavyzdžiui, Gadameris, kritikuoja Collingwoodo poziciją klausimų

ir atsakymų proceso atžvilgiu, nes jos laikantis nepavyksta pakankamai gerai išnagrinėti praeities ir dabarties ryšio. Tokiai pozicijai nepavyksta rasti tikrosios interpretacijos vietos, susieti jos su istorija.

Kiekvieną klausimą sąlygoja už jo slypintis interesas, ir kiekvienas klausimas „iš anksto susiformuoja" tam tikrą atsakymą. Todėl praeities interpretacija yra įsprausta į klausimų ir atsakymų procedūrą, kurios šaknys yra dabartyje. Tokios situacijos pasekmė yra „hermeneutikos ciklas", kuriame neįmanoma jokia interpretacija, kol neprasideda interpretacija. Tai nėra užburtas ratas tuo požiūriu, kad galima kelti įvairių klausimų ir parodyti, jog kai kurie iš jų labiau susiję su turimais faktais nei kiti. Klausimų ir atsakymų ciklas atveda prie naujų klausimų ir naujo savęs suvokimo ko nors kitko (praeities) atžvilgiu.

Vis dėlto iš šio pasakojimo gali pasirodyti, kad objektą reikia suprasti per jo paties laikmečio prizmę ir kartu per mūsų pasaulio prizmę. Atrodytų, kad objektą reikia suprasti dviejų skirtingų „visumų" ar „kontekstų", „jų" ir „mūsų" požiūriu. Gadamerio (1975, p. 269) nuostata, tolygi mano svarstymams apie kontekstą, yra jo horizonto sąvoka – viskas, kas atrodo relevantiška iš tam tikros perspektyvos, iškelia tam tikrus klausimus. Kaip galima adekvačiai susieti abu hermeneutinius ciklus, praeities ir dabarties, tiek su galutinėmis konteksto ribomis, tiek su uždarais horizontais?

Gadameris (1975, p. 271) šią problemą sprendžia paprastai – jis teigia, kad tiek kontekstai, tiek horizontai nuolatos keičiasi tiems, kurie juose gyvena ir juos konstruoja. Atsakymas į klausimą iš karto pakeičia perspektyvą ir horizontą. Tie du kontekstai nuolatos juda vienas kito atžvilgiu, nes atsakymas į klausimą apie tą „kitą" veda prie naujo savęs suvokimo ir naujų klausimų. Iš tikrųjų, žiūrint iš dabarties perspektyvos, tėra vienas horizontas. Tai, ką daro interpretuotojas, yra bandymas surasti tokį universalumą, kuris nustelbtų ir „mūsų", ir tų „kitų" ypatingumą. Mėginama tai padaryti ties horizontų

susiliejimo linija. Tačiau mokslinis procesas apima ir bandymą šiuos du horizontus ar kontekstus kuo geriau ir kartu kuo kritiškiau atskirti.

Tik kalbėdamiesi vienas su kitu apie tokių susiliejimų sėkmę ar nesėkmę, sužinome apie save kažką nauja ir tuomet praeitis įneša savo indėlį į dabartį. Aš palaikyčiau kritinę hermeneutiką (Thompson 1981), kurioje interpretacijos yra istoriškai išdėstytos praeityje ir dabartyje. Tačiau galutinis rezultatas nėra sekinantis reliatyvizmas, žiūrintis į praeitį taip, lyg ji daugiausia būtų sukonstruota dabartyje. Aš nepritariu nuomonei, kad archeologiniai duomenys tėra mūsų hipotezėms „besipriešinančios struktūros" (Shanks and Tilley 1987a, p. 104). Priešingai, bandymas susilieti su kažkuo kitu, jei tik tai daroma kritiškai ir suvokiant skirtumą bei kontekstualumą, keičia mūsų patirtį ir kartu keičia mūsų perspektyvą. Kaip jau pažymėta anksčiau, hermeneutinis ciklas nėra užburtas ratas. Jis nenutrūkstamai ir dialektiškai juda, vykstant klausimų ir atsakymų procesui, ir būtent šiame judėjime praeitis ir dabartis, objektas ir subjektas susilieja ir vėl išsiskiria.

Aš manau, kad anksčiau pateiktas hermeneutikos apibūdinimas, dvigubo konteksto panaudojimas, rodo, ką archeologai gali nuveikti interpretuodami praeitį. Aš supaprastinau šį procesą, tačiau manau, kad man pavyko aprašyti esminius, pagrindinius jo bruožus. Mes galime tik kuo geriau ir kritiškiau prisiderinti ir atsirinkti tas teorijas, kurios, mūsų manymu, geriausiai tinka. Mes turime pripažinti kontekstinės analizės tikslumą ir objektyvumą ir pripažinti tą faktą, kad mūsų interpretacijos tėra trumpos akimirkos nenutrūkstamoje mokymosi ir socialinės praktikos tėkmėje.

Išvados

Šiame skyriuje pateiktoje diskusijoje buvo akcentuojami kontekstų identifikavimo ir nagrinėjimo metodai, taikomi reikšmei interpretuoti. Pažymėta, kad galima ieškoti įvairių reikšmės tipų, nuo socialinių ir ekonominių sąryšių struktūrinių procesų iki simbolinių kodų struktūrinių turinių. Tuo atveju, jei šie du svarbiausi reikšmės tipai remiasi kontekstine analize, juos pačius galime vadinti kontekstiniais (daugiau diskusijų apie kontekstinius metodus ir jų taikymą rasite straipsniuose: Hodder 1987a; Parkington 1989).

Pirmasis kontekstinės reikšmės tipas liečia veiksmo aplinkos, technologijos ir elgsenos kontekstą. Objekto supratimas ateina nustatant jo vietą didesnės funkcionuojančios visumos atžvilgiu. Procesinėje ir marksistinėje archeologijoje vyravo tendencija sutelkti visą dėmesį į didesnius šio konteksto tipo mastelius, tačiau ne mažiau svarbu apimti ir situacijos požiūriu racionalaus veiksmo kiekvienos akimirkos kontekstą.

Antra, galima manyti, kad kontekstas reiškia „su tekstu"; tuomet šis žodis įvestų analogiją tarp kontekstinių materialinės kultūros bruožų reikšmių ir rašytinės kalbos žodžių reikšmių. Argumentuojama tuo, kad objektai yra nebylūs tik tada, kai ištraukiami iš savo „tekstų"; tačiau faktiškai dauguma archeologinių objektų iš esmės turi savo vietą erdvėje ir laike bei kitų archeologinių objektų atžvilgiu. Norint reikšmės turinį interpretuoti, šį tarpusavio ryšių tinklą galima „perskaityti" pasitelkus kruopščią analizę, kaip kad buvo rašoma šiame skyriuje. Be abejo, mes galime klaidingai perskaityti medžiagą, tačiau neteisingas kalbos supratimas nereiškia, kad objektai turi likti nebylūs.

Nagrinėjant materialinę kultūrą ir jos dvilypį vaidmenį – objekto ir ženklo, ar simbolio – labiau tinka „teksto", o ne kalbos sąvoka. Daugumoje struktūralizmo pritaikymo archeologijoje atvejų materialus ženklas turi reikšmę tik todėl, kad jis

yra panašus į kitus materialius ženklus arba jiems priešingas kokiame nors abstrakčiame kode arba struktūroje, kaip kad žodžiai turi reikšmę kalboje. Kita vertus, Ricoeur (1971) teigia, kad apie žmonių veiklą geriausia kalbėti remiantis tekstu, o ne kalba (Hodder 1989a; Moore 1990). Tekstas yra konkretus produktas, surašytas kokiu nors tikslu. Tai yra diskurso – tam tikroje situacijoje vykstančio bendravimo – produktas (Barrett 1987). Teksto reikšmės atsiranda iš abstrakčių principų kontekstualizacijos kasdienio gyvenimo praktinėje veikloje. Reikšmės gali nutolti nuo teksto „autoriaus" intencijų ir labai priklausyti nuo to konteksto, kuriame tekstas yra „skaitomas". Labai dažnai materialios kultūros reikšmė priklauso ir nuo vartosenos konteksto, o ne vien tik nuo gamybos konteksto ar „autoriaus". Materialinės kultūros reikšmės net labiau nei rašytinis tekstas įkūnija pragmatinius ir funkcinius uždavinius. Taigi, kaip įrodinėjama šios knygos puslapiuose, tekstas yra tinkamesnė metafora nei kalba dvilypei materialinės kultūros (kaip technologinio ir funkcinio objekto ir kaip ženklo) prigimčiai apibūdinti.

Šie du kontekstinės reikšmės tipai turi bendrą savybę, kuri randama ir kitais šio termino vartojimo archeologijoje atvejais (žr. p. 150–151). Visais atvejais jo vartojimas byloja apie didesnį susidomėjimą tam tikrais konkrečiais duomenimis nei bendra teorija. Be jokios abejonės, vienas iš šios knygos tikslų ir yra parodyti, kad bendrus terminus ir teorijas reikia geriau pagrįsti konkrečiame tyrinėjimų kontekste. Tačiau „kontekstualizmas" ir „partikuliarizmas" nėra tolygūs. Pastarasis terminas archeologijoje buvo pradėtas sieti su atsisakymu domėtis bendra teorija apskritai arba su tokio dėmesio stoka. Kontekstinėje archeologijoje ir toliau pripažįstamas bendros teorijos ir teoretinės archeologijos būtinumas, tačiau labiau reikalaujama glaudžiau susieti teoriją ir duomenis, nustatyti jų vietą vienas kito atžvilgiu ir akcentuoti ne tik indukcines, bet ir dedukcines procedūras.

Kontekstinė archeologija apima kontekstinių duomenų studijavimą taikant kontekstinius analizės metodus, kurio tikslas yra atrasti minėtus du kontekstinės reikšmės tipus, apibūdintus kalbant apie bendrąją teoriją. Tačiau šioje knygoje ne kartą buvo pastebėta, kad kalbant apie kontekstinę archeologiją būtina retkarčiais atsižvelgti ir į kitokį konteksto tipą – specifinius pačių archeologų kontekstus. Atrodo, kad šis pastarasis konteksto tipas yra susijęs su kitais tipais tokiais tvirtais ryšiais, kurių jau nebeįmanoma ignoruoti. Apie archeologo kontekstą, kaip apie vieną iš daugelio labai paplitusių pokyčių archeologijoje, kurį galima pavadinti postprocesine archeologija, diskutuojama kitame skyriuje.

8. POSTPROCESINĖ ARCHEOLOGIJA

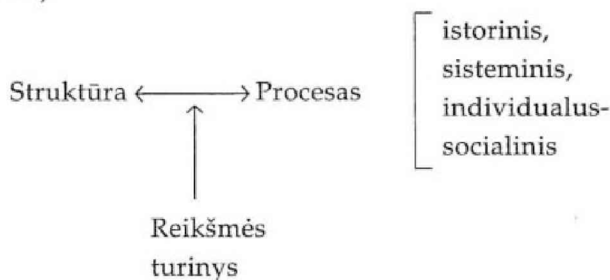
Procesų archeologija įnešė svarų indėlį į archeologijos teoriją, iškeldama mintį, kad kultūra yra adaptyvi, ir pritaikydama sistemų teoriją, informacijos mainų teoriją ir daugybę kitų bendrų teorijų. Daugelis šių idėjų vienokiu ar kitokiu pavidalu archeologijoje egzistavo jau ankstesniuose požiūriuose, ir šio tęstinumo mastas bus nagrinėjamas kituose puslapiuose. Tačiau turbūt svarbiausias Naujosios archeologijos indėlis yra metodologinis (Meltzer 1979; Moore and Keene 1983, p. 4). Archeologai pradėjo skirti daugiau dėmesio tokioms problemoms kaip išvadų darymas, pavyzdžių atrinkimas ir tyrinėjimų planavimas. Pradėta dažniau taikyti kiekybines ir statistines metodikas; buvo kvestionuojamos ir aiškinamos procedūros. Kontekstinė archeologija – tai bandymas toliau plėtoti archeologijos metodologiją.

Nuo septintojo dešimtmečio pradžios teorijos srityje įvyko nemažai pokyčių, kurie, mano nuomone, parodo pirminės procesų archeologijos pozicijos, kurią atspindi ankstyvieji Binfordo (1962; 1965) ir Flannery (1967) darbai, raidos eigą. Platesnės diskusijos ir marksizmo bei struktūralizmo taikymas jau savaime reiškia pokytį. Šiame skyriuje norėčiau apibendrinti pagrindinius šioje knygoje pateiktus argumentus, liečiančius besiformuojančio reiškinio, kurį galėtume pavadinti postprocesine archeologijos teorijos faze, ypatybes. Trys būdingiausios jos

ypatybės – tai archeologijoje nustatytų dichotomijų suskaidymas į dichotomijas tarp individo ir normos, struktūros ir proceso, idealaus ir materialaus. Be to, nagrinėjama ir ketvirtoji, subjekto ir objekto, dichotomija.

Normos ir variantiškumas

Šioje knygoje nuolat pažymima, kad dauguma dabartinių archeologinių teorijų, nesvarbu, kokio atspalvio jos būtų, išsaugojo normatyvinį komponentą ta prasme, kad jų paaiškinimai remiasi prielaidomis apie bendrai priimtas idėjas ir elgsenos taisykles. Vieninteliai atvejai, kai susidūrėme su adekvačiais individualių variacijų ir suvokimo aprašymais, buvo studijos, paremtos moderniomis socialinio vyksmo ir praktikos teorijomis (ketvirtas skyrius) ir Collingwoodo darbai (penktas skyrius).

8 pav. Postprocesinės archeologijos sfera

Šis atradimas tiesogiai prieštarauja tradiciškai priimtam Naujosios archeologijos tikslui – nagrinėti variantiškumą. Be abejo, kai kuriuose iš paskutiniųjų Binfordo darbų (plg.: 1984) tikslingos, situacinės elgsenos sąvoka iškeliama į pirmą planą. Kaip jau buvo pažymėta antrame skyriuje, archeologiniuose darbuose, kuriuose tyrinėjama ideologija ir simbolinės reikšmės, į

tokius klausimus nebuvo kreipiama jokio dėmesio. Net ir Binfordo studijose individus saisto universalios taisyklės, kurioms „rūpi", ką individai darys, „jeigu kitos aplinkybės bus tokios pačios". Binfordas nesigilina į prasmės pripildytą procesą, ir todėl individų galimybės kurti pokyčius ir kurti savo kultūrą, kaip aktyvų socialinį procesą, yra sumažinamos iki minimumo.

Normos ir taisyklės iš tiesų egzistuoja. Čia tik įrodinėjama, kad, norint visapusiškai įvertinti kaitą, naujoves ir aktyvų individą, reikia atidžiau nagrinėti normų, taisyklių ir individų tarpusavio ryšius. Kasdienio gyvenimo praktikoje „kiti dalykai" niekados nebūna „tokie patys". Visada būtina racionaliai improvizuoti ir kartu, laikantis normų ir taisyklių, keisti jas procese. Šioje knygoje tokie klausimai svarstomi individo ir visuomenės bei praktikos ir struktūros tarpusavio ryšių kontekste.

Taigi pirma naujovė, randama postprocesinėje fazėje, yra ta, kad čia prasidėjo adekvatus individų veikimo visuomenėse būdų nagrinėjimas, pavadintas „procesu". Pavyzdžiui, būtina sukurti tokius požiūrius į tipologiją, kad mažiau rūpėtų, kaip nustatyti „tipus", ir labiau rūpėtų, kaip aprašyti daugiamates išorines variantiškumo puses, kurios parodytų, kaip, priklausomai nuo konteksto, „tipai" įvairuoja. Apskritai archeologai linkę įsprausti turimą medžiagą į stilius, kultūras, sistemas, struktūras ir paprastai ignoruoja „atsitiktinę" individualaus variantiškumo kakofoniją. Leacho (1954) mintis, kad įvairios raidos stadijos gali būti bendrõs giluminės struktūros išraiška, yra labai svarbi archeologams, kurie buvo linkę variantiškumo nepaisyti: pavyzdžiui, labai mažai tyrinėta, kaip vieno regiono atskiri archeologiniai objektai gali pereiti panašias trajektorijas skirtingu, tik iš dalies sutampančiu metu (tačiau žr.: Frankenstein and Rowlands 1978).

Dėmesys variantiškumui yra ypač svarbus, kalbant apie socialinę ir kultūrinę kaitą. Pavyzdžiui, gali išaiškėti, kad tam tikroje vietovėje dauguma individualaus variantiškumo atvejų buvo įmanomi tik tokioje srityje, kuri buvo už tiesioginės

dominuojančių grupių kontrolės ribų. Kaip pavyzdį galima prisiminti įvairius dekoruotus kalabašus, aprašytus šeštame skyriuje. Socialinė kaita dažnai gali atsirasti ir išsiplėtoti iš gebėjimo padaryti ką nors nauja periferinėje srityje, ir vėlgi Baringo kalabašai yra tokios laiko bėgyje įvykusios transformacijos pavyzdys.

Variantiškumo pripažinimo istorinių reikšmių turinio rekonstrukcijose dėl individualaus suvokimo įvyko keistas posūkis. Septintame skyriuje aš kalbėjau apie reikšmės turinį ir apie tai, kaip jį surasti kontekstinės archeologijos rėmuose, tačiau aš taip pat parodžiau, kad praeityje neegzistuoja tik *viena* reikšmė. Tas pats objektas skirtingose variantiškumo dimensijose ir skirtingose perspektyvose gali turėti skirtingas ar net priešingas reikšmes. Etnografai pernelyg dažnai mano, kad yra kažkoks vienas patikimas reikšmės paaiškinimas, kurį galima atrasti. Be jokios abejonės, reikia atsižvelgti į skirtingas skirtingų visuomenės interesų grupių perspektyvas (ketvirtas skyrius), tačiau problema yra kur kas gilesnė. Jeigu materialinė kultūra yra „tekstas", tai ir praeityje galėjo egzistuoti jo skaitymo daugialypiškumas. Kaip pavyzdį čia galima paminėti, kad britų visuomenė įžiūri labai įvairias pankų naudojamų segamųjų žiogelių reikšmes. Man atrodė (Hodder 1982d), kad individai sukuria verbalinį tokių daiktų naudojimo pagrindą, tačiau tas verbalinis pagrindas nėra nei „teisingas", nei „neteisingas" – visi pagrindai yra teksto interpretacijos skirtinguose verbaliniuose kontekstuose ir skirtinguose socialiniuose kontekstuose. Toks pat įspūdis man ne kartą kilo ir Baringe. Atrodė, kad individai kuria verbalines daiktų reikšmes tiesiog kalbėdami su manimi ir kad prieštaringi bei skirtingi jų atsakymai tėra gudrus socialinis manevras.

Pasak Drummond (1983), reikšmės interpretacija nėra „teisingo supratimo" reikalas. „Ar iš tiesų kai kurie žmonės, pasinaudodami išskirtine galimybe gauti informacijos, dėl pranašesnio intelekto, atkaklumo ar dar ko nors gali *teisingai suprasti*, sužinoti įvykio reikšmę, kai tuo tarpu kiti, ne tokie talentingi

ar ne tokie darbštūs, supranta tik visos tos istorijos dalį ir todėl daro klaidingas interpretacijas?" (ten pat, p. 193). Drummond teigia, kad faktiškai ta būtis, kurią mes vadiname „kultūra", iš tiesų yra „klausimų ir paviršutiniškų atsakymų serija, o ne atsakymų receptų rinkinys" (ten pat, p. 171). Kultūrinė realybė yra kintantis įvairių perspektyvų asortimentas, ir kai žiūrime į jį kaip į visumą, negalime atrasti vienintelės „tikros" įvykių versijos. Analitiko užduotis yra identifikuoti tas iš dalies sutampančias, o dažnai ir prieštaringas versijas ir suprasti jų tarpusavio ryšius. Tokių holistinių sąvokų kaip kultūra, visuomenė ir kilmė suskaidymas į fragmentus ir reikšmės išsklaidymas žymiklių virtinių pagrindu (p. 70) yra svarbiausia daugumos poststruktūralistinės archeologijos studijų varomoji jėga (pavyzdžiui: Tilley 1990a; Bapty and Yates 1990). Daugelis poststruktūralizmo kritikų akcentuoja skirtingas praeitis, kurias atgaminame dabartyje, ir nuomonių, dėl kurių reikėtų diskutuoti, pliuralizmą. Prie šios minties aš dar sugrįšiu, o kol kas galėtume sutelkti dėmesį į praeities visuomenėse slypinčių reikšmių pliuralizmą. Iš pirmo žvilgsnio ta nuostata, kad kultūra yra heterogeninis iš dalies sutampančių, konfliktuojančių interpretacijų ir šių interpretacijų reprezentacijų nenutrūkstančioje judėjimo ir variacijos spiralėje montažas, archeologus trikdo. Jeigu archeologams sunku interpretuoti *bet kokią* praeities reikšmę, kaip gali būti įmanoma priartėti prie tokio reikšmės kompleksiškumo? Tačiau potenciālios tokios įžvalgos galimybės iš tikrųjų yra labai didelės. Archeologams nebereikia sprausti duomenų į griežtai apribotas kategorijas, o daugialypių, iš dalies sutampančių reikšmės dimensijų galima ieškoti naudojantis kontekstine metodologija. Galima drąsiai pripažinti *tikrąjį* archeologinių duomenų kompleksiškumą. Pavyzdį, iliustruojantį, kaip, interpretuodamos materialinę kultūrą, skirtingos grupės skirtingais praeities periodais gali matyti skirtingas reikšmes, pateikia Greene (1987).

Turbūt dar svarbesnis yra ketvirtame skyriuje aprašytas ryšys tarp teksto interpretacijų variantiškumo ir diskusijų apie valdžią. Potencialios individų galimybės „matyti" daiktus iš skirtingų ir prieštaringų perspektyvų teoriškai gali būti beveik neribotos. Kaipgi tada suinteresuotos visuomenės grupės kontroliuoja reikšmę? Galima naudoti tokias strategijas, kurios nurodo įvykių ir jų reikšmių vietą gamtoje, taigi pateikia juos kaip „natūralius" arba atranda jų vietą praeityje, ir tada jie atrodo neišvengiami. Apskritai kalbant, materialinė kultūra turi daug būdingų aspektų, kurie rodo, kad ji gali vaidinti pagrindinį vaidmenį reikšmių variacijų kontrolėje. Ypatingas aspektas yra toks, kad ji ilgaamžė ir konkreti. Bandant „fiksuoti" reikšmes, galima naudoti visas materialinės kultūros plėtros dimensijas, aptartas skyriuje „Kontekstinė archeologija" – visas asociacijas, kontrastus, erdvės ir laiko ritmiškumą ir taip toliau. Beveik visą, o gal net ir visą, materialinės kultūros produkavimą galima apibūdinti kaip procesą, kuriame skirtingos interesų grupės ir individai stengiasi suformuoti autoritetingas ar nusistovėjusias reikšmes konfliktuojančių interesų atžvilgiu ir įgimtõs individų savybės kurti savas, besikeičiančias, laisvas schemas akivaizdoje.

Reikšmių „fiksavimas" gali būti geriausiai matomas kontrolės centruose ir viešuose ritualuose. Čia gali susidurti įvairios kultūros sritys, priešiškos gijos, ir čia galima atkurti dominuojančias struktūras. Šią mintį turbūt geriau galėtų paaiškinti nedidelis pavyzdys iš šiandieninio pasaulio apie perspektyvos ir kontrolės tarpusavio ryšį. Vaikščiodami po didelį, taisyklingą parką, dažnai jaučiame, kad egzistuoja kažkoks stambesnio masto parko planas. Mums prieš akis šmėkščioja tik ilgos medžių, krūmų eilės, statulos, pievelės, tvenkiniai. Daug kur parke yra uždrausta vaikščioti, todėl individualus bendro plano supratimas yra nepilnas ir asmeniškas ir priklauso nuo to, kokį maršrutą pasirinkome pasivaikščiojimui po parką. Daugelis taisyklingų parkų, iškylančių mano atmintyje, suplanuoti

aplink didelį namą, kuris yra pastatytas arba aukščiau, arba parko centre, iš kurio eina radialinės alėjos. Ir tik iš čia, iš kontrolės centro, galima pamatyti visą organizacinę struktūrą. Žiūrint iš centro, bendra schema staiga įgyja prasmę, o individualios sampratos randa vietą savo kontekste – centro sukonstruotame kontekste.

Galima teigti, kad visi kultūros produkavimo aspektai, nuo erdvės panaudojimo, kaip anksčiau pateiktame pavyzdyje, iki puodų ir metalinių dirbinių stilių, vaidina tam tikrą vaidmenį individų ir suinteresuotų visuomenės grupių, ar tai būtų vaikas, ar motina, tėvas, vadas ar eilinis, derybose ir reikšmės „fiksavime". Archeologai, užuot išvedinėję normas ir sistemas, mėgindami nustatyti apibrėžtas esybes, galėtų panaudoti savo medžiagą nenutrūkstamam interpretacijos ir reinterpretacijos proceso nagrinėjimui intereso, kuris pats yra įvykių interpretacija, atžvilgiu.

Taigi postprocesinė archeologija pirmą kartą archeologijos istorijoje bando pradėti adekvačią diskusiją apie procesinį individo ir socialinės normos sąryšį. Tačiau dar įdomiau yra tai, kad ji pirmą kartą pasiūlo kažką daugiau nei procesas.

Procesas ir struktūra

Anksčiau archeologams rūpėjo du pagrindiniai procesų tipai – istoriniai procesai (tokie kaip difuzija, migracija, konvergencija, divergencija) ir adaptaciniai procesai (gyventojų gausėjimas, išteklių utilizacija, socialinis kompleksiškumas, prekyba ir kt.). Nors, pavyzdžiui, Grahame Clarko ir Gordono Childe darbas rodo, kad archeologijoje abu procesų tipai buvo gana ilgai nagrinėjami, tik septinto ir aštunto dešimtmečių procesinė archeologija pradėjo kreipti daugiausia dėmesio į pastarąją formą.

Iš esmės abu proceso tipai yra labai panašūs. Jeigu kultūra keičiasi, galime teigti, kad taip yra dėl difuzijos proceso arba dėl procesų, susijusių su gyventojų gausėjimu ir aplinkos sąlygų pablogėjimu. Be abejo, kaip jau buvo pažymėta pirmoje šio skyriaus dalyje, galėtume ginčytis, ar difuzija yra iš tiesų adekvatus paaiškinimas, ir lygiai taip pat galėtume ginčytis, ar bet koks kitas procesinis vertinimas yra adekvatus. Tačiau argumentų pobūdis visuomet toks pat – akivaizdus įvykis priežastiniais ryšiais susiejamas su akivaizdžiu įvykiu. Pozityvistinė Naujoji archeologija galėjo susiformuoti tik nagrinėjant šių įvykių tarpusavio ryšius, koreliacijas ir kovariacijas.

Nuostata, kad už istorinių ir adaptacinių procesų galėtų slypėti struktūros bei esamybių ir nesamybių kodai, tiesiog negali normaliai egzistuoti empirizme ir pozityvizme, kurie dominavo archeologijoje nuo pat jos pradžios. Šia prasme postprocesinė archeologija, tiek, kiek struktūralizmo ir marksizmo ji inkorporuoja, yra pats radikaliausias iš kada nors įvykusių lūžių.

Pavojinga kalbėti apie „struktūrą" taip, lyg egzistuotų daugumos pripažįstama unifikuota sąvoka šiam terminui apibrėžti. Tarp marksistinės archeologijos studijuojamų socialinės struktūros tipų, struktūralistinės archeologijos studijuojamų formalių ir reikšminių struktūrų bei technologinių struktūrų, trumpai aprašytų ketvirto skyriaus pradžioje, yra labai svarbių skirtumų. Tačiau, nepaisant visų tų fundamentalių skirtumų, visais šio termino vartojimo atvejais turima omenyje kažkas tokio, kas nematoma paviršiuje – kažkokia organizacinė schema ar principas, kuris nebūtinai būna nepajudinamas arba determinuojantis, o būna imanentinis, matomas tik iš jo sukeltų padarinių. Taigi archeologijoje iškeliamas naujas realybės lygmuo, dažnai apibūdinamas kaip „gilesnis", esantis „už" išmatuojamų duomenų ar „po" jais.

Mintį, kad archeologai *iš tiesų* gali svarstyti hipotezes apie šį kitokį struktūruotos realybės lygmenį, iš filosofinių pozicijų

iškėlė Wylie (1982). Aš, kalbėdamas apie struktūralistinę archeologiją trečiame skyriuje ir apie kontekstinę archeologiją septintame, bandžiau bendrais bruožais apibrėžti tokių analizių metodologijos gaires.

Istorinis reikšmės turinys: idealumas ir materialumas

Trečias postprocesinės archeologijos aspektas, kurį galime identifikuoti, yra augantis tikslios subjektyvių reikšmių rekonstrukcijos būtinybės ir galimybės pripažinimas. Tradicinės archeologijos rėmuose vargu ar buvo galima sugraduoti „išvadų darymo pakopas" (žr. 50 p.), vedančias į idėjų sferą, o Naujoji archeologija taip pat dažnai laikėsi tokios pat nuostatos. Pavyzdžiui, Binfordas (1965; 1982, p. 162) sakydavo, kad archeologija yra iš esmės materialistinė ir labai menkai apsirūpinusi „paleopsichologijai" reikalingomis priemonėmis.

Vis dėlto šios knygos puslapiuose matėme, kad archeologų pasiryžimas imtis idėjinio posistemio, reikšmės struktūrų ir ideologijos nuolat auga. Visi šie pokyčiai labai padėjo archeologams įsiteigti mintį, kad tarp materialaus ir idealaus galima identifikuoti sisteminius saitus.

Mes taip pat matėme, kad visose archeologijos srityse (p. 150) stiprėja suvokimas, jog taikant bendras teorijas būtina atsižvelgti į konkretų istorinį kontekstą. Pradėjus laikytis ankstesniojo požiūrio, kai buvo laikomasi įstatymo ir tvarkos nuostatos, buvo susidurta su negebėjimu pateikti pagrįstų ir įdomių bendrųjų dėsnių.

Vis dėlto daugumoje archeologijos darbų idėjinė sritis dažniausiai vis dar studijuojama per simbolių ir ritualų funkcijų prizmę, o istorinis kontekstas paprastai tėra tik specifinės fazės *A* sąlygos, veikiančios fazę *B*. Tradicinėje archeologijoje reikšmės turinys taip pat buvo labai retai tyrinėjamas; o materialiniai simboliai buvo laikomi kontaktų, kultūrinių ryšių ir

difuzijos rodikliais. Tik penktame skyriuje buvo paminėtos kelios studijos, išsiskiriančios kylančiu atviru susidomėjimu reikšmės turiniu, kuris yra lyg struktūros ir proceso tarpusavio ryšių krumpliaratis.

Tiek, kiek postprocesiniai archeologai pripažįsta, kad visi archeologai neišvengiamai primeta reikšmės turinį ir kad tokios reikšmės yra archeologinių analizių, kurios turi būti aiškios ir tikslios, šerdis, dėmesys reikšmės turiniui yra trečias ryškus naujausios ir tradicinės archeologijos skirtumas.

Iš pradžių atrodo, kad reikšmės turinių susiejimas su istoriniu partikuliarizmu daro pražūtingą įtaką archeologijai. Čia slypi pavojingas ir negatyvus pesimizmas. Kaip archeologai gali suprasti šiuos savitus svetimus pasaulius, kurie suprantami tik patys sau? Aptardamas kontekstinę archeologiją septintame skyriuje bei Collingwoodo penktame skyriuje, aš bandžiau pademonstruoti, kad galima nuolat vis patikimiau artėti prie šito „kitoniškumo" su visomis specifinėmis jo ypatybėmis. Pagaliau taip yra todėl, kad istorinės reikšmės, kad ir kokios „kitokios" ir tik sau suprantamos jos būtų, visgi yra realios, sukeliančios realias pasekmes materialiame pasaulyje. Jos yra koherentiškos, taigi kartu ir struktūruotos bei sistemiškos. Archeologai kritiškai vertina savo teorijas realios, struktūrinės duomenų sistemos atžvilgiu. Duomenys yra realūs, tačiau kartu ir objektyvūs, ir subjektyvūs, o teorijos visada atviros tolesniems klausimams ir naujoms perspektyvoms. Nenutrūkstamame interpretacijos procese prisiderinama vis geriau ir geriau, ir atsiranda naujų įžvalgų.

Aš taip pat teigiau (septintas skyrius), kad reikėtų skirti kontekstinį požiūrį nuo griežto partikuliarizmo, remiantis tuo, kad kontekstinė archeologija pripažįsta, jog tiek jos metodams, tiek tikslams yra būtina bendra teorija. Pavyzdžiui, buvo pripažinta universalios materialinės kultūros reikšmių „kalbos" idėja, ir dėl to palengvėjo praeities „tekstų skaitymas". Be to, tokių „skaitymų" tikslas yra prisidėti prie bendro sąryšių tarp

normos ir variantiškumo, struktūros ir proceso, idealaus ir materialaus bei kitko supratimo.

Aš taip pat tvirtinau, kad, nepaisant tariamos universalios materialinės kultūros kalbos charakteristikos ir to, kaip per panašumus ir skirtumus materialinė kultūra yra prasmingai sukonstruota, pats panašumų ir skirtumų suvokimas priklauso nuo kūrybiškų įžvalgų, kurios yra iš dalies subjektyvios ir istoriškai sąlygotos. Mes galime nuolat siekti geriau suderinti teoriją su kontekstiniais duomenimis, tačiau tą suderinimą vertiname remdamiesi tiek subjektyviu patyrimu (įskaitant ir analogišką žinojimą), tiek bet kuriuo duomenų asociacijų ir kontrastų tinklu. Iš tikrųjų klaida yra atskirti teoriją nuo duomenų, kadangi duomenis galime suvokti tik teorijos atžvilgiu. Taip pat labai abejotina, ar teorija gali egzistuoti nepriklausomai nuo duomenų pavyzdžių.

Tokios diskusijos veda prie debatų apie subjekto ir objekto tarpusavio ryšį. Ir jeigu tikime tuo, kad kiekviena visuomenė ir kiekvienas laikmetis gali produkuoti savo priešistorę, kokia yra archeologų atsakomybė prieš pasaulį, kuriame jie gyvena?

Archeologija ir visuomenė: objektas ir subjektas

Procesinei archeologijai nebuvo būdinga detali archeologų socialinių kontekstų analizė, nes daugiausia dėmesio buvo skiriama nepriklausomam teorijų tikrinimui, lyginant jas su etnografiniais ir archeologiniais duomenimis. Tačiau pastaraisiais metais archeologai pradėjo labiau domėtis rekonstruojamų praeičių subjektyvumu šiuolaikinių valdžios strategijų atžvilgiu (Patterson 1986; Gibbon 1989; Meltzer 1983; Kristiansen 1981; Rowlands 1984; Wilk 1985; Leone *et al.* 1987; Trigger 1980). Šis posūkis, ginčai dėl subjekto ir objekto, teorijos ir fakto atskyrimo, yra ketvirtoji iš įvairialypių postprocesinės archeologijos srovių, bendrais bruožais aprašomų šiame skyriuje.

Galime teigti, kad pačios teorinės archeologijos vidinė raida paskatino naujų abejonių ir ginčų apie empirinį ir pozityvistinį požiūrius. Pavyzdžiui, postprocesinės archeologijos dėmesys struktūrai, kai šis terminas yra vartojamas kalbant apie pamatines ar imanentines organizacines schemas, prieštarauja archeologijos, kaip disciplinos, atsidavusios vien tik matomoms, materialioms liekanoms, įvaizdžiui.

Nuostata, kad reikšmė yra kontekstinė, atrodo, taip pat kelia grėsmę nusistovėjusioms nuostatoms apie universalius objektų klasių (nuo „įrankių" ir „archeologinių objektų" iki „medžiotojų-rankiotojų" ir „valstybių") ir jų reikšmių atitikimus. Kaip jau buvo kalbėta antrame skyriuje, bandymai atrasti naujo susidomėjimo mintimi ir reikšme vietą bendrame gamtos mokslo, pozityvistinio modelio turinyje davė tarpusavyje sunkiai suderinamus rezultatus.

Baigiant diskusiją apie istorinį idealizmą penktame skyriuje, buvo pažymėta, jog Collingwoodas (1946) sakė, kad jo intelektualinis gyvenimas buvo politinė kova. Nors derindami teoriją su duomenimis archeologai gali veikti tiksliai ir moksliškai, daugeliu atveju tas duomenų apibūdinimas, kurį pateikiame, priklauso nuo mūsų pačių. Būtent tokie autoriai kaip Childe ir Collingwoodas iš savo atitinkamai marksistinių ir istorinių idealistinių pozicijų įvairiapusiškiausiai aptarė šiuolaikinę socialinę archeologinių žinių bazę. Diskusijos apie valdžią ir ideologiją ketvirtame skyriuje iškelia klausimą, ar archeologinės interpretacijos yra ideologinės grupinių interesų atžvilgiu.

Taigi postprocesinis susidomėjimas struktūra, mintimi ir reikšme paskatino teoriją labiau atsižvelgti į dabartį praeityje (taip pat žr. toliau apie poststruktūralizmo įtaką archeologijai). Nors šie nauji interesai gali pasiūlyti tinkamą perspektyvą ir leksiką kritinės perspektyvos atsiradimui archeologijoje, galima teigti, kad tam tikri poslinkiai šia kryptimi yra pastaruoju metu sustiprėjusios konfrontacijos tarp „pripažintų" ir „alternatyvių" archeologijos perspektyvų rezultatas. Sakydamas

„pripažinta" aš turiu omenyje archeologiją, kurią parašė Vakarų šalių viduriniosios klasės aukštuomenės ir daugiausia anglosaksų vyrai. Trys „alternatyvios" perspektyvos, kurias aš norėčiau identifikuoti kaip perspektyvas, darančias vis ryškesnę įtaką dažniausiai nekritiškai isteblišmento pozicijai, yra vietinės archeologijos, feministinės archeologijos, darbo klasės ir kitos šiuolaikiniuose Vakaruose sutinkamos perspektyvos. Visais atvejais galima pasakyti du dalykus: visų pirma tai praeitis yra subjektyviai sukonstruojama dabartyje, o antra – subjektyvi praeitis yra įtraukta į dabartines valdžios strategijas.

Vietinės archeologijos

Vakarų archeologai, dirbę neindustrializuotose visuomenėse, ypač pokolonijinėje epochoje, vis dažniau susidurdavo su nuostata, kad tos praeitys, kurias jie rekonstruoja, yra „vakarietiškos", ir su ryškiu nepritarimu tokioms praeitims, kaip politiškai ir ideologiškai motyvuotoms (Layton, 1989a, b). Tvirtos objektyvių duomenų uolos ėmė vis labiau panašėti į lakųjį subjektyvių įspūdžių smėlį. Pavyzdžiui, daugelyje Vidurinių Rytų ir Afrikos šalių Vakarų archeologų interpretacijos buvo atmestos arba pervertintos, o patys Vakarų archeologai buvo išstumti.

Čia galima užsiminti, kad Australijos vyriausybė paskelbė, jog archeologinės aborigenų interpretacijos yra „gamtinės", primityvios ir izoliuotos. Dėl tokių procesų buvo paneigta kitokia Australijos aborigenų tapatybė, o jų galimybė pasinaudoti vakariečių žiniomis apie ligą, sveikatą, įstatymą ir valdžią buvo labai apribota. Kita vertus, aborigenai pasinaudoja archeologinėmis interpretacijomis ieškiniuose dėl žemės nuosavybės; panašias strategijas naudoja ir kiti vietiniai, pavyzdžiui, Kanados inuitai. Europoje archeologija taip pat pasitarnauja teisėtoms pretenzijoms dėl ilgalaikio gyvenimo kokiose nors

vietovėse. Pavyzdžiui, Norvegijoje debatus dėl archeologų sugebėjimo identifikuoti etnines priešistorinio laikotarpio grupes dar labiau įkaitina politiniai ginčai, susiję su samių (lapių) teisėmis.

Jungtinėse Amerikos Valstijose, šalyje, kuri išaugo dėl palyginti visai neseniai vykdyto masinio vietinių Amerikos tautų genocido ir kurioje netgi susiformavo labai teigiama vertybių skalė „pasienio" atžvilgiu, požiūriai į iškeldintų tautų archeologiją yra labai sudėtingi. Laikui bėgant, tie požiūriai keitėsi, tačiau Amerikos čiabuviai visada buvo vaizduojami kaip atsilikę nuo pažangos (Trigger 1980). Taip dar XIX amžiuje į čiabuvius žiūrėta kaip į atsilikusius laukinius. Tokia nuostata atsispindi mite „Pilkapio statytojas", kuriame pasakojama, kad įspūdingus žemės sampilus Šiaurės Amerikoje supylė ne indėnai. XX a. pradžioje dėl tokios pačios nepagarbos indėnams niekas nesidomėjo jų kultūrine raida; buvo piešiamas deskriptyvinis ir statiškas vaizdas. Procesų archeologijoje indėnai buvo traktuojami kaip laboratorijos patikrinti bendriems teiginiams, dominantiems neindėnų archeologus, tačiau mažai tesusijusiems su pačių indėnų istorija ar rūpesčiais (Trigger 1980). Taigi indėnų vieta Amerikoje ir euroamerikiečių atnešta destrukcija yra sumažinama iki minimumo, o archeologija prisideda prie tokios „istorinės amnezijos". Tačiau pastaraisiais metais dėl Vakarų visuomenėje įsivyravusių liberalių tendencijų ir susirūpinimo aplinkos ištekliais, taip pat dėl indėnų ieškinių dėl žemės ir sąsajų tarp turizmo ir kultūrinio palikimo Jungtinėse Valstijose ir Kanadoje pradėjo dirbti Vakarų archeologai, atstovaujantys tenykštėms indėnų grupėms.

Su tokiomis skirtingomis vakarietiškomis ir vietinėmis nevakarietiškos praeities percepcijomis praktiniame gyvenime dažnai būna sunku susitvarkyti. Dažnai susiduriame su dideliu nepasitikėjimu, neteisingu supratimu ir pasipiktinimu. Tačiau būtent tokie sunkumai pastūmėjo Vakarų archeologus atidžiau pažiūrėti į savo šališkumus ir atsakyti į klausimą, ar

interpretacijos skirtingumų problemą galima išspręsti tikrinant teorijas remiantis objektyviais duomenimis. Daugeliu atveju pačios verifikacijos doktrinos suvokiamos kaip politinis dalykas. Kyla pagunda geriau susilaikyti nuo konfrontacijos ir ginčų negu leisti, kad apolitiškai Vakarų empirizmo ir pozityvizmo prigimčiai iškiltų erozijos pavojus.

Feministinės archeologijos

Būtent šis Vakarų archeologų sugebėjimas pastebėti, bet ignoruoti konfrontaciją su vietinėmis archeologijomis išryškina feministinės perspektyvos archeologijoje reikšmingumą. Sakydamas „feministinės", aš turiu omenyje šiuolaikinės visuomenės moterų požiūryje įkūnytą kritišką perspektyvą, kuri išeina už „lyčių archeologijos" rėmų, – praeityje buvusių santykių tarp vyrų ir moterų tyrinėjimo. Kadangi ši perspektyva atėjo į archeologiją su šiuolaikine Vakaruose vyraujančia srove, ją tiesiog potencialiai sunkiau ignoruoti nei tolimų šalių archeologiją. Šis potencialas (Conkey and Spector 1984) yra labai sparčiai įsisąmoninamas (pavyzdžiui: Gero 1985; Gero and Conkey 1990; Barstow 1978; Sorensen 1988; Barrett 1988).

Aš neketinu diskutuoti apie moterų atstovių disbalansą archeologijos profesijoje arba apie moteris diskriminuojančios kalbos vartojimą archeologiniuose leidiniuose, nors abu atvejai susiję su svarbiausiu feministinės archeologijos aspektu, kurį čia reikėtų aptarti, nes jis tiesiogiai siejasi su šio skyriaus tema. Verčiau susitelksiu ties dviem svarbiomis feministinių archeologų (Conkey and Spector 1984) pozicijomis. Pirma, archeologai linkę manyti, kad ankstesnis darbo pasidalijimas tarp lyčių buvo panašus į dabartinį pasidalijimą. Pavyzdžiui, dažniausiai manoma, kad medžioklė ir prekyba yra vyriški darbai, o rankiojimas ir audimas – moteriški. Svaidomieji antgaliai ir kokybiški įrankiai siejami su vyrais, o nežiesti puodai siejami su

moterimis. Dėl tokio praeities veiklos susiejimo su lytimi dabartiniai santykiai tarp lyčių atrodo neišvengiami ir teisėti.

Antra, didesnio susidomėjimo susilaukia „dominuojanti" vyriška veikla. Paprastai vyrai vaizduojami stipresni, agresyvesni, labiau dominuojantys, aktyvesni ir reikšmingesni nei moterys, kurios dažnai atrodo silpnos, pasyvios ir nesavarankiškos. Praeitis aprašoma vartojant tokius terminus kaip „vadovavimas", „valdžia", „karyba", „moterų mainai", „vyras medžiotojas", „paveldėjimo teisė", „išteklių kontrolė" ir kt.

Šios dvi androcentriškos archeologinės analizės srovės buvo kritiškai nagrinėjamos ypač prasidėjus debatams apie „žmogaus kilmę" ir „vyrą medžiotoją" (Conkey and Spector; ten pat) ir „žmogaus kilmė" susilaukė naujų interpretacijų, kuriose moterims tenka pozityvesnis vaidmuo (pavyzdžiui: Tanner 1981). Šių debatų įtaka yra lygiai taip pat aktuali ir kalbant apie perėjimą prie žemdirbystės (Draper 1975; Gero and Conkey 1990) ir apie valstybės susiformavimą (Gailey 1987; Hastorf 1990).

Kalbant apie šias dvi anksčiau išdėstytas pozicijas, feministiniai archeologai teigia, kad visų pirma nereikia manyti, jog darbo pasidalijimas ir veiklos susiejimas su lytimi buvo visuotinai lygiareikšmiški. Nes, užuot manę, kad terminas „moteris" turi univesalią kultūrinę charakteristiką, turėtume patyrinėti, kaip varijuoja lyties konstrukcijos. Archeologiniuose duomenyse gausu įrodymų apie kultūrines lyčių santykių konstrukcijas. Galima susieti daiktus su palaidotomis moterimis, galima nagrinėti lyčių santykius mitybos aspektu, lyginant moterų ir vyrų griaučius (Hastorf 1990), galima studijuoti moterų vaizdavimą ir nevaizdavimą mene ir simbolikoje. Tiesą sakant, dažnai būtent moterų nebuvimas tam tikrose vaizdavimo sferose padeda įžvelgti lyčių konstrukcijas. Čia reikėtų septintame skyriuje aprašyto tipo kontekstinės analizės, kuri suranda biologinei „moters" kategorijai vietą socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Moterų „reikšmės" kaitą laikui bėgant kontekstinėje analizėje tyrinėjo Gibbsas (1987).

Kalbant apie antrąją anksčiau išdėstytą poziciją, feministiniai archeologai teigia, kad moterys visuomenėje gali vaidinti aktyvų vaidmenį (Tanner 1981). Pavyzdžiui, keramikos puošybą archeologai dažniausiai traktuoja kaip kultūrinį rodiklį – tai yra pasyvi indeksavimo priemonė. Netgi ir tada, kai į puošybą žiūrima informacijos srauto, mainų ir tarpusavio sąveikos požiūriu, ji išlieka pasyvi ir nesusijusi su moterimis. Tačiau feministinės perspektyvos įteigia mintį, kad tam tikrose situacijose keramikos puošyba gali būti užmaskuotas moterų diskursas – moterų, kurios yra „prislopintos" dominuojančių diskurso tipų (Braithwaite 1982). Dekoravimas ir puošyba namų kontekste dažnai iš tiesų labiau susiję su derybomis tarp vyrų ir moterų dėl valdžios nei su kontaktų ir sąveikų tarp vietinių grupių simbolizavimu (apie šios nuostatos taikymą Europos priešistorėje: Hodder 1984a).

Vienas iš svarbiausių feministinės kritikos aspektų susijęs su ketvirtame skyriuje pateikta diskusija apie valdžią, kur buvo teigiama, kad egzistuoja skirtingi, susipinantys ir priešingi valdžios tipai, dėl kurių skirtingos interesų grupės nuolatos derasi. Valdžia nėra tiesiog jėgos ar išteklių kontrolės „realybė", ji taip pat yra glaudžiai susijusi su reikšmėmis, vertybėmis ir prestižu. Prestižinio resurso kontrolė gali pasitarnauti kaip valdžios pagrindas tik tuo atveju, kai šiems ištekliams suteikiamas kultūrinis ir socialinis reikšmingumas. Moore (1988, p. 35) sakė: „Aš manau, kad dabar daugelis feministinių mokslininkų pritartų minčiai, jog kultūrinius moterų ir vyrų vertinimus visuomenėje įtakojo kažkas daugiau nei vien tik atitinkama jų vieta gamybiniuose santykiuose". Lyčių santykių atspindžiai materialinėje kultūroje (laidosenoje, aprangoje, mene, erdvės panaudojime ir pan.) gali gerokai daugiau papasakoti apie bandymus įvertinti arba nuvertinti vyrus ir moteris nei apie „tikrąją" vyrų ir moterų valdžią per išteklių kontrolę. Negalime vien tik iš materialaus lyčių santykių vaizdavimo sužinoti apie lyčių dominavimą (Hodder 1990c). Priešingai,

kalbėdami apie lyčių dominavimo vaizdavimą, esame priversti interpretuoti simbolines reikšmes. Dėl šios priežasties aš esu įsitikinęs, kad jeigu norime įtvirtinti pačius įspūdingiausius feminizmo aspektus archeologijoje, visų pirma šioje disciplinoje turi įvykti bendras teorinis poslinkis, apie kurį kalbama šioje knygoje. Kaip apie šį poslinkį antropologijoje pasakė Michelle Rosaldo, tikslas, kurio turėtume siekti, yra ne universalus, visuotinis priežastingumas, o prasmingas paaiškinimas. „Dabar man atrodo, kad moters vieta socialiniame žmonijos gyvenime jokia tiesiogine prasme nėra to, ką ji *daro*, rezultatas, o tik tos *prasmės*, kurią per konkrečias socialines sąveikas įgauna jos veikla, produktas" (Rosaldo 1980, p. 400).

Jeigu norime parodyti, kaip patiriami lyčių santykiai, kaip jie įgyja prasmę, kaip panaudojami asmenybės tapatumui apibrėžti ir kaip subtiliai jie veikia daugiamačius valdžios santykius, gali tekti prisiminti kritišką hermeneutinį ar kontekstinį požiūrį. Tiems reikšmės klausimams, kurie priklauso feministinei archeologijai, pozityvizmo nuostatos netinka (Alison Wylie; asmeniškas komentaras). Palyginti su kitomis susijusiomis disciplinomis, feminizmo įtaka archeologijai pasireiškė labai vėlai. Stacey ir Thorne (1985) teigia, kad feministiniams požiūriams mažiausiai sekėsi tokiose disciplinose (pavyzdžiui, sociologijoje, psichologijoje, ekonomikoje), kuriose gilesnes šaknis buvo įleidęs pozityvizmas. Toliausiai feminizmas nužengė tokiose srityse, kuriose vyravo stiprus interpretacinis požiūris (istorijoje, literatūroje, socialinėje kultūrinėje antropologijoje). Galbūt dabartinė pozityvistinė archeologijos istorija kartu su augančia jos išteklių baze kituose moksluose visą tokį ilgą laiką stabdė feministinės archeologijos plėtotę.

Kitos alternatyvios Vakarų archeologijos

Nuo kreacionistų ir Von Danikeno skaitytojų iki metalo ieškiklių vartotojų (Gregory 1983) ir lydinių sudėties tyrinėtojų (Williamson and Bellamy 1983) atrandamos alternatyvios ir dažnai nepaprastai populiarios praeitys, kurias isteblišmento archeologai gali mėginti ignoruoti arba tiesiog atmesti kaip „kraštutines". Tačiau vis dažniau pastebima tiesioginė konfrontacija, ypač Vakarų visuomenėse, kuriose praeitis, kaip tam tikri ištekliai, dabar turi būti efektyviau naudojama plačiosios visuomenės labui, kaip prekė, gražiai supakuota ir atitinkanti paklausą.

Daugelyje Vakarų šalių archeologija ilgą laiką buvo siejama su aukštesniąja ir viduriniąja klase. Kiek tai tinka mūsų laikams, kaip praeitis naudojama nusistovėjusiems interesams pagrįsti ir koks to poveikis praeities interpretacijoms? Neseniai buvo atlikta apklausų, kurių paskirtis buvo ištirti, ką britų visuomenė žino apie archeologiją ir kaip į ją žiūri (Hodder, Parker Pearson, Peck and Stone 1985). Nors tokie viešosios nuomonės tyrimai pateikia tik pirminius, negalutinius rodiklius, po jų sekė platesni ir geriau parengti tyrimai (Merriman 1989a, b), taigi galima kalbėti apie pagrindines kryptis, kurios buvo identifikuotos.

Iš tyrimų aiškėja, kad šiuolaikinėje Britanijoje tam tikros žmonių grupės apie praeitį žino daugiau nei kitos. Tų grupių atstovai daugiau ir tiksliau nusimano apie tai, ką rašo archeologai. Jie žiūri daugiau dokumentinių archeologinių filmų per televiziją, dažniau eina į muziejus, lanko archeologijos paminklus ir bažnyčias, daugiau skaito apie praeitį. Nenuostabu, kad šie žmonės dažniausiai yra labiau išsilavinę (ilgiau mokėsi mokykloje arba kokiu nors būdu studijavo toliau) nei tie, kurių žinios apie archeologiją yra menkesnės. Dažnai jie dirba vertingesnius darbus, susijusius su didesne žmonių ir išteklių kontrole.

Kaip šios skirtingos visuomenės grupės iš tiesų interpretuoja praeitį? Pirminiai apžvalgos rezultatai leidžia teigti, kad mažiau išsilavinę, mažiau pajamų turintys žmonės yra linkę santykiškai daugiau domėtis savo vietovės praeitimi, archeologija kaip istorija, tiesioginiu per archeologinius radinius praeities daromu įspūdžiu. Taip pat galima kalbėti apie bendras sąsajas tarp šiuolaikinės viduriniosios klasės interesų ir šiuolaikinei archeologijai rūpimų dalykų. Gali būti, kad egzistuoja tarpusavio ryšiai tarp hiperdifuzionizmo ir fašizmo, tarp archeologinių hipotezių apie aplinkos tvarkymą ir dabartinio susirūpinimo dėl gyventojų pertekliaus ir aplinkos eikvojimo bei tarp mokslinio pozityvizmo panaudojimo pastarųjų metų archeologijoje ir dabar labai paplitusio tikėjimo, kad mokslas išspręs technines problemas. Kontekstinė archeologija, be jokios abejonės, yra susijusi su „antisisteminiais" septinto dešimtmečio judėjimais ir darbartiniu prasmės akcentavimu, individualia patirtimi ir nuostata, kad „kuklu yra gražu". Negalima visos požiūrių įvairovės suskirstyti pagal klasinius principus. Nedaug tėra pagrindo manyti, kad, pavyzdžiui, mistiškų energetinių juostų ieškotojai tėra iš vieno visuomenės sluoksnio. Veikiau priešingai, įvairios alternatyvios praeitys sudomina ir įtraukia daugelį individų ir grupių su besikeičiančiomis isteblišmento archeologijų interpretacijomis.

Daugeliui plačiosios visuomenės atstovų nepaprastai sunku suformuluoti savo idėjas apie alternatyvią praeitį, remiantis duomenimis iš praeities. Juos jaudina Von Danikenas ir tokie filmai kaip „Milijonas metų prieš Kristų" *(One Million Years B.C.)* ir „Dingusio laivo plėšikai" *(Raiders of the Lost Ark)*, ir jie susikuria savo asmeninę nuomonę apie tai, kokia turėtų būti praeitis, tačiau nuo archeologinių radinių juos skiria stiklo sienos, sistemų analizės ir socialinės teorijos žargonas. Tada, kai jie vis dėlto truputį *įstengia* tiesiogiai suvokti praeitį, tai dažniausiai susiduria su tiesioginiu archeologinio isteblišmento pasipriešinimu, arba jų nuomonės būna tiesiog pabrėžtinai

ignoruojamos. Pavyzdžiui, tarp metalo ieškiklių vartotojų ir Britanijos archeologinio isteblišmento įsiplieskusi audringa ir kandi polemika tik padidina socialinį susiskaidymą (Hodder 1984b). Tie archeologai, kurie stengiasi dirbti kartu su metalo ieškiklių entuziastais, o ne veikti prieš juos, tikrai surado kelią į daug žadantį bendradarbiavimą ir supratimą (Gregory 1983). Tuomet archeologai turi daugiau potencialių galimybių paskatinti ir net padėti susikurti skirtingus požiūrius į praeitį ir skirtingus dalyvavimo joje būdus (Willey 1980). Galima pabandyti paaiškinti, kaip praeitis kasinėjama (Leone 1983) ir kaip rekonstruojama. Daugelis muziejų, pavyzdžiui, Jorviko vikingų centras Jorke, dabar skiria daug daugiau dėmesio gyvų praeities versijų, kurias žmonės gali patys išgyventi, pateikimui. Tą patį galima pasakyti ir apie kai kuriuos kitus solidžius muziejus.

Tai, kad tarp skirtingų interesų grupių atgamintų praeičių egzistuoja dichotomijos, ir tai, kad archeologijai, atrodo, nepavyko paskatinti alternatyvių praeities suvokimų ir potyrių, galima susieti su archeologijos vaidmeniu ir archeologijomis Vakarų visuomenės valdžios strategijose. Žinojimo ir valdžios sąryšiai, apie kuriuos dabar diskutuoja archeologai, apžvelgiami „kritinėje teorijoje". Tai aktualu visai archeologijos isteblišmento kritikai, taigi ir tai kritikai, kuri kyla iš vietinių ir feministinių pažiūrų, tačiau tai ypač svarbu archeologijai, nes ji susijusi su klasiniu dominavimu.

Kritinė teorija

„Kritinė teorija" – platus terminas, vartojamas kalbant apie skirtingus Europos autorius, ypač „Frankfurto mokyklos" atstovus, susitelkusius prie Socialinių tyrimų instituto, kuris buvo įkurtas Frankfurte 1923 m. (Held 1980). Žymiausi šios mokyklos atstovai yra Horkheimeris, Adorno ir Marcuse. Visai

neseniai Habermasas ir jo kolegos suformulavo naują kritinės teorijos sampratą. Požiūriai, kurių laikosi kritinė teorija, yra kilę iš vokiečių idealistinės minties tradicijos ir apima marksistinę perspektyvą. Viena vertus, kritiniai teoretikai teigia, kad visas žinojimas yra istoriškai sąlygotas, bet kartu leidžia suprasti, kad galima įvertinti teisybę ir pareikšti kritiką nepriklausomai nuo socialinių interesų – trumpiau sakant, kad teorijos atžvilgiu kritinė teorija yra privilegijuotoje padėtyje.

Tarp įvairių kritinės teorijos darbų aspektų, kurie galėtų labiausiai sudominti archeologus, galima paminėti estetikos ir dabartinės kultūros analizę, kuri yra tiesiogiai susijusi su archeologinės praeities pristatymu muziejuose, televizijoje ir kt. Savo knygoje „Švietimo epochos dialektika" (*Dialectic of the Enlightenment*, 1973), Horkheimeris ir Adorno vartoja „kultūros industrijos" terminą. Pavyzdžiui, priešpriešindami, „rimtąją" muziką „populiariajai", jie parodo, kad šiuolaikinė kultūra yra standartizuojama pagal gamybos ir platinimo metodų racionalizaciją. Individai daugiau „nebegyvena" menu ir kultūra, o tik vartoja jų apraiškas. Kultūros industrija slopina mąstymo raidą ir savarankiškus individus; pagrindinė mintis, kurią ji perteikia, tai prisitaikymas ir paklusnumas. Žmonės linksminami, jų dėmesys atitraukiamas, jie tampa pasyvūs. Nors yra daug išimčių, dokumentiniai televizijos filmai ir muziejų ekspozicijos archeologiją dažniausiai pateikia taip, lyg ji būtų tvarkingai sudėliota tam, kad būtų pasyviai apžiūrima. Ji vartojama kaip kultūrinė pramogų industrijos komponentė, retai kada kviečianti dalyvauti. Archeologijos mokslininkai gali atpažinti šį tvarkos ir kontrolės pojūtį bei mokslo (savo paties ir dominuojančių socialinių grupių mokslo) viršenybiškumą ilgalaikėje istorinėje perspektyvoje, įskaitant ir bėgimą nuo netvarkingos pirmykštės praeities per technologinį progresą. To rezultatas yra galinga ideologinė mintis.

Kitas aktualus kritinių teoretikų darbo aspektas yra jų diskusija apie istorijos filosofiją. Habermasas teigia, kad neleistina

sustoti ties idealistiniu interpretaciniu kontekstinių reikšmių supratimu – analitikas turi eiti tolyn, sistemingai iškreiptos komunikacijos paaiškinimo link. Kitais žodžiais tariant, reikia išsiaiškinti, kaip to laikmečio idėjos siejasi su dominavimu ir valdžia. Panašias mintis išreiškė ir Marcuse, Horkheimeris ir Adorno. „Švietimo epochos dialektikoje" keliamas uždavinys „išsilaisvinti iš visų uždarų minties sistemų gniaužtų; tai įsivaizduojama kaip pagalba griaunant visus įsitikinimus, kurie pretenduoja į užbaigtumą ir skatina neapgalvotą visuomenės teigimą" (Held 1980, p. 150).

Sekant Hegeliu, Švietimo epocha laikoma laikotarpiu, kai iškilo universalus mokslas, kurio svarbiausias tikslas yra gamtos ir žmonių kontrolė. Pozityvizme buvo manoma, kad pasaulis sudarytas iš materialių daiktų, kuriuos galima valdyti ir sutvarkyti pagal universalius dėsnius, o istorijos dėsniai buvo prilyginti gamtos dėsniams. Be jokios abejonės, galima teigti (Hodder 1984b), kad gamtos mokslų modelio, pozityvizmo ir sistemų teorijos panaudojimas archeologijoje palaiko „kontrolės ideologiją", kurioje „apolitiškas" mokslininkas vaizduojamas kaip būtinas visuomenės kontrolės būtajame ir būsimajame laike ir erdvėje elementas.

Kritinė teorija, priešingai, ieško naujos apšvietos, emancipacijos, kurioje kritiškas supratimas veda į išsilaisvinimą iš visų dominavimo ir destrukcijos jėgų. Tokie rašytojai kaip Lukacsas mano, kad įžvalga, vedanti į tokį išsilaisvinimą, yra supratimas, jog socialinio proceso struktūra varžo, dominuoja ir determinuoja socialinę visybę, taigi ir mintį bei savimonę.

Kritinių idealistų nuomone, objektyvumo ir vertės-laisvės idealai patys yra vertingi. Kritinė teorija siekia įvertinti konkuruojančią informaciją apie realybę ir atskleisti ideologijos sferas – ir taip išlaisvinti žmones nuo dominuojančios klasės valdžios. Akcentuojant materialines ir socialines sąlygas, galima parodyti ideologines deformacijas ir taip artėti prie savimonės ir emancipacijos.

Materialistinio požiūrio, kad istorija yra ideologija, archeologijoje neabejotinai laikėsi Leone (1982; Leone *et al.* 1987; žr. taip pat: Handsman 1980, 1981). Leone pastebi, kad praeitis, kai interpretuojama ir paverčiama istorija, turi tendenciją tapti ideologija, ir jis iškelia mintį, kad šito proceso suvokimas ar atskleidimas gali tiems, kurie rašo arba kuriems pasakojama apie praeitį, padėti suprasti tas ideologines nuostatas, kurios generuoja kasdienį dabartinį gyvenimą. Pavyzdžiui, jei parodytume, kad individualizmo arba šiuolaikinių laiko sąvokų ištakas galima rasti XVIII a. Amerikos kapitalizmo raidoje, galėtume padėti muziejų lankytojams suprasti, kad jų ideologija yra istoriškai pagrįsta, ir parodyti, jog tie dalykai, kuriuos jie laiko savaime suprantamais, yra dominavimo šaltiniai.

Mintys apie savikritiką ir socialinės bei politinės mūsų darbų vertės supratimas turi ypač didelę reikšmę tolesnei archeologijos raidai, o štai kritinės teorijos pozicija – kurią iliustruoja Leone ir Handsmano darbai, – man atrodo sudėtinga, nors ir neabejotinai patraukli bei svarbi, pirmiausia dėl dviejų priežasčių.

Visų pirma šiame darbe nepakankamai atsižvelgiama į dominavimo sampratą. Visuomenė vaizduojama taip, lyg ji būtų visa apimančių, unifikuotų reprezentacijos sistemų valioje. Leone (1982, p. 756) kalba apie „mūsų pačių [ideologijos] primetimą, norint parodyti, kad mūsų [ideologija] yra neišvengiama". Kaip jau buvo pažymėta ketvirtame skyriuje, kalbant apie marksistinių ideologinių nuostatų kritiką, net nemėginama įnešti įvairovės į socialinių sąlygų supratimo lygmenis. „Jų raštai veikiau vaizduoja visuomenę kaip valdomą iš aukščiau nei kaip nesibaigiančios kovos dėl valdžios ir taisyklių pasekmę, o mano nuomone, būtent taip ir yra" (Held 1980, p. 365). Tačiau turime informacijos, kad skirtingi šiuolaikinės visuomenės atstovai labai skirtingai žiūri į praeitį, ir visiškai nesuprantama, kad archeologija padeda išlaikyti universalią vakarietišką ideologiją, neleidžiančią žmonėms suprasti socialinių savo

egzistencijos sąlygų. Iš tiesų atrodo, kad ta praeitis, kurią konstruojame ir patiriame šiuolaikiniame pasaulyje, apie dabartį gali papasakoti ne daugiau, negu apie ją nuslepia.

Anksčiau minėtos apžvalgos iškelia mintį, kad šiuolaikinės Britanijos individus ir subordinuotas grupes ne taip lengva apkvailinti dominuojančiomis praeities interpretacijomis. Nors išaiškėjo, kad dominuojančių grupių, tarp jų ir darbininkų klasės, mokslinės žinios apie praeitį yra menkiausios, jų atsakymai į klausimus apie praeities reikalingumą pelnė daugiausia balų. Šių kategorijų individai iš tiesų galvoja, kad praeitis ir archeologija yra reikalingos ir svarbios dabarties įprasminimui. Tačiau individai dažnai pareikšdavo skeptišką nuomonę apie žiniasklaidos ir nacionalinių vyriausybių manipuliavimą praeitimi; daugelis žmonių jautė, kad tik labai mažą dalį to, ką archeologai ir mokslininkai sako apie praeitį, galima kokiu nors būdu įrodyti.

Taigi žmonės gali kiauriai permatyti tą mokslinio žinojimo aurą, kuria archeologai bando prisidengti. Jiems nusibodo tradicinės muziejų ekspozicijos; jie išjungia televizorius; jie susikuria savo nuomonę apie praeitį. Visuomenės apžvalgų vykdytojai patyrė vieną keistą dalyką – gavę klausimą, koks jų požiūris į praeitį arba koks būtų gyvenimas praeityje, daugelis žmonių iš karto pradėdavo kalbėti apie dabartį, lygindami ir priešpriešindami. Daugelis kalbėdavo apie šiuolaikinės technologijos privalumus ir fizinį komfortą, tačiau manė, kad šiandien pasaulis juda pernelyg greitai, kad žmonės prarado savo vietos pasaulyje pojūtį, kad technologija nužengė per toli ir kt. Jie labai aiškiai įsivaizdavo, kaip atrodė praeitis, palyginti su dabartimi, ir dažnai šis vaizdas skyrėsi nuo „archeologinės" versijos, pateikiančios alternatyvą tam, ką žmonės laikė esant gera ar bloga juos supančiame pasaulyje.

Antra dabartinių kritinių archeologijos požiūrių problema yra susijusi su pačių šių požiūrių, kaip istoriškai generuotų, kritika. Kaip gali kritinė teorija, viena vertus, teigti, kad visas

žinojimas yra iškreipta istorinė informacija, o kita vertus – tarnauti kritine apšvietos ir emancipacijos priemone? Kokia teise vadovaudamasi ir kaip ji prisiskiria sau išskirtinį teorinį statusą? Kritinės teorijos dilema archeologijoje yra tokia: kodėl turėtume priimti marksistinę arba kritinę savo praeities, tame tarpe ir kapitalizmo ištakų, rekonstrukcijos analizę? Jeigu praeitis yra ideologija, kaip galime leisti sau teigti, kad tik kai kurie intelektualai gali permatyti ideologiją ir identifikuoti socialinę tikrovę?

Išskirtinis teorinis statusas, į kurį pretenduoja Leone, stengdamasis išvengti anksčiau paminėtos dilemos, yra atvirai „materialistinė archeologija" (ten pat, p. 757). Tačiau, jeigu aš, pavyzdžiui, nesutinku su pagrindinėmis materializmo dogmomis dėl šioje knygoje nurodytų priežasčių, tai galiu teigti, kad materializmas pats savaime yra klaidinga ideologija – tai tėra dar viena universali teorija, kurią akademinė bendruomenė sukūrė tam, kad galėtų išlaikyti privilegijuotą „teisingos" praeities interpretacijos kontrolę.

Alternatyvi reakcija į anksčiau išdėstytos kritikos antrąją dalį galėtų būti teigimas, kad praeitis nėra integraliai pažini. Tuomet archeologų uždavinys yra pasirinkti tokį politinį nusistatymą, kuris jam ar jai, kaip visuomenės nariui, yra priimtinas, ir aprašyti praeitį, propaguojant šį politinį požiūrį. Be jokios abejonės, tai yra sąžiningas atsakymas, kuris daugeliui gali atrodyti patrauklus, tačiau potencialūs rezultatai kelia nerimą. Jeigu praeitis neturi integralumo ir jei vieno žmogaus interpretacija yra tokia pat gera kaip ir bet kurio kito, tai archeologija yra visiškai atvira politinėms vyriausybių, elito, interesų grupių ir fašistinių diktatūrų manipuliacijoms. Archeologai, jeigu sutiktų, kad duomenys yra absoliučiai subjektyvūs, tai prarastų galimybę remtis duomenimis pasipriešinimui „neteisingam" praeities naudojimui. Tai, kas skleidžiama apie praeitį, būtų visiškai priklausoma nuo valdžios ir sugebėjimo kontroliuoti teoriją, metodą ir komunikaciją. Tačiau šioje knygoje aš

tvirtinau, kad duomenys iš praeities iš tiesų turi kontekstinį realumą teorijos atžvilgiu.

Dar vienas svarbus kritikos šaltinis archeologijoje yra poststruktūralistinių autorių, pavyzdžiui, Derrida, darbai (1975; žr.: Bapty and Yates 1990; Tilley 1990a). Pagrindinė šių darbų mintis yra ta (žr. trečią skyrių, p. 70), kad reikšmė yra išsklaidoma žymiklių grandinėse. Taigi tokių terminų kaip „tiesa" arba „kilmė" pagrįstumą menkina jų priklausomybė nuo kitų nesibaigiančioje sekoje esančių terminų. Viena iš naudingų šios kritikos pasekmių yra ta, kad ji skatina archeologus analizuoti savo pačių darbą ir parodyti, kaip jį užpildo stilius ir retorika (pvz.: Hodder 1989b; Tilley 1989). Kitais žodžiais tariant, galima parodyti, kad pretenzijos į objektyvumą ir tiesą konstruojamos naudojant įvairius mechanizmus (pavyzdžiui, žodžių pasirinkimą, apeliavimą į autoritetingus šaltinius, beasmenius aprašymus, žodžio „aš" vengimą, patirtį ir atsitiktinumą). Kita naudinga pasekmė yra ta, kad mėginama pagalvoti, kaip pažvelgti į praeitį ir mūsų rašymą apie praeitį iš alternatyvių perspektyvų. Tačiau dažnai pasitaiko kliūčių, panašių į tas, su kuriomis susiduria kritinės teorijos požiūriai. Galima teigti, kad būdingi postmodernistinės minties bruožai, praeities fragmentacija ir reikšmės išsklaidymas visiškai atitinka dominuojančius vėlyvojo ar brandaus kapitalizmo interesus (Eagleton 1983).Postmodernistiniame pasaulyje, kuriame individai, laikas ir vieta yra suskaidyti ir sudaiktinti, kryptingi subordinuotų grupių interesai yra pažeisti, o jų „tiesa" išsklaidyta. Būtent todėl aš priešinausi radikaliam subjekto decentralizavimui ir naudojau veiksnių teoriją, būtent todėl aš laikiausi tokio vertinimo, kuris padeda tikėti praeities realumu ir modifikuotu objektyvumu. Galiausiai visiškai kritiška ir atsakinga archeologija turi sugebėti panaudoti savo patirtinių duomenų objektyvumą ir realumą pasaulio patirčiai modeliuoti ir transformuoti.

Išvados

Paskutinėje šio skyriaus dalyje aš aptariau faktiškus ir potencialius archeologinius požiūrius, paplitusius kai kuriose grupėse, kurias galima apibūdinti kaip subordinuotas globaliniu ar intravisuomeniniu mastu. Šie alternatyvūs, tačiau jokiu būdu ne „mažumos" požiūriai prieštarauja isteblišmento perspektyvoms ir leidžia suprasti, kad mūsų rekonstruotos praeitys yra iš dalies subjektyvios ir kad jomis naudojamasi derybose dėl valdžios.

Atrodo, kad neįmanoma į šią diskusiją apie archeologinio žinojimo kontekstualumą reaguoti teiginiu, jog „metodas" teikia galimybę diferencijuoti alternatyvias praeities interpretacijas. Galima sakyti, kad pozityvizmas, nepriklausoma vidutinio lygmens teorija ir materialistinė analizė yra susiję su tam tikromis atitinkamo laikmečio socialinėmis prielaidomis; metodas taip pat yra ideologinis.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad atviras reliatyvizmas, kuriame „viskas įmanoma", yra vienintelė išeitis. Be abejo, toks sprendimas turi kai kurių patrauklių aspektų, jeigu sudaro galimybę platesniems debatams tarp skirtingų požiūrių ir labiau įtraukia archeologiją į dabartinius socialinius ir politinius reikalus. Tačiau daugelis archeologų mano, kad šis sprendimas yra pernelyg kraštutinis. Daugelis jaučia, kad kai kurios praeities interpretacijos yra mažiau patikimos nei kitos, kad ne viskas, kas pasakoma, yra vienodai integralu.

Šiuolaikinis socialinis mūsų praeities rekonstrukcijų pagrindas nesąlygoja šių rekonstrukcijų pagrįstumo stokos. Mūsų interpretacijos gali būti šališkos, bet vis dėlto „teisingos". Tačiau akivaizdu, kad labai svarbu suprasti, iš kur kyla mūsų idėjos ir kodėl norime rekonstruoti praeitį tam tikru būdu.

Praeitį su dabartimi sieja dialektinis tarpusavio ryšys: praeitis interpretuojama dabarties kalba, tačiau praeitį taip pat galima naudoti dabarčiai kritikuoti ir ja abejoti. Aš manau, kad

galima kritiškai vertinti praeities ir dabarties kontekstus vienas kito atžvilgiu ir šitaip geriau suprasti ir viena, ir kita. Žmogaus protiniai sugebėjimai leidžia suvokti daugiau nei vieną subjektyvų kontekstą ir kritiškai išanalizuoti skirtingų perspektyvų sąryšius. Ši diskusija vėl mus atveda prie ankstesnių šios knygos teiginių apie didesnės visumos (struktūros, sistemos) ir individualaus dėmens (veiksmo, praktikos, individo) tarpusavio ryšius. Struktūros ir savaime suprantami dalykai gali būti puiki minties ir veiksmo terpė, tačiau kritinė mintis ir veiksmas juos pačius gali pakeisti.

Taigi duomenys nėra objektyvūs arba subjektyvūs, jie yra realūs. Nėra jokių universalių matavimo priemonių, tačiau „kitoniškumą" įmanoma suprasti. Netgi reikšmės konstravimo universalumo nuostatos turi būti kritiško vertinimo objektas, ypač prieš *homo sapiens sapiens* laikotarpius. Mes visuomet išverčiame „jų" reikšmes į „savo" kalbą, tačiau mūsų kalba yra pakankamai lanksti ir turtinga, kad galėtume identifikuoti ir pajusti tų pačių „žodžių", vartojamų skirtinguose kontekstuose, skirtingumus. Kitų objektų subjektyvumą galima suprasti neprimetant savo pačių „objektyvių" subjektyvumų; galima sugriauti skirstymą į subjektą/objektą, kuris iki šiol dominuoja archeologijoje.

Taigi postprocesinė archeologija griauna nusistovėjusias, savaime suprantamomis laikomas dichotomijas ir atveria kelią sąryšių tarp normos ir individo, proceso ir struktūros, materialaus ir idealaus, objekto ir subjekto studijoms. Priešingai nei procesų archeologija, ji nepalaiko kurio nors vieno požiūrio ir nemano, kad archeologijoje reikia sukurti sutartinę metodologiją. Būtent dėl to postprocesinė archeologija yra tiesiog „post". Ji atsirado iš to, kas buvo anksčiau, kritikos, ir plėtojosi toliau, tiesa, kartais iškrypdama iš šio kelio. Ji pasižymi įvairove ir konsensuso stoka. Jai būdingi debatai ir abejojimas fundamentaliais dalykais, kurie ankstesnėje archeologijoje turbūt retai kada būdavo kvestionuojami. Tai daugiau klausimų iškėlimas nei atsakymų pateikimas.

9. IŠVADOS: ARCHEOLOGIJA KAIP ARCHEOLOGIJA

Terminu „postprocesinė" bandoma suteikti naujo atvirumo archeologiniams debatams – juos praplėsti, įtraukti naujas dimensijas, aprašytas keturiuose aštunto skyriaus skirsniuose, kurios apima įvairias įtakas, įskaitant marksizmą, struktūralizmą, idealizmą, feministinę kritiką ir mėgėjišką archeologiją. Kartu siekiama įtvirtinti archeologiją kaip discipliną, kuri savo nepriklausoma nuomone gali įnešti tam tikrą indėlį tiek į intelektualų, tiek į plačiosios visuomenės diskusijas. Septintame skyriuje aptartas kontekstinis požiūris yra vienas iš būdų, įgalinančių tai padaryti, kuris man asmeniškai atrodo patraukliai, jei turėsime omenyje mano paties požiūrį į visuomenę, kurioje gyvenu, ir tai, kas turėtų jai nutikti, ir jei turėsime omenyje mano nuomonę apie archeologijos raidą per pastaruosius 20 metų.

Archeologai, įnešdami savo indėlį ir įsitraukę į platesnius tarpdisciplininius debatus, savo duomenyse įžiūri įvairius bendros reikšmės tipus. Pasak Patriko (1985), aš palaikau du kontekstinės reikšmės tipus. Pirmasis yra objektų, kaip fizinių darinių, dalyvaujančių materijos, energijos ir informacijos mainuose, reikšmė; čia domimasi objektu kaip priemone, atliekančia savo funkciją tada, kai produkuojama organizaciniams poreikiams palengvinti. Antrasis yra objektų reikšmė struktūruoto istorinių tradicijų turinio atžvilgiu. Teigdamas, kad archeolo-

gijoje reikalingos abi nuomonės (objektas kaip objektas ir objektas kaip reikšmingai sukonstruotas), aš nepalaikau „gyvenk ir leisk gyventi" politikos, kurioje savarankiškai, vienas šalia kito, gali egzistuoti abu požiūriai. Sutelkus visą dėmesį vien tik į objektą kaip fizinį objektą, labai mažai tegalima nuveikti. Galbūt galima nustatyti atstumą iki mainomo objekto šaltinio, mėsos kiekį ant kaulų, odai pjaustyti skirtų įrankių efektyvumą ir pan., neatsižvelgiant į istorines reikšmes; tačiau aš pateikiau daug pavyzdžių, parodančių, kad daugelis teiginių apie praeitį susiję su kokiomis nors prielaidomis apie tokias reikšmes – ar kalbėtume apie prestižinių dalykų mainus, ekonomiją, ar apie gyventojų skaičių gyvenvietėje. Netgi tokie žodžiai kaip „siena", „duobė" ir „gyvenvietė" žymi tikslą. Ne visada turėtume manyti, kad „moteris" ir „žemdirbystė" skirtinguose kontekstuose reiškia tą patį dalyką. Dirbdami archeologai visada įsigyvena į kultūrinius praeities kontekstus – kitaip neįmanoma toli nueiti. Abu minėtieji požiūriai atskirai negali egzistuoti, nes vienas požiūris reikalingas kitam ir paprastai nuo jo neatsiejamas. Šios knygos užduotis yra argumentuoti šio sąryšio būtinumą, įrodyti, kad rekonstruodami istorines reikšmes turime dirbti aiškiau ir tiksliau ir kad turėtume diskutuoti apie iškylančius teorinius ir metodologinius klausimus.

Vis dėlto į tokias archeologines diskusijas nuolat buvo reaguojama stebėtinai neigiamai. Ši tema ir šiandien yra daugelio Binfordo darbų dėmesio centre. Aprašydamas sakų apdorojimo darbus Australijos aborigenų ajavarų gentyje, Binfordas pastebi tam tikras variacijas tarp aborigenų grupių. Jis klausia, ar šios variacijos yra tikslingos ir situacinės, ar kultūrinės, taip pratęsdamas seną atotrūkį tarp proceso ir normos bei formuluodamas klausimą remdamasis prielaida, kad toks atotrūkis egzistuoja. Binfordas teigia, kad sakų apdorojimo variacijos priklauso nuo to, ar apdoroja mišrios, abiejų lyčių grupės, naudojančios moterims priskiriamus daiktus, ar apdoroja vien vyrų

grupės atokiau nuo stovyklos, kurioje gyvenama. Jis prieina prie išvados, kad sakų apdorojimas yra situacinis, o ne kultūriškai determinuotas.

Be abejo, sakų apdorojimas gali įvairuoti priklausomai nuo to, ar juos apdoroja moterys, ir nuo to, kur tai atliekama. Tačiau šios variacijos ir kovariacijos aprašymas reiškia, kad *nė vienas* iš Binfordui rūpimų klausimų – nei situacinė adaptacija, nei kultūra, nėra adekvačiai išanalizuojamas. Aš jau sakiau, kad situacijos sąlygoto sprendimo priėmimas yra svarbiausia konteksto dalis (p. 191); tačiau, norėdami išnagrinėti situacinį variantiškumą, turime aiškiai įsivaizduoti, kodėl moterys atlieka vienokias užduotis, o vyrai kitokias, ir turime išnagrinėti aktyvų socialinį vyrų ir moterų strategijų kontekstą vienas kito atžvilgiu. Ką bando parodyti moterys ar vyrai atsisakydami atlikti šią užduotį vienoje gyvenamojoje stovykloje, o kitoje ne, ir kt.? Binfordas neranda atsakymo į šiuos klausimus. Norėdami išnagrinėti kultūros vaidmenį, turime išnagrinėti tenykščių žmonių požiūrius į tam tikrus įrankius, naudojamus sakams apdoroti, į tuos įrankius, kuriuos galima arba negalima naudoti gyvenamojoje stovykloje arba už jos ribų, į pačius sakus ir sakų apdorojimą, į vyrus ir moteris. Šiuos požiūrius ir strategijas turėtume nagrinėti stebėdami platesnį kultūrinį kontekstą (ką dar veikia vyrai ir moterys, kam dar naudojamos skirtingos vietos ir kt.).

Užuot laikę kultūrą ir situacijos sąlygojamus sprendimus atskirais dalykais, galime manyti, kad jie yra glaudžiai susipynę kiekviename socialiniame „veiksme". Collingwoodo žodžiais tariant, reikia įsiskverbti į įvykius ajavarų gentyje. Taip pat kaip ir savo studijoje apie nunamiutus Binfordas nepateikia pakankamai informacijos, kad galėtume nagrinėti kultūrą kaip veiksmo terpę, – situacijos sąlygoti sprendimai, taip kaip jie aprašyti, atsiranda kultūriniame vakuume, todėl negalime paaiškinti jų specifiškumo, priežasčių nei pasekmių. Argumentacijos stoka yra akivaizdi. Binfordui labiau rūpi kokiais nors

bendro pobūdžio pastebėjimais prisidėti prie abstrakčių teorinių debatų, kuriems tinka koks nors „-izmas", nei suprasti konkretų įvykį su visu jo turtingumu ir sudėtingumu. Sužaidžiamas šiuolaikinis valdžios žaidimas, ir tai nebūtinai reiškia paties mokslo pažangą. Žinoma, mes dar sugrįšime prie platesnių teorinių klausimų, visapusiškai apsvarstę sakų apdorojimą ajavarų gentyje, o pradiniam duomenų nagrinėjimui bei jų interpretacijai reikia taikyti bendras teorijas, tačiau niekur Binfordo studijoje nerasime nei dialektinio ryšio tarp teorijos ir duomenų, nei kritiško kontekstų palyginimo. Binfordas „neskaito" ajavarų genties sakų apdorojimo „teksto". Dėl šios priežasties diskusija apie „-izmus" tampa konfrontacinė, paremta *a priori* prielaidomis ir valdžia. Taip ir nebuvo įsisąmoninta, kokį indėlį ajavarai galėjo įnešti į debatus tarp „-izmų".

Interpretacijų tikrinimas

Anksčiau pateiktu Binfordo darbo vertinimu aš nenorėčiau sudaryti įspūdžio, kad teorijų neįmanoma „patikrinti". Tarp tikrinimo ir interpretacijos kartais atsiranda dichotomija. Iš tiesų dichotomija turėtų kilti dėl skirtingų požiūrių į tikrinimą. Kai kurių procesinių archeologų sukurtas vaizdas apie tai, kaip archeologai tikrina savo teorijas, yra netikslus ir prieštaringas.

Šioje knygoje aš pripažinau, kad mums, kaip archeologams, būtina tikrinti teoriją pasitelkus duomenis ta prasme, jog privalome stengtis sutvirtinti savo argumentus parodydami, kad jie geriau atitinka duomenis nei kitos teorijos. Ši priderinimo procedūra turi du aspektus. Visų pirma galime parodyti, kad pačios teorijos yra neadekvačios palyginti su kitomis teorijomis, pavyzdžiui, su socialine. Mes parodome, kad jos neatitinka platesnių teorinių žinių, ir koreguojame savo nuomonę, dažnai net konfrontuodami su archeologine bendruomene, prieštaraudami tam, kas laikoma adekvačia teorija. Antra, paro-

dome, kad, palyginti su naujomis teorijomis, ankstesnės teorijos nepaaiškina daugelio duomenų, arba parodome, kad ankstesnės teorijos naudojo netinkamus duomenis (pavyzdžiui, netinkamas datas), arba kad jos rėmėsi tokių modelių, kurie nėra reikšmingi statistiniu požiūriu, pripažinimu, ir kt.

Labai lengva mokslines procedūras supainioti su hipotezių tikrinimo metodu. Tačiau iš tikrųjų mokslinių analizės priemonių taikymas, ar tai būtų statistikos, kiekybinio matavimo, cheminių ar fizikinių studijų naudojimas, yra lygiai taip pat aktualus laikantis hermeneutinio požiūrio. Tokie moksliniai metodai taikomi nustatant ir patikrinant modelius (pavyzdžiui, su atsitiktinumo galimybe), sąryšius, datas ir šaltinius. Metodai padeda mums atrasti modelius, kuriais remdamiesi galime įvertinti savo teiginius. Tačiau jie taip pat suteikia galimybę išvengti hermeneutinio ciklo. Jie leidžia mums tiksliau aprašyti modelį ir ieškoti įvairesnių variantiškumo dimensijų, tačiau modelį vis tiek reikia interpretuoti. Mes vis tiek turime remtis koherentiškumu ir atitikimu. Kad ir kaip daug statistinių ir mokslinių metodų taikome, nesvarbu, ar mus labiau domina ekologiniai ar kultūriniai dalykai, – visi mes einame hermeneutikos inicijuotu keliu, aprašytu septintame skyriuje.

Kai kurie archeologai nevertina tokio archeologijos apibūdinimo, vadina jį nemoksliniu, nes, pasak Binfordo, mes naudojame specialiai kuriam nors atvejui priderinamus argumentus (Binford 1982). Tokie archeologai mano, kad tikrai mokslinis argumentas turėtų pasižymėti didesniu tikrumu, stabilumu ir universalumu ir kad galima nekreipti dėmesio į socialinį archeologinio žinojimo konstravimą. Jie pasisako už universalius, istoriškai nekintančius matavimo instrumentus.

Aš galėčiau sutikti, kad vidutinio lygmens teoriją (šeštas skyrius) galima gana sėkmingai naudoti nagrinėjant įvairius nekultūrinius procesus, kurie veikia archeologinę medžiagą. Pavyzdžiui, žinios apie įvairių akmens, kaulų ir molio tipų reakciją į skirtingus veiksnius gali padėti įvertinti hipotezių

apie praeitį pagrįstumą. Toks patikrinimas yra paremtas universaliais, nekultūriniais procesais ir visiškai nešališkas, nes remiasi teorijomis, nesusijusiomis su tomis teorijomis, kurios vertinamos. Apie kultūrinius procesus to pasakyti negalime. Aš sutikčiau su mintimi, kad reikia pateikti apibendrintus teiginius apie kultūrinius procesus, kad galėtume formuoti abstrakcijas ir kurti teorijas. Šie apibendrinimai apima prasmę, ideologiją ir valdžią. Tačiau tada, kai nekultūriniams procesams taikomas požiūris išplečiamas iki hipotezių apie protą, reikšmę ir reprezentaciją tikrinimo, iškyla prieštaravimų. Viena vertus, kai kurie procesiniai archeologai teigia, kad universalūs sąryšiai, egzistuojantys, pavyzdžiui, ritualo ir religijos sąrangoje (Renfrew 1985), duoda archeologams galimybę patikrinti teorijas pagal turimus duomenis. Vidutinio lygmens teoretinio supratimo pagrindu kuriamos įvairios prognozės, o duomenys analizuojami siekiant išsiaiškinti, ar jie tinka. Kad ši procedūra būtų iš tiesų mokslinė, kaip dažnai yra pateikiama, hipotezės apie praeitį, vidutinio lygmens teorija ir duomenys turi būti visiškai nepriklausomi vienas nuo kito, o vidutinio lygmens pažinimas turi būti universalus. Kita vertus, kaip jau buvo pažymėta antrame skyriuje, tokie autoriai kaip Renfrew, Flannery ir Marcusas bei Binfordas ir Sabloffas teigia, kad kiekviena kultūra turi savo „kognityvinę filogeniją", arba kiekvienas požiūris turi savo paradigmą. Šių dviejų pozicijų paprasčiausiai neįmanoma įvertinti. Žinojimo kontekstualumas griauna priklausomybę nuo universalių matavimo priemonių, teorijų nepriklausomumą ir objektyvią teorijos ir duomenų konfrontaciją.

Alternatyva yra judėti pirmyn ir atgal, tarp teorijos ir duomenų, mėginant kokiu nors aiškiu ir tiksliu būdu pritaikyti ar priderinti vieną prie kito, jautriai atsižvelgiant į duomenų ypatingumą ir kartu kritiškai vertinant prielaidas ir teorijas. Daug žalos archeologijai padarė hipotezių tikrinimo ir siauro „mokslinio metodo" šiurkštumas, nors praktiškai dauguma archeo-

logų nuolatos pastebi, kad tai, ką jie atranda, yra daug įdomiau ir sudėtingiau, nei jie tikėjosi. Visados egzistuoja pridėtinė reikšmė, kuriai reikia jautresnės, hermeneutinės interpretacijos. Tikrai mokslinis metodas pripažįsta būtinybę įvertinti visus duomenis su visomis jų ypatingybėmis ir būtinybę kritiškai ištirti tik dalinę teorijos ir duomenų nepriklausomybę.

Kad ir kaip archeologai nenori pripažinti, jie retai dirba kaip pozityvistiniai gamtos mokslų atstovai. Aš manyčiau, kad jie telinkę vadovautis paprastomis hermeneutinėmis procedūromis kintančių interpretacijų tėkmėje. Tokį supratimą paaiškina vidinių reikšmių interpretavimo poreikis, tačiau jis lygiai taip pat tinka visoms archeologijos kryptims.

Kiekvienoje diskusijoje apie praeities „skaitymą" arba vidines reikšmes yra aliuzija į empatiją ir mokslo stoką, taigi teiginys „aš nematau čia jokios prasmės", atrodo, tampa galutiniu bet kokių ginčų arbitru. Taigi archeologija tampa specialių interesų auka. Tiesa, postprocesiniai archeologai vis dėlto atmestų empatiją ir taip pat atmestų nuomonę, jog bet kuri praeities interpretacija, kad ir kaip nesisiejanti su duomenimis, yra ne mažiau svari. Kai kas akcentuotų, kad polemika tarp skirtingų požiūrių į praeitį įnešė svarbų indėlį ir pasitarnavo kaip vienas iš asmeninių interesų ir nepagrįstų interpretacijų kritikos mechanizmų. Kiti (pavyzdžiui: Shanks and Tilley 1987a, b) archeologinius duomenis pavadintų „rezistencinėmis struktūromis", varžančiomis tai, ką galima pasakyti apie praeitį. Aš pats asmeniškai manau, kad net ir tai yra pernelyg „sudabartinta" ir neįvertinama tai, jog mūsų dabarties koncepcija yra iš dalies sukonstruota iš praeities realybės. Pavyzdžiui, nėra jokios abejonės, kad dabartines mūsų idėjas apie evoliuciją ir progresą paveikė nepaneigiami archeologų radiniai. Lygiai taip pat archeologija kiekvienoje šalyje yra tokia, kokia ji šiandien yra, iš dalies dėl to, kas ten rasta. Tai, kas randama, yra to, ko ieškoma, rezultatas, bet tai taip pat paveikia mūsų ieškojimų pobūdį (pavyzdžiui, tyrimų sutelkimą tam tikruose turtinguose ar

ryškiuose archeologiniuose objektuose, regionuose ar laikotarpiuose). Archeologija, dabartis ir praeitis, subjektas ir objektas yra susiję dialektiniu tarpusavio ryšiu, kuris yra nuolatiniame vyksme. Jie ir mes esame vieni nuo kitų priklausomi ir priverčiame vieni kitus egzistuoti.

Archeologija ir ypatingas jos vaidmuo

Siekiant platesnės, postprocesinės archeologijos, būtina inkorporuoti dviejų materialių objektų reikšmės tipų (kaip objektų ir ženklų) studijas. Taip galima imtis keturių pagrindinių postprocesinės archeologijos temų (sąryšiai tarp normos ir individo, proceso ir struktūros, idealaus ir materialaus, subjekto ir objekto). Galbūt atrodo, kad archeologija, tapdama tokių debatų sritimi ir naudodama kitų disciplinų teorijas, gali iš dalies prarasti savo ypatingumą ir nepriklausomybę. Postprocesinė archeologija yra platesnių socialinės teorijos klausimų dalis, o dauguma kontekstinės analizės metodų ir teorijų yra paimti iš lingvistinės analizės.

Tačiau šioje knygoje taip pat buvo teigiama, kad kontekstiniai archeologiniai duomenys gali būti nagrinėjami jų pačių rėmuose ir kad galima priartėti prie praeities reikšmių specifiškumo. Galbūt archeologija gali prisidėti prie bendrų debatų, pasiūlydama savo duomenis ir kartu, kaip nepriklausoma disciplina, taikydama savitus metodus ir teorijas. Dabar norėčiau panagrinėti iškeltą mintį, kuri vėlgi neatitinka tradicinės ir procesų archeologijos, kad archeologija nėra nei istorija, nei antropologija, o tiesiog archeologija.

Teiginį, kad „archeologija yra archeologija yra archeologija" įtaigiai pateikė Davidas Clarke. Jo knyga „Analitinė archeologija" (*Analytical Archaeology*, 1968) yra ryškiausias bandymas sukurti savitą archeologinę metodologiją, kurios pagrindas – archeologiniai objektai ir jų asociacijos bei bendru-

mai archeologiniuose kontekstuose. Savo vėlesnėje studijoje iš Glastonberio (1972; žr. anksčiau, p. 71) Clarke atliko detalią kontekstinę analizę, įtraukdamas ir struktūrinį elementą. Clarke ne tik nepalaikė nuomonės, kad „archeologija yra antropologija, arba ji yra niekas"; jis skyrėsi nuo procesų archeologijos ar „Naujosios" tuo, kad išsaugojo susidomėjimą kultūrinėmis būtimis, jų difuzija ir tęstinumais. Nors gamtos mokslų elementas jo darbe buvo gana stiprus, pernelyg lengvas bendrų dėsnių primetimas ir „patikrinimas" jam atrodė įtartinas. Todėl šioje knygoje yra labai daug panašumų, nors ji apsiriboja trumpesniu kontekstinio požiūrio aprašymu. Pagrindinis skirtumas, nepaisant detalaus pasirinktos metodologijos tipo, yra Clarke nesugebėjimas identifikuoti tuos būdus, kuriais naudojantis galima išeiti už duomenų ribų, kad galėtume juos interpretuoti. Jo „Analitinėje archeologijoje" pateikta schema yra analitiška ir empirinė. Socialinės ir kultūrinės jo archeologinių modelių reikšmės yra visiškai neaiškios. Jis primeta paprastas interpretacijas, remdamasis įvairių kultūrų palyginimais (pavyzdžiui, kalbėdamas apie regioninių kultūrinių grupuočių reikšmingumą), o reikšmės turiniui ir „istorijai iš vidaus" nei šiame, nei vėlesniuose jo darbuose beveik neskiriama dėmesio.

Tayloras taip pat teigė (1948), kad „archeologija nėra nei istorija, nei antropologija" (ten pat, p. 44). Ir vėlgi yra labai daug panašumų tarp šioje knygoje propaguojamos nuomonės ir konjunkcinio jo požiūrio, kurio pagrindinis uždavinys buvo „kultūrinių konjunkcijų, asociacijų ir sąryšių, „bendrumų", esančių tiriamo pasireiškimo *viduje*, išaiškinimas" (ten pat, p. 95–96). Jo tikslas buvo ištirti kontekstinę informaciją kiekviename vienete ar archeologiniame objekte, kaip atskiroje esybėje su savita kultūrine išraiška, akcentuojant kultūrinį kontekstą, t. y. priešingai nei taikant lyginamąjį metodą. Toliau, „kultūra yra psichinis reiškinys, susidedantis iš minčių turinio, o ne iš materialių objektų ar akivaizdaus elgesio" (ten pat, p. 98). Pasirinktais pavyzdžiais Tayloras demonstruoja archeologų gebė-

jimą rekonstruoti užmaskuotos praeities visuomenių kultūros idėjas. Pavyzdžiui, tyrinėdamas drabužių puošybą, Tayloras atkreipia dėmesį į tai, kad audeklo rumbeliai sukasi į kairę arba į dešinę, ir eina dar toliau, identifikuodamas struktūrinius principus, vienas iš kurių, pavyzdžiui, yra toks, kad Koahuilos audiniai rodo „suderintų dekoratyvinių visumų nepaisymą" (ten pat, p. 182).

Nepaisant ryškių panašumų su septintame skyriuje aprašytomis pažiūromis, jo požiūryje yra keletas svarbių ribotumų, kurie primena anksčiau šioje knygoje pateiktas kritines pastabas. Pirma, Tayloras kategoriškai atskiria idėją nuo praktikos: „pati kultūra susideda iš idėjų, o ne iš procesų" (ten pat, p. 110). Šis teiginys prieštarauja Binfordo nuostatai ir yra lygiai taip pat neadekvatus.

Antra, Tayloro pažiūros yra normatyvinės, nors ir ne ta prasme, kad kažkokiu būdu „visuomenės" turi bendrą pasaulėžiūrą. Tayloras manė, kad kultūra gali būti arba bendra, arba individuali ir išskirtinė. Tačiau aš norėčiau panagrinėti Tayloro nuostatą antrosios normatyvinio požiūrio reikšmės atžvilgiu – t. y. kad elgesį sąlygoja taisyklės. Individai ar grupės taip stipriai kontroliuojami sistemų, arba kodų, arba struktūrų, kad negali jų uzurpuoti. Atrodo, kad, Tayloro manymu, kultūrą sudaro tokio pobūdžio taisyklės, o ne kontekstiniai sprendimai, paveikti taisyklių ir dispozicijų. Šiuo atžvilgiu jo požiūris yra ne kontekstinis (situaciškai kontekstinis), o normatyvinis.

Nepaisant šių ir kitų Tayloro požiūrio skirtingumų (ypač to, kad Tayloras neišrutulioja socialiai savimoningos ir kritiškos pozicijos duomenų aprašymo ir interpretacijos subjektyvumo atžvilgiu), akivaizdu, kad Tayloras, taip pat kaip ir Collingwoodas, gali labai daug ką pasiūlyti dabartiniams archeologams. Man nerūpi paneigti ryšius su ankstesniais archeologais – tiesą sakant, manau, kad būtina atstatyti tiltus, kuriuos taip negailestingai sugriovė procesų archeologija, ir iš naujo įvertinti tai, ką vadinome „ilgu archeologinės teorijos snauduliu" (Renfrew 1983b).

Šioje knygoje propaguojamoji nuostata, kad archeologija turėtų egzistuoti savarankiškai, nepaisant jos saitų su bendrąja teorija ir metodu, susideda iš keleto komponentų. Pirmiausia tai jau aštuntame skyriuje aš kalbėjau, jog archeologiją galima atskirti nuo antikvariatiškumo dėl jos domėjimosi materialių objektų kontekstais. Teigiama, kad intensyvėjimo kelyje nuo kontekstinių asociacijų ir kontrastų į kritišką specifinių istorinių reikšmių suvokimą archeologija gali taikyti indukcinius metodus. Šie skaitymai ir interpretacijos yra skirtingo laikmečio vertimai; jie veda prie universalių prielaidų, tačiau rezultatas nevisiškai priklauso nuo dabarties. Šie skaitymai teikia informacijos ir įneša savo indėlį į dabartį per kritišką praeities įvertinimą. Tai, kiek archeologai sugeba interpretuoti, priklauso nuo jų duomenų tinklo turtingumo, nuo jų žinių ir sugebėjimų, tačiau archeologai taip pat turi neabejotiną galimybę įnešti savarankišką indėlį.

Antra, nors archeologai galbūt skaito materialios kultūros tekstus panašiai, kaip yra skaitomi istoriniai tekstai, tarp materialinės kultūros ir šnekamosios arba rašytinės kalbos egzistuoja ryškūs skirtumai, kuriuos dar reikia giliau analizuoti. Materialinė kultūra dažnai atrodo esanti paprastesnė, bet ir neapibrėžtesnė kalba ir, palyginti su šnekamąja kalba, dažnai atrodo nekintamesnė ir ilgaamžiškesnė. Be to, daugelis žodžių yra sutartiniai žymimų sąvokų žymikliai: taigi sąryšis tarp angliško žodžio „medis" *(tree)*, priešpriešinant jį medžio pavadinimams kitose kalbose, *arbre* arba *tarm*, ir sąvokos „medis" yra konvencionalus ir istoriškas. Tačiau materialiosios kultūros „žodis", pavyzdžiui, žmogaus „fotografija" arba „skulptūra", nėra sutartinė to, kas yra žymima, reprezentacija: taigi, priešingai nei dauguma žodžių, daugelis materialinės kultūros ženklų yra portretiniai. Šie ir kiti skirtingumai insinuoja tai, kad archeologai turi sukurti savo teoriją ir metodą, kad galėtų perskaityti savitus savo duomenis.

Trečia, archeologija gali disponuoti kultūrinės žmogaus veiklos įrodymais, apimančiais milžiniškus laikotarpius. Ši tolima perspektyva duoda potencialią galimybę naujai pažvelgti į keturis svarbiausius postprocesinės archeologijos klausimus. Pavyzdžiui, koks yra individualaus įvykio vaidmuo bendruose socialinės ir kultūrinės kaitos procesuose ir koks yra ryšys tarp struktūros ir proceso per ilgą laiko tarpą? Žiūrint į trumpą laiko tarpą, gali pasirodyti, kad socialiniai ir ekonominiai determinantai yra svarbesni, tačiau, stebint ilgesnį laikotarpį, galima suprasti, kad socialiniai ir ekonominiai sprendimai suformuoja pasikartojančius modelius, turinčius gilumininį struktūrinį arba kultūrinį ritmą. Pirmieji archeologų darbai šia linkme buvo aptarti penktame skyriuje.

Visais šiais atžvilgiais archeologiją galima laikyti savarankiška disciplina, kuri bando surasti savarankišką metodą ir teoriją, tačiau yra neišvengiamai susijusi su bendrąja socialine teorija ir įneša į ją savo indėlį. Sąryšio tarp ypatingybės ir visuotinybės problema, slypinti visose trijose ankstesnėse pastraipose aptartuose punktuose, jau pati savaime yra platus klausimas, kurį sprendžiant archeologija gali įnešti ypatingą indėlį.

Archeologiniai objektai kraštutine ir jausmus žadinančia forma iškelia klausimų apie savitumo ir visuotinumo sąryšį. Šį sąryšį, kurį didelė dalis šiuolaikinės akademinės archeologijos, matyt, ignoruoja, savo viešame mene Bostono gatvėse (fasaduose) užfiksavo Mags Harris. Jos menas laikomas archeologiniu, visų pirma dėl to, kad ji suvokia didelį paprastų kasdienių objektų artumą, jų istorinį specifiškumą. Objektai, dažniausiai sukurti taip, kad liktų nuošaly, nenumatyti, nepastebėti, konkrečia forma užfiksuoja praskriejantį akimirksnį. Antra, mes vis dėlto jaučiame, kad suprantame objektus, kad yra kažkoks bendrumas ir artumas, net jeigu mus ir skiria didžiulės laiko platybės. Mes susiduriame su laiko didybe ir patirties visuotinumu. Šioje knygoje aš bandžiau parodyti, kad šį tolumą ir visuotinumą galime suprasti tik visapusiškai eksplo-

atuodami konkretų pačių artefaktų kasdieniškumą su visu jų specifiškumu.

Bostono gatvėse Mags Harris kuria archeologinius objektus. Jos menas yra archeologinis dviem ką tik aprašytais atžvilgiais. Kad pati archeologija būtų archeologiška, reikia šiek tiek daugiau, nei iškasti daugiau objektų ir išdėlioti juos muziejuose ir sociokultūriniuose posistemiuose – privalome išnagrinėti specifinius objektų kontekstus praeityje, kad galėtume diskutuoti apie savo kontekstus ilgo laiko tarpo visuotinumo akivaizdoje.

Aptardamas preliminarius žingsnius šia kryptimi, šioje knygoje sąmoningai daugiau klausimų iškeliu, nei atsakau – apie individų ir visuomenių tarpusavio ryšius, apie bendrų dėsnių egzistavimą, apie archeologų vaidmenį visuomenėje ir kt. Praeities reikšmė yra sudėtingesnė, nei galėjome įsivaizduoti. Tačiau iš tiesų, užuot laikęsis pozicijos, kad dabar archeologija atrodo beviltiškai sunki, aš iškėliau mintį, kad archeologai gali sugrįžti prie fundamentaliųjų principų ir išversti praeities tekstų reikšmę į dabartinę savo kalbą. Kasinėjimų ir interpretacijos metodai, paremti konteksto sąvoka, yra labai toli pažengę. Pasitelkiant šiuos metodus – Collingwoodo klausimų ir atsakymų procedūrą, koherentiškumo ir atitikimo sąvokas, mintį, kad reikšmė konstruojama per struktūruotus skirtingumų ciklus – ir pripažįstant kritinės analizės svarbą, įrodinėjama, kad kontekstinė informacija iš praeities gali padėti suprasti funkcines ir idėjines reikšmes. Taigi galima rekonstruoti ilgaamžę istoriją ir prisidėti prie diskusijų šiuolaikinėje socialinėje teorijoje ir plačiojoje visuomenėje.

BIBLIOGRAPHY

Althusser, L., 1977, *Fox Marx,* London: New Left Books

Ammerman, A., 1979, 'A Study of Obsidian Exchange Networks in Calabria', World Archaeology 11, 95–110

Arnold, D., 'Design Structure and Community Organisation in Quinua, Peru', in D. Washburn (ed.), *Structure and Cognition in Art,* Cambridge University Press

Bailey, G. (ed.) 1983, *Hunter-Gatherer Economy in Prehistory: a European Perspective,* Cambridge University Press

Bapty, I., and Yates, T. (eds.) 1990, *Archaeology after Structuralism: Introductory Readings in Post-Structuralism and Archaeology,* London: Routledge

Barrett J. C., 1981, 'Aspects of the Iron Age in Atlantic Scotland: a Case Study in the Problems of Archaeological Interpretation', *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland* 111, 205–19

1987, 'Contextual Archaeology', *Antiquity* 61, 468–73

1988, 'Food, Gender and Metal: Questions and Metal: Questions of Social Reproduction', in M. L. Sørensen and R. Thomas (eds.), *The Transition from Bronze Age to Iron Age in Europe,* Oxford: British Archaeological Reports

and Kinnes, I. (eds.), 1988, *The Archaeology of Context in the Neolithic and Bronze Age: Recent Trends,* University of Sheffield: J. Collis

Barstow, A., 1978, 'The Uses of Archaeology for Women's History: James Mellaart's Work in Neolithic Goddes at Catal Huyuk', *Feminist Studies* 4, 7–18

Bender, B., 1978, 'Gatherer-Hunter to Farmer: a Social Perspective', *World Archaeology* 10, 204–22

1985, 'Emergent Tribal Formations in the American Mid-continent', *American Antiquity*, 50, 52–62

Berard, C. and Durand, J.-L., 'Entrer en imagerie', in *La Cité des images*, Paris: Fernand Nathan

Binford, R. L., 1962, 'Archaeology as Antropology', *American Antiquity* 28, 217–125

1965, 'Archaeological Systematics and the Study of Cultural Process', *American Antiquity* 31, 203–10

1967, 'Smudge Pits and Hide Smoking: the use of Analogy in Archaeological Reasoning', *American Antiquity* 32, 1–12

1971, 'Mortuary Practises: their Study ant their Potential', in J. Brown (ed.) *Approaches to the Social Dimensions of Mortuary Practises*, Memoirs of the American Archaeology Society 25

(ed.) 1977, *For Theory Building in Archaeology*, New York: Academic Press

1978, *Nunamiut Ethnoarchaeology*, New York: Academic Press

1982, 'Meaning, Inference and the Material Record', in A. C. Renfrew and S. Shennan (eds.), *Ranking, Resource and Exchange*, Cambridge University Press

1983, *In Pursuit of the Past*, London: Thames and Hudson

1984, 'An Ayawara Day: Flour, Spinifex Gum, and Shifting Perspectives', *Journal of Anthropological Research* 40, 157–82

and Sabloff, J. A., 1982, 'Paradigms, Systematics and Archaeology', Journal of Anthropological Research 38, 137–53

Bintliff, J. L. 'Structuralism and Myth in Minoan Studies', *Antiquity* 58, 35–8

Boas, F., 1940, *Race, Language and Culture*, New York: Mac-Millan Press

Bourdieu, P., 1977, *Race, Language and Culture*, New York: Mac-Millan Press

1977, Outline of a Theory of Practice, Cambridge University Press

Bradley, R., 1984, *The Social Foundations of Prehistoric Britain*, London: Longman

Braithwaite, M., 1982, 'Decoration as Ritual Symbol: a Theoretical Proposal and an Ethnographic Study in Southern Sudan', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, London: Collins

Braun, D. P., and Plog, S., 1982, 'Evolution of „Tribal" Social Networks: Theory and Prehistoric North American Evidence', *American Antiquity* 47, 504–25

Butzer, K., *Archaeology as Human Ecology*, Cambridge University Press

Carr, C., 'The Nature of Organisation of Intrasite Archaeological Records and Spatial Analysis Approaches to their Investigation', in M. Schiffer (ed.), *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 7, New York: Academic Press

Case, H., 1973, 'Illusion and Meaning', in A. C. Renfrew (ed.), *The Explanation of Culture Change*, London: Duckworth

Chapman, R. W., 1981, 'The Emergence of Formal Disposal Areas and the „Problem" of the Megalithic Tombs in Prehistoric Europe', in R. Chapman, I. Kinnes and K. Randsborg (eds.), *The Archaeology of Death*, Cambridge University Press

Childe, V. G., 1925, *The Dawn of European Civilisation*, London: Kegan Paul

1936, *Man Makes Himself*, London: Collins

1949, *Social Worlds of Knowledge*, Oxford University Press

1951, *Social Evolution*, New York: Schuman

Clark, J. G. D., 1939, *Archaeology and Society*, London: Methuen

Clarke, D. L., 1968, *Analytical Archaeology*, London: Methuen

1972, 'A Provisional Model of an Iron Age Society and its Settlement System', in D. L. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, London: Methuen

1973, 'Archaeology: the Loss of Innocence', *Antiquity* 47, 6–18

Coe, M. D., 1978, 'Supernatural Patrons of Maya Scribes and Artists', in N. Hammond (ed.). *Social Process in Maya History*, New York: Academic Press

Collingwood, R. G., 1939, *An Autobiography*, Oxford University Press

1946, *The Idea of History*, Oxford University Press

and Myres, J., 1936, *Roman Britain and the English Settlements*, Oxford University Press

Conkey, M. W., and Spector, J., 1984, 'Archaeology and the Study of Gender', in M. Schiffer (ed.,), *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 7, New York: Academic Press

Conrad, G. W., and Demarest, A. A., 1984, *Religion and Empire*, Cambridge University Press

Cresswell, R., 1972, 'Les Trois Sources d'une technologie nouvelle', in J. M. C. Thomas and L. Bernot (eds.), *Langues et techniques, nature et société*, Paris: Klinksieck

Daniel, G. E., 1962, *The Idea o f Prehistory*, Harmondsworth: Penguin

Davis, D. D., 1984, 'Investigating the Diffusion of Stylistic Innovations', in M. Schiffer (ed.), *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 6, New York: Academic Press

Davis, W., 1982, 'Canonical Representation in Egyptian Art', *Res* 4, 21–46

1984, 'Representation and Knowledge in the Prehistoric Rock Art of Africa', *African Archaeological Review* 2, 7–35

Deetz, J., 1977, *In Small Things Forgotten*, New York: Anchor Books

1983, 'Scientific Humanism and Humanistic Science: a Plea for Paradigmatic Pluralism in Historical Archaeology', *Geoscience and Man* 23, 27–34

1988a, 'History and Archaeological Theory: Walter Taylor Revisited', *American Antiquity* 53, 13–22

1988b, 'Material Culture and Worldview in Colonial Anglo-America', in M. Leone and P. B. Potter (eds.), *The Recovery of Meaning*, Washington: Smithsonian

Derrida, J., 1976, *Of Grammatology*, Baltimore: Johns Hopkins University Press

Digard, J.-P., 1979, 'La technologie en anthropologie: fin de par-cours ou nouveau siffle?', *L'Homme* 19, 73–104

Donley, L., 1982, 'House Power: Swahili Space and Symbolic Markers', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

Doran, J., and Hodson, F. R., 1975, *Mathematics and Computers in Archaeology*, Edinburgh University Press

Draper, P., 1975, '!Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts', in R. R. Reiter (ed.), *Toward an Anthropology of Women*, New York: Monthly Review Press

Drennan, R., 1976, 'Religion and Social Evolution in Formative Mesoamerica', in K. Flannery (ed.), *The Early Mesoamerican Village*, New York: Academic Press

Drummond, L., 1983, 'Jonestown: a Study in Ethnographic Discourse', *Semiotica* 46, 167–209

Duby, G., 1980, *The Three Orders*, Chicago: University of Chicago Press

Dumezil, G., 1977, *Les Dieux-Souverains des Indo-Europeens*, Paris: Gallimard

Eagleton, T., 1983, *Literary Theory*, Oxford: Blackwell

Earle, T. K., 1990, 'Style and Iconography as Legitimisation in Complex Chiefdoms', in M. W. Conkey and C. A. Hastorf (eds.), *The Uses of Style in Archaeology*, Cambridge University Press

and Ericson, J., (eds.), 1977, *Exchange Systems in Prehistory*, New York: Academic Press

and Preucel, R. M., 1987, 'Processual Archaeology and the Radical Critique', *Current Anthropology* 28, 501–38

Ericson, J., and Earle, T., (eds.), 1982, *Contexts for Prehistoric Exchange*, New York: Academic Press

Faris, J., 1972, *Nuba Personal Art*, London: Duckworth

1983, 'From Form to Content in the Structural Study of Aesthetic Systems', in D. Washburn (ed,,), *Structure and Cognition in Art*, Cambridge University Press

Flannery, K. V., 1967, 'Culture History v. Culture Process: a Debate in American Archaeology', *Scientific American* 217, 119–22

1973, 'Archaeology with a Capital S', in C. Redman (ed.), *Research and Theory in Current Archaeology*, New York: Wiley

1982. 'The Golden Marshalltown: A Parable for the Archaeology of the 1980's', *American Anthropologist* 84, 265–78

and Marcus, J., 1976, 'Formative Oaxaca and the Zapotec Cosmos', *American Scientist* 64, 374–83

1983, *The Cloud People*, New York: Academic Press

Fletcher, R., 1977, 'Settlement Studies (Micro and Semi-Micro)', in D. L. Clarke (ed.). *Spatial Archaeology*, New York: Academic Press

Foucault, M., 1977, *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books

1979, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, London: Penguin

1981, The. History of Sexuality Volume 1: An Introduction, London: Penguin

Frankenstein, S., and Rowlands, M., 1978, 'The Internal Structure and Regional Context of Early Iron Age Society in South-Western Germany', *Bulletin of the Institute of Archaeology* 15, 73–112

Friedman, J., 1974, 'Marxism, Structuralism and Vulgar Materialism', *Man* 9, 444–69

1975, 'Tribes, States and Transformations', in M. Bloch (ed.), *Marxist Analyses in Social Anthropology*, London: Association of Social Anthropologists

and Rowlands, M., (eds.), 1978, *The Evolution of Social Systems,* London: Duckworth

Fritz, J., 1978, 'Paleopsychology Today: Ideational Systems and Human Adaptation in Prehistory', in C. Redman *et al.* (eds.), *Social Archaeology: Beyond Dating and Subsistence,* New York: Academic Press

Gadamer, H.-G., 1975, *Truth and Method,* New York: Seabury Press

1981, *Reason in the Age of Science,* Cambridge, MA: MIT Press

Gailey, C. W., 1987, *Kinship to Kingship,* Austin: University of Texas Press

Gellner, E., 1982, 'What is Structuralisme?', in C. Renfrew, M. Rowlands and B. Seegraves (eds.), *Theory and Explanation in Archaeology,* London: Academic Press

Gero, J., 1985, 'Socio–Politics and the Woman-at-Home Ideology', *American Antiquity* 50, 342–50

and Conkey, M., (eds.), 1990, *Engendering Archaeology: Women and Prehistory,* Oxford: Blackwell

Gibbon, G., 1989, *Explanation in Archaeology,* Oxford: Blackwell

Gibbs, L., 1987, 'Identifying Gender Representation in the Archaeological Record: A Contextual Study', in I. Hodder (ed.). *The Archaeology of Contextual Meaning,* Cambridge University Press

Giddens, A., 1976, 'Introduction', in M. Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,* London: George Alien and Unwin

1979, *Central Problems in Social Theory,* London: MacMillan

1981, *A Contemporary Critique of Historical Materialism,* London: MacMillan

Gilman, A., 1984, 'Explaining the Upper Palaeolithic Revolution', in M. Spriggs (ed.), *Marxist Perspectives in Archaeology,* Cambridge University Press

Glassie, J., 1975, *Folk Housing of Middle Virginia,* Knoxville: University of Tennessee Press

Gledhill, J., 1989, 'Formative Development in the North American South West', *British Archaeological Report* 47, 241–84

Gould, R., 1980, *Living Archaeology*, Cambridge University Press

Greene, G., 1987, 'Gothic Material Culture', in I. Hodder (ed.), *Archaeology as Long-Term History*, Cambridge University Press

Gregory, T., 1983, The Impact of Metal Detecting on Archaeology and the Public', *Archaeological Review from Cambridge* 2, 5–8

Hall, R. L., 1976, 'Ghosts, Water Barriers, Corn, and Sacred Enclosures in the Eastern Woodlands', *American Antiquity* 41, 360–4

1977, 'An Anthropocentric Perspective for Eastern United States Prehistory', *American Antiquity* 42, 499–517

1983, 'A Pan-continental Perspective on Red Ochre and Glacial Käme Ceremonialism', in R. C. Dunnell and D. K. Grayson (eds.), *Lulu Linear Punctuated: Essays in Honour of George Irving Quimby*, University of Michigan Anthropological Papers, 72

Handsman, R., 1980, 'Studying Myth and History in Modern America: Perspectives for the Past from the Continent', *Review in Anthropology* 7, 255–68

1981, 'Early Capitalism and the Centre Village of Canaan, Connecticut, a Study of Transformations and Separations', *Artifacts* 9, 1–21

Hardin, M., 1970, 'Design Structure and Social Interaction: Archaeological Implications of an Ethnographic Analysis', *American Antiquity* 35, 332–43

Harris, M., 1979, *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*, New York: Random House

Hastorf, G., 1990, 'Gender, Space and Food in Prehistory', in J. Gero and M. Conkey (eds.). *Engendering Archaeology: Women and Prehistory*, Oxford: Blackwell

Haudricourt, A. G., 1962, 'Domestication des animaux, culture des plantes et traitement d'autrui', *L'Homme* 2, 40–50

Hawkes, C., 1942, 'Race, Prehistory and European Civilisation', *Man* 73, 125–30

1954, 'Archaeological Theory and Method: some Suggestions from the Old World', *American Anthropologist* 56, 155–68

1972, 'Europe and England: Fact and Fox', *Helinium* 12, 105–16

1976, 'Celts and Cultures: Wealth, Power, Art', in C. Hawkes and P.-M. Duval, *Celtic Art in Ancient Europe,* London: Seminar Press

Hawkes, J., 1968, 'The Proper Study of Mankind', *Antiquity* 42, 255–62

Held, D. 1980, *Introduction to Critical Theory*, London: Hutchinson

Higgs, E. S., and Jarman, M., 1969, The Origins of Agriculture: a Reconsideration', *Antiquity* 43, 31–41

Hillier, B., Leaman, A., Stansall, P., and Bedford, M., 1976, 'Space Syntax', *Environment and Planning* Series B3, 147–85

Hobsbawn, E., and Ranger, T. (eds.), 1984, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press

Hodder, I., 1979, 'Social and Economic Stress and Material Culture Patterning', *American Antiquity* 44, 446–54

1981, 'Towards a Mature Archaeology', in I. Hodder, G. Isaac and N. Hammonds (eds.), *Pattern of the Past,* Cambridge University Press

1982a, *Symbols in Action,* Cambridge University Press

1982b, 'Sequences of Structural Change in the Dutch Neolithic', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology,* Cambridge University Press

1982c, 'Theoretical Archaeology: a Reactionary View', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology,* Cambridge University Press

1982d, *The Present Past,* London: Batsford

1984a, 'Burials, Houses, Women and Men in the European Neolithic', in D. Miller and C. Tilley (eds.), *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press

1984b, 'Archaeology in 1984', *Antiquity* 58, 25–32

1985, 'New Generations of Spatial Analysis in Archaeology', in F. Burillo (ed.), Arqueologia Espacial (Tervel: Colegio Universitario)

(ed.), 1987a, *The Archaeology of Contextual Meanings*, Cambridge University Press

(ed.), 1987b, *Archaeology as Long-Term History*, Cambridge University Press

1989a, 'This is not an Article about Material Culture as Text', *Journal of Anthropological Archaeology* 8, 250–69

1989b, 'Writing Archaeology: Site Reports in Context', *Antiquity* 63, 268–74

1990a, *The Domestication of Europe*, Oxford: Blackwell

1990b, 'Post-Processual Archaeology: The Current Debate', in R. Preucel (ed.). *Between Past and Present: Issues in Contemporary Archaeological Discourse*, Carbondale: Southern Illinois University Press

1990c, 'Gender Representation and Social Reality', Proceedings of the 1989 Chacmool Conference, University of Toronto

1991, 'The Decoration of Containers; an Ethnographic Study', (to be published)

and Evans, C., 1984 'Report on the Excavations at Haddenham, Cambs.', *Cambridgeshire Archaeological Committee Annual Report* 3, 11–14

and Lane, P., 1982, 'A Contextual Examination of Neolithic Axe Distribution in Britain', in J. Ericson and T. Earle (eds.), *Contexts for Prehistoric Exchange*, New York: Academic Press

and Okell, E., 1978, 'An Index for assessing the Association between Distributions of Points in Archaeology', in I. Hodder

(ed.). *Simulation Studies in Archaeology*, Cambridge University Press

and Orron, C., 1976, *Spatial Analysis in Archaeology*, Cambridge University Press

Parker Pearson, M., Peck, N., and Stone, P., 1985, *Archaeology, Knowledge and Society: Surveys in Britain* (typescript)

Horkheimer, M., and Adorno, T., 1973, *Dialectics of the Enlightenment*, London: Allen Lane

Huffman, T. N., 1981, 'Snakes and Birds: Expressive Space at Great Zimbabwe', *African Studies* 40, 131–50

1984, 'Expressive Space in the Zimbabwe Culture', *Man* 19, 593–612

Ingold, T., 1986, *The Appropriation of Nature*, Manchester University Press

Isbell, W. H., 1976, 'Cosmological Order expressed in Prehistoric Ceremonial Centres', *Andean Symbolism Symposium*, Paris: International Congress of Americanists

Jochim, T., 1983, 'Palaeolithic Cave Art in Ecological Perspective', in G. Bailey (ed.), *Hunter-Gatherer Economy in Prehistory*, Cambridge University Press

Johnson, G., 1982, 'Organisational Structure and Scalar Stress', in A. Renfrew, M. Rowlands and B. Seagrave (eds.), *Theory and Explanation in Archaeology*, New York: Academic Press

Johnson, M. H., 1989, 'Conceptions of Agency in Archaeological Interpretation', *Journal of Anthropological Archaeology* 8, 189–211

Kehoe, A. B., 1979, The Sacred Heart: a Case for Stimulus Diffusion', *American Ethnologist* 6, 763–71

and Kehoe, T. F., 1973, 'Cognitive Models for Archaeological Interpretation', *American Antiquity* 38, 150–4

1977, 'Stones, Solstices and Sun Dance Structures', *Plains Anthropologist* 22, 85–95

Kent, S., 1984, *Analysing Activity Areas,* Albuquerque: University of New Mexico Press

Kintigh, K., and Ammerman, A. J., 1982, 'Heuristic Approaches to Spatial Analysis in Archaeology', *American Antiquity* 47, 31–63

Kohl, P., L., 1981, 'Materialist Approaches in Prehistory', *Annual Review of Anthropology* 10, 89–118

Kramer, C. (ed.), 1979, *Ethnoarchaeology,* New York: Columbia University Press

Kristiansen, K., 1984, 'Ideology and Material Culture: an Archaeological Perspective', in M. Spriggs (ed.), *Marxist Perspectives in Archaeology,* Cambridge University Press

1981, 'A Social History of Danish Archaeology (1805–1975)', in G. Daniel (ed.). *Towards a History of Archaeology,* London: Duckworth

1989, 'Value, Ranking and Consumption in the European Bronze Age', in D. Miller, M. Rowlands and C. Tilley (eds.), *Domination and Resistance,* London: Unwin Hyman

Kroeber, A. L., 1963, *Anthropology: Culture, Patterns and Processes,* New York: Harcourt Brace Jovanowich

Ladurie, E., 1980, *Montaillou,* London: Penguin

Lathrap, D. W., 1977, 'Our Father the Layman, our Mother the Gourd: Spinden Revisited, or a Unitary Model for the Emergence of Agriculture in the New World', in C. Reed (ed.), *Origins of Agriculture,* The Hague: Mouton

Layton, R. (ed.), 1989a, *Conflict in the Archaeology of Living Traditions,* London: Unwin Hyman

(ed.), 1989b, *Who Needs the Past? Indigenous Values and Archaeology,* London: Unwin Hyman

Leach, E., 1954, *Political systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure,* London: Bell

1973, 'Concluding Address', in A. C. Renfrew (ed.), *The Explanation of Culture Change,* London: Duckworth

Lechtmann, H., 1984, 'Andean Value Systems and the Development of Prehistoric Metallurgy', *Technology and Culture* 25, 1–36

Le Goff, J., 1985, *The Medieval Imagination*, Chicago: University of Chicago Press

Lemonnier, P., 1976, 'La Description des chaines operatoires: contribution à l'étude des systémes techniques', *Techniques et Culture* 1, 100–5

1983, 'L'Etude des systémes techniques, une urgence en technologie culturelle', *Techniques et Culture* 1, 11–26

1984, 'L'Ecorce battue chez Les Anga de Nouvelle-Guinee, *Techniques et Culture* 4, 127–75

Leone, M., 1978, 'Time in American Archaeology', in C. Red-man *et al.* (eds.). *Social Archaeology: Beyond Subsistence and Dating*, New York: Academic Press

1982, 'Some Opinions about recovering Mind', *American Antiquity* 47, 742–60

1983, 'The role of Archaeology in verifying American Identity', *Archaeological Review from Cambridge* 2, 44–50

1984, 'Interpreting Ideology in Historical Archaeology: the William Paca Garden in Annapolis, Maryland', in D. Miller and C. Tilley (eds.), *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press

1988, 'The Georgian Order as the Order of Merchant Capitalism in Annapolis', in M. Leone and P. B. Potter (eds.), *The Recovery of Meaning*, Washington: Smithsonian Institution Press

Potter, P. B., and Shackel, P., 1987, 'Toward a Critical Archaeology', *Current Anthropology* 28, 251–82

and Potter, P. B. (eds.), 1988, *The Recovery of Meaning*, Washington: Smithsonian Institution Press

Leroi-Gourhan, A., 1943, *L'Homme la matiere*, Paris: Albin Michel

1945, *Milieu et techniques*, Paris: Albin Michel

1965, *Prehistorie de l'art occidental*, Paris: Mazenod

1982, *The Dawn of European Art,* Cambridge University Press

Longacre, W., 1970, *Archaeology as Anthropology,* Tucson: Anthropological Papers of the University of Arizona, 17

McGhee, R., 1977, 'Ivory for the Sea Woman: the Symbolic Attributes of a Prehistoric Technology', *Canadian Journal of Archaeology* 1, 141–59

McGuire, R. H., 1988, 'Dialogues with the Dead: Ideology and the Cemetery', in M. Leone and P. B. Potter (eds.). *The Recovery of Meaning,* Washington: Smithsonian Institution Press

and Howard, A. V., 1987, 'The Structure and Organization of Hohokam Shell Exchange', *The Kiva* 52, 113–46

Marx, K., 1971, *A Contribution to the Critique of Political Economy,* London: Lawrence and Wishart

Meltzer, D., 1979, Paradigms and the nature of Change in Archaeology', *American Antiquity* 44, 644–57

1981, 'Ideology and Material Culture' in R. Gould and M. Schiffer (eds.). *Modern Material Culture, the Archaeology of US,* New York: Academic Press

1983, 'The Antiquity of Man and the Development of American Archaeology', *Advances in Archaeological Method and Theory* 6, 1–51

Fowler, D. D. and Sabloff, J. A. (eds.), 1986, *American Archaeology Past and Future,* Washington: Smithsonian Institution Press

Merriman, N., 1987, 'An Investigation into the Archaeological Evidence for „Celtic Spirit",' in I. Hodder (ed.). *Archaeology as Long Term History,* Cambridge University Press

1989a, 'Museum Visiting as a Cultural Phenomenon', in P. Vergo (ed.), *The New Museology,* London: Reaktion Books

1989b, 'The Social Role of Museum and Heritage Visiting', in S. Pearce (ed.). *Museum Studies in Material Culture,* Leicester University Press

Miller, D., 1982a, 'Artifacts as Products of Human Categorisation Processes', in I. Hodder (ed.). *Symbolic and Structural Archaeology,* Cambridge University Press

1982b, 'Structures and Strategies: an Aspect of the Relationship between Social Hierarchy and Cultural Change', in I. Hodder (ed.). *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

1983, 'Things ain't what they used to be', *Royal Anthropological Institute Newsletter* 59, 5–7 1985,

'Ideology and the Harappan Civilization', *Journal of Anthropological Archaeology* 4, 34–71

and Tilley, C. (eds.), 1984, *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press

Rowlands, M. and Tilley, C. (eds.), 1989, *Domination and Resistance*, London: Unwin Hyman

Moore, H., 1982, 'The Interpretation of Spatial Patterning in Settlement Residues', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

1988, *Feminism and Anthropology*, Oxford: Polity Press

1990, 'Paul Ricoeur: Action, Meaning and Text', in C. Tilley (ed.), *Reading Material Culture*, Oxford: Blackwell

Moore, J. A., and Keene, A. S., 1983, 'Archaeology and the Law of the Hammer', in J. A. Moore and A. S. Keene (eds.). *Archaeological Hammers and Theories*, New York: Academic Press

Muller, J., 1971, 'Style and Culture Contact', in C. L. Riley (ed.), *Man Across the Sea*, Houston: University of Texas Press

Naroll, R., 1962, 'Floor Area and Settlement Population', *American Antiquity* 27, 587–8

Norwegian Archaeological Review, 1989, 'Discussions', *Norwegian Archaeological Review* 22, 1–54

Okely, J., 1979, 'An Anthropological Contribution to the History and Archaeology of an Ethnic Group', in B. C. Burnham and J. Kingsbury (eds.), *Space, Hierarchy and Society*, Oxford: British Archaeological Reports International Series, 59

O'Neale, L. M., 1932, *Yurok-Karok Basket Weavers*, University of California Publications in American Archaeology and Ethnology 32

Paddaya, K., 1981, 'Piaget, Scientific Method, and Archaeology', *Bulletin of the Deccan College Research Institute* 40, 325–64

Pader, E., 1982, *Symbolism, Social Relations and the Interpretation of Mortuary Remains*, Oxford: British Archaeological Reports International Series, 130

Parker Pearson, M., 1982, 'Mortuary Practices, Society and Ideology: an Ethnoarchaeological Study', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

1984a, 'Economic and Ideological Change: Cyclical Growth in the Pre-state Societies of Jutland', in D. Miller and C. Tilley (eds.), *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press

1984b, 'Social Change, Ideology and the Archaeological Record', in M. Spriggs (ed.), *Marxist Perspectives in Archaeology*, Cambridge University Press

Parkington, J., 1989, 'Interpreting Paintings without a Commentary: Meaning and Motive, Content and Composition in the Rock Art of the Western Cape, South Africa', *Antiquity* 63, 13–26

Patterson, T. C., 1986, 'The Last Sixty Years: Toward a Social History of Americanist Archaeology in the United States', *American Anthropologist* 88, 7–26

Patrik, L. E., 1985, 'Is there an Archaeological Record?', in M. B. Schiffer (ed.), *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 8, New York: Academic Press

Paynter, R., 1988, 'Steps to an Archaeology of Capitalism: Material Change and Class Analysis', in M. Leone and P. B. Potter (eds.), *The Recovery of Meaning*, Washington: Smithsonian Institution Press

Piggott, S., 1959, *Approach to Archaeology*, Harvard: McGraw Hill 1965, *Ancient Europe*, Edinburgh University Press

Plog, S., 1978, 'Social Interaction and Stylistic Similarity', in M. B. Schiffer (ed.), *Advances in Archaeological Method and Theory*, vol. 2, New York: Academic Press

Preucel, R. (ed.), 1990, *Between Past and Present: Issues in Contemporary Archaeological Discourse,* Carbondale: Southern Illinois University Press

Raab, L. M., and Goodyear, A. C., 1984, 'Middle-Range Theory in Archaeology: a Critical Review of Origins and Applications', *American Antiquity* 49, 255–68

Rahtz, P., 1981, *The New Medieval Archaeology,* York: University of York

Randsborg, K., 1982, 'Rank, Rights and Resources: an Archaeological Perspective from Denmark', in C. Renfew and S. Shennan (eds.). *Ranking, Resource and Exchange,* Cambridge University Press

Rappaport, R. A., 1971, 'Ritual, Sanctity, and Cybernetics', *American Anthropologist* 73, 59–76

Rathje, W., 1978, 'Archaeological Ethnography ... because sometimes it is better to give than to receive', in R. Gould (ed.), *Explorations in Ethnoarchaeology,* Albuquerque: University of New Mexico Press

Renfrew, A. C., 1969, 'Trade and Culture Process in European Prehistory', *Current Anthropology* 10, 151–69

1972, *The Emergence of Civilisation,* London: Methuen (ed.), 1973a, *The Explanation of Culture Change,* London: Duckworth

1973b, *Social Archaeology,* Southampton: Southampton University

1976, 'Megaliths, Territories and Populations', in S. J. de Lact (ed.), *Acculturation and Continuity in Atlantic Europe,* Bruges: de Tempel

1977, 'Space, Time and Polity', in J. Friedman and M. J. Rowlands (eds.), *The Evolution of Social Systems,* London: Duckworth

1982, 'Discussion: Contrasting Paradigms', in C. Renfrew and S. Shennan (eds.). *Ranking, Resource and Exchange,* Cambridge University Press

1983a, *Towards an Archaeology of Mind*, Cambridge University Press

1983b, 'Divided we stand: Aspects of Archaeology and Information', *American Antiquity* 48, 3–16

1985, *The Archaeology of Cult*, London: Thames and Hudson

Richards, C., and Thomas, J., 1984, 'Ritual Activity and Structured

Deposition in Later Neolithic Wessex', in R. Bradley and J. Gardiner (eds.), *Neolithic Studies: a Review of some Current Research*, Oxford: British Archaeological Reports British Series, 133

Ricoeur, P., 1971, 'The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text', *Social Research* 38, 529–62

Rosaldo, M., 1980, 'The Uses and Abuses of Anthropology: Reflections on Feminism and Cross-Cultural Understanding', *Signs* 5, 400

Rowlands, M., 1984, 'Conceptuallsing the European Bronze Age and Early Iron Ages', in J. Bintliff (ed.), *European Social Evolution*, Bradford University Press

and Seagraves, B., 1982, *Theory and Explanation in Archaeology*, New York: Academic Press

Sahlins, M., 1972, *Stone Age Economics*, Chicago: Aldine

1981, *Historical Metaphors and Mythical Realities*, Ann Arbor: University of Michigan Press

Saxe, A., 1970, *Social Dimensions of Mortuary Practices*, unpublished Ph. D thesis, University of Michigan

Schiffer, M. B., 1976, *Behavioural Archaeology*, New York: Academic Press

1987, *Formation Processes of the Archaeological Record*, Albuquerque: University of New Mexico Press

Schnapp, A., 1984, 'Eros en chasse', in *La Cite des images*, Paris: Fernand Nathan

Schrire, C., 1980, 'Hunter-Gatherers in Africa', *Science* 210, 890–1

Shanks, M., and Tilley, C., 1982, 'Ideology, Symbolic Power and Ritual Communication: a Reinterpretation of Neolithic Mortuary Practices', in I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

1987a, *Re-Constructing Archaeology*, Cambridge University Press

1987b, *Social Theory and Archaeology*, Cambridge: Polity Press

Shennan, S., 1983, 'Monuments: an Example of Archaeologists' Approach to the Massively Material', *Royal Anthropological Institute News* 59, 9–11

Sherratt, A., 1982, 'Mobile Resources: Settlement and Exchange in Early Agricultural Europe', in C. Renfrew and S. Shennan (eds.). *Ranking, Resource and Exchange*, Cambridge University Press

Small, D., 1987, 'Toward a Competent Structuralist Archaeology', *Journal of Anthropological Archaeology* 6, 105–21

Sørensen, M. L. S., 1987, 'Material Order and Cultural Classification: The Role of Bronze Objects in the Transition from Bronze Age to Iron Age in Scandinavia', in I. Hodder (ed.), *The Archaeology of Contextual Meanings*, Cambridge University Press

1988, 'Is there a Feminist Contribution to Archaeology?', *Archaeological Review from Cambridge* 7, 7–20

Spriggs, M. (ed.), 1984, *Marxist Perspectives in Archaeology*, Cambridge University Press

Stacey, J. and Thorne, B., 1985, The Missing Feminist Revolution in Sociology', *Social Problems* 32, 301–16

Tanner, N., 1981, On Becoming Human, Cambridge University Press

Taylor, W., 1948, *A Study of Archaeology*, New York: Memoirs of the American Anthropological Association 69

Thomas, J., 1988, 'The Social Significance of Cotswold-Severn Burial Practices', *Man* 23, 540–59

Thompson, J. B., 1981, *Critical Hermeneutics*, Cambridge University Press

Thorpe, I., 1984, 'Ritual, Power and Ideology: A Reconstruction of Earlier Neolithic Rituals in Wessex', in R. Bradley and J. Gardiner (eds.). *Neolithic Studies*, British Archaeological Report 133

Tilley, C., 1984, 'Ideology and the Legitimation of Power in the Middle Neolithic of Southern Sweden', in D. Miller and C. Tilley (eds.), *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press

1989, 'Discourse and Power: The Genre of the Cambridge Inaugural Lecture', in D. Miller, M. Rowlands and C. Tilley (eds.), *Domination and Resistance*, London: Unwin Hyman

(ed.), 1990a, *Reading Material Culture*, Oxford: Blackwell

1990b, *The Art of Ambiguity: Material Culture and Text*, London: Routledge

Tolstoy, P., 1966, 'Method in Long Range Comparison', *Congreso Internacional de Americanistas* 36, 69–89

1972, 'Diffusion: as Explanation and as Event', in N. Barnard *(ed.), Early Chinese Art and its Possible Influence in the Pacific Basin*, New York: Intercultural Arts Press

Trigger, B., 1978, *Time and Tradition*, Edinburgh University Press 1980, 'Archaeology and the Image of the American Indian', *American Antiquity* 45, 662–76

1984, 'Marxism and Archaeology', in J. Maquet and N. Daniels (ed.), *On Marxian Perspectives m Anthropology'*, Malibu: Undena

1989, 'Hyperrelativism, Responsibility, and the Social Sciences', *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 26, 776–97

Van de Velde, P., 1980, *'Elsloo and Hienheim: Bandkeramik Social Structure*, Analecta Praehistorica Leidensia 12, Leiden: University of Leiden

Washburn, D. (ed.), 1983, *Structure and Cognition in Art*, Cambridge University Press

Watson, P. J., 1986, 'Archaeological Interpretation, 1985', in D. J. Meltzer, D. D. Fowler and J. A. Sabloff (eds.), *American Archaeology Past and Present*, Washington: Smithsonian Institution Press

Leblanc, S. J., and Redman, C. L., 1971, *Explanation in Archaeology: an Explicitly Scientific Approach*, New York: Columbia University Press

Weber, M., 1976, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, London: George Alien and Unwin

Wells, P. S., 1984, 'Prehistoric Charms and Superstitions', *Archaeology* 37, 38–43

1985, 'Material Symbols and the Interpretation of Cultural Change', *Oxford journal of Archaeology* 4, 9–17

Whallon, R., 1974, 'Spatial Analysis of Occupation Floors, II, the Application of Nearest Neighbour Analysis', *American Antiquity* 39, 16–34

Wilk, R. R., 1985, 'The Ancient Maya and the Political Present', *Journal of Anthropological Research* 41, 307–26

Willey, G., 1980, *The Social Uses of Archaeology*, Murdoch Lecture (unpublished typescript), Harvard University

1984, 'Archaeological Retrospect 6', *Antiquity* 58, 5–14

Williamson, T., and Bellamy, L., 1983, *Ley Lines in Question*, London: Heinemann

Wobst, M., 1976, 'Locational Relationships in Palaeolithic Society', *Journal of Human Evolution* 5, 49–58

1977, 'Stylistic Behaviour and Information Exchange', University of Michigan Museum of Anthropology, Anthropological Paper 61, 317–42

Woodburn, J., 1980, 'Hunters and Gatherers today and Reconstruction of the Past', in E. Gellner (ed.). *Soviet and Western Anthropology*, London: Duckworth

Wylie, M. A., 1982, 'Epistemological Issues raised by a Structuralist Archaeology', in I. Hodder (ed.,), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge University Press

1985, 'The Reaction against Analogy', in M. Schiffer (ed.), Advances in Archaeological Method and Theory, *New York:* Academic Press

Wynn, T., 1979, 'The Intelligence of later Achenlian Hominids', *Man* 14, 371–91

Yates, T., 1989, 'Habitus and Social Space: Some Suggestions about Meaning in the Saami (Lapp) Tent ca. 1700–1900', in I. Hodder (ed.). *The Meanings of Things*, London: Unwin Hyman

Yellen, J. E., 1977, *Archaeological Approaches to the Present*, New York: Academic Press Young, T. C., 1988, 'Since Herodotus, has History been a Valid Concept?', *American Antiquity* 53, 7–12

VARDŲ RODYKLĖ

Hodder, Ian

Ho34 Praeities skaitymas / Ian Hodder. – Vilnius : Vaga, [2000]. – 255 p. – (Atviros Lietuvos knyga : ALK, ISSN 1392-1673)

Asmenvardžių r-klė: p. 252–255.

ISBN 5-415-01515-9

Visame pasaulyje pripažintas archeologijos teoretikas Ianas Hodderis šioje knygoje aptaria vyraujančias archeologijos interpretacijas, diskutuoja apie sistemų teoriją. Archeologai, siekdami kuo tiksliau perskaityti praeities tekstus (faktus), turi matyti įvairiausias perspektyvas. Visuomenės kaita, valdžios ir jėgos santykis, archeologinių radinių simbolinės prasmės aiškinimas, visuomenės mentaliteto bei ideologijos atspindžiai materialinėje kultūroje – aktualiausi postprocesinės archeologijos atstovų keliami klausimai.

I. Hodderis lietuviškajam „Praeities skaitymo" leidimui parašė pratarmę.

UDK 903

Ian Hodder
PRAEITIES SKAITYMAS

Redaktorius *V. Vilkončius*
Dailininkė *A. J. Krasauskaitė*
Meninis redaktorius *R. Čeponis*
Korektorė *R. Prapiestienė*

Leidykla VAGA,
Gedimino pr. 50, LT-2600 Vilnius
Spausdino AB „Spindulys",
Gedimino 10, 3000 Kaunas